COLECȚIA

memorii/jurnale

MONICA LOVINESCU

În România. Licenţă în litere la Universitatea din Bucureşti. În afara unui basm scris în copilărie, la vreo 7-8 ani, şi publicat în *Dimineaţa copiilor*, îşi reneagă cu vehemenţă debuturile literare. De pe la 15 ani publică proze scurte în *Vremea, Kalende* etc., ca şi un roman în mai multe numere consecutive din *Revista Fundaţiilor Regale*. Le găseşte pe toate sofisticate şi artificioase. Imediat după război deţine cronica dramatică la *Democraţia* lui Anton Dumitriu. Tot atunci e asistenta lui Camil Petrescu la Seminarul său de artă dramatică.

În Franţa. Pleacă la Paris în septembrie 1947 ca bursieră a statului francez, iar în primele zile ale lui 1948 cere azil politic. La început face parte din tinere companii teatrale şi semnează regia unor piese de avangardă. Situaţia din ţară îi reţine apoi integral atenţia. Colaborează cu articole şi studii despre literatura română şi despre ideologia comunistă în numeroase publicaţii: *East Europe, Kontinent, Preuves, L'Alternative, Les Cahiers de L'Est, Témoignages, La France Catholique* etc. Semnează capitolul despre teatrul românesc în *Histoire du Spectacle* (Encyclopédie de la Pléiade, Gallimard). Traduce cîteva cărţi din româneşte sub pseudonimele Monique Saint-Côme sau Claude Pascal.

Colaborează şi la revistele din limba română din exil: *Luceafărul, Caiete de Dor, Fiinţa Românească, Ethos, Contrapunct, Dialog, Agora* etc.

Din 1951 pînă în 1975, emisiuni literare şi muzicale la Radiodifuziunea Franceză. Îşi începe colaborarea la „Europa Liberă" în 1962. Din 1967, emisiunile de mai mare ecou sunt „Teze şi Antiteze la Paris" şi „Actualitatea culturală românească".

Volume: *Unde scurte,* I (ed. Limite, Madrid, 1978 şi Humanitas, Bucureşti, 1990); *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ştefan Lupaşcu şi Grigore Cugler* (Cartea Românească, Bucureşti, 1992); *Seismograme. Unde scurte,* II (Humanitas, Bucureşti, 1993); *Posteritatea contemporană. Unde scurte,* III (Humanitas, Bucureşti, 1994); *Est-etice. Unde scurte,* IV (Humanitas, Bucureşti, 1994).

MONICA LOVINESCU

PRAGUL

Unde scurte

V

HUMANITAS

Coperta colecţiei
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Pe copertă
Monica Lovinescu (fotografie de Andrei Doicescu)

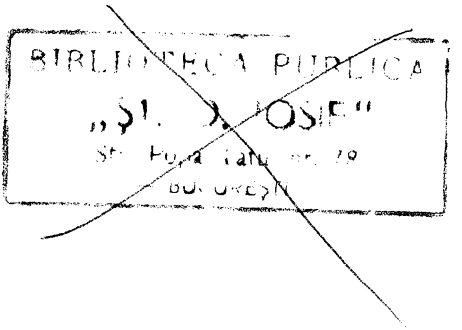

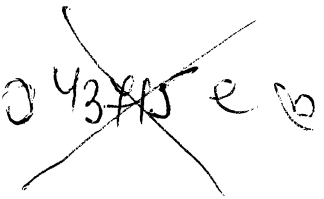

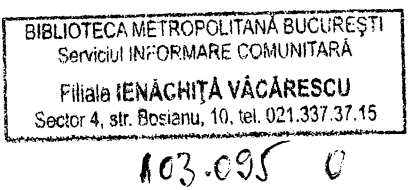
BIBLIOTECA METROPOLITANĂ BUCUREŞTI
Serviciul INFORMARE COMUNITARĂ
Filiala IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU
Sector 4, str. Bosianu, 10, tel. 021.337.37.15

© HUMANITAS, 1995

ISBN 973-28-0611-7

„Orice idee falsă sfîrşeşte în sînge,
dar e totdeauna sîngele altora."

ALBERT CAMUS

Cuvînt înainte

În volumul de faţă (1988–1989) „Jurnalul indirect" a fost dublat şi de un Jurnal direct.

De ce? De-a lungul lui 1989 s-a configurat şi atît de aşteptatul fenomen al unei solidarităţi scriitoriceşti în împotrivire. În loc să-l reflectez şi analizez sub toate aspectele, subliniindu-i gravitatea, în textele difuzate, îl atenuam, instalîndu-mă într-o pledoarie repetitivă. Noua disidenţă trebuia ocrotită şi ferită de excesele represiunii. Tactica şi strategiile nu ocultau adevărul, ci-l îmblînzeau. Deci o limbă nu de lemn, dar avocăţească. Cu stereotipurile ei. Şi obsesia prudenţei.

De fapt, prudenţa de aici corespundea precauţiilor de acolo. Primele apeluri şi proteste scriitoriceşti respectau şi ele aparenţa şi limitele revendicărilor de breaslă. Scriitorii oblojeau curajul celor ce-şi exprimaseră mai clar opoziţia punînd în discuţie şi sistemul. Erau încă excepţiile. Pînă au devenit regula şi s-au cvasigeneralizat. În ultimele săptămîni, zile, clipe.

Pentru a introduce în această pledoarie litanică flashuri de adevăr fără ghilimele circumstanţiale, am reprodus deci (în italice) note după Jurnalul ţinut atunci, restituind astfel cel puţin o parte din vîrtejul ce pusese stăpînire pe noi toţi (în ţară, dar şi în străinătate).

Încă un motiv pentru inserarea „Jurnalului direct"; semnalarea insistentă a strădaniilor din Occident întru protecţia celor ce-şi asumaseră riscuri acasă [1]*. Occidentul (spre a nu*

---

[1] Dramaticul caz al lui Gheorghe Ursu, ucis în torturi, în cursul anchetei la Securitate, pentru a-l forţa să decodeze Jurnalul ce-i fusese sechestrat, e exemplar din acest punct de vedere. Încrezător în promisiunile anchetatorilor săi că, dacă nu se face scandal în străinătate, nu i se va întîmpla nimic, Gheorghe Ursu nu a alertat, pe

cădea în amalgam, ar fi mai exact de spus: scriitori, gazetari, uneori oameni politici şi asociaţii) era atunci tot atît de receptiv pe cît de amorf şi lipsit de imaginaţie s-a dovedit după implozia comunismului, căreia n-a ştiut să-i facă faţă nici ideologic, nici politic, nici economic. Apusul a fost atîta amar de vreme un fel de Godot mereu aşteptat (din închisorile româneşti pînă la succesivele revolte estice), mereu nesosind; şi a redevenit după '89 acelaşi protagonist al absenţei vinovate (nu e oare semnificativ că în Sarajevo asediat din iarna 1993–1994 Susan Sontag a montat, în nopţile cu ger şi lumînări, tocmai piesa lui Beckett?). Se cuvenea deci insistat asupra perioadei apusene de trezire activă spre a nu i se asigura permanenţa unui rol de ţap ispăşitor, degrevîndu-ne de orice responsabilitate.

Felul în care mulţi exilaţi au întreţinut ecoul gesturilor de rezistenţă se cerea şi el subliniat. Ca şi legătura dintre exilul intern şi cel extern care, pe „unde scurte", rămăsese, evident, în clandestinitate. A sosit vremea să nu mai fie. Jurnalul direct — şi doar el — înscria urmele acestei complicităţi responsabile.

În rest, volumul se prezintă ca şi cele precedente. Cu aceleaşi lacune şi limite datorate unui spaţiu restrîns.

Alcătuirea lui n-a fost mai dificilă doar din motivele expuse mai sus. Cum, în timp ce lucram la el, restauraţia nu se vădea a fi doar a nomenclaturiştilor comunişti (ei au anexat revoluţia încă din primele zile), ci şi a ceauşiştilor cel mai scandalos compromişi, sfidarea devenind o metodă de guvernămînt, e lesne de închipuit în ce stare de amărăciune au fost retranscrise pasajele nestăpînitei iluzii lirice din septembrie '89, ce încheie volumul.

Agresiunea prezentului nu are însă dreptul să anuleze învolburarea de lumini de atunci. De n-ar fi decît pentru posibila (nu neapărat şi probabila) funcţie recuperatoare a viitorului.

M.L.

Paris, martie 1994

---

cînd era încă în anchetă „ambulatorie", „Europa Liberă". Nefiind deci apărat prin singurul argument la care erau sensibile autorităţile de la Bucureşti — ecoul în opinia publică din străinătate — el a fost arestat în septembrie 1985 şi asasinat în secret în luna noiembrie a aceluiaşi an.

1988

8 ianuarie 1988

Un „Cuvînt" ce nu deschide o vocaţie şi nu anunţă o operă, ci închide parcă un destin şi necinsteşte opera a fost rostit de D. R. Popescu la recenta conferinţă naţională a partidului. Ah, vor zice, poate, cei obişnuiţi cu vremurile, nu e decît atîta? Astfel de discursuri de circumstanţă nici nu sunt luate în seamă, cine le citeşte? Recunoaştem că sunt greu de citit: cînd fiecare rînd dezminte realitatea trăită şi suferită de tot omul, cînd incantaţia laudei îşi desfăşoară volutele după ritualul limbii moarte, cînd sfidezi sistematic adevărul, cui să nu-i fie lehamite de astfel de ceremonii ale deriziunii pure? Şi totuşi, nu împărtăşim părerea cvasiunanimă, o astfel de cuvîntare trebuie citită rînd după rînd, dezgust peste dezgust, mai ales de către scriitori, atunci cînd în numele lor pretinde a se exprima D. R. Popescu.

„Cuvîntul" ni se pare mai grav ca oricînd, acum. Deoarece D. R. Popescu cîntă înflăcărat binefacerile regimului tocmai la sfîrşitul unui an cînd cuţitul ajuns la os i-a îndemnat pe muncitori şi pe studenţi să manifesteze pe străzi în mînie şi violenţă, iar ecoul acestei mînii, ca şi al represiunii ce a urmat, a umplut paginile ziarelor şi undele televiziunii şi posturilor de radio străine, de nu mai deschizi un jurnal, un radio, un televizor fără a citi, auzi, vedea mărturii, comentarii, reportaje, dezbateri asupra situaţiei de mizerie şi încrîncenare în care actualii conducători din România (El şi Ea) au adus ţara. Or, tocmai Lui şi Ei li se adresează D. R. Popescu, pentru a le exprima recunoştinţa fără de margini a unor scriitori pe care nu ştiu cum să-i împileze mai bine. Plecăciunea este atît de incredibilă, încît merită citată, după *Scînteia* din 16 decembrie 1987, cel puţin parţial. Acei scriitori care au aruncat

ziarul fără a citi ce se afirmă în numele lor au totuşi un fel de datorie minimală de a se pune la curent.

Atît de des am avut de răspuns, în ultima vreme, gazetarilor străini nedumeriţi de ce se mişcă muncitorii şi studenţii, iar scriitorii tac mai departe, încercînd să explicăm că, luptînd pentru libertatea cuvîntului, războindu-se cu cenzura, măcinîndu-şi forţele pentru a asigura o minimă supravieţuire a culturii, scriitorii joacă şi ei un rol deloc neglijabil, încît ne luăm dreptul de a-i invita să fie cel puţin atenţi la ceea ce se declară în numele lor şi de a nu scuza ceea ce nu se poate scuza, afirmînd, cum ni s-a întîmplat să auzim, că un preşedinte al Uniunii Scriitorilor nu poate face altfel, dată fiind funcţia pe care o ocupă, decît să plătească obolul plecăciunii la curte.

De două ori neadevărat. Mai întîi că alţi preşedinţi din trecut ai Uniunii, şi nu de un caracter mai oţelit ca al lui D.R. Popescu, în momente de cumpănă au ştiut chiar să se împotrivească. Să ne gîndim, de pildă, la Zaharia Stancu, atît de darnic cu compromisurile, care, după „Tezele din iulie", şi-a oferit luxul de a-l înfrunta chiar pe Nicolae Ceauşescu, ca să nu mai vorbim de diferiţii responsabili cu ale culturii. Şedinţele de atunci între şeful statului şi scriitori, unde şi-au manifestat îndîrjirea şi Eugen Jebeleanu, şi alţii, au rămas memorabile. Primul argument. Al doilea mi se pare şi el, evident: D. R. Popescu nu este silit de nimeni să rămînă preşedinte al Uniunii, dacă postul acesta cere astfel de concesii, ce încalcă însuşi statutul lui, nu de „preşedinte", ci de simplu scriitor. Fotoliul de preşedinte al Uniunii nu este instalat într-o închisoare de unde să nu poţi ieşi. Ce te ţine legat de el? Setea de putere? Dar ce putere mai este aceea de a te supune ordinelor de sus, de a îngheţa însuşi organismul în fruntea căruia te afli, de a-l forţa la imobilism, de a-i seca încetul cu încetul (şi nici măcar atît de încet) substanţa, de a-i contraria pînă la anulare misiunea? Acesta nu e un fotoliu prezidenţial, ci un scăunaş pe care orice poziţie este interzisă, în afara celei de sluj. Cînd, în plus, o astfel de funcţie te obligă să-ţi încercuieşti opera cu un fel de chenar de doliu, anulîndu-i fostele accente de adevăr şi revoltă prin lauda puterii împotriva firii, a evenimentelor şi a propriului tău popor, laudă scrisă cu aceeaşi peniţă şi aceeaşi cerneală ca şi romanele şi piesele tale de teatru, ce te împiedică oare să renunţi la o astfel de auto-

anihilare? Te ameninţă cineva cu închisoarea, îţi pune cineva revolverul în coastă dacă te cobori de pe fotoliu şi-ţi vezi de ale tale? Nu pretindem că e uşor s-o faci, o dată prins în angrenajul ierarhic, pierzi avantaje, dar îţi aperi opera, „sărăcia şi neamul". (Vom vedea mai încolo că această referinţă la Eminescu nu e întîmplătoare).

Prea mult zgomot pentru mai nimic, pentru un discurs, acolo, unul în plus, unul în minus de plecăciune, ce importanţă mai poate avea? Are, în momentul în care alţii riscă într-adevăr represiunea pentru a rosti un cuvînt de adevăr; are, atunci cînd oamenii se coboară în stradă, cu riscurile ce se pot constata, pentru a-şi ţipa lehamitea. Are, cînd nu numai la Braşov, dar şi în atîtea alte localităţi ale ţării s-a petrecut ceea ce s-a petrecut. Are, cînd a fost arsă ediţia *Scînteii* în care era imprimat discursul şefului statului. Are, cînd focul mîniei populare a afumat statuia de la Bucureşti a lui Lenin. Are, cînd semenii tăi se luptă să supravieţuiască frigului şi foamei organizate de sus; are, cînd ţara este cufundată în întuneric; are, cînd alţi scriitori se străduiesc să nu cedeze minciunii oficiale, pentru a-şi păstra nu numai o demnitate profesională, ci şi una mai elementară: de om pur şi simplu. Are, în sfîrşit, cînd în limba moartă, de rigoare în astfel de împrejurări, introduci excesul de zel, entuziasmul. Numai cîteva citate. De pildă:

„Pentru această vreme în care scrisul nostru cunoaşte, la tensiuni înalte, strălucitoarele impulsuri de a crea, ne exprimăm întreaga recunoştinţă faţă de tovarăşul Ceauşescu. Secretarul general al partidului ne-a adresat de atîtea ori, şi cu adînci semnificaţii, îndemnul de a fi ai acestui timp, de a-i descoperi eroii, a-i desluşi piscurile, a-i numi deschis, şi cu răspundere de fii ai acestui popor, rămînerile în urmă. Paginile de adevăr şi vibraţie omenească şi artistică din cărţile noastre se datorează acestui îndemn pe care l-am auzit şi acum, cu aceeaşi patriotică înflăcărare, adresat de conducătorul partidului şi statului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu."

Şi, cum ucazurile anticulturale curg nu numai de la cabinetul I (El), dar şi de la cabinetul II (Ea), trebuia să-i vină rîndul:

„Exprimăm totodată omagiul şi mulţumirile pe care scriitorii din România le aduc tovarăşei Elena Ceauşescu, de ale

cărei caldă grijă şi sprijin multiplu literatura se bucură din plin."

Sau:

„S-a realizat în societatea noastră un cadru original al afirmării culturii şi culturalizării la care scriitorii sînt mîndri că au prilejul să ia parte."

Şi, mai departe:

„Trăim într-o societate liberă şi demnă, întemeiată pe multimilenarele noastre valori umane, cărora socialismul le-a dat noi dimensiuni, le-a transformat în pîrghii hotărîtoare de progres social."

Nu e de ajuns:

„Este aici exprimată unitatea frontului literar în jurul partidului, al secretarului său general, sentimentul că, trăgîndu-şi sevele din trupul acestui timp, cărţile noastre au şansa să înfrunte timpul."

Şi, mai tare:

„Permiteţi-mi, de aceea, stimaţi tovarăşi, să-i urez tovarăşului Ceauşescu, *în numele tuturor scriitorilor din România*, mulţi ani fericiţi şi neostenită energie şi putere de muncă, în fruntea partidului şi poporului, chezăşuind mereu acestei vremi virtuţile demne de a fi trecute-n cronica eternităţii noastre!"

Acestei uluitoare culpe de lez-adevăr, D.R. Popescu îi adaugă însă, în cuvîntare, şi o alta, tot atît de gravă pentru literatura română: aceea de lez-Eminescu.

Încă de la începutul „cuvîntului" său la conferinţă, preşedintele scriitorilor români îl ia drept garant al sfruntării pe poetul care a făurit limba însăşi a poeziei române. Versurile lui Eminescu nu aparţin limbii prăfuite a istoriilor literare, prin ele continuăm să ne spunem cu toţii „povestea pe de rost".

Or, iată ce îndrăzneşte să afirme D.R. Popescu, mînjind tot ceea ce Eminescu ne-a adus fiecăruia dintre noi. Citäm — de data asta, cu o reală cutremurare:

„Ascultînd Raportul prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, reflectînd la vibrantele cuvinte şi profundele sensuri ale acestui document de sinteză excepţională, lucidă şi revoluţionară a unei etape dense şi decisive pentru întreaga devenire a patriei noastre [document care, amintim, a fost ars

în tipografia *Scînteii* tocmai pentru „densitatea" lui, *n.n*] mi-au venit în minte atît de cunoscutele versuri în care geniul poeziei româneşti, părintele *Luceafărului*, îşi rosteşte judecata asupra timpului. Există vremi de care se învrednicesc «cronicarii şi rapsozii»."

D. R. Popescu îşi opreşte aici citatul din Eminescu. Memoria îi e scurtă. Să-l ajutăm noi, alegînd alte cîteva versuri. Mai întîi, urmarea directă, ce se potriveşte atît de bine:

> De-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii;
> Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi irozii... [...]
> O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseţi,
> Aţi ajuns acum de modă de vă scot din letopiseţi,
> Şi cu voi drapîndu-şi nula, vă citează toţi nerozii,
> Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.

sau:

> Oameni vrednici ca să şază în zidirea sfintei Golii,
> În cămeşi cu mîneci lunge şi pe capete scufie,
> Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filosofie. [...]
> Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
> Să ajung-a fi stăpînă şi pe ţară şi pe noi!

şi:

> Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!
> I-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!
> Şi această ciumă-n lume şi aceste creaturi
> Nici ruşine n-au să ieie în smintitele lor guri
> Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară,
> Îndrăznesc ca să rostească pîn' şi numele tău... ţară!

Nu-i facem injuria lui D. R. Popescu de a crede c-a uitat şi invocarea finală a lui Vlad Ţepeş din *Scrisoarea III*, aşa încît îl lăsăm s-o reconstituie singur.

Dacă din opera lui Eminescu i-au pierit din minte tocmai versurile cele mai potrivite contextului în care-şi ţinea discursul, cum să ne mirăm că memoria nu-l mai slujeşte nici pentru propria sa operă? Dacă n-ar fi fost aşa, poate că înainte de a-şi rosti „cuvîntul" ar fi fost împiedicat s-o facă de personajul său din *F.*, stînd cocoţat într-un pom spre a nu atinge pămîntul acoperit de şobolanii minciunii. La o astfel de mobilitate atroce a solului contribuie acum şi autorul pe care ne-am încăpăţînat vreme îndelungată să-l confundăm cu D. R. Popescu. Confuzie căreia el însuşi îi pune capăt.

15 ianuarie 1988

Cella Delavrancea s-a ţinut deci de cuvînt. Celor care acum 10 ani îi sărbătoreau 90 de ani de existenţă, le-a dat fără şovăială întîlnire pentru centenar. Şi a fost prezentă la modul exemplar, cîntînd la pian şi dovedind astfel că trecerea Cellei Delavrancea printr-un întreg secol de existenţă nu i-a uzat inteligenţa, nu i-a măcinat mintea, nu s-a atins de forţa ei creatoare. Presupun că participanţii la concertul excepţional din jurul zilei de 15 decembrie, data Centenarului, şi-au dat seama de semnificaţia acestui eveniment.

Eveniment este orice centenar. Dar, cel mai adesea, pe plan strict biologic. E considerat, în general, drept o performanţă să atingi un secol de viaţă, şi fiecare neam se făleşte cu asemenea cazuri ce sparg anonimatul traiului lor numai şi numai pentru c-au atins acest prag legendar, demn de zeii Olimpului sau de patriarhii Vechiului Testament. Cum îl ating devine subsidiar. Văzînd sau nu, auzind sau nu, uneori la modul aproape vegetal, sărbătoarea îl înconjoară totuşi pe cel de 100 de ani, cifră magică, dintre cele cu care se măsoară în general istoria, nu şi biografiile.

Excepţional, în cazul Cellei Delavrancea, este c-a depăşit stadiul biologicului şi c-a transformat durata în destin. N-am fost printre răsfăţaţii sorţii ce au asistat la concertul bucureştean, dar am citit în *România literară* că la Editura Eminescu a apărut recent o carte, ce n-a ajuns încă în străinătate: *Dintr-un secol de viaţă*. Autoarea: centenara Cella Delavrancea. Cartea o aşteptam mai de mult. Pentru Cella Delavrancea, nu doar muzica s-a confundat cu propria-i respiraţie: fiica lui Barbu Delavrancea s-a născut şi a crescut la ea acasă şi în literatură. Şi nu ca o rudă săracă a ei, ci cu depline drepturi, după cum ne-au dovedit-o cărţile precedente, dezvăluindu-ne şi o memorialistă, şi o povestitoare. Povestitori are din plin literatura noastră contemporană, dar memorialişti care să mai poată vorbi despre I.L.Caragiale sau despre Mateiu ca de nişte prezenţe cotidiene unde să mai aflăm? Cine se mai poate apropia, azi, de Nicolae Grigorescu cu familiaritatea copilului pozînd pentru el? Dar pe cine din literatura şi din arta noastră n-a cunoscut Cella Delavrancea? Alături de salcîmii şi flaşnetarii vechiului Bucureşti, din galeria de portrete ale celor care au creat un stil de cultură şi de civilitate mai există

oare vreun alt martor al unui timp ce ni se pare azi fabulos în afara Cellei Delavrancea?

Aşa încît, faptul că acest centenar al Cellei Delavrancea a fost sărbătorit printr-un concert omagial în care ea însăşi s-a mai măsurat o dată cu Bach, şi a coincis cu apariţia unei cărţi de memorialistică trebuie considerat nu doar o victorie biologică asupra timpului, dar şi una de ordin spiritual, cum rar îi este dat omului să dobîndească. „Misiunea" pomenită de mai toţi comentatorii nu ţine doar de hazard; trebuie să revenim la textul lui I. L. Caragiale, publicat în *România literară*, pentru a-l redescoperi pe copilul „mintos", deosebindu-se „între ceilalţi de seama lui prin pornire la biruinţa grea — apucătură de suflet mare", trebuie să identificăm în calul năzdrăvaş, domesticit de fetiţa fragedă, arta, pentru a înţelege că Cella Delavrancea şi-a cucerit centenarul zi de zi, entuziasm după entuziasm, orgoliu peste orgolii, ca pe o proprietate la hotarele căreia stai mereu treaz, gata de luptă. Şi nu ne-a comunicat decît buletinele de victorie de pe acest front al uzurii cotidianului. Într-un sens, Cella Delavrancea nu a fost niciodată bătrînă, dacă bătrîneţea înseamnă, aproape invariabil, plîngere de vlăguirea trupului, lacrimă inevitabil întreţinută după tot ceea ce a fost. Trecutul, cu figurile-i exemplare, Cella Delavrancea îl poartă în ea, tot ca pe o victorie, de parcă ar avea certitudinea că, atîta vreme cît mai poate mărturisi despre el, nimeni dintre cei cunoscuţi, evocaţi, amintiţi nu a dispărut cu totul. „Posesiunea pierderilor", evocată de ea într-un interviu mai vechi, n-a împiedicat-o să privească spre trecut ca spre viitor, de parcă din acel trecut mai rămînea mereu ceva de cucerit, de descoperit, de adus la lumină. În secolul pe care l-a împlinit, şi ale cărui vîrtejuri negre te pot îndemna să pui în chestiune însăşi condiţia umană, Cella Delavrancea şi-a păstrat intact un optimism, nu de surîsuri şi complezenţe, ci primordial, vital, neînfrînat.

Iată ce înseamnă Cella Delavrancea pentru noi toţi. Ar trebui să adaug: şi ce a însemnat pentru mine.

Casa din Strada Romană, azi strada Eminescu, pe care o împărţea cu soţul ei, Filip Lahovary, şi cu surorile ei, Pica Dona, pictoriţa, şi Bebs risipind cu o rară generozitate una dintre cele mai certe vocaţii de critic literar (şi, în aceeaşi curte, o altă soră, arhitecta Riri Gibory), casa aceasta de pe Strada Romană era un univers aparte, fără asemuire, chiar în

Bucureştiul mirific de ieri. Năpădită de muzică, tablouri şi pisici, nimic din ce ar fi putut arăta prostul gust nu-i trecea pragul. Rafinamentul aici nu era social, după cum bogăţia nu era materială. Lucrurile cele mai simple se vedeau ridicate la un rang pe care nimeni altcineva nu li l-ar fi acordat, erau înnobilate, se încorporau unui ritual original. Numai aici se putea lua, de pildă, ceaiul cu covrigi cu susan, ce mi-au rămas astfel din copilărie ca o amintire de ospăţ. E un amănunt, bineînţeles, semnificativ însă pentru felul în care, în Strada Romană, totul suferea o transfigurare subtilă, căpăta alte sensuri. Datoria mea faţă de Cella Delavrancea e şi de alt ordin: la vîrsta cînd copiii îşi construiesc pe sub paturi sau mese ascunzişuri de joc, eu îmi delimitam domeniul imaginar sub pianul Cellei Delavrancea. Şi astfel ploua cu note peste mine, la o vîrstă cînd n-aveam cum să ştiu ce-i muzica. Cella Delavrancea nu cînta niciodată la pian înainte de a se întîlni sau confrunta cu Bach. Cronicari ai unor vremuri azi apuse au scris ce însemna un recital al Cellei Delavrancea. Pe Fauré, interpretarea ei din Bach îl entuziasmase într-atîta încît îi dedicase un „Impromptu". După Bach, ca pentru a ridica lespedea de severităţi geometrice construită de mîinile ei, venea mai totdeauna Chopin.

Am ascultat-o apoi pe Cella Delavrancea cîntînd pentru adulţi, printre care, mai tîrziu şi eu. N-am putut niciodată să mă identific sau să iau distanţele normale pe care le cere orice interpretare. Nici măcar să mă entuziasmez. Cella Delavrancea rămăsese pentru mine, la modul inconştient, muzica însăşi, ale cărei porţi mi le deschisese fără să ştie pe cînd mă trata ca pe pisicile ei. Fără urmă de condescendenţă. În casa de pe Strada Romană, la toate caturile, la Cella Delavrancea ca şi la Pica sau la Bebs, ca şi în faţă, la Riri, toate fiinţele — poate că şi florile — păreau a se bucura de drepturi egale. S-ar spune că nimeni nu tutuia pe nimeni. Intimitatea nu presupunea familiarităţi excesive. Pica Dona (un pictor ce-ar trebui redescoperit) îşi trata culorile cu aceeaşi politeţe cu care Cella, în ciuda vijeliilor sale interioare, se apropia de notele ei de pian. Erau toate de vîrsta părinţilor mei (prietene mai ales cu mama), dar nici Nuni, fiica Picăi, nici eu nu cred c-aveam impresia de a fi sub dependenţa lor. Învăţam doar de la ei toţi, cei mari, aşa cum învăţasem muzică sub pianul Cellei, respirînd educaţia şi arta, ca aerul liniştit al casei unde nu mi-a fost dat niciodată să aud un cuvînt mai tare decît altul.

Din ce incalculabile tropisme se constituie amintirea! Aş putea evoca atîtea fragmente din viaţă legate de Cella Delavrancea, aş putea insista asupra inteligenţei sale ieşite din comun, asupra conversaţiei ei (foc neîntrerupt de artificii intelectuale) sau epiloga asupra gustului artistic, asupra talentului ei. Şi, în loc de toate acestea, pun la un loc un pian, nişte pisici, ceaşca de ceai cu covrigul alături, covoarele ce acopereau totul, tablourile pe şevalete, şi deodată reînvie pentru mine un stil de civilitate confundîndu-se cu ce avea, din acest punct de vedere, Bucureştiul mai de preţ.

Şi ce bucurie să mă pot gîndi că, dintre aceste verbe, nu toate trebuie puse la trecut: că pe fosta Stradă Romană, azi strada Eminescu, trăieşte mai departe centenara Cella Delavrancea, că scrie, că se aşază în faţa pianului şi că, dacă nu pot să iau vechiul tramvai pentru a ajunge pînă la ea, nimic nu mă împiedică să-i bat imaginar la uşă, cu aceeaşi nerăbdare ca în trecut, deoarece face parte din mitologia Bucureştiului meu, pe care a contribuit s-o formeze şi de care nimic şi nimeni nu mă poate despărţi.

Centenarul Cellei Delavrancea ţine el însuşi de mitologie. Pe ea, care mărturisea mai de demult că trăieşte „o anume împăcare cu timpul", timpul, pentru o dată generos, a cruţat-o, ca pe zei.

În secolul al XX-lea, de-a lungul căruia ameninţările de desfiinţare umană au fost cotidiene într-o regiune geografică aşa cum e a noastră, acoperită de mîlul năvălirilor, uneori armate, alteori ideologice, dar nu mai puţin primejdioase, o astfel de durată lăsînd intacte inteligenţa şi vitalitatea ţine într-adevăr — şi nu se va repeta niciodată îndeajuns — de miracol. Într-una din cărţile sale, *Mozaic în timp*, Cella Delavrancea îşi amintea de „glasul subţire ca un pianissimo de flaut" al lui Tudor Arghezi întrebînd-o: „Doamnă Cella, dumneata crezi în minuni?" N-are importanţă contextul acestei întrebări, răspunsul afirmativ mi se pare că-l dă acum Cella Delavrancea, prin acest centenar.

21 ianuarie 1988

S-au împlinit două luni de la revolta din Braşov şi evenimentul continuă să fie comentat din plin în mass-media din Franţa. Reporteri trimişi la faţa locului spre a reconstitui,

prin mărturii „clandestine", faptele, o atenţie sporită faţă de victimele represiunii, dezbateri radio-televizate şi în presă, demonstraţii: anul se deschide cu o Românie pe primul-plan al actualităţii. (Cf. Anexa.)

5 februarie 1988

Impactul la Paris al interviului lui Dan Petrescu acordat unui trimis special în România al ziarului *Libération* (27/I/88) nu se explică doar prin rigoarea şi luciditatea cu care scriitorul român se opune regimului totalitar din ţară, nu numai prin radicalismul acestei opoziţii, nu numai prin excepţionalul său curaj de a semna, într-o lume năpădită — în afara excepţiilor pe care le ştim — de frică şi prudenţe. Interesul e provocat şi de faptul că, după Braşov, este primul scriitor din ţară care ia astfel de poziţie publică. Singurii ce şi-au manifestat solidaritatea cu muncitorii de la Braşov, ca şi protestul împotriva represiunii au fost, cum o ştim, doar scriitorii români *din exil.* Tuturor gazetarilor, observatorilor, comentatorilor întrebîndu-se, de la jumătatea lui noiembrie încoace: dar ce fac scriitorii? Dan Petrescu le aduce un răspuns, chiar dacă este vorba de o voce unică, de o opoziţie, încă o dată, solitară şi singularizată în breaslă. Autorităţile, care de la Paul Goma încoace s-au obişnuit să dea gazetarilor ce se interesau de un caz sau altul de disidenţă un unic răspuns: „nu e scriitor, nu-l cunoaştem", vor avea, probabil, şi de data asta aceeaşi reacţie. Cum stereotipia le caracterizează atitudinile, n-am avea de ce să ne mirăm. Mai grav este cînd şi unii scriitori, din alte motive — poate chiar din „complexe" — intră într-un astfel de cor suspect. S-a întîmplat pentru Paul Goma; de cîte ori nu ne-a fost dat să auzim ceva în genul: îi convine lui să aibă curaj, dacă nu e scriitor! Replică aberantă, deoarece Paul Goma are deja o operă şi un nume în Occident, dar îndeosebi pentru că o astfel de replică presupune că talentul şi curajul se exclud în mod inevitabil, ceea ce scriitorii, şi de la Praga, şi de la Varşovia, şi de la Budapesta, au infirmat la modul spectaculos. S-a întîmplat pentru Paul Goma, nu vedem de ce nu s-ar repeta şi pentru Dan Petrescu, al cărui nume n-a apărut decît pe coperta unei singure cărţi, şi încă de debut colectiv: *Proze,* la Albatros, în 1985.

Nu e vorba, în cazul lui, numai de un debut tardiv — ca al lui Bedros Horasangian —, ci şi de unul întîrziat sistematic printr-o nu mai puţin sistematică persecuţie.

N-avem decît să privim datele prozelor sale scurte publicate în acest volum, eşalonîndu-se între 1972 şi 1980. Peste un deceniu deci de aşteptare, în ce priveşte unele proze, pentru a vedea apărîndu-i, de altminteri, doar vreo 60 de pagini din cele 450 predate editurii. Nu era ceea ce făgăduia Editura Albatros atunci cînd, premiindu-l la concursul de debut pe 1982, anunţa apariţia unei întregi cărţi semnate Dan Petrescu, *Pastorala Staccato*, în acelaşi timp cu o carte de Bedros Horasangian. Premiul, anunţat de *Luceafărul* din 11 iunie 1983, consta tocmai în publicarea manuscrisului. Trecînd anii şi înmulţindu-se cenzurile, ceea ce în 1982 era o carte a devenit în 1985 un fel de serie de mici episoade rămase din înecul provocat de barajele cenzurii. Nu e singurul caz de cenzurare masivă (cărţile bune ies cu pagini din ce în ce mai împuţinate în România), dar este, poate, cel mai înverşunat.

Într-adevăr, Dan Petrescu, care pe deasupra a făcut şi închisoare, n-a încetat a fi urmărit de Securitate cu o încăpăţînare pe cît de metodică, pe atît de aberantă. Spre a-l împiedica să devină ceea ce era deja: un scriitor. O primă călătorie în Occident nu i-a fost oare refuzată, în 1986, sub pretextul unor scrisori anonime în care se exprima indignarea la gîndul plecării în străinătate a unui „*pretins scriitor*"? Pentru ca *pretins* să-şi poată conserva o aparenţă de adevăr, era mai simplu să nu i se cenzureze lui Dan Petrescu doar textele, ci şi numele. Cu infime excepţii, printre care traducerea unui text al lui Nabokov, *Puşkin sau adevăr şi verosimil*, cu o prezentare intitulată „Nabokov sau obsesia simetriei", în *Viaţa Românească* din iunie 1987, cel puţin 100 de articole, studii şi proze au rămas în aşteptare prin redacţii, din pricina „interdicţiei" tacite de publicare. De la *Ateneu*, *Astra*, *Familia* pînă la almanahuri şi suplimente SF, unde n-a fost refuzat Dan Petrescu? A fost scos dintr-un volum editat de Al. Zub la Iaşi şi din *Cahiers roumains* (un număr consacrat criticii „receptării"). Editura Univers a refuzat să-i mai dea traducerea în franceză a două volume din eseistica interbelică a lui Mircea Eliade, deşi Mircea Eliade însuşi îl recomandase editurii ca traducător, printr-o scrisoare trimisă cu cîteva săptămîni înaintea morţii. (În prima şi singura sa călătorie în Occident, Dan

Petrescu a venit tocmai la colocviul de la Centrul Pompidou-Beaubourg consacrat lui Mircea Eliade.) De fapt, complet necunoscut nu era Dan Petrescu pentru francezi, dar numai pentru cei să spunem „specializaţi", care citesc reviste consacrate Estului european, ca de pildă *L'Alternative*. În numărul 27-28 (mai-august 1984), Romain Réchou, fost lector de franceză la Universitatea din Iaşi, povesteşte ce i s-a întîmplat găsindu-se asupra lui la vamă o scrisoare a lui Dan Petrescu, de altminteri total inocentă din punct de vedere politic, către o rudă din străinătate, Ioan Petru Culianu. „Scandalul" fabricat ad-hoc a atins atunci şi revista *Dialog*, al cărei colaborator era Dan Petrescu, revistă ce nu-şi datorează supravieţuirea decît adoptării unui profil ceva mai şters (fusese pînă atunci printre cele mai interesante publicaţii literare din ţară). Romain Réchou arată cît de persecutat este Dan Petrescu — ca şi soţia sa, Tereza — tocmai pentru că refuză orice compromis. Fără postul de profesor la care ar avea dreptul, cu interdicţia de publicare, Dan Petrescu a încercat, rînd pe rînd, să se angajeze ca vînzător la librărie, lăcătuş, muncitor la C.F.R., muncitor la o ciupercărie etc. Mereu refuzat. Mai trebuie oare să adăugăm că Tereza Petrescu (sora lui Ioan Petru Culianu) n-a fost niciodată numită la Universitate? De 6 ani fără lucru, Dan Petrescu, la cei 38 de ani ai lui, e cu totul marginalizat. Asta au reuşit să facă autorităţile. Ceea ce n-ar trebui însă să izbutească este acreditarea etichetei de „pretins scriitor", atît de preţuită de Securitatea locală, ca şi de unele prea înalte figuri culturale ale Iaşiului oficial, ca de pildă atît de celebrul prin stilul său de a plagia Mircea Radu Iacoban, în fruntea atîtor comitete şi comiţii (el a re-expediat anonimele Securităţii), şi Pavel Florea, preşedinte al Comitetului pentru Cultură şi Artă. Cel puţin Mircea Radu Iacoban nu are de ce să se teamă că i-ar putea întoarce cineva epitetul de „pretins scriitor", deoarece directorul Teatrului din Iaşi nici nu ştie ce înseamnă a fi scriitor, chiar dacă se intitulează astfel. Dar nu de valsul de titluri oficiale, deci false, din România ne ocupăm aici. Şi nici de Mircea Radu Iacoban: ceea ce spune el n-are nici o importanţă pe plan de etică sau de valoare. Ar fi însă dezolant ca unii scriitori români autentici să adopte, din nişte complexe clasice faţă de curajul din interviul lui Dan Petrescu, aceeaşi atitudine ca în cazul Paul Go-

ma, afirmînd că un scriitor cvasiinterzis de publicare „nu e scriitor", doar pentru că manuscrisele sale stau în sertar.

Din moment ce n-a fost lăsat „omul de hîrtie" — scriitorul — să dărîme fictivele statui alese de el însuşi, atunci cetăţeanul, omul de pe stradă şi de reflecţie din el, insul civic, s-a lovit direct, fără intermediul calmant al foii albe, de falsele statui ale vremii, de insuportabilele statui ale făţărniciei regimului în care trăieşte. Şi tot direct, printr-un interviu acordat unui corespondent de presă franceză, şi-a exprimat revolta. Cu cuvintele lui, ecou al altor voci înăbuşite. Literatura română şi-a mai cîştigat un disident. Dacă nu pot să-l recunoască ca atare şi să fie solidari cu el, confraţii săi au, cel puţin, elementara posibilitate de a nu contribui, prin negare, la versiunile denigratoare ale unor autorităţi care, prin interdicţii şi cenzuri, fac totul spre a-i radicaliza pe scriitori. Şi uneori chiar reuşesc. Ca în cazul lui Dan Petrescu. Ceea ce nu înseamnă că Dan Petrescu a devenit sensibil la mizeria şi dramele din jur numai pentru că nu era el însuşi publicat. Ci doar, presupunem, că neputînd ajunge la cartea tipărită unde să se exprime în mod inevitabil mai nuanţat, făcînd unele compromisuri intime cu propria-i mînie, a ajuns la discursul direct al interviului, la încrîncenarea adevărului. „Omul de hîrtie" al lui Roland Barthes s-a întîlnit cu „omul revoltat" al lui Camus. Rezultatul: un nou reprezentant al disidenţei intelectuale pe acest front al Răsăritului unde se „petrece mereu ceva nou". Faptul că Dan Petrescu e un scriitor n-ar trebui decît să bucure întreaga breaslă. Un astfel de reprezentant e ca un mesager menit să arate că nu numai scriitorii din afara ţării au protestat după Braşov. Vocea lui Dan Petrescu ar trebui să fie auzită şi ascultată... la plural.

12 februarie 1988

În acelaşi timp cu reeditarea romanelor *La Septième Lettre* şi *Une femme pour l'Apocalypse* la editura du Rocher de la Paris, editura elveţiană L'Âge d'Homme publică un roman inedit de Vintilă Horia, scris, ca şi precedentele, direct în limba franceză: *Persécutez Boèce* (*Persecutaţi-l pe Boethius*). Mai mult poate decît precedentele, acest ultim roman ni se pare a închide un fel de cerc, reîntîlnindu-se cu prima operă de fic-

BIBLIOTECA

ţiune ce i-a asigurat succesul lui Vintilă Horia, *Dieu est né en exil*, încununat cu Premiul Goncourt. Nu numai referinţele la două personaje ale Antichităţii romane (Ovidiu în *Dumnezeu s-a născut în exil* şi Boethius în *Persecutaţi-l pe Boethius*) apropie cele două cărţi, deşi distanţa istorică astfel obţinută e prielnică unui discret profetism ce are avantajul de a fi fost confirmat, între timp, de evoluţia lumii şi de evenimente. De altminteri, în *Persecutaţi-l pe Boethius*, filozoful roman, surprins în preziua executării sale din 524, nu ocupă decît ultimul capitol al cărţii, în timp ce Ovidiu era personajul principal de-a lungul lui *Dumnezeu s-a născut în exil*. Primul e doar o trimitere, neexplicată, însă nu şi nejustificată, spre trecut din inima unei naraţiuni ancorate în actualitate (acţiunea se petrece la începutul anilor '60, în Bărăgan, unde un deţinut politic, după închisoare, este trimis cu domiciliu obligatoriu); al doilea, Ovidiu, rămîne prizonier al timpului său, cu toate verbele la trecut.

Atunci, de ce această impresie stăruitoare că între primul roman al lui Vintilă Horia şi cel de acum există mai mult decît o vecinătate, un fel de înrudire secretă? Probabil mai puţin din pricina teoriilor cu care i se întîmplă lui Vintilă Horia să fie prea darnic, cît prin evocarea aceluiaşi spaţiu năpăstuit de istorie, bîntuit de anotimpuri grele, pecetluit de o soartă tot atît de nemilostivă, dar conţinînd în germene înţelepciunea pămîntului şi şansele duratei. Ori de cîte ori Vintilă Horia întîlneşte Bărăganul, proza lui este străbătută, înfiorată de o poezie difuză, atît de difuză, încît se vede ferită de lirismul direct, declarat, lumina sa învăluind însă totul. Ca o fervoare nepronunţată, lipsită de orice semn de exclamaţie, de parcă rime invizibile ar scanda textul. Păstori ai unei inevitabile *Mioriţe* mai parcurg şi azi, în închipuirea lui Vintilă Horia, acest teritoriu privilegiat, o getică vechime învăluie orice gest săvîrşit aici într-un halo de memorie. Încărcat de referinţe subiacente, ţinutul devine exemplar şi e dezbărat de orice conotaţie pitorească. Ne aflăm, de fapt, în mit, dar un mit în care zăpada ce cade, amurgul ce vine, gerul ce se instalează, vîntul ce bate sunt mai adevărate decît în orice descriere de tip realist.

Totuşi, aparenţele pledează pentru realitate, iar acţiunea e situată în contemporaneitate. În 1960, un deţinut politic, Toma Singuru (numele acesta, prea direct simbolic, face par-

te din naivităţile pe care şi le îngăduie Vintilă Horia), e adus de un miliţian direct din închisoare la domiciliul obligatoriu din Bărăgan. Domiciliu fiind un fel de a vorbi. Toma, de fapt, e abandonat în plină cîmpie, şi într-o tot atît de deplină singurătate (de unde şi numele...). Evident că nu exact aşa se petreceau lucrurile cînd ieşeai din închisoare prin anii '60 şi erai trimis în d.o. (cum se spunea). Nu trebuie însă să căutăm la Vintilă Horia fidelităţi realiste, ci numai o fidelitate de esenţe. Ca şi Bucureştiul lui Mircea Eliade sub dominaţie comunistă: fără legătura în realitatea imediată, sensul profund al înfruntării ce zguduia oamenii şi istoria ţării era însă intuit şi respectat. E limpede că anchetele poliţiste, pline de torturi şi bătăi, din România reală nu aveau nimic de-a face cu ancheta aproape politicoasă la care e supus Fărîmă în *Pe strada Mîntuleasa*, şi că ofiţerii de Securitate din nuvelele lui Mircea Eliade, aproape tot atît de cultivaţi ca şi victimele lor, n-au nici ei nimic în comun cu securiştii, cel mai adesea primari şi sîngeroşi, din ţară. Şi pentru Vintilă Horia, dacă adversarul poate întruchipa răul absolut, e în sensul demonic, inteligenţa trebuie să fie prezentă la întîlnire. De orice poate să fie aici acuzat Satana, de prostie nu. Deci şi miliţianul care-l aduce, în pragul iernii, pe Toma în Bărăgan discută despre marxism altfel decît se învăţa la cursurile serale sau nu, dar totdeauna reducţioniste şi vulgarizatoare. Cum miliţianul nu ocupă, în această povestire, alt rol decît acela de instrument al Răului, nu ne vom opri mai îndelung asupra lui.

Lăsat singur în Bărăgan, Toma îşi va îndeplini, încetul cu încetul, ca pe o cale iniţiatică, plină de capcane şi greutăţi, destinul. Deoarece era menit să transmită mai departe, peste timpuri şi urgii, un mesaj, adică un manuscris, care să asigure ieşirea din Apocalips. Ţara e într-atît de invadată de călăi încît, în mişunarea lor demonică, în viermuiala lor, ea pare a se retrage în sine, spre izvoare şi rădăcini, în solitudine. Seminţia călăilor, creată de o ocupaţie străină, dar în faţa proliferării căreia Vintilă Horia exprimă o mirare vecină cu uimirea lui Petrini din *Cel mai iubit dintre pămînteni* (cel ce nu înţelegea cum din ţăranul român s-au putut naşte torţionari de o asemenea speţă), o asemenea seminţie în proliferare nu e însă singurul semn apocaliptic în carte. Secolul întreg îi pare autorului a se fi îndreptat într-o direcţie ce nu poate duce decît spre un sfîrşit de ciclu.

Pentru a exprima această certitudine, Vintilă Horia alege un fizician român de reputaţie internaţională — Ştefan Diaconu, propus de mai multe ori pentru Premiul Nobel, persecutat, închis şi deportat de comunişti —, pe care Toma îl va găsi mort în bordeiul lui de pe cîmpia Dunării. Ascuns cu grijă în bordei se afla însă manuscrisul savantului. În acest manuscris, pe care Toma va învăţa să-l descifreze încetul cu încetul, calea salvării se află în colaborarea dintre ştiinţă şi religie. La temeiul manuscrisului, dialogul lui Ştefan Diaconu cu Niels Bohr, şi o frază a maestrului său Max Planck: „Pentru religie, Dumnezeu este la începutul oricărei gîndiri, pentru ştiinţă, la capătul ei."

Evident că una din trăsăturile capitale ale ştiinţei secolului al XX-lea este de a se fi dezbărat de certitudinile şi pozitivismul arogant-materialist ale veacului trecut. Istoric al religiilor, Mircea Eliade părea foarte izbit de resurgenţa neliniştii metafizice la savanţii timpului nostru, şi „gnoza de la Princeton" îi dădea dreptate, deoarece savanţii dintr-o universitate de atare renume ajungeau, la capătul cercetării ştiinţifice, spre meditaţia religioasă. Vintilă Horia, care, într-o carte de interviuri, a stat de vorbă şi cu oameni de ştiinţă de primă importanţă, are în această privinţă certitudini înrădăcinate, şi pasiunea îl împinge nu o dată spre accente aproape de prozelitism: Niels Bohr şi René Guénon îşi dau replica şi ne-o dau, spre a ne convinge cît mai repede în acest colocviu imaginar. Vintilă Horia nu e singurul ce încearcă această întîlnire — dacă nu chiar fuziune — între fizica cuantică şi tradiţionalism. Reviste specializate, cărţi, dintre care una a lui Basarab Nicolescu, pledează pentru acelaşi tip de convergenţă. Numai că Vintilă Horia introduce pledoaria în roman, al cărui personaj principal este, în fond, manuscrisul savantului român, avertizînd că aşa-zisul progres este unul spre moartea spirituală, noţiunea fiind moştenită din ştiinţa secolului trecut şi preluată ca atare de ideologii. Or, ştiinţa nouă, cea a atomului, a arătat din plin caracterul antiştiinţific al ideologiilor în general, al materialismului istoric îndeosebi. Atîta timp cît o astfel de eroare nu va fi rectificată (şi acestei rectificări îi este menit manuscrisul de transmis generaţiilor viitoare), omenirea se va îndrepta spre moarte.

Iniţierea lui Toma în arcanele manuscrisului salvator pare a fi partea din roman cea mai însemnată pentru autor. Nu şi

pentru noi. Că-i împărtăşim sau nu viziunea (şi supusă unei astfel de coerenţe ultime nu i-o împărtăşim) n-are atîta importanţă. Fiind însă prea clar, „mesajul" — ca să spunem aşa —, deşi introdus cu abile strategii, ni se pare a dăuna oarecum substanţei epice. În ceea ce ne priveşte, am fost mai sensibili la o altă „iniţiere" a lui Toma (poate inseparabilă, de altminteri, de prima), aceea impusă de natură. Felul în care, silit de condiţiile vitrege, un citadin redescoperă gesturile primordiale spre a supravieţui, a rezista gerului, a-şi face un refugiu, a reînvăţa alimentele simple, la îndemînă, acest dialog cu o natură ce nu trebuie înfruntată, ci mai degrabă îmblînzită este parcă scris direct de poetul Vintilă Horia. După proba supremă a bolii (temperatura concepută ca un foc, ce arde impurităţile), Toma ni se prezintă într-adevăr ca un iniţiat, cunoscînd nu numai tîlcurile spirituale, dar şi pe cele concrete ale supravieţuirii.

Ca orice apocalips la Vintilă Horia, şi acesta are nevoie de o femeie. În scurta ei apariţie, în iubirea ei de o zi-două cu Toma, ea joacă aici un rol precis: pentru salvare, alături de Dumnezeu şi de ştiinţă, iubirea nu poate lipsi. O trinitate indivizibilă.

Cînd cititorul s-a instalat mai bine în bordei, alături de Toma (o dată iniţiat, el îşi va putea juca rolul predestinat de „transmiţător" al manuscrisului), e obligat brusc să-l părăsească în partea a treia şi ultima a cărţii, unde autorul ne propune ceea ce el numeşte „dosarul Boethius" — trimis de Dromihete lui Iustinian în 524. Dromihete — ce nu-şi ascunde originile dace — este şi el un transmiţător (termenul francez *passeur* acoperind mai bine dubla sa funcţie: mesager, dar şi cel care ajută pe alţii să treacă frontiera). În cazul manuscrisului din Antichitate, un fel de graniţă între falsa cunoaştere şi cea adevărată. Manuscrisul nu este altul decît celebrul tratat al lui Boethius *Mîngîierile filozofiei*. Încercînd să împace nu numai pe Aristotel cu Platon, dar şi întreaga gîndire a grecilor cu creştinismul, Boethius, închis şi apoi executat de regele ostrogoţilor, Teodoric, putea şi el să aibă sentimentul că tratatul va însemna o îndrumare pentru vremea cînd regatul barbar îşi va încheia domnia în Occident, pentru Renaşterea imperiului ce se anunţa încă de pe atunci prin Iustinian.

Acestui capitol final, ce pare a interveni în mod destul de inexplicabil, îi găsim o justificare ce ni se pare mai generoasă

decît aceea evidentă: de a ilustra şi istoric momentul cînd un secol se află la răscruce. S-ar putea ca evocarea lui Boethius să-i îngăduie autorului acea distanţă istorică ce dăruieşte perspectivele cele mai favorabile momentului actual. Într-adevăr, dacă noi azi ştim ce contribuţie a adus pe planul gîndirii manuscrisul lui Boethius, ascuns, tăinuit, în timp ce autorul era persecutat şi ucis, poate că peste cîteva secole un manuscris, azi închis într-un bordei din Bărăgan, cu condiţia să-şi afle „transmiţătorul", va indica lumii o nouă direcţie.

Regăsim astfel intact optimismul fundamental al lui Vintilă Horia, dintre scriitorii vecini întru Apocalips, singurul, poate, care-l traversează cu asemenea certitudini senine. Ar fi ingrat să-i aducem aminte că *Mîngîierile filozofiei* n-au împiedicat măcelurile istoriei să se perpetueze. La urma urmei, încrederea în Carte, în puterile Verbului face parte din misiunea însăşi a scriitorului. Vintilă Horia şi-o asumă conştient de tragedii, cu certitudinea însă că ele pot fi depăşite dacă învăţăm să gîndim exact. Atît ne-am obişnuit cu luciditatea Casandrei, încît astfel de orizonturi ale speranţei ne pot părea nu lipsite de candoare. Dacă însă candoarea există la Vintilă Horia, ea ţine de registrul poeziei.

Dumnezeu s-a născut în exil — Persecutaţi-l pe Boethius — din orice Rău, din orice catastrofă, din orice distorsiune istorică (exil, persecuţii, barbarii vechi şi noi), ieşim cu Vintilă Horia răsplătiţi de un surîs al viitorului.

26 februarie 1988

Comentînd anul trecut ultima carte a lui N. Steinhardt, propuneam ca titlul să-i fie completat. Nu doar *Escale în timp şi spaţiu*, ci „în timp, spaţiu şi... demnitate". Într-adevăr, N. Steinhardt este unul dintre scriitorii români care subscriu cu tenacitate verdictului lui André Suarès: „Nu există artişti mari, nu există decît oameni mari."

„Opera — scria N. Steinhardt în această carte — se cere să fie în acelaşi timp şi deopotrivă etică şi estetică, sută-n sută morală şi tot sută-n sută impecabil meşteşugită şi perfect structurată."

Criteriul estetic dublat de cel etic, dar nu înlocuit de el, deoarece nu de moralitatea vieţii personale e vorba, ci de ace-

ea a scriitorului ca ins civic. Pentru a fi clar înţeles, N. Steinhardt adăuga imediat:

„Deosebindu-mă de părerea generală (nu i se iartă artistului încălcarea prescripţiilor morale în domeniul vieţii particulare, i se ingăduie aproape orice în al vieţii publice), sunt încredinţat că «moralitatea» autorului nu influenţează opera şi nu impietează asupra valorii ei. Îl compromit însă — şi uneori iremediabil — actele infamante cu caracter public: laşitatea, delaţiunea, nelealitatea. [...] Cu sine — acesta-i domeniul dreptului comun — artistul e liber a face tot ce voieşte. Ci a vinde liniştea, libertatea, bunăstarea unui semen al său ori a semenilor săi, a se arăta orb, rece, distant faţă de suferinţele lor [...] ori a lovi în cel lovit, sau a-şi ridica vocea întru apărarea nedreptăţii mi se par fapte de flagrant ne-estetism."

N. Steinhardt nu este, bineînţeles, singurul ce pledează pentru această reîntoarcere întru cinste a autorului în opera lui: campania anticulturală a puterii pare a fi convins pe cei mai reticenţi că, fără reabilitarea eticului, esteticul nu mai poate fi apărat cum se cuvine.

Nu e singurul, dar e unul dintre cei mai sistematici. Şi e nevoie de o astfel de voce ce ne reaminteşte, cu îndărătnicia blîndeţii, că „verticalitatea" e singura poziţie de adoptat de către un scriitor, cînd unii dintre ei fac temenele la ziar şi în discursurile publice, crezînd că va fi posibil, va fi de ajuns să-şi îndrepte coloana vertebrală doar în faţa paginii albe de hîrtie a Operei. A Operei cu majusculă — evident —, opera devenind scuza majoră şi autoliniştitoare a atîtor nevertebraţi ai atitudinii.

Gustul demnităţii se poate pierde ca şi acela al libertăţii. Dar probabil că N. Steinhardt are dreptate şi că nu e vorba de un gust, ci de o adevărată „taină". Aşa îşi intitulează, în orice caz, un articol relativ recent din *Familia* (nr. 12/1987), „Taina libertăţii". Ar merita citat în întregime — deoarece anticonformismul lui N. Steinhardt se afirmă aici, o dată mai mult, la modul salutar. Mentalităţii celei mai comune, exprimîndu-se în „capul ce se pleacă, sabia nu-l taie", N. Steinhardt îi replică astfel:

„Nu cred că înţelepciunea va fi propovăduit vreodată o asemenea inepţie, care e şi falsă. Istoria ne arată că de ne-

numărate ori capetele plecate au fost tăiate, năpristan ori cu oarecare întîrziere."

N. Steinhardt ia un singur exemplu, acela al social-democraţilor germani care, în 1932, s-au „plecat" — noi i-am putea adăuga altele, mult mai recente. Concluzia, în orice caz, e aceeaşi:

„Plecăciunea (închinarea, cedarea, capitularea imediată) iscă — de data asta fără greş — alt rezultat: măreşte pretenţiile adversarului, îi dă acestuia un surplus de energie, de neruşinare, de tupeu. Totdeauna ea semnifică pasul dintîi pe calea unei înrobiri din ce în ce mai perfecte. O lege inexorabilă se aplică în toate cazurile de cedare, neluptătorului i se va cere mereu altceva, va fi exploatat cu predilecţie, departe de a-şi asigura liniştea va ajunge — ca şi consumatorul de stupefiante — la o stare de totală dependenţă şi-şi va sfîrşi mizerabila viaţă ca sclav al unui gangster obraznic şi nesăţios, la consolidarea căruia va fi contribuit şi el, victima."

Exemplele istorice sunt cele mai numeroase, şi N. Steinhardt se referă mai întîi la popoare, înainte de a trece la indivizi. El revine spre filozoful Karl Popper, care comenta negativ concepţia lui Platon şi Hegel, conform căreia „oamenii care se supun unei forţe superioare sunt, din fire, robi înnăscuţi, care n-au parte decît de ceea ce merită". Popper pretinde că o astfel de atitudine este reacţionară. Iar N. Steinhardt replică viguros, dacă nu chiar mînios:

„Oare progresul se confundă cu laşitatea? [...] Nu voi înceta să tot repet — luîndu-mi asupra mea riscul de a fi socotit maniac şi obsedat — că taina libertăţii nu-i alta decît curajul de a înfrunta moartea. Cel atacat are totdeauna dreptul (şi datoria) să se apere; a ceda agresiunii ori şantajului nu înseamnă altceva decît a te învoi cu sclavia. Faimoasele împrejurări (subînţeles: atenuante, justificative) nu-s decît pretexte, scuze ori şiretlicuri ale mişeliei (în înţelesul vechi al cuvîntului, ca şi în cel nou), frazeologie cu iz şi pretenţii sociologice, vorbe frumoase menite a încurca lucruri simple."

Atît de simple, încît aproape că n-are dreptul să le rostească decît cel care le-a semnat cu propriul său curaj, a înfruntat urgia cu capul sus, a plătit pentru verticalitatea refuzului său. Şi N. Steinhardt a făcut-o. Poate deci, fără a roşi, repeta cuvintele lui Brice Parain:

„Trebuie să ştii să plăteşti: dacă vrei să fii liber, se impune să nu-ţi fie frică de moarte."

Rigorii absolute din această sentinţă, N. Steinhardt îi răspunde atenuînd-o, deoarece frica de moarte e înrădăcinată în oricare din noi şi a o învinge presupune un efort mai dificil şi uneori mai îndelungat decît rapiditatea unei formule uşor de aşternut pe hîrtie:

„Cînd pistolul e lipit de tîmplă ori de ceafă? Ei, atunci regula jocului nu se schimbă, doar miza, brusc, devine hamletiană, cumpănită între existenţă şi contrariul ei. Iar cîştigător nu va ieşi decît acela căruia nu-i este teamă de moarte ori este în orice caz destul de tare ca să acţioneze ca şi cum nu l-ar încerca spaima, biruinţa putînd fi obţinută de cele mai multe ori şi în felul acesta."

Curajul nu este neapărat unul şi indivizibil, dăruit dinainte, el poate fi şi mimat, învăţat încetul cu încetul, înainte de a se ajunge cu adevărat la proba pistolului lipit de tîmplă, şi uneori chiar pentru a evita această încercare ultimă. De aceea, într-o bună parte a articolului său, N. Steinhardt ia cazul mult mai simplu, mai puţin dramatic, al individului şantajat. Al individului sau al poporului şantajat:

„ [...] a ceda şantajului ori a neguţători compromisuri cu el e tot una cu pregătirea bilanţului unde în debit va figura pierderea totală a libertăţii poporului sau a omului care nu a vrut să reziste şi să grăiască răspicat: NU. Mai există o lege a şantajului care trece neluată în seamă: că de foarte multe ori şantajistul nu depăşeşte stadiul ameninţărilor şi că în faţa împotrivirilor se fîstîceşte şi dă cu bîta-n baltă. Şantajistul are nevoie de asentimentul, de *complicitatea* şantajatului, şantajul e ca o piesă [...] care nu se poate juca de unul singur. *Opresorul şi oprimatul alcătuiesc un cuplu.* De aceea defecţiunea ameninţatului răstoarnă situaţia cu desăvîrşire şi îl pune pe agresor într-o situaţie disperată."

Cuplul opresor-oprimat nu e reamintit de N. Steinhardt pentru delicii dostoevskiene, ci spre a sublinia că e vorba şi de unul indisolubil; cazurile de divorţ sunt rarisime: oprimatul care a cedat o dată opresorului rămîne legat pe viaţă de el. Întîi dezbaterea tragică din clipa cedării, apoi laşitatea de o clipă transformată în eternitate:

„ ... legea fundamentală a tărăşeniei (cine ar putea s-o conteste?) sună tragic: într-adevăr a rosti NU, a te împotrivi,

implică asumarea unor riscuri grave şi o dispoziţie spirituală eroică: hotărîrea de a-ţi hazarda viaţa mai bine decît a te lăsa ferecat în lanţuri mai mult sau mai puţin vizibile, a-ţi «pierde faţa», a merge de bunăvoia ta în piaţa unde se vînd sclavi şi suflete moarte. (Căci batjocoritul, «îmblînzitul», călcatul în picioare îşi păstrează trupul, sufletul desigur nu, sufletul se lasă păgubaş de atare soţ.)

Bine este a lua aminte la încă un fapt: chiar dacă şantajul nu se va mai repeta (ceea ce este puţin probabil, dat fiind că tinde a se transforma în obicei), cedantul rămîne în primejdie — în condiţie de receptivitate, de-a pururi sensibilizat — pentru că şi la el laşitatea se face regulă de purtare, reflex condiţionat. O singură cedare e de ajuns ca să-l inoculeze pe respectivul ins: din clipa aceea şi pînă la cea din urmă el rămîne sclav virtual. [...] Sunt în lumea aceasta comunităţi sau oameni dispuşi a consimţi violenţei, a se încovoia, a nu zări scara pe care vor fi siliţi să coboare mereu mai adînc în hăul abjecţiei. Despre aceştia şi acestea presupunerea realităţii unui suflet de rob îşi află confirmarea."

„Suflet de rob" — chiar melodramatică, expresia i se pare lui N. Steinhardt de neînlocuit. Evident, suflete de robi se află pretutindeni în lume, şi gangsterii care să se dedea la şantaj; la fel, „taina" libertăţii, ca şi preţul ei. Autorul nu le localizează. Dar pe tărîmurile unde libertatea a fost total pierdută, ca la noi, ni se pare că ecoul unor astfel de cuvinte nu poate fi decît sporit. O ştiu prea bine chiar şi cei care şi-au pus în Operă singura speranţă de a da sens unei vieţi „cedate". În ceea ce-i priveşte, ei nu s-au aflat — vorbim de generaţiile poststaliniste — în momentul hamletian al pistolului în ceafă, ci doar în stadiul de a alege între conştiinţă şi compromis. Între conştiinţă şi carieră. Şi iarăşi între conştiinţă şi privilegiile din care, în vremea din urmă, a rămas mai ales îngenuncherea.

18 martie 1988

Dacă ne vom opri la interviul acordat de Mircea Zaciu în *Revista de istorie şi teorie literară* nr. 1-2, ianuarie-februarie 1987, este în primul rînd deoarece ni se pare a confirma o

probitate morală, nu atît de deseori întîlnită în presa — fie ea literară — din ţară.

În răspunsurile la întrebările puse cu pertinenţă de Nicolae Florescu, în aşa fel încît să permită a se puncta reperele unei biografii (mai curînd etice decît faptice), Mircea Zaciu nu recurge la nici una din acele aproximaţii care dau de atîtea ori impresia cititorului din România că tot ce e strecurat printre rînduri e mult mai important decît ceea ce e spus clar. Putem uneori să nu fim de acord cu unele admiraţii ale lui Mircea Zaciu, putem să nu-i împărtăşim simpatiile pentru colegi de generaţie, e imposibil însă să păstrăm vreo rezervă în faţa sinceritaţii tonului şi a faptului că această sinceritate nu alege — circumstanţial — între adevărurile bune de spus şi cele mai comod de ascuns. Un exemplu: întrebat de ce nu a urmat dreptul, în filiaţia tatălui şi unchiului său, Mircea Zaciu, după ce arată că prefera totuşi literele, afirmă:

„ ... studiul juridic m-a decepţionat poate şi din pricină că aveam să asist mereu la contradicţia dintre *spiritul justiţiar* şi deformările, desfigurarea aplicărilor lui practice, ajungîndu-se la un moment dat pînă la suprimarea ideii înseşi de dreptate, înlocuită cu arbitrarul la a cărui dispoziţie s-au aflat mulţi anonimi, dar şi mari spirite ale momentului, Pătrăşcanu fiind unul dintre acestea."

Or, pe vremea cînd se mai putea vorbi despre „erorile" şi „greşelile" (de fapt, crimele) perioadei staliniste, printre victime, rar erau semnalaţi „anonimii" (nu „mulţi", ci cu zecile-sutele de mii), iar Lucreţiu Pătrăşcanu (fusese reabilitat) rezuma în persoana lui toate „personalităţile" ucise sau sacrificate în temniţele comuniste. Faptul că Mircea Zaciu, fără a-i numi nici el, nu uita acest plural elementar ni se pare semnificativ.

Memoria e necesară nu numai în istorie, dar şi în istoria literară. E sensul unui alt răspuns al lui Mircea Zaciu, şi el ne va îngădui să trecem la al doilea motiv ce ne-a îndemnat să ne ocupăm de acest interviu: Mircea Zaciu e în inima unui nestins scandal, de cînd s-a topit primul şi masivul volum din *Dicţionarul scriitorilor români*, pentru care făcuse apel la cei mai străluciţi dintre critici. Să amintim că Mircea Zaciu cu doi tineri critici, Marian Papahagi şi A. Sasu, publicaseră, în 1978, un mic dicţionar intitulat *Scriitori români*. Nu despre acesta este vorba, ci despre un dicţionar în mai multe volume,

operă vitală pentru memoria literaturii noastre. Fără a se referi la *Dicţionar*, Mircea Zaciu explică de ce o lucrare de acest tip este absolut necesară, răspunzînd la întrebarea: „Ce înseamnă «conjunctură» în viaţa literară? Cum vă împăcaţi cu ideea de «recondiţionare», peste ani, a unora dintre cei care mizează azi pe scurta memorie a contemporanilor lor? Există «erori scuzabile» tocmai în domeniul inalterabil al artei?" Iată răspunsul lui Mircea Zaciu:

„O literatură în mersul ei ascendent e desigur liberă de orice conjunctură. Altfel n-ar fi fost cu putinţă, în plin obsedant deceniu, fenomenul Voiculescu (cel din *Sonetele închipuite* şi din *Povestiri*), ca şi atîtea opere scrise tot atunci şi, bineînţeles, libere de conjunctură."

Ar trebui, poate, adăugat că tocmai această liberare de conjunctură i-a costat pe unii libertatea, Vasile Voiculescu fiind dus — să ne amintim mereu —, la peste 70 de ani, în închisoare. Nu din pricina a ceea ce scria, ci pentru că nu voia să colaboreze cu regimul comunist. Evident, Mircea Zaciu nu este obligat să spună totul. Îl credem însă uşor optimist în ce priveşte acest „mers ascendent". Nu vedem cum ar fi chiar atît de numeroase operele scrise atunci „libere de conjunctură". Să trecem mai departe:

„Viaţa literară însă, ea, vai, stă sub presiunea multor factori şi e dificil să dăm sentinţe atîta timp cît nu se vor deschide arhivele, nu vom avea la dispoziţie documentele toate pentru o corectă interpretare a unui trecut nu prea îndepărtat. Cîtă vreme nu se va întreprinde redactarea unei autentice istorii (obiective, nepărtinitoare) a literaturii postbelice, documentul va fi mereu înlocuit cu memorialistica, iar memoria (falsă sau nu) e subiectivă şi poate să se înşele. Sigur, există amnezii interesate în confecţionarea unei imagini cît mai avantajoase, există uitarea, o politică a uitării etc. etc. Climatul literar se va resimţi întotdeauna de asemenea rele neresorbite, ca de nişte toxine ce n-au fost eliminate la timp; o «mauvaise conscience» stăruie păgubitor cînd refuzăm să spunem lucrurilor pe nume sau cînd retuşăm mereu trecutul de teamă să nu se creadă că facem aluzie la prezent."

Dicţionarul, avînd drept colaboratori pe cei mai însemnaţi critici actuali, reprezenta un prim pas pentru această „obiectivitate", împotriva politicii uitării, pentru eliminarea „toxinelor", vechi şi mai noi. Primul volum începuse prin a fi ac-

ceptat de către Consiliul Culturii, apoi amînat, apoi iar reprogramat într-un fel de inexplicabil vals al ezitărilor. În afară de oroarea instinctivă a cenzorilor faţă de lucrările de sinteză ce au la baza lor valoarea, ce alt motiv ar fi putut fi invocat? De fapt nici nu ştim să fi fost invocat vreunul. S-a luat hotărîrea să se publice, s-a pus în lucru, s-a ajuns la capătul primului tom care, tot atît de brusc, a fost... topit. Scriitorii ce asistau la şedinţa de Consiliu din 1986 (pe vremea cînd se mai ţineau şedinţe), unde s-a discutat cazul, îşi amintesc lesne (într-atîta şedinţa a fost de memorabilă) de indignarea lui Mircea Zaciu — susţinut de colegi — împotriva lui Petru Enache. Amintindu-i de asigurările ce-i fuseseră date de către Radu Constantinescu (ţinea locul lui Vasile Nicolescu, bolnav), Mircea Zaciu i-a spus lui Petru Enache că va trebui să dea seama de această distrugere. Credem, bineînţeles, că nu doar defunctul Petru Enache îşi va avea numele legat de acest act ce seamănă leit cu arderea cărţilor de către nazişti, nu doar el, ci „era" atît de des proslăvită, cu cabinetele I şi II şi cei din subordine. Scandalul nu s-a terminat. *Dicţionarul* există. Textele n-ar avea decît să fie culese din nou. Evident, după ce au fost revăzute, deoarece de la prima scriere şi pînă azi au trecut ani şi scriitorii studiaţi au evoluat ei înşişi, unii autori de proze scurte devenind, de pildă, romancieri. Exemplul cel mai la îndemînă este acela al Gabrielei Adameşteanu; mai există, desigur, atîtea altele.

Scandalul continuă, răspunderea, şi ea. Apăsînd acum pe umerii tuturor acelora care consideră problema ca rezolvată pentru totdeauna, prin această topire. Aici se vede, o dată mai mult, ce înseamnă nerespectarea Statutului Uniunii şi neîntrunirea sistematică a Consiliului. Şedinţele de Consiliu reprezentau un fel de plămîn, artificial poate, dar plămîn totuşi, al vieţii literare. Mircea Zaciu afirmă în acest interviu:

„Am iubit şi iubesc încă enorm viaţa literară pentru că ea mi-a stimulat energia intelectuală, mi-a incitat spiritul creator, mi-a dat sentimentul agoral şi democratic al unui for public de înaltă ţinută. Am avut fericitul prilej să trăiesc cu confraţii mei, în cîteva legislaturi ale Consiliului de conducere al Uniunii, momente de solidaritate, de tensiuni dramatice şi de emoţii intelectuale care compensau pentru mine multe amărăciuni personale sau din alte domenii, inclusiv din Universitate."

Evident, asta se petrecea „în cîteva legislaturi". Nu şi în cea de faţă, cînd şedinţa în care s-a discutat topirea *Dicţionarului* lui Mircea Zaciu a fost o raritate. Nu ştim cîţi responsabili de partid îşi vor lega numele de netipărirea acestui *Dicţionar*, nimeni nu se poate însă îndoi că acela al lui D. R. Popescu va rămîne indisolubil asociat (chiar dacă vina n-ar fi numai a lui) de această transformare a Uniunii din „agoră" în gheretă, unde nu se ascultă decît de ordinele de sus.

Totuşi, chiar într-un asemenea context ar fi, poate, bine ca scriitorii să nu se resemneze la netipărirea *Dicţionarului* lui Mircea Zaciu. Mai întîi, pentru că un prim mic dicţionar ne-a arătat calitatea la care ajunge el cu colaboratorii săi (îi place şi ştie să lucreze în echipă, cînd „asocierea e liberă, bazată pe afinităţi democratice"). Apoi, pentru că Mircea Zaciu a dovedit în ce stil ştie să cinstească memoria literaturii, prin cele peste 70 de texte repuse în circulaţie în seria „Restituiri" de la Editura Dacia. În sfîrşit, deoarece prin „teritoriile" sale circulă ceea ce, nu fără umor, Mircea Zaciu numeşte „componenta [sa] didactic ardeleană". Adică: rigoarea, dorinţa de sistem, fuga de inform, organizarea discursului critic. Tot ce este necesar pentru o astfel de lucrare.

Este inadmisibil ca *Dicţionarul scriitorilor români* să fie iremediabil desfiinţat. Nu reprezintă numai munca de ani şi ani a atîtor oameni de valoare, dar şi un instrument de lucru indispensabil pentru literatura română. Pentru reevaluările şi necesarele sale polemici. Pentru spiritul ei, care trebuie să rămînă mereu viu. Pentru tot ce ar putea deveni această literatură dacă n-ar trece cărţile ei prin vămile cenzurii (arbitrare şi vinovate), ajungînd uneori, ca în cazul de faţă, în infernul însuşi al cărţii: topirea prin foc.

25 martie 1988

On ne prête qu'aux riches, spune un proverb francez. Nu e de mirare deci ca în faţa subţirimii volumului Adrianei Bittel *Iulia în iulie* să ne fi întrebat dacă nu cumva cenzura, iar nu respiraţia epică a autoarei va fi fixat numărul de pagini la cele 137 cîte cuprinde cartea.

Încă de la debutul ei, izbiţi de acuitatea privirii, de eficacitatea stilului, de faptul că distanţa pusă între autor şi lume,

între narator şi ceea ce-l înconjoară nu împiedică participarea, ni s-a părut că atîtea daruri şi o atare proză ne îndreptăţeau să aşteptăm de la Adriana Bittel un roman. La urma urmei, s-ar putea să fie o prejudecată; fragmentul poate fi preferat de autoare romanului din o mie şi unul de motive, cel mai evident fiind că el lasă destinele deschise şi situaţiile nerezolvate. Bineînţeles, şi romanul poate fi *opera aperta*, e însă mai rar ca el să te lase suspendat în gol. Dacă am formulat, din prima cronică pe care i-am consacrat-o Adrianei Bittel (despre *Somnul după naştere*), o astfel de aşteptare, nu e, fireşte, pentru că am considera romanul superior nuvelei sau prozei scurte. Ci în măsura în care, dacă fragmentele Adrianei Bittel sunt, cum spunea Eugen Simion, şi o formă de jurnal indirect, ele se leagă unele de altele prin tipul de personaje ce le populează. Atît de asemănătoare întru ratarea lor esenţială, încît te afli ca într-un album de familie, unde de pe o foaie te privesc adolescente ce ştiu că vor rata, iar de pe alta femei ajunse către sfîrşitul vieţii — sau puterilor — care ştiu că au ratat. Conjugarea acestui verb ocupă, cu o densitate aparte, aproape tot spaţiul cărţilor Adrianei Bittel: nu înseamnă însă că e vorba de o proză repetitivă. Doar obsedată. Şi ale cărei variaţii în jurul temei centrale sunt multiple.

S-a vorbit de sarcasmul autoarei. Într-adevăr, el există sau pare a exista. Dar Adriana Bittel nu ne oferă un insectar, despărţit de ea, de noi, printr-un geam; distanţa, mereu vie, ca un fel de lamă a luciditătii, e muiată uneori de milă (finalul din *Departe-n zare spre Azuga* este, din acest punct de vedere, exemplar), cel mai adesea de dezgust, mereu de un fel de participare mai mult sau mai puţin subterană. Şi cum ar fi altfel, cînd de această ratare nu scapă nici unul din personajele Adrianei Bittel? Adolescenţele, mai totdeauna, sunt zdrobite înainte chiar de a se fi putut revolta, maturitatea intră la ucenicia ratării, pentru ca bătrîneţea să mai aibă doar posibilitatea de a o constata. E un Jurnal, unul la persoana a treia, unul la feminin. Cu o excepţie, tocmai proza ce dă titlul volumului *Iulia în iulie*, unde personajele sunt bărbaţi, conţopişti într-o bancă, dar salvaţi într-un fel de mediocritatea vieţii lor zilnice printr-o fantasmă trăită laolaltă: o extraordinar de frumoasă femeie de serviciu, Iulia, ale cărei dispariţii şi apariţii îi fac să treacă pragul delirului. Dar e şi singura proză

datată istoric: prin anii '30. Azi pare să fi dispărut pînă şi fantasmele.

În cronica despre *Iulia în iulie*, Nicolae Manolescu îşi arată preferinţa pentru o nuvelă din acest ciclu: *Destul nu-i destul*. O face mai ales din pricina complexităţii ei, a variaţiei registrelor stilistice. Criticul insistînd, pe bună dreptate, asupra modernităţii acestor proze ce nu-şi afişează însă, la modul experimental, practicile. În al doilea volum şi mai puţin decît în primul. Reţinem şi noi *Destul nu-i destul*, şi pentru că ni se pare a reda cel mai insistent agresiunile la care este supusă o adolescenţă rebelă. Personajul principal, Ilaria, este trimis de familie să ocupe un apartament pe care stăpînii lui, Melidonii, îl lasă liber, plecaţi fiind într-o călătorie la Paris. Ilaria e rugată să locuiască acolo şi să aibă grijă de pisoiul casei, Castron. Singurul neatins — ca orice animal — de vulgaritate. Restul e oglinda unei atît de desăvîrşite mediocrităţi, încît Ilaria, neputînd suporta agresiunea obiectelor de prost gust din casă, se refugiază în camera de serviciu, neutră în sărăcia ei. Dar aici o aşteaptă o nouă surpriză: camera dă spre canalul de aerisire al imobilului, şi prin el se aud convorbirile din toate apartamentele. Vulgaritatea o urmăreşte pînă şi în acest închipuit refugiu. Se simte năpădită de abjecţie. Şi se revoltă.

Ilaria este singurul personaj din volum ce crede că revolta i se va putea întrupa. Toate celelalte personaje nici nu mai au puterea să şi-o închipuie. Înainte însă de a le privi uzura, să insistăm şi noi asupra deplinei — şi modernei — arhitecturi din *Destul nu-i destul*: povestirea întretăiată atît de convorbirile transmise prin canalul de aerisire, cît şi de jurnalul unui tînăr din familia Melidonilor, descoperit într-un sertar, amestec revigorant de nonconformism şi de cinism. Cele trei planuri omogenizate prin dezgustul şi rebeliunea Ilariei. „Dejecţiile" (cum spune autoarea) nu sunt numai sufleteşti, dar şi gramaticale, una dintre „voci" fiind un model de ţăţărie verbală.

Toate personajele Adrianei Bittel nu se îmbată însă cu vorbe, şi umbra lui Caragiale nu planează asupra prozelor sale cu aceeaşi insistenţă ca la textualişti. Referinţa la Caragiale e inevitabilă ori de cîte ori hărmălaia nonsensului se substituie limbajului (din punctul acesta de vedere, cum de n-ar fi Caragiale mai prezent ca oricînd în prozele ce stabilesc cu realul raporturi, mediate sau nu?). La Adriana Bittel însă, bie-

ţii ei rataţi nu sunt cuprinşi de „marea trăncăneală" caragialescă. Sintagma este titlul unei viitoare cărţi a lui Mircea Iorgulescu, din care a publicat în *România literară* un capitol ce ne face să aşteptăm cu nerăbdare eseul.

La Adriana Bittel, personajele nu sunt caragialeşti prin „trăncănitul ca ultim stadiu al mistificării trăitului" — cum scrie Mircea Iorgulescu. O vecinătate păstrează însă cu atît de actualul nostru clasic din pricina tocmai a „mistificării trăitului". Deoarece personajele Adrianei Bittel n-au un „trai", au ocupaţii. Multiple, obositoare, pînă la sfîrşit inutile. Iubirile, dacă există, fie se desfac, fie se transformă în căsătorii şi reţete de bucătărie; copiii dau griji înainte de a intra în anonimatul maturităţii ce li se pregăteşte, slujba nu corespunde vreodată unei vocaţii etc. etc. „Viaţa ca un terci săţios" — cum constata cu oroare Ilaria.

Femeile din volumul Adrianei Bittel nu sunt prea guralive. Sara nu ţine discursuri după ce tentativa de a-şi cunoaşte viitorii socri se soldează cu o surpriză melodramatică, de fapt nici la „logodnicul" ei, sas disciplinat, un fel de metronom al sentimentelor, nu ţinea îndeajuns pentru ca revelaţia că ai lui au colaborat cu naziştii s-o îndemne la un gest decisiv. În *Contrariul morţii*, observaţia agoniei tatălui de către fiica ce-l îngrijeşte e clinică, nu şi rece. Agonia reflectă şi nonsensul vieţii ei, nici măcar salvate de o iubire filială prea puternică. Dacă pleca în vacanţă cu tatăl ei, era pentru că pur şi simplu n-avea cu cine altcineva să plece. În *Departe-n zare spre Azuga*, eroina vine pentru cîteva zile la munte, în urma, ni se sugerează, a unei decepţii sentimentale. E găzduită de o biată post-bovarică bătrîioară, al cărei vis secret e să fie fotografiată. Nu i s-a mai întîmplat aşa ceva de cînd s-a căsătorit la Azuga. Fiindcă aparatul de fotografiat al naratoarei (povestirea e de data asta la persoana I) se încăpăţînează să nu meargă decît atunci cînd vrea el, o duce pe biata mahalagioaică (chiar dacă nu e vorba de o mahala socială, cea sufletească e incontestabilă) la un fotograf „artistic". Numai că „în dugheana căptuşită cu poze cu miri, soldaţi şi copii", doamna Coralia, care are picioarele în sînge din pricina pantofilor de lac ce o strîng cumplit, în loc să surîdă, rînjeşte. Şi atunci, uitînd de ridicol (toată proza e plină de o amară ironie şi autoironie), naratoarea, gîndindu-se că singurul moment fericit al acestei vieţi mistificate a fost pentru Coralia nunta, strigă:

„Priveşte departe, în zare, spre Azuga!“ Şi miracolul se împlineşte: un surîs.

Pompi, din *Pompi pe bancă*, n-are nici măcar atît. Din pricina unui prognatism ce-i dădea un zîmbet etern şi înţelegător, toată lumea i se spovedea: văzînd din ce sunt făcute existenţele, a renunţat să şi-o mai trăiască pe a ei. E acum la pensie, pe carnetul de adrese n-are nume de prieteni, îl cheamă la telefon pe un fost coleg de laborator (a fost farmacistă) şi-i dă întîlnire într-un parc unde, fireşte, nu va veni nimeni. Nici la întîlnirea cu propria-i existenţă nu se prezentase nimeni.

La cea cu literatura e însă mereu prezentă... Adriana Bittel.

29 aprilie 1988

Tocmai pentru a putea insista asupra impresiei de autenticitate pe care mi-a dat-o *Viaţa ca o coridă* a lui Octavian Paler, trebuie să mărturisesc dintru început neîncrederea mea faţă de autobiografiile sigure de ele, ce reconstituie, fără greş, un destin dintr-o serie de date orînduite de o memorie infailibilă, liniar şi progresiv. Totul curgînd inevitabil spre o certitudine finală. Or, la Octavian Paler, procesul — aşa cum singur o mărturiseşte — e invers, de la certitudinile iniţiale (e un copil al „rostului“ din moment ce e un copil al satului) spre îndoiala dăruită de cultură şi impusă de o istorie care, în secolul nostru, ne-a învăţat pînă la ce punct certitudinile pot deveni aberante, născînd, ca altădată somnul raţiunii, monştri. Apoi, Octavian Paler, deşi putîndu-se bizui pe o memorie sigură, nu-i pune mai puţin în chestiune suficienţa:

„Uneori, scrie el, am impresia că memoria mea visează, ceea ce ar explica dificultatea de a despărţi ferm ceea ce a fost de ceea ce este.“

Dislocarea autobiografiei convenţionale nu se produce totuşi la Octavian Paler, ca în cîteva din ultimele autobiografii explodate ce au apărut recent în Franţa (şi ne gîndim mai ales la cea a lui Alain Robbe-Grillet), prin ştergerea limitei între memoria exactă a trecutului şi fantasmarea lui sau prin caleidoscopizarea amintirilor. Ci prin dedublarea confesiunii: faptele de viaţă sunt rememorate de un eseist şi de un moralist.

Primul inserează toate datele în plasa de mituri — cu care ne-au obişnuit cărţile sale precedente —, al doilea îşi face din aforism un instrument de autocunoaştere.

Miturile nu sunt numai o cucerire livrescă a scriitorului, actualul volum ne arată că, într-un fel, nu doar scriitorul Octavian Paler le era predestinat (fără referirea la mituri, nici una din cărţile sale precedente n-ar exista), ci şi omul Octavian Paler s-a născut şi s-a format într-un mit. Despre copilăria lui în satul din preajma Făgăraşului, Lisa (copilărie aspră, sat sărac), Octavian Paler scrie:

„Am copilărit într-un mit."

De unde inapetenţa sa de mai tîrziu pentru orice formă de filozofie a absurdului. A învăţat (înainte chiar de a şti ce poate însemna acest lucru) că există un rost în acest mediu unde viaţa se desfăşura conform unui ritual.

Ucenicie a certitudinii, satul lui Octavian Paler e mai puţin blagian decît ar părea, şi aproape deloc moromeţian, deoarece autorul nu-l surprinde în învolburările istoriei. Fără să poată exista vreo legătură conştientă între ele, cîteva din amintirile copilăriei în Lisa ne duc cu gîndul înspre *Calidorul* lui Paul Goma, printre cele mai inspirate povestiri din copilărie, dar în care presiunea istoriei era, de nu personajul principal, în orice caz unul deloc neglijabil.

Dacă Octavian Paler se poate defini azi ca „un om de răspîntie", faptul pare a se datora mai mult acestei pregătiri iniţiale — şi, într-un fel, iniţiatice — pentru întîlnirea-cioc-nire dintre rost, dintre tot ceea ce presupunea viaţa la ţară în materie de civilitate ascunsă, discreţie, capacitate de a îndura, şi întrebările născute din cultură înainte de a fi agravate de experienţele istorice. Deoarece cultura — aşa cum scrie autorul — „extinde călcîiul lui Ahile pe tot corpul", făcîndu-te vulnerabil. Or, vulnerabilitatea este prima treaptă a conştiinţei şi — probabil — condiţia ei dintîi.

Prin această „vulnerabilitate născută din cultură", autorul ajunge să ia cu adevărat cunoştinţă de istorie — cu desfigurările la care ea poate supune fiinţa umană. În tinereţe, „o sabotase", la modul mai mult sau mai puţin conştient. Cum o mărturiseşte, tragediile istorice şi ale războiului (în afara *Dictatului de la Viena*) n-au aflat în sufletul său ecoul cuvenit.

În parte, *Viaţa ca o coridă* este şi asta: parcursul dintre „sabotarea istoriei" şi o implicare pe care Octavian Paler ar

vrea-o, cu ce e mai bun în el, de tip camusian. Parcurs în nici un fel neted. Înainte de a înţelege ce înseamnă lancea Athenei, Octavian Paler va trece şi el fără reacţie — ca mulţi alţii — prin epoca dogmatismului şi a coşmarului anilor '50. Spre deosebire însă de atîţia, el va revendica o responsabilitate de care cei mai mulţi se feresc, aruncînd-o sub vremi şi scuze. Vom reveni asupra acestei atitudini, deoarece e suficient de rară.

Înainte de a o face, să ne oprim la mitul constitutiv al acestei autobiografii.

De data asta, mitul este înlocuit cu o „coridă". Scotocind odată pe la un anticar, Octavian Paler descoperă „un tratat despre coridă". O revelaţie: pînă atunci nu ştia că acest joc cu moartea (nu de-a moartea) e atît de riguros codificat. După discuţii cu sine însuşi şi cu alţii, Octavian Paler sfîrşeşte prin a-şi înfrînge repulsia (se împiedica mereu în cadavrul taurului) şi a trece de partea toreadorului, care-şi plăteşte gloria prin riscul suprem şi trebuie să respecte un cod infailibil al onoarei.

Ce i se dezvăluie autorului într-o coridă? Că arena a rămas singurul loc unde scenariul luptei se mai joacă în forma pură, în care scopul nu scuză (ca de atîtea ori în istorie) mijloacele. A fi escroc într-o arenă nu se iartă, eleganţa e aici obligatorie.

Suficiente motive pentru a fixa imaginarul unui moralist ca Octavian Paler în cercul de foc şi primejdii al arenei, chiar dacă nu se identifică toreadorului.

Pe închipuita lui arenă, Octavian Paler înfruntă foarte realul taur al cotidianului: prostia, înjosirea, umbrele inchiziţiilor laice născute în secolul nostru din prea fanatice certitudini. Îl surprindem apoi faţă în faţă cu o altă imagine simbolică: Athena. Autorul ştie, după experienţa istorică trăită, că nu-şi mai poate îngădui luxul unui Oscar Wilde (cel dinainte de închisoarea de la Reading), că nu are dreptul să contemple frumosul, ignorînd lancea ce-l apără, chiar dacă riscă astfel, cum singur o mărturiseşte, să „eşueze în morală".

Reabilitarea moralei se loveşte de obstacole paradoxale. De-a lungul „obsedantelor decenii" ale dogmatismului, ficţiunea impusă ca model unic împletea minciuna cu lipsa de valoare, tocmai sub pretextul politic şi moral. Literatura noastră a reînvăţat să respire revenind spre rigorile uitate ale esteti-

cului. Şi memoria lor trebuie, natural, să rămînă trează. Singurul criteriu de judecare a unei opere de artă nu poate să nu fie cel estetic. Numai că, prin aceasta, opera de artă nu se vede obligată să se rezume la estetism. Ea poate — Octavian Paler spune „trebuie" — să fie solidară cu suferinţa semenului, fără a-şi trăda misiunea. Lucru cu atît mai evident cu cît „cimitirele" rămîn deschise, iar inchiziţiile, o ştim prea bine, nu aparţin toate trecutului.

Octavian Paler nu omite, nici el, să afle explicaţii şi îndreptăţiri estetismului prin care literatura română s-a dezbărat de falsul moralism al realismului socialist. Citäm mai îndelung, deoarece astfel de judecăţi nu sunt totuşi chiar atît de curente în peisajul nostru cultural (chiar dacă nici izolate nu sunt):

„M-am lămurit o dată pentru totdeauna în anii '50 la ce consecinţe dezastruoase duce sfidarea legilor esteticii şi am înţeles de ce în istoria culturii noastre postbelice a intervenit un moment în care, scuturîndu-se de dogme, literatura a fugit de orice pedagogie şi chiar de orice morală. Dar [...] o literatură care şi-ar refuza orice datorie în numele purităţii estetice, pe care n-ar mai interesa-o pragul dintre adevăr şi minciună, dintre dreptate şi nedreptate, dintre victimă şi călău nu poate să nu-ţi aducă aminte că talentul nu este decît unealta creatorului. El a servit cîteodată doar la săparea unui mormînt. După tot ce s-a întîmplat în acest secol, cu atîtea crucificări şi capcane, chestiunea eticii în artă nu mai poate fi redusă, după părerea mea, la faimosul avertisment că sentimentele bune fac literatura proastă. Dacă, într-un sens mai larg, bătălia de la Salamina, unde Eschil a luptat cu arma în mînă, are o valoare simbolică, există, aparent, trei locuri posibile pentru un artist. El poate fi de partea celor care luptă împotriva barbariei sau între tabere, deasupra taberelor. Dar abţinerea (au spus-o mulţi artişti) nu mai e posibilă, ea însăşi înseamnă o atitudine în lumea de azi. Indiferenţa participă la istorie, libertatea de-a fi indiferent nu e decît un mod ceva mai discret de vinovăţie. Şi mi-e greu să cred că unui artist care nu confundă libertatea de a fi indiferent cu libertatea de creaţie îi este totuna în ce lume visează. Şi el are de ales."

Ceva mai departe:

„«filosofia» că poţi să fii abject în viaţă şi valoros în operă depăşeşte înţelegerea mea".

În sfîrşit:

„ ... partea cea mai bună din mine tînjeşte nu spre detaşare, ci spre implicare, spre angajarea de tip camusian. Trebuie să fii nu deasupra, ci împotriva a ceea ce provoacă suferinţa şi nedreptatea, gîndesc astăzi, dacă vrei să te socoteşti de partea celor care suferă şi doresc dreptate. E o idee pe care, într-un fel sau altul, au repetat-o mulţi artişti ai acestui secol şi, probabil, nu întîmplător."

Întîmplătoare nu e nici referinţa la Camus, deoarece ea ne îngăduie să datăm etapele dezbaterii. Într-adevăr, disputa în jurul noţiunii de angajament („trădarea clericilor" a lui Benda) a fost dusă în Franţa şi în Occident mai ales cînd pericolul devenea iminent sau amintirea lui era încă vie: înainte, în timpul şi imediat după cel de-al doilea război mondial. Revelaţia lagărelor de concentrare naziste a fost atît de năucitoare, chiar şi pentru cei mai antifascişti dintre intelectuali, încît, în parte cel puţin, ea le-a ocultat existenţa Gulagului, dezvăluită totuşi în aceiaşi ani, şi a fost nevoie de un lung răstimp de somnolenţă a conştiinţelor (peste 20 de ani) pentru ca Soljeniţîn să fie auzit cu *Arhipelagul Gulag* de aceleaşi urechi ce practicaseră o surzenie cel puţin confortabilă. Dar de cînd, în anii '70, s-a produs greu previzibila dez-ideologizare a elitei intelectuale franceze, problema angajamentului nu mai are de ce să-i preocupe pînă la anxietate pe intelectualii de aici. Nici un nou pericol de contagiune ideologică nu se iveşte la orizont, intelectualitatea pariziană nu mai pare a suferi acum decît de vidul lăsat de dogma răpusă, ştiind prea bine că nu va mai putea fi umplut de o nouă credinţă, ci doar de o luciditate anxioasă.

Cu totul altfel stau lucrurile la noi, nu pentru că ar mai exista propriu-zis o ideologie căreia să i se dea crezare, ci în măsura în care, chiar absentă, dogma slujeşte puterii pentru asaltul împotriva culturii. De aceea am şi întrebuinţat mai înainte pluralul pentru „obsedantul deceniu". Nu numai fiindcă a fost mai mult de un deceniu între 1948 şi 1965, cînd s-a dat semnalul liberalizării prin şi la Congresul Scriitorilor, ci şi fiindcă deceniul actual nu e mai puţin obsedant, şi nici cultura mai puţin ameninţată. Neostalinismul actual are altă înfăţişare, alte sloganuri şi alte pretexte decît stalinismul anilor '50, structura este însă aceeaşi, direcţiile de distrugere, asemănătoare. În asemenea condiţii, angajamentul nu mai ţine

de dezbaterea teoretică, ci face parte din strategiile supraviețuirii. Din păcate pentru cultura noastră, ea e obișnuită să trăiască pe praguri de extremă urgență, unde angajamentul nici nu mai are timpul să fie discutat pe plan teoretic. Literatura postbelică, cel puțin, a fost supusă periodic alternanței între a nu putea exista și a spera că va putea exista.

Nu vom găsi, bineînțeles, în *Viața ca o coridă* a lui Octavian Paler, astfel de considerații. Nu vom găsi nici motivările care l-au făcut pe acest „om de răspîntie", cum singur se definește, să adere la comunism. Vom afla, în schimb, sentimentul de responsabilitate pentru a fi acceptat dogmatismul anilor '50. La noi, unde, cu minime excepții, nici actorii principali, nici figuranții realismului socialist nu s-au explicat cum trebuie — unii, și nu dintre cei mai puțin dotați, ne gîndim, evident, la Paul Georgescu, persistînd în buna lor conștiință „revoluționară" de atunci — la noi, unde e atît de curent să culpabilizezi vremurile spre a te inocenta pe tine, această mărturie a lui Octavian Paler trebuie reținută ca un exercițiu de conștientizare pe care oricine poate să-l spere imitabil, repetabil. Deoarece, spre a scăpa de capcanele neostalinismului actual, literatura română e nevoită să-și amintească mereu cum și de ce n-a scăpat din cele ale stalinismului pur și simplu. Vom încheia deci dînd largi fragmente din această mărturisire a lui Octavian Paler, nici masochistă, nici căutîndu-și scuze, ci lucidă și cumpătată:

„Oricît mi-ar displăcea s-o recunosc, n-am sesizat prin anii '50 natura reală a dogmatismului, de boicot al istoriei, progresului și creației, nici pericolele reprezentate de el. Există, știu, un stil de a fi viteaz *după*, de a pretinde că «eu, încă din... am zis, am făcut, am refuzat, m-am ferit să...», dar n-aș vrea să-l practic. Întîi fiindcă aș nesocoti adevărul. Apoi pentru că nu țin să semăn struțului care, scoțîndu-și capul din nisip, crede că a fost înțelept. Perioada respectivă e foarte jenantă pentru toți intelectualii care am trecut prin ea fără să ne delimităm *atunci* de dogmatismul pe care mai tîrziu l-am repudiat și e mare tentația de a socoti că obnubilările dogmatice, cu întreg cortegiul lor de consecințe, au constituit un flagel care a acționat, ca un cataclism natural, dincolo de participarea noastră. Vai, n-a fost așa."

Amintindu-și starea sa de spirit de atunci, cînd noțiunea însăși de curaj i se părea mai mult decît străină, inutilă (arena coridei era pustie pentru el), Octavian Paler adaugă:

„Destinul e atotputernic, tot ce poţi face e să nu te arunci în coarnele lui. Cam aşa aş fi vorbit atunci. Şi aş fi fost sincer. Nu mă anima nici o dorinţă de a vîna o carieră, însă mă consolam cu vorba cunoscută a cronicarului despre raporturile omului cu timpul. Mă socoteam un amănunt în angrenajul complicat al istoriei. Şi singura mea grijă era să nu fiu strivit. [...] Aveam o idee mult mai clară despre bunul-simţ decît despre curaj şi confundam pe «a nu face rău» cu «a face bine». Mai urgent decît un examen interior care să-mi arate ce voiam de la viaţă era, credeam, să evit ceea ce nu doream ca ea să-mi ofere. Desigur, aş putea să spun şi n-aş minţi: am fost foarte singur în acea vreme şi îmi vedeam de treburile mele. Numai că singurătatea nu e o scuză şi, apoi, nedreptatea care îi lovea pe alţii nu trebuia oare să fie şi treaba mea? Sau era mai simplu să ignori. Da, e adevărat, cu un corectiv: era şi mai comod. [...] Destul de tîrziu am priceput că există moduri de a îndura istoria care sunt, în realitate, moduri de a o face, de a participa la ea. Chiar simpla tăcere a ajutat dogmatismul să prospere. Şi ce să mai spun despre vorbele de circumstanţă, despre suprarealitatea vorbelor în care unii se refugiau din calcul, alţii din comoditate, alţii din dorinţa de a se pune la adăpost? sau despre precauţiile care creau două limbaje, unul cu care gîndeai, altul cu care discutai? Atît şi era de ajuns pentru a se deregla ceva în mecanismele gîndirii şi pentru a nu mai fi inocent. [...] Mi-ar fi plăcut să pot declara că am trecut prin labirintul dogmatismului fără să-i plătesc nici un tribut. Am înţeles însă, cînd am ieşit din acest labirint, că libertatea interioară se degradează nu numai prin minciună, ci şi prin iluzia că poţi să rămîi nevinovat fără să alegi. Şi că datorez mai degrabă firii mele, şi poate norocului, că am plătit dogmelor numai un tribut pasiv."

În Occident, astfel de confesiuni (recunoscînd culpabilităţi şi răspunderi) sunt atît de numeroase, încît ar putea alcătui un fel de bibliotecă a lui... „cum a fost cu putinţă complicitatea cu dogmatismul". În România, ele rămîn extrem de rare (şi nu numai din cauza cenzurii, în acest caz conştiinţa vinovată jucînd rolul unei decisive autocenzuri). Ni se pare însă că numai de la astfel de luări de răspundere şi conştiinţă verbele au o şansă să treacă de la trecut la prezent.

13 mai 1988

Evident, se poate glosa la nesfîrşit asupra catalogării primului şi masivului roman (peste 600 de pagini) al lui Bedros Horasangian. Postmodern prin excelenţă, cum afirmă Eugen Simion? Poate, dacă ne referim la recucerirea sensului, dar postmodernismul este atît de cuprinzător, încît generozitatea conceptului aduce a confuzie. Textualist, atunci, cum ni s-ar părea mai curînd nouă? De ce nu, dacă una din îngrădirile textualismului ar fi, obligatoriu, explodarea naraţiunii. Deoarece şi în *Sala de aşteptare*, Bedros Horasangian are grijă să fărîmiţeze naraţiunea, să-i pună, în chiar clipa cînd se urzeşte, piedici sau, în orice caz, s-o oprească de fiecare dată cînd ameninţă să devină, vreme prea îndelungată, de sine stătătoare, întreţăind cîteva memorabile povestiri (agonia peştelui, plimbarea rătăcitoare prin munţi, ancheta la care sunt supuşi nişte turişti inocenţi ce trec printr-o zonă de frontieră etc. etc.) cu un jurnal ţinut de o tînără fată în timpul mai ales al primului război mondial şi al revoluţiei bolşevice, cu corespondenţa unui alt personaj sau cu fragmente de proză fără erou definit. Dezordinea e, bineînţeles, savant calculată, barierele în linearitatea naraţiunii, puse cu ştiinţă şi bună conştiinţă a modernităţii. Ficţiunea e de gradul întîi, de gradul al doilea, de-al treilea: asumă nu numai subiectul şi eroii romanului propriu-zis (dacă se poate vorbi de subiect şi de eroi), dar şi scriitori ai trecutului apropiat (printre alţii unul din modelele întru autenticitate ale autorului — Camil Petrescu; altul întru ale muzicii: Anton Holban — primul devenind chiar personaj în jurnalul tinerei fete, din primul război mondial). Deci ficţiune în ficţiunea unei ficţiuni. Autorul se implică direct — la persoana a treia — întinzînd capcane naratologilor sau întrebîndu-se, în locul şi înaintea cititorului, de ce un roman, de ce încă un roman, sau analizînd raporturile sale incerte cu propriul său personaj oarecum principal, Lucian, ce nu se lasă manipulat. Întrebarea nu e, de fapt, prea nouă, şi-o punea, de pildă, pentru a rămîne în perimetrul românesc, şi Mircea Eliade, atunci cînd se plîngea că personajele sale se încăpăţînează să refuze intriga propusă de autor. Noi n-au cum să ni se pară nici unele procedee de care s-a uzat, şi uneori abuzat, în ultimele decenii (aşa s-a produs, de pildă, în Franţa „noul roman", după care, cu cea mai liniştită dintre

conştiinţe, s-a revenit spre forme aproape tradiţionale de naraţiune, probabil ca reacţie, sau spre autobiografii şi memorii, înlocuind ficţiunea ori împletindu-se cu ea). Unele foarte interesante, altele mai puţin, unele necesare, altele gratuite, toate aceste procedee ne dovedesc cel puţin două lucruri. Primul, că autorul îşi domină materialul cu o rigoare arhitectonică rară, şi că venise într-adevăr momentul să treacă de la proza scurtă la ampla respiraţie a romanului. Al doilea, că romanul, în acest sfîrşit de secol, departe de a se vedea ameninţat în statutul său, cum se teme Milan Kundera, e mai larg primitor ca oricînd. Din moment ce te referi la metaroman, nimic nu-i mai este străin: nici măcar istoria şi documentele sale. Or, fără a fi un roman propriu-zis istoric, *Sala de aşteptare* ne rezervă surpriza de a fi purtătoare şi de istorie, şi de adevăr. Iar autorul, una tot atît de mare: de a fixa literaturii şi alte scopuri decît estetice (sub aparenţele cele mai estetizante), cerîndu-i, nici mai mult, nici mai puţin, să depună — bineînţeles, în felul ei — mărturie. Nevoia de adevăr, necesitatea memoriei, nostalgia după un trecut nefalsificat ce trebuie recompus din caleidoscopul martorilor şi al mărturiilor îl îndeamnă pe Bedros Horasangian să propună literaturii mai mult decît un statut estetic: unul *est-etic*. Reintroducerea acestui criteriu etic, ivindu-se la mai mulţi critici şi scriitori români contemporani, ni se pare a fi unul din semnele cele mai interesante ale ultimilor ani. Am semnalat-o ori de cîte ori s-a ivit sub pana unui scriitor din ţară; nu pentru că am crede în înlocuirea singurului criteriu în stare de funcţionare fără rateuri: cel estetic, ci în măsura în care starea de extremă urgenţă a creaţiei în România totalitară implică şi alte poziţii şi instrumente de apărare. Probabil că şi alte finalităţi, mărturia într-un timp în care se ard hrisoavele şi se dărîmă pietrele fiind una dintre ele.

Înainte însă de a vedea de ce *Sala de aşteptare* este şi o pledoarie pentru memorie, spre a urmări mai bine acest demers, să încercăm, în ciuda barierelor puse de autor, o reconstituire a liniilor naraţiunii — frînte, risipite cu atîta ştiinţă a organizării disoluţiei, încît unii cititori mai puţin avizaţi sau mai puţin doritori de efort ar risca să se piardă în labirint. Pentru ieşirea deci din labirint, un singur fir conducător: Lucian, un personaj fără nume de familie, fără identitate socială bine definită, inadaptat, izolat, poate chiar ratat (a întrerupt

politehnica, mulţumindu-se cu o slujbă oarecare), şi care reconstituindu-şi (evident, nu cronologic) existenţa, caută să-i găsească un sens. E deci răspunzător, într-un fel, şi de titlu. „Mereu aştepta ceva nou, important", ni se spune despre el. E drept că titlul e şi mai clar chemat de următoarele fraze: „timpul, o lungă sală de aşteptare"; sau: „Doar o amăgire, timpul, care ne sustrage iluziilor şi ambiţiilor noastre de tot soiul, iar la capăt de drum, descoperim uimiţi că n-am petrecut decît într-o sală de aşteptare unde nu s-a deschis nici o uşă şi am aşteptat zadarnic. Dar poate asta a fost şi mai este menirea noastră." Dacă timpul îşi aşteaptă mai ales martorii, Lucian, cînd se lasă manipulat de autor (ceea ce, cum am mai văzut, nu se întîmplă mereu), e în căutarea unui sens. „Dorea doar să afle cine este şi rostul lui pe lume." Singura consolare a lui Lucian este muzica, şi unul din capitolele cele mai sugestive ale romanului e constituit tocmai de fuga lui prin Bucureşti, însoţit parcă de umbra lui Anton Holban, căutînd să-şi completeze discurile cu concertele lui Beethoven în interpretarea lui Claudio Arrau. Încununarea acestei pasiuni ar fi fost un recital dat de Lucian, dacă sala, după execuţie, nu s-ar fi dovedit goală, fără nici un public. Fragmentul este însă oniric sau închipuit de alt personaj ca scenariu de film, încît recitalul nu poate însemna nici împlinire, nici ratare. Ce mai aflăm despre Lucian, din amintirile lui sau din scrisorile pe care i le adresează un bătrîn prieten, Paul Petrovicescu? Că tatăl lui a devenit tardiv scriitor, după ce a trecut de vîltoarea istoriei, că el însuşi a trăit de două ori stări aproape agonice: o dată asistînd la moartea unui peşte, a doua, după o rătăcire prin munţi avînd impresia că este strîns de gît — ca în coşmarurile tinereţii —, că i-a murit bunica, că i-au trecut prin viaţă şi cîteva femei, că locul lui de muncă e de o banalitate agresivă. Bedros Horasangian se încăpăţînează să nu ştie nici el mai mult. Iată, dintr-o nesfîrşit de lungă frază (de o lungime proustiană), această întîmpinare ironică a obiecţiilor posibile: „ ... şase sute de pagini pentru a spune ce, a arăta cînd, a dezvălui cum, orele zilelor, gîndurile, aventurile, suferinţele şi bucuriile unui om obişnuit peste care istoria a trecut ca un buldozer, precum Lucian, care n-are nici măcar nume de familie, o adevărată identitate, sau acel bătrîn cu un destin mediocru, oarecum un învins, un ratat s-ar spune, cîteva fişe de război, însemnări fugare, mărturii despre oameni, mai nimic important..."

Dar ştim, mărturiseşte autorul, printr-o voce sau alta, mai departe, că totul de fapt este important. O ştie şi bătrînul corespondent al lui Lucian, Paul Petrovicescu, fost deţinut politic, mare amator de istorie şi suferitor al ei, cinic înţelept nutrindu-se cu Tacit, cu care începe cartea, chiar în ziua morţii lui Stalin. Datare deloc întîmplătoare: dacă n-ar fi murit Stalin, ar fi putut oare Paul Petrovicescu să devină vreodată personaj de roman? El este acela care, într-o scrisoare, în stilul său sfidător-preţios, referindu-se la un episod din primul război mondial (obsesia lui Camil Petrescu cu *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război* e constantă), scrie: „A curs sînge şi nu s-au rostogolit cuvinte. Mă tem că toată istoria noastră e plină de astfel de momente." Şi mai departe, în aceeaşi scrisoare: „Şi timpul trece oricum, împuţinînd, de pe o zi pe alta, numărul celor capabili să depună mărturie."

Pentru această mărturie, de fapt, pare integrat în roman şi jurnalul unei fete de familie bună (fără nume), adolescentă în timpul primului război mondial, martoră şi la război, şi la revoluţia bolşevică (e refugiată cu familia mai întîi la Moscova, apoi la Odessa), aproape pe pragul bătrîneţii în al doilea război. În primele pagini ale acestui jurnal, îl suspectezi pe autor de intenţii satirice sau parodice, într-atîta, juvenilă şi romanţioasă, domnişoara cu pricina acordă o importanţă egală unei bucle, unei toalete, unui fior de dragoste, ca şi marilor lupte ale căror ecouri ajung pînă la ea. Pe măsură însă ce suferinţa o maturizează, realizezi că acest amestec al neesenţialului, al nesemnificativului cu tragedia sau împlinirea istorică face parte din acea autenticitate a trăirii propusă drept condiţie dintîi a romanului de Camil Petrescu, şi căreia Bedros Horasangian se arată a-i fi cel mai atent emul din proza noastră contemporană. E probabil singurul la care obsesia lui Caragiale se lasă adumbrită de fervorile lucide ale lui Camil Petrescu. Orice ar fi, istoria, cu unele din documentele sale (*Actul Unirii*, *Proclamaţia* regelui Ferdinand I etc.), pătrunde in sala de aşteptare prin scrisorile lui Paul Petrovicescu şi prin jurnalul fetei fără de nume. În sala unde vom mai avea de aşteptat mărturiile despre al doilea război şi despre deceniile staliniste ce i-au urmat, la care acest roman nu se referă decît aluziv. Să sperăm că aşteptarea nu va fi prea lungă, deoarece, cum spunea Paul Petrovicescu, „timpul trece ori-

cum, împuţinînd, de pe o zi pe alta, numărul celor capabili să depună mărturie".

Revenim astfel spre punctul de plecare. De ce mărturie? Polemizînd cu cei care ar „strîmba din nas" şi l-ar trimite la o scriitură „calofilă" fiindu-şi sieşi unic ţel, Bedros Horasangian, de data asta introdus cu numele lui în roman, se prezintă astfel: „Bedros Horasangian care nu vrea să mintă".

Dacă puriştii ar răspunde că „adevărul nu e un concept literar", autorul e gata să amintească faptul că „nici Camil Petrescu n-a acceptat minciunile despre războiul şi nu i se poate imputa c-a fost tezist, doctrinar, că n-a respectat codul artei". Sau că Anton Holban a fost crud pînă la exces de sine, tot în numele adevărului. Şi în ultimele pagini ale cărţii, aceeaşi certitudine: „literatura trebuie să-ţi propună mai mult decît propria ei condiţie estetică, poate acea est-etică de care pomenea un important prozator contemporan".

După Bedros Horasangian, de altminteri, formele cele mai exacerbate din punct de vedere al modernismului şi-ar fi aflat sorgintea şi justificarea nu doar pe planul estetic, dar şi prin faptul că astfel deveneau mărturii ale unui Timp fărîmiţat, ale unei Istorii implacabile şi ferecate. „Trăim doar într-un secol fărîmiţat, redus la mici fragmente, parcă nimic nu mai are continuitate, şi tot ce se încheagă, se schimbă de la o zi la alta. Ne caracterizează discontinuitatea şi fragmentarismul, dacă pot spune aşa ceva fără să fiu ridicol. Suntem ca o bibliotecă uriaşă, avînd cărţile desfăcute şi împrăştiate peste tot... File rupte se găsesc unde nu te aştepţi. Şi fiecare frîntură să exprime întreaga durere a acestui secol. Ce este opera lui Webern sau Alban Berg? Un strigăt la porţile paradisului. [...] Universurile închise s-au dezvoltat fără precedent, de la odioasele lagăre de concentrare pînă la individul stingher şi solitar, în mulţimea care-l înghesuie şi-l înăbuşă totodată. Oameni ucişi, cărţile arse, ce poate fi o ticăloşie mai mare? Cum am putea dormi liniştiţi? Mă tem că strigătul crispat al lui Münch şi tot expresionismul în genere, sau atonalismul şi dodecafonismul în muzică, manifestele avangărzii în literatură, de la akmeism şi dadaism pînă la evadările suprarealismului şi viziunile angoasante ale lui De Chirico au fost nişte încercări nu numai formale de eliberare a fiinţei de sub tutela atîtor nelinişti. Moft şi snobism au existat de totdeauna, dar nevoia de adevăr şi încrederea în cîteva principii

morale au devenit mai necesare ca oricînd în ultimele două secole. Ar trebui să ne judecăm contemporanii cu o doză de mai mare înţelegere. În perspectiva timpului, cincizeci de ani nu înseamnă mare lucru. Nu e totul o joacă pe care pur şi simplu s-o refuzăm din vîrful buzelor. Literatura şi arta în genere nu pot da soluţii şi nici nu pot face lumea mai bună, au o putere limitată, dar ele pot *depune mărturie* despre timpul (lor) şi poate că nu e chiar puţin... "

Nu e prima oară cînd arta modernă a fost interpretată şi desluşită în acest sens. Dar ni se pare interesant c-o face azi unul dintre scriitorii ce mînuiesc cu deplină măiestrie strategiile narative cele mai moderne. *Sala de aşteptare* se situează astfel şi ca un moment de implicare morală a autorului în opera sa, o operă ce nu-şi mai este suficientă sieşi, ci se deschide asupra lumii şi urgenţelor ei. *Sala de aşteptare* este şi un roman care (după imaginea autorului din ultimele pagini) „zgîrie pe piele conştiinţa". Şi nu credem că este cel mai mic dintre meritele sale.

20 mai 1988

Cred că s-ar putea scrie, pe marginea textului de licean al lui Mircea Eliade, *Romanul adolescentului miop* [1], apărut acum în carte ca supliment al revistei *Manuscriptum*, un alt roman. Dacă *Romanul adolescentului miop* este de fapt, premergînd obsesia autenticităţii în epica lui Mircea Eliade, un jurnal despre imposibilitatea de a scrie acest roman, ceea ce-i asigură originalitatea este felul în care destinul a împlinit, aproape punct cu punct, frenetica năzuinţă a adolescentului de a se „răspîndi" dominator în lume. În postfaţa sa, Mircea Handoca ilustrează oarecum acest roman al romanului, dînd cele două versiuni ale gloriei pentru Mircea Eliade: prima cînd, rămas corijent, Mircea Eliade se visează invitîndu-şi, drept revanşă, colegii de clasă la primirea lui somptuoasă ca mare savant într-o prestigioasă Academie din Occident, a doua, extrasă din *Jurnalul* lui Mircea Eliade şi relatînd tocmai o astfel de

[1] *Romanul adolescentului miop* a fost tradus în franceză de Irina Mavrodin şi a apărut la Actes-Sud, în 1992.

primire. Cu o nuanţă, nu doar o Academie din Occident a vindecat rănile corijentului sistematic la matematică şi germană, ci mai multe. *Doctor honoris causa* la Yale, La Plata, Ripon College, Chicago, Boston, Philadelphia, Lancaster, Sorbona, Washington şi membru al Academiei de Arte şi Ştiinţe din S.U.A., al celor din Marea Britanie, Austria, Belgia. Studiile asupra lui, ca şi colocviile şi consacrările continuă şi postum. În mai, o placă comemorativă pe domiciliul său parizian; la sfîrşitul lui aprilie, pe tema *Mircea Eliade şi religiile asiatice*, un colocviu la Roma, la Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente (prestigiosul institut al lui Tucci), în timp ce, la Florenţa, Istituto Superiore per l'Aggiornamento Culturale poartă acum numele de Istituto Eliade; tot astfel şi o catedră de la Universitatea din Chicago.

Astfel apar în altă lumină decît în cea a influenţei lui Papini sau a unui simplu vis tineresc anumite pagini din *Romanul adolescentului miop*. Vorbind, de pildă, despre viaţa lui:

„O viaţă [...] care mă înfioară cu fiorul luptei şi al izbîndei. Cei care îmi spun că voi ajunge om de ştiinţă se înşală. Ei n-au văzut în erudiţia mea decît erudiţia. Dar eu înţeleg. Eu ştiu că, dedesupt, se ascunde altceva: pofta. Şi eu mă cutremur la gîndul revărsării sale în lume."

Sau:

„Azi, m-am deşteptat cu mintea limpede, conştient, întărit, plin de voinţă. În dimineaţa aceasta m-am convins de reuşita vieţii mele. Sunt sigur că nu mă va putea înfrînge nimeni. Sunt o forţă peste care nu se va putea trece."

O forţă se construieşte. Dacă doar visezi la ea, rămîi printre acei adolescenţi dispreţuiţi de Mircea Eliade: „eram cu toţii contururi, nostalgii, mediocritate". Mircea Eliade îşi transformă mansarda din Strada Melodiei într-o celulă monahală. Fără credinţă (nu „înţelege mistica" şi nu se poate apropia efectiv de duhul sfinţilor), dar adoptînd disciplina călugărească: nesomnul nu pentru a se ruga, ci pentru a citi şi a scrie, flagelarea, şi nu numai de ordin intelectual. Orice acces de sentimentalism (de la frunzele şi ploile toamnei privite cu melancolie pînă la o lectură prea lacrimogenă, din Ionel Teodoreanu, sau năzuinţa de a se apropia de o fată, cînd se crede urît şi stîngaci), orice elan al vîrstei trebuie „biciuit" cu frenezie:

„Ar trebui să fac altceva. Ar trebui să-mi caut frînghia şi să mă biciuiesc. Pentru că sunt imbecil. Pentru că îmi pierd timpul rătăcind prin Cişmigiu — şi mi-l pierd acum visînd Margarete iluminate, cu ochii înălţaţi spre cer, cu mîinile încrucişate pe piept. Mai mult. Sunt cel mai nătîng dintre toţi. Sunt atît de nătîng, încît nici nu mă revoltă noaptea aceasta pierdută şi slăbiciunea sufletului meu, şi ruina voinţei mele şi pustiul minţii mele."

Biciuirea nu e o figură de stil şi de exasperare. Frînghia o păstrează într-un raft cu cărţi şi în fiecare noapte, ne mărturiseşte el mai departe, „începeam sfertul acela de ceas de dulci şi dureroase desfătări". Adică se biciuia singur pe spatele dezgolit şi — notează el — „urma apoi o clipă de extaz. Mă purifica". Şi, mai departe:

„Aşa trebuie să fiu eu. Aşa cum eram altădată, în zilele în care sorbeam suferinţele trupului ca pe o desfătare. În zilele cînd mă deşteptam în zori şi adormeam după miezul nopţii. Cînd îmi alungam somnul cu pumnii. Cînd citeam pînă ce-mi lăcrimau ochii şi mă usturau pleoapele. Pînă ce mi se îngreuia capul şi mi se rătăceau privirile. Pînă ce mi se tulbura conştiinţa."

Biciuitul nu, lupta cu somnul însă, surmenajul, cititul pînă la epuizare le cunoşteam din *Amintirile* lui Mircea Eliade, publicate în exil şi în care mansarda din Strada Melodiei, ca şi scrisul la *Romanul adolescentului miop* ocupă un loc de seamă. De atîtea ori scrisese şi vorbise, de atîtea ori fusese obsedat de manuscrisele lăsate în România, încît Mircea Eliade nici nu mai ştia bine, între nostalgie şi umor, care le era calitatea reală. Despre *Romanul adolescentului miop*, de pildă, îşi amintea că-l scrisese pentru a arăta că generaţia sa nu se asemăna cu nici o alta. Or, nimic din versiunea publicată acum nu lasă să se vadă aşa ceva. Excepţional printre tineri nu e decît autorul, nu şi ceilalţi, care nu depăşesc în carte stadiul adolescentin al fervorilor de cunoaştere sau tulburările erotice ale vîrstei.

Ne-am pus deseori întrebări asupra publicării anapoda a scrierilor lui Mircea Eliade în România, împărtăşind iritarea autorului împotriva proiectului de apariţii în ordinea cronologică, deşi un astfel de proiect îi fusese prezentat de Noica. În toate culturile, scrierile secundare, de tinereţe, nu sunt date publicului decît după ce opera reală, cea de maturitate, a

apărut în totalitatea ei. Ne e uşor nouă, celor din străinătate, să integrăm *Romanul adolescentului miop* în totalitatea operei lui Mircea Eliade şi să-l apreciem ca atare. Nu şi unui cititor nedispunînd decît de ce a fost publicat sub actualul regim în România. În plus, în ciuda postfeţei lămuritoare a lui Mircea Handoca, mărturisim că nu suntem deloc lămuriţi. De pildă, din moment ce *Romanul adolescentului miop* este prevăzut să iasă din lada cu manuscrise inedite, de ce, cît mai trăia Mircea Eliade, să nu i se fi trimis o copie după toate versiunile, ca să aleagă singur? Dacă aşa ar fi stat lucrurile, suntem siguri că toată partea a doua, mai curînd copilăroasă, de la Societatea cultural-dramatică „Muza" pînă la unele scene de repetiţii de spectacole şi corale, ar fi fost suprimată de condeiul său exigent. Şi asta cu atît mai mult cu cît par scrise la vîrste diferite (chiar dacă nu e aşa). Mai sigură e coexistenţa, în foarte tînărul Mircea Eliade de atunci, a copilului care fusese şi a scriitorului ce avea să devină. Partea a doua, consacrată activităţilor „culturale" de grup şi scenelor propriu-zise de liceu, e în totală contradicţie cu modernitatea incisivă a restului. Vizibilă din primele rînduri, din forma însăşi a jurnalului unui roman pe cale de a se face, prea puţin răspîndită în acele vremi.

Foarte de sus, cu insolenţa pe care ţi-o dă doar lipsa de cultură autentică şi apartenenţa la grupul neoproletcultist, insolenţă cultivată la *Luceafărul*, ca şi la *Săptămîna* unde, după limbajul curent de acolo, „se face mişto" de orice e valoare, Valentin F. Mihăescu găseşte romanul lui Mircea Eliade „vetust" şi, cum spune el, „prefăcătoria că adunăm note pentru un roman care vor arăta cu totul altfel acolo, însă de fapt acesta e chiar romanul, se arată drept o blîndă copilărie, nu neapărat pentru cititorul lui Joyce, ci chiar pentru acela al lui Bedros Horasangian".

Lipsa de cultură reală se dezvăluie tocmai prin astfel de apropieri imposibile. Ce poate avea comun o proză scrisă prin anii 1923, ca *Romanul adolescentului miop*, cu cea a lui Bedros Horasangian, din 1980 şi ceva? Evoluţia formelor interzice orice comparaţie. Cît despre *Ulysses* al lui Joyce, el n-apărea decît în 1922 în versiunea originală engleză, în Franţa fiind nevoie de mai mult de un deceniu pentru a deveni o referinţă, chiar şi pentru avangardă. Spre a aprecia modernitatea jurnalului unui roman, trebuie să-l resituăm în epo-

că şi să ne amintim, de exemplu, că *Les Faux-Monnayeurs* al lui Gide nu apărea decît după ce Mircea Eliade se oprise la formula jurnalului unui roman.

Nu numai formula este modernă, anticipînd cîteva experienţe din Apus (pe unde întîrziaţi, protocroniştilor?), dar şi stilul, nervos, autoironic, concis, percutant, tranşează asupra producţiei medii a epocii (de n-ar fi să ne referim decît la romanele lui Ionel Teodoreanu, citite de tînărul Mircea Eliade). Singura asemănare indeniabilă este cea cu Papini, care-l entuziasmează, dar şi înfurie pe adolescentul de pe Strada Melodiei. Citind *Un uomo finito*, are impresia că Papini i-a furat viaţa şi i-a scris-o înainte chiar să se împlinească, lui nemairămînîndu-i decît să devină un epigon al scriitorului italian. Ceea ce, bineînţeles, nu s-a întîmplat. Deoarece, dacă accentele de furie, de exasperare, ţipetele nu sunt departe de Papini, fiorul şi obsesia autenticităţii la Mircea Eliade se înscriu în alt registru. Se simte, încă din primele pagini, scriitorul; se simte şi scriitorul modern. (Acela care va fi sensibil, nu peste mult timp, şi la experienţa joyciană, pentru a o respinge de altminteri, ceva mai tîrziu, în numele necesităţii naraţiunii.) În plus, tînărul melancolic, furios, excesiv este în stare de cea mai şfichiuitoare autoironie, cu adevărate momente antologice. Iată-l pregătindu-şi o corijenţă pe care a tot amînat-o şi pentru care i-au rămas numai cîteva ceasuri:

„Pînă seara citisem 27 de pagini şi îmi mai rămăseseră 191. Aceasta pentru că la patru şi jumătate m-am dus să fac un duş; la cinci şi jumătate m-am convins că sufăr de foame şi m-am coborît să mănînc, la şase şi jumătate am citit o revistă, la şapte mi-a fost sete, la şapte şi un sfert mi s-a rupt creionul, la şapte şi jumătate am devenit melancolic auzind ciripitul păsărilor, la opt m-am socotit persecutat, la opt şi un sfert am aprins lampa — cu toate că nu era absolută nevoie — la opt şi jumătate mi-am examinat faţa în oglindă, la nouă fără douăzeci am luat nişte însemnări psihologice pentru romanul meu, la nouă fără zece m-am hotărît să mă odihnesc puţin, iar la nouă fără cinci am fost chemat la masă."

Şi mai departe consolarea:

„Matematica mă creează pe mine, sau eu pe ea?"

Modern şi proiectul înscris într-un carnet, înainte de *Romanul adolescentului miop*, pentru o „călătorie în jurul bi-

bliotecii mele", lumea văzută — înainte de Borges — ca o bibliotecă.

Totuşi, Mircea Eliade, care a trăit în cultură şi prin cultură, creînd-o chiar atunci cînd se lăsa modelat de ea, a resimţit şi gustul zădărniciei ei. Pe cînd scria tocmai *Romanul adolescentului miop*. Într-o zi, citind din *Operele morale* ale lui Plutarh, în Cişmigiu, notează, în *Amintiri*:

„Şi apoi m-am trezit că apunea soarele şi deodată *De Pythiae oraculis* mi s-a părut depărtat şi inutil, şi toată opera lui Plutarh, ca şi toate operele de altminteri. [...] Parcă lumea întreagă se prefăcuse în cenuşă, şi mă aflam într-un univers de umbre şi deşertăciuni, fără sens şi fără speranţă, un univers în care toate lucrurile se revelau zadarnice şi goale pe dinăuntru."

Faptului că, în ziua aceea din Cişmigiu, Mircea Eliade s-a deşteptat din somnul rău al cenuşii şi l-a opus îndîrjit pe Plutarh nonsensului îi datorăm, cel puţin în parte, opera lui de mai tîrziu. Dar cît de aproape de Cioran sau de Ionescu îl aduce pe Mircea Eliade acea clipă de deşertăciune a deşertăciunilor din Cişmigiul tinereţii! Oare cărţile de seamă nu se clădesc şi pe sentimentul propriei lor inutilităţi? Chiar atunci cînd biblioteca te înconjoară din toate părţile, aşa cum i s-a întîmplat lui Mircea Eliade din tinereţe şi pînă la adînci bătrîneţi. Şi cînd în rafturile ei îţi adaugi propria ta operă, de care orice bibliotecă va trebui să ţină, de acum înainte, seama.

10 iunie 1988

Toţi scriitorii şi artiştii români care au avut, la un moment dat, de-a face cu un responsabil sau altul, încercînd să-şi salveze un manuscris de cenzură, ştiu prea bine că deseori nu cu vorbe li se răspunde, ci pe muteşte, spre a nu fi înregistraţi de microfoanele peste tot aflătoare, cu un gest spre tavan, indicînd cabinetele I şi II, de unde pornesc ordinele, cenzura, operaţia de demolare, sub toate formele ei. Bineînţeles, campania anticulturală e comandată de acolo. E însă şi inexact, şi comod să se creadă că astfel executanţii, la toate nivelurile ierarhiei, se pot pune la adăpost de orice răspundere. Chiar atunci cînd ordinul vine de sus, există posibilitatea, dacă nu de a-l refuza făţiş, cel puţin de a-l întîrzia, atenua, amîna. Ceea ce face că prezentul, dar şi viitorul vor avea de înregis-

trat diferenţa, de o însemnătate capitală pentru supravieţuirea culturii, dintre responsabilii zeloşi şi alţii care nu se străduiesc să ascută şi mai tare spada ce va cădea asupra cărţilor neplecate.

Unul dintre aceşti executanţi zeloşi este, cine n-o ştie? tovarăşul Mihai Dulea. Într-atît de zelos încît, pe de o parte, te poţi întreba pe drept cuvînt dacă nu adaugă poruncilor primite propria-i pornire răufăcătoare, iar pe de alta a reuşit, performanţă unică, să-şi ridice împotrivă-i pînă şi pe cei mai silitori dintre scriitorii oficiali. Interzicînd chiar şi filme pe scenarii de Eugen Barbu, Fănuş Neagu şi Titus Popovici, el şi-a alienat şi aceste condeie superconformiste. Nu ne punem problema dacă astfel el serveşte sau deserveşte puterea comanditară. Să şi-o pună semenii lui, peste care domneşte uneori în ciuda ierarhiilor de partid şi împotriva lor. De pildă, mai mare în grad decît tovarăşul Dulea ar fi Suzana Gîdea. Asta, teoretic, deoarece în faţa lui Mihai Dulea nu mai are nimic de spus. Peste cuvîntul său — lege — nu poate trece nici Cornel Mateescu din serviciul Sinteze; nici Radu Constantinescu, ce coordonează, din partea Consiliului Culturii, echipele de lectori care citesc manuscrisele predate la edituri. De la C.C. se ocupă de acelaşi sector Constantin Mitea şi Ghiţă Florea. Încearcă oare ei ceva împotriva atotstăpînirii lui Mihai Dulea, care scoate din plan toate cărţile ce nu-i plac, oricare ar fi stadiul în care se află (chiar trimise la tipografie, chiar în curs de corectură)? Chiar şi premiile literare zac cu lunile pe biroul tovarăşului Dulea, pînă ce se „relecturează" — cum se spune la Bucureşti — cărţile cu probleme, la doi-trei ani după apariţie: cenzurate din nou şi unele scoase din palmares. Într-un regim unde puterea este confiscată de El şi Ea, tovarăşul Dulea pare a fi unul dintre rarisimele cazuri de putere personală smulsă, confiscată de la cei de sus, sub pretextul executării ordinelor. Iată de ce obsesiile tovarăşului Dulea joacă în cultură un rol atît de nefast, iată de ce ele merită a fi analizate, cu riscul repetiţiei.

De atîtea ori ne-am referit la debuturile colective. Chestiune atît de spinoasă, încît şi-a aflat un răsunet pînă şi în presă, cu o dezbatere adăpostită de *Suplimentul literar-artistic al Scînteii Tineretului.*

E, într-adevăr, una din principalele obsesii ale tovarăşului Dulea, dacă nu chiar cea mai declarată: să stăvilească debu-

turile. El cere pentru debutanţi un adevărat dosar de cadre. Nu întreabă dacă debutantul are sau nu talent, ci dacă e sau nu membru de partid, ce funcţii ocupă etc. etc. El este responsabil de faptul că la Editura Albatros, din vreo 150 de propuneri pentru volume de debut, n-au fost admise decît maximum 12.

Evident, frica de tineret, apanaj al regimurilor ultraconservatoare, nu se traduce doar prin îngreunarea debuturilor editoriale, şi nu numai prin neprimirea în Uniunea Scriitorilor a tinerei generaţii, de parcă obiectivul suprem ar fi senilizarea progresivă, fără soluţie de schimb, a literelor şi a literaţilor. Cine nu cunoaşte condiţiile mizerabile în care se zbat tinerele generaţii? Cu cît sunt mai dotaţi, cu atît tinerii, după terminarea facultăţii, se văd îndepărtaţi de la orice funcţie în care şi-ar putea într-adevăr exercita talentul şi vocaţia: reviste, edituri, radio, televiziune. Lupta, cînd e, nu se poate duce decît pentru nişte posturi subalterne. Astfel, după plecarea lui Mircea Nedelciu de la Cartea Românească, ivindu-se un post liber la depozit, concurau la el doi intelectuali subtili: unul e cunoscutul critic şi poet Ion Bogdan Lefter. Pentru un post la... depozit! Nici la locurile cele mai subalterne din capitală nu pot pretinde absolvenţii facultăţilor. Ei sunt obligaţi la un stagiu de trei ani la ţară, nu pentru a se face, ca în vrerile unui Iorga, din ei nişte „apostoli ai neamului", ci pentru a li se tăia gustul de carte, de idei, de comunicare, a fi împiedicaţi să se ţină la curent cu realitatea culturală de pe alte meridiane şi, împrăştiindu-se astfel forţele cu adevărat vii, a evita orice posibilitate de înnoire. Nu tovarăşul Dulea a sistematizat politica împotriva tineretului; în schimb, el îi pîndeşte pe aceşti tineri, atunci cînd au har sau veleităţi literare, pe pragul editurilor. Neîntrebîndu-se, nici o clipă, cum poate supravieţui o literatură tăiată de forţa vitală a tinereţii.

Compensează oare tovarăşul Dulea o astfel de pornire împotriva tinerilor, cu o precădere acordată literaturii clasice? E, dimpotrivă, binecunoscută reacţia sa cînd i se prezintă cărţi din alte secole decît al XX-lea: „să se mai termine o dată cu *vechiturile* astea!" În numele unui astfel de dispreţ suveran a fost scos din plan studiul lui Ioan Pânzaru, antropolog, rafinat filolog şi bun cunoscător al literaturii medievale franceze. Studiul îi privea tocmai pe trubaduri. De la sine

intrînd în categoria de „vechituri". Vechituri nu, literatură contemporană străină şi mai puţin: nu e valută, nu-i aşa?

Ar mai rămîne scriitorii români contemporani. Ei însă pun „probleme". Cu atît mai mult cu cît, total nepriceput în literatură, tovarăşul Dulea e specializat în căutarea aluziei, a şopîrlelor, cum se spune. De notorietate publică şi hilară este felul cum pune pe diverşii săi lectori să-i „povestească" poemele din manuscrisele prezentate. Care e subiectul? În clar: ce vrea să spună? ce pretinde poetul ăsta? Să nu cumva să fie trist (nepermis în vesela Eră Ceauşescu). Să n-aibă insomnii (cum să nu dormi tun cînd te veghează El?). Să nu se pomenească de moarte. Să nu fie ceva erotic (regimul e aseptic şi pudibond). Să nu se vorbească de tirani. Şi nici de vreo Curte oarecare. Nu doar în poezie. Ci aşa, în general. N-a scos tovarăşul Dulea din plan o traducere a *Memoriilor* lui Saint-Simon? Nu cumva să se stabilească vreo asemănare între Curtea Regelui Soare şi cea a lui Ceauşescu, care-i este — cum am aflat de la istoricul Dan Zamfirescu — superioară.

Un astfel de exemplu ar putea părea o caricatură. Dar cum să caricaturizăm ceea ce depăşeşte caricatura? Dacă însă o astfel de interdicţie — ca şi aceea a unei cărţi despre Nero — este explicabilă (nu şi scuzabilă) prin obsesia de a se evita orice aluzie la puterea absolută din România, nu toate obsesiile lui Mihai Dulea pot fi traduse într-un cod simplu. E drept că vînează orice nume de scriitor român exilat ce s-ar putea strecura pe ici-pe colo, într-o notă, într-o bibliografie etc. Dar de ce e pornit mai ales împotriva lui Mircea Eliade, avînd grijă să nu iasă mai multe cărţi de el într-un an, să nu se scrie prea mult prin reviste, să nu se repercuteze în România omagiile ce i se aduc în străinătate? Tovarăşul Dulea nu e ca o altă tovarăşă de-a sa, tot din conducere, care, spre a da aprobarea pentru o carte a lui Eliade, cerea interlocutorului ei uimit „să vină băiatul ăla, Eliade, să stăm de vorbă, să scoată cutare sau cutare paragraf". Nu, deşi nivelul său nu pare a fi cu mult superior (cum altfel ar cere să i se „povestească poemele"?), tovarăşul Dulea ştie sigur cine este Mircea Eliade. Îi vor fi ajuns la urechi şi omagiile ce i se aduc în străinătate, în cele mai mari foruri de cultură, şi faptul că, pentru mulţi specialişti şi universitari din lumea întreagă, numele „România" rămîne indisolubil legat de numele lui Mir-

cea Eliade. Şi atunci? Tocmai de aceea. Se poate să îndrăzneşti să faci umbră, cu prestigiul tău real, prestigiului inventat al unicului fiu al partidului ce are dreptul la ditirambi şi slavă?

Între teama de tineri, dispreţul faţă de clasici, fuga de cărţi contemporane cu probleme, panica de comparaţii şi şopîrle, unde să mai rămînă destul loc pentru literatură? Cît mai puţin, cu atît mai bine. Are grijă tovarăşul Dulea, cu obsesiile lui primordiale. Se căzneşte să nu aprobe planurile editoriale pînă în ultima clipă. Uneori şi după ultima clipă. Luna trecută, de pildă, nu fusese încă aprobat planul pe anul în curs. Pentru premii, nu se întîrzie doar cu lunile, ci şi cu anul. Armata de cenzori e mereu pe picior de război.

De ce, într-un asemenea context ubuesc, să nu se suprime cu totul literatura şi artele? prin decret? Fiindcă nu poţi, în plină Europă (chiar dacă moravurile îţi devin cam africane), să ştergi dintr-un condei cultura. Chiar dacă tu şi Puterea v-aţi mulţumi, în fond, doar cu o parodică şi fals-populară „Cîntare" anonimă a unei Românii imaginare. Oricît te-ai fi albanizat, insularizat, izolat, trebuie să poţi încă prezenta în faţa străinilor niscaiva cultură. Încerci deci să demolezi, dar în secret. Cu o cenzură multiformă şi fără limite, alcătuind tot atîtea baraje în calea tinerilor, a bătrînilor, a tuturor. Aparenţele să fie salvate. Acestor accese şi pretenţii de onorabilitate le datorăm un fenomen paradoxal: în timp ce campania anticulturală se înteţeşte, continuă să mai apară cărţi de valoare care, chiar aşa ciuntite, stau ca o dovadă a capacităţii scriitorilor şi artiştilor români de a-şi îndeplini vocaţia în condiţiile cele mai vitrege. Ar trebui, în semn de recunoştinţă, de fiecare dată cînd citim o carte bună, să ne gîndim că autorul a pierdut tot atîta timp luptînd pentru publicarea ei, ca şi pentru a o scrie. Şi de asta e vinovat tovarăşul Dulea: de toate cărţile ce n-au fost scrise, filmele ce n-au fost filmate, expoziţiile ce n-au avut loc, pentru că autorii, cineaştii, artiştii, în loc să creeze, se luptau cu cenzura.

După al doilea război mondial, o serie de nume de responsabili au rămas indisolubil şi negativ legate de cultura română. Ori de cîte ori se vorbeşte de „obsedantul deceniu", de dogmatismul realismului socialist, nu pot fi evitaţi, în enumerarea relelor, un Chişinevschi, un Leonte Răutu, un Mihai Beniuc. La urma urmei, şi ei doar executanţi. Dar zeloşi. Cu

inițiative nefaste. Cu obsesii personale. Deci, cu nimic mai prejos decît tovarășul Mihai Dulea, ce poate fi, din acest punct de vedere, liniștit: și numele său va rămîne legat de una din cele mai negre perioade de asalt împotriva culturii române.

28 iunie 1988

Chiar și pentru cei care citiseră studiul său, apărut în 1984, *Portretul literar*, romanul lui Silviu Angelescu *Calpuzanii* a constituit o surpriză. Nu e, într-adevăr, de ajuns să fii specializat în folclor și în literatura veche pentru a putea mima cu atîta inteligentă dezinvoltură limba arhaizantă, a crea, după ce le-ai fost cercetător, memorabile portrete literare, a face din domnia fanariotă a lui Nicolae Mavrogheni prilej de burlesc, un burlesc ce pare cu atît mai natural cu cît se bizuie pe o reală erudiție.

Au fost mai ales discutate, de către criticii literari, deliciile lexicale, parodia și pastișa, modelele și intertextualitatea la îndemînă. Comparațiile, unele evidente (Umberto Eco cu *Numele trandafirului*, evocat pe drept cuvînt de Nicolae Manolescu ca o posibilă influență), altele prea părelnice pentru a nu fi aproximative (Eugen Barbu cu *Princepele*), au abundat și ele.

Dar, servindu-se de distanța umorului, de punerea în perspectivă a grotescului, uneori chiar a bufoneriei, autorul nu s-a dedat doar la un exercițiu stilistic, oricît de delectabil ar fi el, ci și la unul istoric. Epoca fanariotă rămîne un teren privilegiat pentru evadarea în contemporaneitate, și alegerea controversatului Mavrogheni e semnificativă din acest punct de vedere. Așa încît, încălcînd recomandația lui Nicolae Manolescu (chiar justificată), ne vom opri, dacă nu la nivelul prim al lecturii — romanul de aventuri — cel puțin la al doilea, cel aluziv și simbolic, și nu doar la al treilea, pur literar, de intertextualități declarate, prin care „subiectul istoric" se transformă într-un pur pretext.

Nu credem în acest „pur pretext", după cum n-o crede nici cronicarul secolului al XVIII-lea, al cărui manuscris este regăsit, în zilele noastre, de autor. Cronicarul acela imaginar și prudent (își tradusese mărturia în limba paleosarmată, răs-

tălmăcită apoi de descoperitorul manuscrisului într-o românească arhaizantă) ştie bine de ce ia atîtea precauţii: pentru a lăsa viitorimii un document care să-i ajute a rezista la încercări grele. Deoarece cronicarul mai ştie, după Ecleziast, că istoria riscă mereu să se repete. Trebuie deci să se ţină seama de întîmplările de sub acea domnie a lui Mavrogheni, din legenda căruia autorul a ales versantul cel mai întunecat. Deoarece, scrie cronicarul:

„C-au fost rînduită [întîmplarea aceasta, *n.n*] anume, cuget eu, spre a se vădi lumii adevărul celor ce s-au scris la Ecleziast: ce-a fost o să mai fie şi ce-o mai fi au mai fost. [...] Căci vremea curgînd altele noi nu săvîrşeşte, ce tot pe acelea de-au mai fost le-ntoarce şi le pune iarăşi în lume, numai şi numai spre a le vădi oamenilor lipsa de-nţelepciune în care vieţuiesc."

Sau:

„Nefiindu noi vrednici de mai mult, am zis măcar să scriem aici pentru ţinere de minte şi ca să se ştie, de-acele fapte, că lucrurile ce s-au întîmplat dau minte omului, că vremea tot aduce-napoi cîte au trecut şi-au mai fost."

Memoria deci nu doar ca o învăţătură, dar şi ca posibilă terapeutică. De aceea cronicarul alege din controversatul Mavrogheni nu doar laturile de umbră, dar şi pe cele de-a dreptul infernale. Sub el, ţara zăcea mai mult decît turcită, vlăguită prin biruri, foame, frig şi frică. Bufoneria dominantă în tot romanul nu slujeşte unei distanţări faţă de istorie, ci devine istoria însăşi, unele epoci făcînd din grotesc singurul camuflaj posibil al tragicului. Şi asta nu doar în limba paleosarmată (al cărei sistem ideologic s-ar bizui, pentru autor, pe rîs şi negaţie), ci în toate răstălmăcirile ei posibile, nu numai lexicale, dar şi în timp.

Înainte însă de a-l vedea pe Nicolae Mavrogheni dedîndu-se numai la rele şi starea în care adusese Ţara Românească, să amintim, cît mai pe scurt, intriga, ca şi ţesutul ei parodic. Cartea începe, într-adevăr, cu o convenţie romantică atît de uzată, încît autorul îşi poate îngădui dintru început să se implice în jocul de-a seriosul pe un fond de derîdere sfătoasă. La 15 octombrie 1978, Silviu Angelescu, vorbind la persoana întîi, descoperă, printr-un încîlcit hazard, un text scris într-o limbă necunoscută altora decît lui: paleosarmata. Ceea ce nu înseamnă că manuscrisul e din mari vechimi, ci

doar că autorul său, de frică să nu fie prins cu el, şi l-a tradus în paleosarmată, iar Silviu Angelescu îl va răstălmăci în româneşte. Dar, pentru a respecta epoca în care mărturia a fost scrisă, cu două secole în urmă, traducerea va fi făcută într-o românească arhaizantă. Şi nu ştii la ce să te opreşti mai întîi: la parodic-savantele teorii ale autorului-narator, asupra necunoscutei sale limbi, sau la transparenţa, naturaleţea acestui ton arhaizant. Deliciile lexicale există şi în prefaţă (denumită „desluşiri"), şi în mărturia imaginarului cronicar; ele nu îngreunează niciodată lectura neiniţiaţilor în turcismele şi grecismele epocii. Aici credem că se situează şi deosebirea dintre *Princepele* şi *Calpuzanii*. În timp ce mimarea stilului cronicăresc era, la Eugen Barbu, atît de încărcată de pitoresc, atît de păstoasă încît lăsa impresia continuă de străduanie şi de copie, Silviu Angelescu ne învaţă s-o vorbim pe a sa cu uşurinţa pe care i-a dat-o, probabil, frecventarea asiduă a vechilor texte.

Ce aflăm din manuscrisul sarmato-român? Că mai mulţi boieri, unii cu reală existenţă istorică, alţii fictivi, împreună cu niscaiva cărturari, nemaiputînd suporta fărădelegile lui Vodă Mavrogheni şi ale uneltelor sale de la curte, complotează pentru a-l răsturna, slujindu-se, printre altele, de un subterfugiu, şi anume falsificînd galbenii pe care Vodă trebuie să-i dea turcilor spre a-şi menţine tronul. De unde titlul („calpuzani", în turceşte, însemnînd falsificatori de bani). Prinşi, boierii sunt puşi la cele mai teribile cazne şi ucişi, în afară de unul singur, Sotir, care se va haiduci spre a-şi răzbuna prietenii şi a-i hărţui pe arnăuţii domneşti. Din omorîrea sa nedovedită (cadavrul pierdut în ape nu va fi niciodată regăsit) se va naşte o altă legendă, de parcă plaiurile acestea ar avea nevoie mereu de un Sotir Mogojescu ot Glavicioc pentru ca fărădelegea să nu devină continua lor pacoste şi o a doua natură.

Rezumat astfel, subiectul pare într-adevăr tragic. Dar tragicul în vremea noastră se manifestă mai ales în straie de măscărici. Şi măscării vor părea a fi şi cele mai crunte întîmplări, de parcă nu sînge ar curge din trupuri vii, ci doar vreun lichid colorat din marionete. Tonul nu este, contrar a ceea ce s-a spus, acela direct comic al *Ţiganiadei*, ci împrumută şi el veşmînt de cronicărească seriozitate, pentru ludica desfătare şi a autorului, şi a cititorului. De aceea, orice de-

scriere nu se poate dispensa (dacă se vrea autentică) de a mima, la rîndul ei, stilul mimat de autor. Spre a evita însă o parodie a parodiei, să încercăm a descrie firea lui Vodă şi starea ţării, mai ales prin citate.

Iată-l pe Nicolae Mavrogheni. Nu neapărat pe cel care a domnit între 1786 şi 1790 în Ţara Românească, ci pe acela compus din date, unele foarte reale, altele mai ipotetice, de Silviu Angelescu.

Vodă e deci bolnav de „megalopsihie". Nebun şi fără de judecată, deoarece „minte la nebun cît glas la peşte". Fălos, nevoie mare. La curtea lui, curg „laudele cu gîrla", şi ploconitorii sunt obişnuiţi cu „greaţa de a minţi". Chiar şi Grigoraş, cărturar ce va face parte din complotul pentru răsturnarea lui Vodă, va scrie stihuri în doi peri, pe o faţă lauda, pe alta hulirea ascunsă. Cărturarii aleşi de autor spre a stîrni revolta împotriva lui Vodă nu sunt duşi totdeauna pe la biserica Adevărului, şi nu ne dăm seama dacă această preferinţă a autorului pentru o oarecare duplicitate e inocentă sau nu. Dar să continuăm cu Vodă: fălos tare. Iată ce-i spune el lui Ianachi Stolnicu:

„Cînd ajungi într-un loc înalt, trebuie să te ţii acolo-şa cum oi şti şi oi putea şi măcar ce-ai face, că altfel cum s-ajungi vestit în lume şi să rămîi pomenit în veac?"

Pentru a rămîne „în veac", preaiubitorul de sine Mavrogheni, cu ajutorul soţiei sale, Marioara — nu mai puţin putredă poamă —, va supune ţara la neîncetate cazne. Biruri peste putinţă de grele (că Vodă e şi lacom, „s-a adunat nebunia cu lăcomia"), foametea cu cortegiul ei de oameni stînd degeaba gloată la uşile dughenelor, „că adunase Vodă bucatele să facă zaherea de război Turcilor". Şi, insensibil la suferinţele oamenilor, Vodă zicea „c-a venit vremea să mai rabde şi ei niţel şi să mai ţie post, că face bine la sănătate". Ţară jigărită de foame, ţară rebegită de frig. Tot din pricina lui Vodă, care „tot vînzînd vitele, n-au mai fost cu ce aduce lemne în tîrg". Fălos şi temător. De norodul împilat şi batjocorit de luxul de la curte. Primind în dar un soi de cerbi învăţaţi la ham, dimpreună cu o tîrlie, „au prins a ieşi prin tîrg numai în acea tîrlie, cu pază mare de într-armaţi şi dinainte cu şeitari călări, purtînd pe cap căciuli din blană de tigris. Iată dinaintea alaiului călărea un harap urît ce suna din trîmbiţă, să se ştie că trece Vodă şi să slobozească podul, de s-aduna lumea pe

la porţi pentru privelişte, fiindu Vodă poznă de om şi făptuire anapoda a firei".

Vodă îşi boiereşte armăsarii. Vodă, pentru a-i rămîne numele peste veac, porunceşte unui arhitecton să-i facă o fîntînă arteziană, un „şadîrvan", cum se spune la turci, mărturie în piatră a făloasei sale domnii. Vodă pedepseşte aspru pe oricine grăieşte împotriva lui, o adevărată armată de spioni fiind însărcinată să tragă cu urechea la ce spun oamenii, prin casele lor, pe uliţă, la cîrciumă. Pedepsele nu constau doar în torturile din acea vreme, ci prefigurează şi pe unele de peste timp. Grigoraş, cărturarul, e dus la azilul de nebuni şi acolo i se strică minţile cu fierturi. Tortură, temniţă, moarte şi exilul. Pînă şi Ienăchiţă Văcărescu este — adevăr istoric — exilat la Nicopole. Şi nu e singurul. Iată ce gîndeşte un alt personaj:

„Care lucruri, vorbindu-se-n tîrg ce-au mai săvîrşit Vodă, au făcut pe Rhigas Velestinul, stihoslovul, de-au zis de Mavrogheni că-i scursoarea lumii şi însăşi sminteala, că le face neamul de batjocură şi-i dă-n gura Europei."

De asta l-a şi surghiunit Vodă pe Ienăchiţă Văcărescu, că i-a spus în Divan starea în care a adus ţara. Cronicarul o descrie astfel:

„Cu aşa fel de otcîrmuire lacomă de avuţie şi măriri s-au spart rău ţara şi s-au stricat, că-n urma tuturor neamurilor am rămas, măcar că-n anii de demult au fost şi la noi începere de deşteptare prin mulţi ale căror umblete au fost cătră lumină, au tălmăcind cărţi, au înseşi scriind, au făcînd şcoale şi tiparniţe, spre a lumina norodul. Iară sub Mavrogheni rău a fost că cel mic şi sărac toate trebuia să le dea, făr' de-a mai rămîne şi pentru sine cevaşi, ca unuia ce-au muncit şi asudat [...] Că ajunsese bietul român de umbla cu spinarea goală, că toţi din spinarea lui apucau. Aşa au ajuns de s-a spart ţara şi s-au pribegit oamenii care de la bine n-au plecat, că n-o fi fost atîţia nebuni în hotarul ţării, ce cuget eu să-i fi covîrşit scîrba."

Uneltitorii, calpuzanii ajung să schimbe răvaşe şi cu nemţii, şi cu ruşii, să capete ajutor împotriva turcilor şi să scape de „lăcomia aprigă a celor mai flămînde jivine ce se abătuseră asupra ţării, pustiind-o mai rău decît o hoardă de tătari". Şi vin oştile străine, cătane nemţeşti şi moscali, şi cu ele români din aceia ce fugiseră, că nu numai bunurile se voise a

li se lua, dar şi sufletele, iar uciderea boierilor nu pune capăt răzmeriţei.

Scapă ţara, în sfîrşit, de Mavrogheni, dar mitul haiducului rămîne viu în cîntecele prostimii, ce pomenesc de „vremurile cele grele şi fără de cumpănă cînd e trebuinţă să trimeată Dumnezeu viteji în lume". Şi scrie cronicarul, în ultimele rînduri:

„Ce eu socotesc a nu fi bine aşa, că stelele cerului numai cînd e-ntuneric se văd..."

La care autorul, ca pentru a ne reinstala în convenţie (prea fusesem pe punctul de a aluneca în real), adaugă doar atît: „sfîrşitul lipseşte".

Într-adevăr.

1 iulie 1988

Într-una din destul de rarele cronici ce s-au scris pînă acum asupra romanului lui Constantin Ţoiu *Căderea în lume*, Nicolae Manolescu deplînge, pe drept şi pe nedrept, faptul că romanele acestui autor au fost, mai ales, analizate din unghiul „conţinutului istoric". Pe drept, deoarece, în registrul stilistic şi tematic, aceste romane merită şi altfel de lecturi, şi îmbogăţitoarea cronică a lui Nicolae Manolescu ne-o dovedeşte, dacă ar mai fi fost nevoie. Pe nedrept, din mai multe puncte de vedere. Primul, că istoria, nemaiputînd fi consemnată în tratate şi manuale, s-a refugiat — de cîte ori s-o subliniem? — cel puţin parţial, în ficţiunea pusă să îndeplinească, într-un anumit context, un rol ce nu era al său. Refugiu parţial, insistăm: nu numai că nu totul poate fi spus, dar criticii, în general, chiar atunci cînd ţin seama de acest conţinut istoric, îl descriu cît mai aluziv, adăugînd la prudenţele autorului şi cenzurii propria lor obscuritate tematoare. Dacă ar mai fi nevoie de vreo dovadă, am avea-o şi cu acest ultim roman al lui Constantin Ţoiu. Nu-ţi poţi face o idee exactă asupra „conţinutului său istoric" citind criticile despre el.

Apoi, epica lui Constantin Ţoiu pledează ea însăşi pentru lecturi nevoite să ţină seama de contextul istoric, prin rolul acordat memoriei şi mărturiei în ele. Nicolae Manolescu însuşi, insistînd asupra facturii memorialistice a romanelor lui Constantin Ţoiu (vorbind chiar de „un roman romanesc me-

morialistic") şi rînduindu-le printre romanele nu numai intelectuale, dar şi „ideologice şi polemice", justifică, într-un fel, tipul de lectură pe care-l deplînge, ca prea unilateral, la începutul cronicii sale.

Astfel încît, după ce vom fi subliniat extrema pertinenţă a unor diagnostice puse de Nicolae Manolescu asupra deosebirii — esenţiale — între protagonist şi martor în *Căderea în lume* sau asupra facturii „conversaţionale" a epicii lui Constantin Ţoiu, ne vom propune, în ceea ce ne priveşte, un alt tip de lectură, axat îndeosebi, dacă nu pe strictul „conţinut istoric", cel puţin pe o evoluţie în concepţia „martorului" de la *Însoţitorul* la *Căderea în lume*.

Două personaje mărunte, aproape fără biografie se întîlnesc în plimbările lor cvasisomnambulice prin Bucureştiul geros al anului 1984. Primul — naratorul — Babis Vătăşescu, om fără destin, dacă nu şi „fără calităţi". La cei vreo 40 de ani ai săi, după ce a reparat ochelari şi ceasuri şi a mai fost şi arhivar, a devenit „memorialistul" propriului său tată, căruia se străduieşte să-i smulgă nu atît trecutul, cît o taină din acest trecut. Într-un fel, de această anchetă depinde propria identitate a naratorului. Termenul identitate trebuie luat la propriu: Babis poartă prenumele unui unchi al său, legionar, executat de Antonescu şi atît de adorat de fratele său mai mare, tatăl naratorului, încît acesta a încercat să-i perpetueze amintirea dîndu-i numele unicului său fiu. Babis II nu numai c-a avut, de pe urmele acestui unchi fulgerat în plină tinereţe, „probleme" la dosar (s-ar putea, dar autorul nu ne-o arată precis, ca diversele sale activităţi de „bricoleur" să aibă drept cauză şi bariera pusă în calea oricărei „cariere"), dar, obsedat de această „denumire" ce-l pune sub semnul unui necunoscut, se străduieşte să-i recompună existenţa, dintr-o dublă şi instinctivă motivaţie: a se debarasa de obsesie şi, în acelaşi timp, a-i asigura memoria. În acest caz, distincţia făcută de N. Manolescu între protagonist (cu destin) şi martor (al cărui singur destin este acela de a-l evoca pe al altuia) este total operantă.

Interlocutorul lui Babis Vătăşescu, cel pe care-l întîlneşte în noaptea geroasă a Bucureştiului, Gheorghiţă Negotei, trăieşte şi el, ca şi tatăl lui Babis prin procură, în adoraţia unui frate. Acesta însă, Leo, e în viaţă. Student în acelaşi timp cu Babis I, Leo era ca un fel de „geamăn inamic" al său, apar-

ţinînd altei ideologii şi altui fanatism: Leo a fost şi a rămas comunist. Numai că, în timp ce, după un chinuitor marş forţat la care îl condamnă camarazii lui de credinţă, Babis I ajunge la limanul plin de har al îndoielii (părăsind mintal insula ferecată a utopiei înainte de-a părăsi pur şi simplu viaţa), Leo a rămas, în ciuda unei experienţe infinit mai lungi, şi deci cu o mare capacitate demistificatoare, fidel marxismului său iniţial.

Să nu lăsăm impresia (falsă) că naratorul l-ar judeca pe Leo din această pricină. Dimpotrivă. Îi este recunoscător, cu o ciudată umilitate, pentru un biet cuvînt de milă pe care Leo îl va pronunţa despre Babis I (la urma urmei, expresia e destul de banală: „bietul de el"). Mai mult: ajutat de autor, naratorul îl pune şi pe Babis I, în revirimentul său moral şi final, să se întrebe dacă, în fond, dreptatea nu era de partea lui Leo şi a comuniştilor ca el. Nu suntem însă obligaţi să-l urmăm în astfel de aprecieri, şi singurul lucru ce i l-am putea oarecum reproşa (autorului, de data asta) este că modelul lui Leo e prea lesne recognoscibil, prea dintr-o bucată. Aşa se întîmplă uneori, cînd viaţa îţi furnizează modelul de-a gata, prea pitoresc pentru ca ficţiunea să nu aibă tentaţia de-al incorpora fără vreo metamorfoză prealabilă. Personaj baroc, extravagant şi prin proporţiile sale fizice (e obez), şi prin fidelităţi ideologice aberant asumate, Leo rămîne, chiar plin de umor, făcînd din existenţa sa un fel de imensă şotie ideologică, prototipul fanaticului pentru care Ideea trebuie să dăinuie mereu nepătată, în ciuda crimelor săvîrşite în numele ei. Şi chiar dacă, tot din pricina felului în care a fost aplicată, el se bucură de privilegii exorbitante. O scenă pilduitor de contrastantă rămîne aceea în care Babis II pleacă din odaia lui atît de năpădită de ger, încît nici uşa n-o mai poate deschide şi închide lesne din pricina plăcilor de gheaţă, odaie unde-şi lasă bătrînul tată acoperit de tot felul de pături, odaie îngheţată şi slab luminată, pentru a se duce la aniversarea lui Leo şi a intra într-un univers la antipod: o casă somptuos luminată şi în care nici nu poţi respira de căldură. Astfel încît dintre cei „doi fraţi gemeni ai duşmăniei", Babis I şi Leo, primul şi-a plătit fanatismul iniţial cu viaţa, iar al doilea a fost plătit, şi pare a continua să fie plătit, cu lux şi huzur. Natura însă, departe de a-l fi privilegiat, face din acest lăcaş un fel de grotă ferecată (Leo, din pricina obezităţii sale, nici nu mai poate

ieşi pe uşa camerei), iar de huzur nu poate fi vorba, Leo scriind mereu, probabil şi pentru a impune uitucei realităţi propria sa viziune a faptelor.

În orice caz, cei doi fraţi duşmani, locuind în utopie, au confiscat vieţile semenilor şi urmaşilor. Primul, Babis, doar prin ancheta la care, de pe alt tărîm, îl forţează pe Babis II să se dedea spre a-i deveni martor; al doilea, Leo, prin simplul fapt că utopia sa, înfăptuindu-se, a amputat realul de orice omenie.

Naratorul nu-i judecă deci pe protagoniştii utopiei, ci doar Utopia în sine atunci cînd gîndeşte astfel:

„Religia iartă sau mai iartă. Politica niciodată, cînd e făcută, exact cum nu trebuie, cu pasiune şi în mod utopic. Azi, în 1984, privind cu răceală în urmă, cred că de vină, în toate, şi în toate timpurile e EA, Utopia, duşmanca adevărului simplu şi modest ca un funcţionar conştiincios. Ea le şi place, la început, oamenilor, fiindcă îi farmecă şi îi încîntă şi le dă aripi, pînă ce aceste aripi se dovedesc a fi de scîndură. Lasă că şi adevărul, necruţător, duce lumea la disperare; şi omul mai închide un ochi, şi-l mai închide şi pe celălalt, numai să nu ştie, minţindu-se singur. Adevărul te şi trage la răspundere. Pe cînd utopia..."

Şi elogiul vieţii reale, împotriva fanatismului:

„Culmea era că idealul oricărui fanatic, decis să înnobileze omul, să-i dea o faţă nouă, nu se putea realiza decît tot în cadrul acestei vieţi banale, combătute, o viaţă omenească însă, oricum, ce se cuvenea înţeleasă şi tolerată, capabilă de jertfe dacă scopul se dovedea uman, pe înţelesul firesc al oricui... Omul natural, vasăzică."

Numai că, pentru a permite acestui om natural să dăinuie sub stricăciunea Utopiei, naratorul invocă o strategie în contradicţie cu ideea despre „martor" pe care ne-o impusese Constantin Ţoiu în *Însoţitorul*. Acolo, Rînzei, scribul („ce mai face Rînzei, tot aşa notează, notează?"), nu păstra orice memorie, cu orice preţ. Profesorul Ortopan îi fixa, în penultima scenă a cărţii, un rol extrem de precis, atunci cînd spunea: „istoria îi răsplăteşte doar pe cei care au memorat şi transmis ceva cu nobleţe, în interesul tuturor, şi mai ales al oprimaţilor".

Bineînţeles, nu-l putem identifica pe autor cu vocea unuia dintre personajele sale. Dar nimic din contextul cărţii nu con-

trazice această viziune a rolului unui adevărat „însoţitor". Pe cînd în *Căderea în lume* asistăm, şi din acest punct de vedere, la o „cădere". Inspirîndu-se din Torquato Acceto, naratorul pare a oferi drept model stilul de-a supravieţui propus de acest autor pentru secolul al XVIII-lea italian: „disimularea onestă", ceea ce nu este altceva decît „minciuna ca mască" recomandată în altă parte. Urmează deci elogiul minciunii, nu ca retorică ficţională, ceea ce ar fi normal, ci ca tactică existenţială:

„Vremurile să fi fost de vină, sau indivizii? Decorul, cum zicea Leo, ori subiectul?... Oricum, cînd revoluţia vine, măştile cad. Rămîne însă păcatul, păcatul originar care nu este cunoaşterea, care e demonicul dar «minunatul» dar al speciei de a gîndi ceva şi de a spune altceva, fără ca nepotrivirea să ţi se vadă pe faţă, cum observasem, uimit, încă din copilărie. Pe cîţi nu i-a salvat însă o minciună? Cîţi, minţind, nu şi-au spus, împăcaţi, că se aflau în legitimă apărare, cum îmi spuneam adesea eu însumi...?"

Pentru narator, minciuna aceasta ajunge să se confunde cu însăşi libertatea gîndirii:

„ ... aveam miraculosul avantaj de a gîndi un lucru şi nimeni, absolut nimeni, de a nu ghici sau afla care anume şi, prin urmare, tot ce se întîmpla între mine şi ceilalţi nu era decît un joc. [...] Ah, şi libertatea gîndirii! Să nu-i treacă nimănui prin cap ce crezi şi ce gîndeşti. Partea asta mă interesa, libertatea ca mască, puterea de a-ţi închipui orice şi de a nu te da de gol nimeni... "

Iată tot atîtea rînduri pe care Rînzei, scribul din *Însoţitorul*, ar fi refuzat să le „noteze". Acolo mai era vorba de adevăr şi de memoria „omului natural". Nu cunoaştem, în literatură, decît doi autori moderni care să fi făcut un astfel de elogiu al minciunii: Gorki, în momentul cînd devenea scribul regimului stalinist, glorificîndu-i lagărele de concentrare, şi Aragon, cu *le mentir vrai*, pentru a şterge din trecut nenumăratele-i compromisuri. Deci, amîndoi cu scopuri precise, care depăşesc „opera", devenind scuze sau tactici de existenţă. Şi, din moment ce am ajuns la legătura, totuşi inevitabilă, dintre autor şi opera sa, această atitudine să corespundă ea oare la o altă cădere, existenţială pur şi simplu? În orice caz, breasla scriitoricească, ce se tot plînge de comportamentele autorului în ultimii ani, e cea mai predispusă să le pună în

relaţie cu acest elogiu al măştii, minciunii şi răbdării resemnate pentru a lăsa istoria să treacă peste tine în loc de a o înfrunta.

Nu ne-am fi oprit atît de îndelung la elogiul minciunii, ce ocupă doar cîteva pagini din roman, dacă el n-ar fi de natură să contamineze însăşi mărturia şi martorul care stau, după cum remarca şi Nicolae Manolescu, în centrul epicii lui Constantin Ţoiu. Şi să răspundă poate, parţial, la întrebările provocate, în cercurile literare bucureştene, de schimbarea la faţă a autorului.

Căderea în lume ar fi fost bine să nu ne lase de ales doar între două situaţii: utopia şi minciuna, fanatismul sau prefăcătoria. Credem că romanul ar fi avut de cîştigat pe toate planurile: chiar şi pe cel estetic.

8 iulie 1988

Cele *Trei poeme filozofice pentru S.* ale lui Constantin Noica, publicate postum în *Viaţa Românească* (nr. 4/1988), înseamnă şi nu înseamnă o surpriză. Mai precis, surpriza priveşte doar forma, Noica din adolescenţă nu mai scrisese poeme, fie ele şi filozofice. Cînd, în 1971 (luna august), în timpul unei excursii în Maramureş şi nordul Moldovei, împreună cu Alexandru Paleologu şi o prietenă din Franţa, S., s-a adresat acestui gen nefolosit de el, a făcut-o cu aceeaşi vrednicie cu care a slujit mereu cuvîntul românesc. Şi era natural să fie aşa, Noica a fost tot atît scriitor cît şi filozof: la el acasă în amîndouă domeniile. Ceea ce spală dintru început aceste trei (atît de frumoase) poeme de orice suspiciune de didacticism.

Respectînd titlul dat de prezentator, pomenim mereu de poeme filozofice, dar ideile din ele sunt departe de a fi toate de ordinul filozoficului pur. Şi aici intervine lipsa de surpriză cu care le-am citit. Sunt concentrate în versuri (sub forma lor estetică cea mai seducătoare) toate argumentele dezvoltate de C. Noica în convorbirile şi, cel mai adesea, înfruntările cu intelectualii din exil, la fiecare dintre călătoriile sale în Apus. De aceea ne şi îngăduim să le discutăm acum. N-am face, bineînţeles, injuria memoriei lui Noica de a-i da replica într-un dialog în care nu mai poate răspunde. Numai că acest dialog a fost purtat, în realitate, timp de vreun deceniu şi jumătate,

nu facem deci decît să-l continuăm. Şi apoi, toate argumentele lui C. Noica se află în cele trei poeme, lipsite de patima polemicii ce se întîmpla să pună stăpînire pe acest spirit în aparenţă senin, şi să introducă astfel vehemenţa în discuţii. Nu înseamnă că acestei vehemenţe, ocazionale, a lui C. Noica, interlocutorii săi din exil îi răspundeau neapărat cu irascibilitate, prea îl respectau. Eventualele sale sofisme erau receptate, cum spune el într-unul din aceste poeme, „lăturiş", şi nu înnourau definitiv cerul convorbirii, cum s-ar fi întîmplat dacă altcineva, fără statura şi graţia sa (se poate oricînd vorbi de o graţie a ideilor la Noica), ar fi susţinut, ar fi cerut ceea ce susţinea şi cerea Noica de la exil.

Dacă ar fi să rezumăm aceste „cerinţe" (netrecute încă prin filtrul poemului), ele ar putea lua aspectul, simplu şi oarecum sumar, al îndemnului ca exilul să înţeleagă că poporul român nu va „intra în istorie" pentru a-şi schimba statutul sau a combate, pe plan politic, opresiunea. De parcă „întru" ne-ar obliga neapărat să trăim „întru" împilarea fără reacţie. Corolarul unei astfel de sentinţe? Pe plan istoric nu trebuie înfăptuite gesturi care să supere stăpînirea (iritarea lui Noica faţă de disidenţi în general, simbolizaţi, pentru el, de Soljeniţîn şi de rarii români ce urmaseră această cale, era manifestă). Intelectualii români — susţinea Noica — nu mai trebuie să repete greşeala celor de sub ocupaţia fanariotă, ci dimpotrivă, să „colaboreze" pe plan cultural cu regimul — aceasta fiind singura punte spre supravieţuire. Evident, orice conotaţie etică era astfel izgonită, culturalul dus pînă la spiritul de competitivitate îndîrjită urmînd să fie singurul nostru mod de a seduce istoria, sau de a-i întinde o capcană. Ignorînd sistematic istoria, ar trebui s-o obligăm să nu ne ignore ea pe noi, să ne înregistreze prezenţa de trestii supuse dar ... gînditoare.

Dacă o atare teză, neavînd şansa de a convinge pe nimeni, nu era totuşi primită ca o simplă ofertă de „colaborare", cu indignare sau inevitabil dispreţ, e, bineînţeles, pentru că venea din partea lui Noica. El plătise cu ani de închisoare riscul de a gîndi (fie chiar apolitic) într-un astfel de regim — îşi spuneau exilaţii. Şi asta, în ciuda francheţei lui Noica: la prima sa ieşire în Occident, îşi avertizase cei dintîi interlocutori să-l coboare de pe soclul pe care îl înălţaseră anii săi de suferinţă. Din primele fraze rostite atunci, Noica şi-a proclamat

despărţirea de etic, tot el a pledat neînfruntarea cu puterea instaurată, uneori chiar, repetăm, colaborarea cu ea. Noica o spunea pe faţă, nu numai prin străinătăţi, dar şi acasă, nu doar intelectualilor de acolo, dar şi celor puşi să-i supravegheze. Nu e un secret deci că Noica, în prima lui călătorie în Occident, a încercat să-l convingă pe prietenul său Mircea Eliade să ia conducerea unui institut la Bucureşti, chiar venind rar în ţară, preluînd astfel o veche idee a lui Mircea Eliade: a României ca punte de legătură între Răsărit şi Apus. Era, din punctul de vedere al lui Noica, un mijloc de a ne afirma astfel prin cultură într-o lume care, cînd ne observa, vedea mai ales absenţa noastră din istorie, adică de pe baricadele ridicate împotriva puterii totalitare în ţările vecine întru suferinţă, obidă şi hulă din Răsăritul şi Centrul Europei. Oricine ştie, de asemeni, că Mircea Eliade n-a dat urmare unui astfel de amical şi prea stăruitor îndemn, deoarece nimeni nu l-a văzut „în vizită" prin România. Toate argumentele lui C. Noica, dar toate, cădeau, în uimirea lui Mircea Eliade — atenuată, e drept, şi de maliţie, şi de vechea prietenie dintre cei doi.

Noica s-a întors acasă, probabil, cu sentimentul că, nefiind înţeles în propunerile sale, se rata adevărata şansă (sau, dacă nu adevărată, cel puţin *singura*) pe care o mai aveam ca români. Apoi, întrevederile ce au urmat de-a lungul anilor n-au mai reprezentat decît repetiţii, unele uşor caricaturale, altele, dimpotrivă, mai împăcate, Noica ajungînd să nu-şi dea dreptate lui însuşi. E drept că şi vremurile se înrăutăţeau din ce în ce mai mult. Păltinişul, „Jurnalul", ca şi „Epistolarul" au tămăduit probabil decepţiile provocate de intelectualii din exil: discipolii săi din România (de data asta pe plan filozofic şi nu „politic") dovedeau din plin, chiar despărţindu-se, uneori, de el, că rolul său socratic fusese jucat pe scena cea bună.

Cum să faci pentru a rezuma în cîteva fraze, şi pe cît posibil fără a te sluji de persoana întîi, nesfîrşite dialoguri, mereu iritant-seducătoare, cu variaţii, contrasensuri sau un sens spre care îţi displăcea să-l vezi alunecînd? Cum să evoci o relaţie făcută tot atît din stimă cît şi din exasperare, din fidelitate, admiraţie cît şi din enervarea de a vedea cum o astfel de gîndire putea devia spre periferiile ei, atunci cînd încerca, nu pentru el, ce avea toate apucăturile şi darurile întru sărăcie ale unui pustnic, ci pentru neamul său, un joc de-a v-aţi ascunselea cu istoria?

Cred că există un singur mijloc de a evita indiscreţia — ceea ce am spus pînă acum e binecunoscut — şi, în acelaşi timp, de a-i da lui Noica penultimul cuvînt în această dezbatere în care tot Istoria — oricît o vom „sabota" noi, românii — va avea ultimul cuvînt. Singurul mijloc e de a cita fragmente din cele trei poeme. Îngăduindu-ne, aşa cum o făceam şi în discuţiile noastre, să-l întrerupem uneori, spre a ne afirma dezacordul. Mai frumoasă dreptate nu i se poate face: intrînd în poem, argumentele lui Noica par a străluci cu toată înţelepciunea lumii.

Primul poem se află în întregime sub semnul fast al „întîlnirii" la umbra Voroneţului: cei de acasă şi din exil, meniţi să se scoată unii pe alţii din „statisticile" stabilite după locul ocupat în lume. Cu acest optimism final, atît de în natura lui Noica:

Dar în timp ce tuturor ne vor înregistra destinele alţii,
cu maşinile lor de calculat,
de aci, de la noi, o toacă de biserică ne va aminti,
[...] că suntem chemaţi să înfrîngem totuşi — statisticile,
şi să pregătim, cu alţi prieteni, regăsirea cea bună,
cînd nu vom şti dacă *voi* vă veţi aduna nouă, celor rămaşi,
sau dacă *noi* ne vom aduna vouă şi veacului.

„Întîlnirea" nu exclude neînţelegerile. Mai precis, lui Noica, în al doilea poem, i se pare că de fapt cei din afară le reclamă celor dinăuntru „fapte mari".

... nouă nu ne e dat să intrăm pe poarta mare a adevărului
şi istoriei
ci „lăturiş", cum spunea fata din satul Vad
cînd am întrebat-o cum intră omul pe o uşă atît de îngustă.
Voi ne cereţi mari mărturii în veac,
ca şi cum ne-am fi izbit din plin de pragul de sus al istoriei
dar uitaţi că pe noi ne-au luat de mînă duhurile locului
şi ne-au trecut lăturalnic prin uşi înguste
scoţîndu-ne în livada pe care nu mai credeam s-o regăsim.

Şi:

Nu ne cereţi mari mărturii istorice, căci
din nou istoria ne-a aruncat pe poteci şi cărări, o clipă.
Cereţi-ne, în schimb, mărturii de bucurie
în această lume întristată de atîta posibil şi lipsită de real.

„Qui n'a pas vécu après la révolution ne sait pas la douceur de vivre" — parafrazează C. Noica, e drept, în august

1971, cînd unii, chiar după nefastele „Teze din iulie", mai puteau crede că peticul de livadă al unei oarecare păci sociale va fi prezervat. Urmează pornirea împotriva disidenţilor:

Ce putem desface noi? Ce putem denunţa,
ca scriitorii aceia care vă plac, şi cui?
Unei lumi obosite şi care vede doar spectacolul zbuciumului
nostru în gol?
Dar putem face lăturiş cîte ceva
şi putem pregăti o Carte a Facerii
pentru cei tineri pe care bucuria noastră de-a înălţa pînă
şi în stîncă
îi va modela pentru ceasul cînd vom putea făptui în lumină.

De ce românii ar fi singurii nevoiţi de istorie să meargă „lăturiş"? Noica nu o explica, şi n-a explicat-o vreodată, mulţumindu-se să întrebe, la rîndul lui, limba şi îndemnînd-o să treacă prin deliciile lexicale spre a-i da dreptate. Ne ciocnisem, într-una din cărţile lui Noica, de pledoaria pentru diminutivele din limba română, singurul mijloc de a îmblînzi tragedia şi a o transforma în „clipă", trecătoare clipă.

Al treilea poem postulează şi mai mult. Nu numai noi, ca români, suntem diferiţi, ci şi cerul nostru cel de toate zilele, unul e cînd se bolteşte deasupra unei catedrale străine, altul deasupra unei bisericuţe (să observăm diminutivul) de la noi.

Unde ne e cerul? Unde ne e îndrăznirea?
Transcendentul a coborît aci la noi, cum spunea poetul;
ne e greu să mai săltăm cerul la loc în tării
şi atunci îl lăsăm aşa prăbuşit
în amestecul nostru de necredinţă şi credinţă
dar cioburi de cer mai sunt printre noi
şi cu ele gîndim uneori că am putea da cîte un răspuns lumii.
Voi, dragii mei, uraţi pentru noi libertatea, măreţia şi
îndrăznirea,
ca în lumile unde cerul e sus.
Noi căutăm ceva care ni se pare mai adînc decît libertatea.
Am numit-o necesitate: o putem numi
ciobul de cer din noi, îi mai spunem intrarea în rost, de
sine rostirea.

Îi putem spune oricum, în afară de această „necesitate" aducînd penibil aminte de „libertatea ca necesitate înţeleasă", sintagma ideologică prea bine cunoscută. Să trecem la finalul atît de plin de har, încît ne-ar putea face să uităm, pe de o parte, că resemnarea (chiar activă) ce-i stă la temelie a îngă-

duit, într-un fel, ca din 1971 pînă azi regimul să evolueze cum a evoluat, iar pe de alta că, orice am face sau nu, e probabil nesănătos, din strictul punct de vedere al bolilor istoriei, să ne aflăm mereu scuze în diminutive, livezi şi cer. Fie şi atunci cînd sunt invocate de C. Noica, unul dintre scriitorii cei mai dăruiţi de limba română, dar, din păcate, unul dintre profeţii întru împăciuire cei mai dezminţiţi de evoluţia unor evenimente ce-şi semnalau primejdia în chiar clipa cînd C. Noica scria:

> Spune, dragă prietenă, celor ce ne îmbie să rîvnim la mai
> multe libertăţi,
> că ne mulţumim, pentru o clipă, cu partea care ne e dată
> şi — de nu ne-o fi trasă îndărăt şi aceasta —
> ne vom ruga pentru cei din dreapta şi din stînga,
> ne vom ruga cu fapte, ne vom ruga
> cu intrarea noastră mai blîndă în aprigul veac,
> şi ne vom ruga cu văzduhul nostru încă nepoluat
> şi cu măicuţele de la Suceviţa.

Dar azi, cînd partea ce — să admitem — „ne fusese dată" ne-a fost cu prisosinţă luată îndărăt, iar clipa pomenită pare a dura de-o eternitate, cum şi cu cine ne-ar mai îndemna Constantin Noica, de s-ar mai afla printre noi, să ne rugăm?

Iată singura întrebare la care Noica nu ne va mai da niciodată un răspuns.

15 iulie 1988

Şerban Cioculescu s-a stins din viaţă pe pragul a 86 de ani. Vîrsta înaintată nu-i alterase o clipă luciditatea, verva caustică, spiritul polemic. Aceasta în ceea ce priveşte critica şi istoria literară (cronicile sale din *România literară*, pînă la ultimele, rămînînd exemplare din acest punct de vedere). Nu însă şi plecăciunea la Curte, cu cît mai accentuată, pe atît mai inutilă. Din nefericire, superlativele şi aberaţiile conformiste, articolele de aniversări pentru Conducătorul, de preamărire a Canalului, a „omului nou" erau scrise cu aceeaşi pană ce se dovedise expertă în precizia şi adecvarea critică. Există — va continua să existe — o enigmă a acestui spirit atît de lucid, şi multă vreme riscant de anticonformist, supunîndu-se încetul cu încetul, peste cerere, la sloganurile partinice şi adulatoare.

Cum tinerele generaţii nu cunosc decît această enigmă şi acest antagonism dintre cele două activităţi ale criticului, voi încerca să evoc omul de caracter care a fost, multă vreme, Şerban Cioculescu (metamorfoza sa provocînd, nu numai mie dar şi celor ce cred că actul critic nu implică doar ştiinţă, ci şi conştiinţă, cîteva coşmare). Şi o voi face, ca oricînd e vorba de amintiri, neevitînd persoana întîi.

Las altora situarea, atît de la îndemînă, în istoriografia şi critica noastră a celui fără de care I. L. Caragiale nu poate fi studiat cu folos (nu numai prin încheierea ediţiei critice Caragiale începute de Zarifopol, dar şi prin *Viaţa lui I. L. Caragiale* din 1940), a criticului de poezie antebelic luptînd pentru impunerea lui Arghezi (polemica sa cu Iorga pe acest subiect e capitol de istorie literară), a specialistului lui Dimitrie Anghel (teza sa de doctorat), a autorului unei *Istorii a literaturii române moderne*, în colaborare cu Vladimir Streinu şi Tudor Vianu. Toate acestea sunt şi vor fi evocate nu numai în necrolog, dar şi ori de cîte ori un studiu sau altul va trata despre aceste subiecte.

Alte aspecte însă nu pot fi încă menţionate în ţară, şi de ele voi încerca să mă apropii în această evocare.

Pe Şerban Cioculescu am impresia că l-am cunoscut de totdeauna. Împreună cu Vladimir Streinu, formau un fel de cuplu literar, familiar nu doar sburătoriştilor, dar şi întregii vieţi literare interbelice. Apariţia lor în duminicile Cenaclului „Sburătorul" face parte integrantă din copilăria şi adolescenţa mea. În primii ani ai acestei adolescenţe, mi-am făcut ucenicia de secretar de redacţie la *Kalende*, ai cărei redactori erau aceiaşi Vladimir Streinu şi Şerban Cioculescu. E de ajuns pentru a înţelege de ce amîndoi făceau parte din familia mea intelectuală. Dar poate că relaţia de reală prietenie cu Şerban Cioculescu n-a început — sau nu s-a întărit — decît după moartea lui E. Lovinescu. Ori de cîte ori îi întîlneam, în ultimii ani, numele sub unul din acele articole ce-l dezonorau prin platitudinea îngenuncherii, o amintire revenea mai ales, ca pentru a şterge, pe de o parte, dezonoarea, iar pe de alta a-i întări misterul.

Era după bombardamente. Ne întorsesem, mama şi cu mine, din refugiu. Casa era plină de praful intrat prin geamurile sparte. Lumina, în seara aceea, nu funcţiona. Ne aflam în biroul tatii — acum gol. Lumînările răspîndeau în încăpere um-

bre prevestitoare de alt întuneric. Pe care-l evoca, cu cea mai mare exactitudine, Şerban Cioculescu, singur cu noi în toată casa. De-a lungul orelor de noapte (timpul era de veghe, de insomnie, de întunecate presimţiri), Şerban Cioculescu descria, aproape în şoaptă (frica de a fi auzit şi denunţat nu se infiltrase încă, dar fiorul cataclismului ce se abătea nu numai asupra literelor româneşti, ci asupra întregii ţări predispunea la taină), cu o precizie aproape matematică, tot ceea ce avea să se desfăşoare sub semnul ocupaţiei ruseşti. Coşmarul pe care aveam apoi să-l trăim cu toţii lua, în amănuntele diagnosticului său, proporţiile unui *fatum* desenat de un spirit raţionalist, avar în semne de exclamaţie şi superlative, şi cu atît mai impresionant. Îmi amintesc că, atunci cînd s-au ridicat zorile şi Şerban Cioculescu a plecat, ne-am spus, mama şi cu mine — speranţa e cu atît mai tenace cu cît viitorul pare mai incredibil — că totul nu poate fi iremediabil pierdut, că va interveni ceva care să schimbe cursul evenimentelor, că totuşi miracolele există pînă şi în istorie. Încă împărtăşeam cîteva din iluziile ce îngăduie vieţuirea, sau supravieţuirea, chiar în inima catastrofelor.

Însă Şerban Cioculescu avusese dreptate, totul desfăşurîndu-se aidoma scenariului din acea noapte albă. Ceea ce nu înseamnă că o atare luciditate l-ar fi îndemnat pe Şerban Cioculescu să se plece vremilor. Dimpotrivă. Curajul său devenea un fel de exemplu pentru noi toţi. La Cenaclul „E. Lovinescu", reînviat pentru cîteva luni, serile cînd era prezidat de Şerban Cioculescu se dovedeau cele mai explozive. Termenul nu e exagerat. În pline pregătiri ale instaurării dogmatismului în litere, el nu se arăta numai determinat să apere valorile esteticului, dar mînuia uneori şi provocarea. De pildă, afirmînd, el, voltairian prin excelenţă, că la temelia oricărei creaţii literare se află metafizica (declaraţia, făcută polemic, n-a fost străină de închiderea cenaclului). Exista încă de pe atunci (prin 1946–1947) o celulă comunistă a scriitorilor, şi s-a găsit un „binevoitor" (într-o vreme cînd delaţiunea nu devenise încă un obicei) pentru a-l denunţa la forurile încă neinstituţionalizate, dar cu putere de intervenţie. Inutil de adăugat că şi Vladimir Streinu, şi Şerban Cioculescu erau mai mult decît prost văzuţi. Prin telefon, Vladimir Streinu fusese (nu prea anonim) ameninţat că, dacă nu se potoleşte, îi va dispărea fetiţa, iar Şerban Cioculescu, în momente mai di-

ficile, se refugia la noi, casa avînd două ieşiri, una pe bulevardul Elisabeta, a doua pe Cheiul Dîmboviţei. O ducea din ce în ce mai greu, începînd să-şi vîndă cărţile ce constituiau marea lui mîndrie şi satisfacţie — era un bibliofil înrăit.

Aşa l-am lăsat la plecarea mea din ţară, în toamna lui 1947, aşa a rămas ani de zile. Spre a şti cîţi, n-avem decît să consultăm bibliografia operelor sale, ce se opreşte în 1946 pentru a nu reîncepe decît în 1966.

Dar semnul primei cedări n-a aşteptat apariţia *Varietăţilor critice* din 1966. Îmi aduc aminte că mă bucurasem la început văzîndu-i numele reapărînd în primii ani ai liberalizării în presa literară. La început, articole de specialitate, fără incursiuni extraestetice. Apoi, concesia, întîi timidă, lărgindu-se pe măsură — paradoxal? — ce situaţia îi devenea mai bună, fiind numit membru corespondent al Academiei (1966), apoi titular (1973), şi director general al Bibliotecii Academiei Române.

Mă întrebam — mă întreb încă — dacă se instalase în el un fel de teamă retrospectivă pentru curajul şi nonconformismul său din primii ani ai înscăunării comuniste; sau, văzînd că nimic nu se schimbă, se grăbea să recupereze timpul petrecut în demnitate, risc şi tăcere. Întrebarea îi priveşte, de fapt, şi pe alţi intelectuali urmînd o curbă asemănătoare, ea mă îndurera poate cel mai mult în cazul lui Şerban Cioculescu. Pe măsură ce pistolul i se îndepărta de ceafă (vremile începuseră a fi mai blînde şi ameninţările de acest tip se estompau), cedările lui deveneau mai delirante. Ori de cîte ori le citeam, îmi revenea parcă în urechi vocea lui şoptită din noaptea albă a prevestirilor, descriind, printre altele, formele pe care le va lua supunerea la scriitorii români. Pesimismul său alarmat nu fusese totuşi în stare s-o prevadă şi pe cea la care avea să se dedea el însuşi, cînd n-ar mai fi fost nevoie. Ţinuse la greu, ceda la un dram de bine.

A venit pentru prima oară la Paris (cred că era în 1968) şi mi-a telefonat pe cînd scriam o cronică despre unul dintre articolele sale preasupuse. I-am spus-o: „Tocmai te atacam..." „Ce are a face? mi-a răspuns. Trebuie să ne vedem." Ne-am văzut. Împreună cu Vladimir Streinu. E drept că aveau şi un fel de misiune: să mă convingă să accept drepturile de autor provenite din republicarea operelor lui E. Lovinescu. Erau primii ani ai liberalizării, şi insistenţele se fă-

ceau din ce în ce mai des. De la scrisorile editorilor la vizita lui George Ivaşcu şi a altora. Cei mai mulţi, de altminteri, de bună-credinţă, neînţelegînd de ce mă încăpăţînez să nu primesc nişte drepturi ce-mi revin în mod normal. Neputînd sau nevrînd să priceapă că, în felul acesta, regimul de la Bucureşti încerca, aşa cum se spune vulgar, să-mi închidă gura. Într-adevăr, dacă primeşti de la un astfel de regim chiar şi banii pe care ţi-i datorează, nu-ţi moderezi, mai mult sau mai puţin conştient, criticile, nu introduci nuanţe, nu-ţi adumbreşti voinţa de obiectivitate? În plus, oferta cu drepturile de autor venea după alte cîteva. Prima, din ultimii ani de viaţă ai lui Gheorghiu-Dej, transmisă prin Victor Eftimiu, pentru o vizită oficioasă în ţară spre a ni se arăta, lui Virgil Ierunca şi mie, „realizările regimului". Cînd o refuzasem, Victor Eftimiu exclamase, parcă uşurat: „Ce bine faceţi! Nici nu ştiţi ce groaznic e!" (Am mai povestit-o.) George Ivaşcu venise cu propuneri mai „oficiale": un post de profesor universitar pentru Virgil Ierunca (şase luni la Bucureşti, şase la Paris) şi o comemorare a lui E. Lovinescu prezidată de mine. La ultima idee, Bucureştiul a renunţat cu greu. Zaharia Stancu în persoană fusese delegat să ne convingă. Avertizaţi de Miron Radu Paraschivescu că preşedintele Uniunii Scriitorilor soseşte cu o „ofertă interesantă" la Paris, am reuşit să evităm a-l vedea. Refuzurile acestea ferme şi repetate nu puneau capăt propunerilor. Ultima, şi cea mai tenace, fusese cea cu „drepturile de autor", de vărsat direct la Paris în „devize". Îmi răsună şi acum în urechi vocea şi nedumerirea lui Şerban Cioculescu: „Nu înţeleg. Sunt banii daţi de cititorii români, nu de guvern. De ce nu-i accepţi?" La replica mea: „Bine, dar prin cine ajung aceşti bani pînă la mine? Nu prin regimul comunist? Şi credeţi că mi i-ar propune sub forma de devize dacă nu ar socoti că astfel mă poate cumpăra?" — Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu n-au mai răspuns nimic. Unul dintre ei a ridicat din umeri. Nu era, evident, nimic de făcut. Nu mai vorbeam aceeaşi limbă. Ne dădusem întîlnire într-o cafenea, şi m-am grăbit să plec cea dintîi... Limba nemaifiind aceeaşi, dialogul stagna sau se prelungea în banalităţi penibile. Parcă mi se fura pentru a doua oară o fişie de adolescenţă sau poate numai o parte din iluziile ei, cele, mai precis, după care oamenii de caracter nu şi-l pot pierde, orice s-ar întîmpla. Or, iată că se întîmpla şi se pierdea.

Ultima oară l-am văzut singur. De data asta, acasă. Era în anii '70 şi se înţelesese, la Bucureşti, că nu e nimic de făcut pentru a ne „îndulci". Că scopul atîtor „oferte" acesta era şi nu altul, devenise şi mai evident după ce-i dădusem o procură lui Ion Negoiţescu pentru ca din drepturile de autor să se acorde o „bursă E. Lovinescu" de către un Comitet desemnat de mine şi din care nu lipsea nici un lovinescian mai important, printre ei figurînd, bineînţeles, şi Şerban Cioculescu. Responsabilii cu cultura de la Bucureşti — aceiaşi care-mi ofereau drepturi de autor direct la Paris — nu l-au primit pe Negoiţescu şi, bineînţeles, nici prin gînd nu le-a trecut să dea urmare acestei propuneri.

Şerban Cioculescu a venit deci la noi acasă. De data asta, cred că Virgil Ierunca era cel care tocmai îi dăduse prin radio replica la o preasupusă temenea. Din nou, reacţia lui Şerban Cioculescu: „Ce importanţă are?" Şi la sfîrşitul convorbirii, care iarăşi nu echivalase cu vreo explicaţie, pe faţa lui Şerban Cioculescu, brusc, lacrimile. Plîngea şi deplîngea bariera dintre noi? Cea dintre el şi propriul său trecut? Cum să adînceşti rana, întrebînd? Ne-am îmbrăţişat. A mai spus: „Ce putem face?" N-am răspuns, deoarece el ştia prea bine ce s-ar fi putut face. În ceea ce-l privea, ar fi fost de ajuns să pună capăt articolelor sale „festivisto- propagandistice". Era în situaţia şi la vîrsta cînd nu i s-ar mai fi întîmplat nimic deosebit. Şi şi-ar fi recucerit statutul, nu numai intelectual.

N-a fost deci să fie. Dar acum, pentru ireparabilul, definitivul rămas-bun, pentru adevărata despărţire, stărui să rechem în memorie pe omul de caracter care, de-a lungul anilor cei mai grei, a arătat că noţiunile „cărturar" şi „onoare" puteau — şi trebuiau — să fie sinonime.

Pentru felul în care, mai pe urmă, au devenit antinomice (în chiar cazul lui), nu mai rămîne decît plînsul. Plînsul său de atunci, de prin anii '70, la Paris.

12 august 1988

Foarte interesantă prima parte din numărul 1-2 al *Caietelor critice*, consacrată „literaturii şi confesiunii", deci „jurnalului şi memoriilor". Interesantă nu numai prin contribuţiile de primă mînă, dar şi pentru că, o dată mai mult, ne arată limitele

în care este menţinută orice gîndire, chiar şi cea mai evoluată, cea mai rafinată, în România. Astfel, teoria literaturii a fost cedată criticilor şi eseiştilor ori dobîndită de ei, ca pentru a sublinia mai bine interdicţia de a pătrunde în alte domenii, ca istoria, politicul, sociologia. În România, intelectualii sunt la zi cu semiotica, structuralismele, poststructuralismele, modernismul, postmodernismul. Teoriile cele mai ispititoare se învîrt în jurul textului, neputînd să-şi ofere luxul de a se despărţi de el, într-atît fruntariile arbitrare par a fi fost fixate cu îndîrjire şi acceptate ca atare. De unde, în acest adevărat asalt de ştiinţă şi cunoştinţe, în accesul cvasigeneralizat de hiperbibliografie, în această febră teoretizantă, o impresie — de care nu te poţi dezbăra totdeauna — şi de mandarinat, şi — cîteodată — de vid. Într-o epocă a pluridisciplinarităţii, cantonarea obligatorie şi frenetică într-un singur domeniu produce un efect ciudat: pe lîngă admiraţia pentru rapiditatea punerii la zi şi a gimnasticilor intelectuale, dăinuie senzaţia că te afli într-o rezervă izolată de realitate (o realitate ce ar trebui să se dovedească total constrîngătoare), unde gîndirea e finalmente ciuntită, lipsită de referinţele ei necesare. În această bibliografie ce pare exhaustivă, absenţele sunt, de fapt, nenumărate; tot ce nu priveşte teoria literară fie e evacuat pur şi simplu, fie se strecoară aluziv şi timid, printre rînduri. Constatarea priveşte doar peisajul nostru autohton, nu şi restul Răsăritului. Într-adevăr, gîndirea politică, filozofia istoriei se dezvoltă, cînd pe faţă, cînd prin ocolişul samizdatului, în celelalte ţări dotate, tot fără voia lor, ca şi noi, cu un regim comunist. Ca să luăm un singur exemplu — dar, evident, sunt mai multe —, un filozof occidental, André Glucksmann, se slujeşte de studiile unor intelectuali cehi pentru a analiza „post-totalitarismul", termenul fiind pus în circulaţie tot de cehi.

Această „originalitate" a intelectualilor români devine şi mai izbitoare atunci cînd tema propusă reflecţiei lor e, prin natura ei, deschisă şi celorlalte discipline, interzise criticilor şi eseiştilor români. Ca de pildă „literatură şi confesiune", ce cuprinde şi Jurnalul — nu numai cel literar — şi Memoriile — incluzînd inevitabil o mărturie în istorie.

Pe lîngă „pactul autobiografic", studiat de Philippe Lejeune, memoriile presupun şi un „pact cu istoria". Eugen Simion îl enunţă încă din titlul studiului său, dar nu-i poate evo-

ca decît unele contururi — mai degrabă literare. În orice caz, alături de Mircea Iorgulescu, care se apropie stăruitor de graniţele amintite, Eugen Simion are, peste calitatea intelectuală a textului său, şi pe aceea de a ne aminti că un astfel de pact nu poate fi onorat.

În limitele deci ale analizei literare, mai toate contribuţiile sunt bogate în semnificaţii. Şi dacă, pentru o dată, l-am excepta pe Marin Mincu, a cărui morgă textualistă devine greu suportabilă — cînd, plin de condescendenţă, îi dă note lui Mircea Eliade, care s-ar fi dovedit, ca romancier, „ineficace din cauza conservării literarităţii discursului romanesc", sau îi lasă corijenţi, deşi le observă lăudabilele intenţii şi sforţări, pe Gib Mihăescu, Camil Petrescu, Anton Holban, deoarece ei au confundat „autenticitatea trăirii cu autenticitatea scriiturii" — dacă lăsăm la o parte acest tip de insolenţă avangardistă ce introduce progresul în literatură şi ajunge să confunde valoarea cu penultimul curent la modă, toate contribuţiile merită semnalate. Insistîndu-se asupra lui Livius Ciocârlie, cu un studiu despre „memorialistică şi roman".

Nu ne propunem însă să adăugăm ceva la „pactul autobiografic", ci doar la acela cu istoria, din care, în acest număr, lipseşte — şi nu putea să nu lipsească — esenţialul. Mircea Iorgulescu, în primul articol al acestui număr, „Ispita memorialistică", se arată cel mai deschis problematicii istorice, întrebîndu-se asupra restrînsei răspîndiri a genului memorialistic şi în România, şi în ţările de Est (comparativ cu marea vogă a Memoriilor în Apus).

Răspunsurile — sau ipotezele — propuse de el nu sunt nesemnificative, chiar dacă trec alături de cîteva evidenţe ce nu pot fi enunţate în România, şi pe care ne rămîne să le reamintim.

Dezbaterea asupra puţinătăţii memorialisticii la noi e mai veche, şi Mircea Iorgulescu aminteşte poziţia lui E. Lovinescu, după care vicisitudinile istoriei au creat o conştiinţă a precarităţii „de natură să împiedice manifestările prin care se exprimă încrederea în durată" — deci şi memoriile, ce n-au cunoscut condiţii favorabile de ivire decît în perioada interbelică. Perpessicius replica, socotind, dimpotrivă, că literatura memorialistică are „un început somptuos" în întreaga literatură a cronicarilor, răsturnînd astfel viziunea lui E. Lovinescu, cum observă Mircea Iorgulescu. Nu atît punctele de ve-

dere contradictorii par a reţine, în fond, atenţia lui Mircea Iorgulescu, cît obsesia mereu prezentă — de la cronicari pînă la E. Lovinescu, pentru a nu mai vorbi de proporţiile pe care le-a luat azi — a „vicisitudinilor", mai amar îndurate de noi ca de alte popoare. Şi Mircea Iorgulescu scrie:

„Deşi în diferitele, numeroasele reflecţii despre destinul nostru istoric deplîngerea «vicisitudinilor», a «urgiilor», a nenorocirilor de tot felul venite invariabil din afară (năvăliri, vecini puternici şi hrăpăreţi, divizare, anexiuni teritoriale de lungă durată etc.) reprezintă o veritabilă constantă, această constantă — să-i spunem *tema lamentaţiei mîntuitoare* — nu a făcut decît rareori obiect de discuţie. Indiferent de cantitatea de adevăr conţinută, opinia despre sine a unui individ sau a unei colectivităţi are însă totdeauna o mare valoare caracterizantă pentru individul sau colectivitatea care o exprimă. Fiind greu, dacă nu de-a dreptul imposibil şi în orice caz complet lipsit de relevanţă să se stabilească ierarhii în materie de suferinţe îndurate de-a lungul istoriei, important este, deocamdată, să-i remarcăm existenţa: este un sentiment (sau un complex) de permanentă victimă a împrejurărilor, prezent încă de la cronicari şi prelungit, sub diverse înfăţişări, pînă în secolul XX. Pe de altă parte, o aceeaşi «vicisitudine» poate provoca reacţii extrem de variate, în funcţie — în primul rînd — de funcţia însăşi a celui sau a celor care o suportă. Ceea ce pentru unii este o nenorocire care inhibă şi sleieşte lăuntric, pentru alţii poate fi prilej de resuscitare a energiilor morale."

Şi Mircea Iorgulescu ni-l propune drept pildă pe Dinicu Golescu, care, în *Însemnarea* sa de călătorie a rupt, pentru prima oară, „şirul văicărelilor asupra răului făcut de alţii" şi „şi-a asumat propria responsabilitate":

„În *Însemnarea* Golescului apare, astfel, tema orbirii, a vieţii trăite în deprinderi de al căror caracter inuman eroul îşi dă seama tîrziu; apare, de asemenea, tema ruşinii faţă de propria existenţă, care nu se deosebise cu nimic de a celor din jur, apare, în sfîrşit, tema transformării morale. Nu întîmplător, Golescu a fost numit «prim român modern» — după cum tot nu întîmplător a fost redescoperit abia un veac mai tîrziu. Fiindcă memorialistica română (continuată de Heliade) avea să intre în alt registru: al evocărilor colorate şi pitoreşti, al

farmecului povestirii (Ghica, Alecsandri), al triumfului artei literare."

„Istorii", nu „istorie" — concluzia lui Mircea Iorgulescu e pertinentă nu doar pentru epoca evocată, dar, mai ales, pentru cea actuală.

Întrebării puse de criticul român: „de ce mai puţină memorialistică în Răsărit decît în Apus?" îi răspunde, de fapt, Orwell, în utopia sa negativă *1984*. Un răspuns global, o dată cu acel „Minister al Adevărului" unde se rescrie mereu trecutul după cerinţele momentului. Memoriile sunt rarisime în ţările cu regim comunist, deoarece Memoria reprezintă unul din cei mai mari duşmani ai unui astfel de regim, şi prima victimă a lui. Memoria e „colectivizată", aparţine Statului, care e liber să facă tot ce vrea cu ea. A-ţi scrie „memoriile", cu pretenţia de a fi avut o istorie a ta, inserîndu-se în Istoria generală al cărei martor vrei să fii, este, pentru o astfel de putere, un păcat. De aceea, şi nu din vreo tendinţă autohtonă, rarele „memorii" şi „jurnale" publicate în România ultimelor decenii au fost mai ales „literare" (un tărîm ce i se pare partidului, dacă nu cu totul subsidiar, în orice caz, mai puţin important).

Penuria de „memorii" se produce într-o clipă cînd ţara ar avea cel mai mult nevoie de ele, istoria oficială fiind ceea ce ştim, fărîmituri de la marele ei ospăţ negativ nemaitrecînd decît în unele romane, şi atunci de-abia aluzive.

„Memorii" apar în exil, în ţară în schimb pînă şi faptul de a ţine un Jurnal pentru sertar reprezentînd un risc ce s-a dovedit major. Astfel, nu trebuie uitat niciodată cazul lui Gheorghe Ursu, inginer cu veleităţi şi prietenii literare, care a fost omorît în bătăi la Securitate, în cursul unei lungi anchete, pentru simplul fapt că ţinea un Jurnal pe care nu-l arăta nimănui. Ion Caraion n-a putut fi supus unui tratament asemănător deoarece se exilase, dar toţi cei care au citit pe acea vreme *Săptămîna* ştiu cum a fost exploatat „Jurnalul" său, cu şi fără foarfece, de către Eugen Barbu şi, mai presus de el, de către cei ce alcătuiesc, la umbra epoleţilor, arhive ale interzisului (probabil una din bibliotecile secrete cele mai bogate în amintiri, memorii, jurnale). Rareori, printr-un intermediar sau altul, un text mai iese din arhivă, pentru a face rău celui care l-a scris, a-l doborî dacă e la îndemînă, a-l murdări dacă a scăpat din parametrii răzbunării.

În România, ne aflăm în acest *punct mort* al obsesiei, al temerii de Memorie. Puterea nu suportă „amintirea", deoarece oricare trecut, în raport cu intolerabilul prezent, poate apărea trandafiriu, dacă nu chiar paradiziac. Unii intelectuali ce-au făcut închisoare în epoca stalinistă au ajuns chiar să spună că acel timp al tragicului, al despărţirii nete între bine şi rău, era de preferat măcinării în confuzie şi devălmăşie a responsabilităţii de acum. Chiar neîmpărtăşind această părere, nu poţi să n-o înregistrezi ca extrem de grăitoare.

Am intervenit cu Orwell şi cîteva evidenţe într-o dezbatere ca aceea din *Caiete critice*, a cărei ţinută intelectuală tinde să răscumpere lipsa „evidenţelor". Dat fiind însă că „memorii" nu e decît *pluralul* de la „memorie", dificultăţile din calea unui „pact" cinstit cu „istoria" trebuiau reamintite în termenii chiar în care se prezintă: elementar de simpli. În încheierea unui adevărat „pact cu istoria" stă una din cheile reînvierii unei societăţi civile. Polonia o arată îndeajuns.

Trebuie subliniată mereu prioritatea absolută a acestui *singular*, „Memorie", faţă de toate pluralurile literare cărora le dă naştere. Cel puţin în starea de extremă urgenţă cînd măsluirea istoriei constituie una din metodele preferate ale Puterii spre a-şi menţine convenţiile şi funestul ritual.

16 septembrie 1988

Dacă am schematiza — cu toate riscurile pe care le comportă orice simplificare de acest gen — am putea distinge în proza actuală două tendinţe: prima ajungînd, prin experiment, la formalism; a doua regăsind densitatea sensului, nu prin ignorarea unor tehnici moderne, ci prin aservirea lor unei semnificaţii ce nu numai că le depăşeşte, ci le şi organizează.

Cea mai izbitoare filiaţie dezvăluită de *Iarna, vietăţile* — romanul Rodicăi Palade — este, evident, cea cu *Dimineaţă pierdută* de Gabriela Adameşteanu. O alăturare ce nu poate decît să-i facă cinste Rodicăi Palade, *Dimineaţă pierdută* fiind (nu s-a spus, poate, de-ajuns) unul din cele mai bune romane, nu numai din contemporaneitatea imediată, ci şi din literatura română postbelică. Gabriela Adameşteanu este, de altminteri, redactoare de carte la romanul Rodicăi Palade, al cărei debut s-a situat astfel de două ori sub semnul acestei

vecinătăţi. Deoarece, bineînţeles, de vecinătate este vorba, şi nu de o influenţă caracterizată. Temele nu sunt aceleaşi, iar procedeul monologului interior e, de la Joyce încoace, îndeajuns de instaurat în roman (de n-ar fi să ne gîndim decît la Faulkner, la Virginia Woolf, la Thomas Mann) pentru ca endofazia joyciană să fi devenit un bun comun.

Romanul Rodicăi Palade e construit pe mai multe voci (neunificate în final — ca în *Zgomotul şi furia* al lui Faulkner, spre care vom avea de revenit — de un observator exterior). Mai multe voci, o durată determinată (o zi şi o noapte), un spaţiu închis (cavoul, casa mortului, oraşul de provincie). Arhitectura e extrem de severă — şi de savantă — în ciuda aparenţelor de digresiune. Totul, pînă la cel mai mic detaliu, e revelator şi răspunde/corespunde altuia, după cum vocile, chiar neunificate de vreun comentator, ajung să se regăsească într-un şuvoi subteran. O uvertură şi un epilog: doi gropari sapă în cimitir vorbindu-şi agramat de ale lor. (Să vedem neapărat aici, obsedaţi de atîtea intertextualităţi, o trimitere la groparii din *Hamlet*, trimitere cu atît mai ispititoare cu cît, în *Ulysses*, Stephen expune la un moment dat concepţia sa despre *Hamlet*?) Aluzia, dacă există, nu ni se pare totuşi determinantă pentru restul textului. Groparii deci deschid şi închid ziua şi noaptea în care se desfăşoară nu o acţiune propriu-zisă, ci monologurile interioare şi trimiterile în trecut, provocate de moartea unui bătrîn: Alexandru Ionescu, zis şi Sandu, zis şi Lisăndriţă. În jurul lui, numai bătrîni (romanul nu e al morţii, ci al bătrîneţii, la cei mai mulţi încă nevindecată de amintirea adolescenţei: nu există, de fapt, adulţi în acest roman, şi atunci cînd aceştia trec pe scenă sunt figuranţi). Mortul e deci înconjurat de a doua lui soţie, Veronica, de două surori pe care totul le deosebeşte, Berenice şi Paula, şi de un prieten din copilărie, Victor, căruia întîlnirea cu Sandu i-a schimbat îndeajuns viaţa pentru ca să se simtă ca făcînd parte din familie. O absenţă, fiul celui mort, Florin, plecat de acasă după moartea mamei lui (prima soţie a lui Sandu) şi de care nimeni nu ştie unde e — în afară de Berenice, dar vom vedea că, fantasmarea ei fiind cvasipermanentă, e greu să ne bizuim pe ea. Vocea lui Florin e totuşi prezentă (ca un contrapunct al adolescenţei), printr-un text lăsat mătuşii sale Berenice şi din care voia să facă un roman. (De aceea Berenice şi crede c-a ajuns romancier şi, în biata ei minte înceţoşată de alcool şi

de o veche sminteală, tot vrea să telefoneze la „Ministerul scriitorilor", să-l cheme la înmormîntarea tatălui.) Vocea lui Florin e articulată deci tot în jurul unei morţi — aceea a mamei sale, cu ani în urmă, moarte ce îl revoltă într-atîta, încît pune capăt nu numai iubirii incipient-devastatoare pentru o colegă de şcoală, dar şi adolescenţei lui. C-a devenit sau nu romancier, vocea lui Florin este, în carte, aceea a scriitorului, enunţînd de altminteri şi o teorie a creaţiei ce nu pare străină de tema cărţii. O vom cita mai departe.

Nu înainte de a mai primi, şi apoi concedia, celelalte voci. Veronica, soţia la pensie, interesată, casnică. Apoi Paula, sora cea aprigă, dură, celibatară şi bătăioasă. La rînd, Victor, pe care moartea prietenului său Sandu îl aruncă înapoi spre tinereţe, dar nu-l împiedică de a rămîne altora un reazem: mai întîi Berenicei, în drumul pe care-l face prin orăşelul ei natal, spre cimitir, unde o aşteaptă groparii ce-au deshumat pe prima soţie a lui Sandu spre a face loc cadavrului proaspăt. Profesor de liceu, azi şi el pensionar, Victor e salutat uneori prin tîrg de foştii lui elevi, şi încearcă să înţeleagă de ce tinerii sunt atît de exasperaţi de bătrîni, c-au ajuns să-i batjocorească pe străzi şi prin tramvaie. Pensionarul în care s-a trezit tînărul de odinioară o sprijină pe Berenice pe căile ei labirintice, iar pe noi, cititorii, în momentele cînd riscăm să ne pierdem pe căile întortocheate ale unui monolog sau altul. Cu toate că, dată fiind construcţia severă şi deplina stăpînire a materiei epice de către autoare, la capătul fiecărui monolog ne aşteaptă sensul, niciodată pe deplin pierdut, totdeauna, în orice caz, regăsit.

După această sumară prezentare, ne vine să-i părăsim pe toţi pentru a rămîne singuri cu Berenice, unul dintre cele mai memorabile personaje ale romanului românesc actual. Cu o scrînteală din naştere sau după o scarlatină, Berenice e incapabilă să despartă ficţiunea (o biată, romanţioasă, niciodată dusă pînă la capăt poveste de dragoste, pe care şi-o tot închipuie), amestecînd-o cu viaţa, în ce are ea mai cotidian; Berenice, la un moment dat ruşinea familiei, cînd se lasă, la Bucureşti, întreţinută de un dentist ce face afaceri cu aur şi-o antrenează şi pe ea într-un proces de care nu va scăpa decît declarată iresponsabilă şi alcoolică; Berenice, revenită în tîrgul natal şi nemaiieşind din casă, terorizată de cele două voci ale moralei comune: Veronica şi Paula; Berenice, persecu-

tată, trăind cu frica de a fi trimisă la azil; Berenice pe care rezumînd-o astfel, la cîteva trăsături, o denaturăm. Deoarece bătrîna asta zurlie, cu minte de copil, zăludă, romanţioasă şi ridicolă, de toţi bruftuită, aduce în această carte a bătrîneţii, a risipirilor şi a cenuşii un fel de stare de graţie, de parcă numai această viaţă ce nici nu s-a ştiut trăită ar merita să fie amintită. Nu degeaba o iubesc copiii (fratele ei, Sandu, ca şi Victor — au copilărit împreună —, sau nepotul ei Florin, adolescentul revoltat, sau un alt copil fugit de la şcoală cu care se ascunde, crezîndu-se şi ea urmărită). Pasaj — acesta din urmă — ce duce pe un critic cu gîndul la Faulkner. Şi are dreptate: în personajul Berenice parcă se strecoară uneori, ca o amintire, cel al lui Benjy Compson, colosul cu o mentalitate de trei-patru ani din *Zgomotul şi furia*. Dar amintirea e vagă; dacă sminteala e comună, harul ei, Berenice nu-l împarte cu nimeni. El cucereşte încetul cu încetul pe cititorul care înţelege să intre într-o astfel de carte aşa cum o merită. Timpul consacrat lecturii va primi plată şi răsplată. De altminteri, cartea nu prezintă dificultăţi. Rodica Palade are, ca şi Gabriela Adameşteanu, eleganţa de a subordona strategiile narative sensului, de a le face, într-un fel, invizibile. Atît cît trebuie pentru a „reda realitatea realităţii", după proiectul lui Florin:

„Am să-i oblig pe oameni să-şi vadă adevăratul chip, să-şi pipăie solzii de pe adevăratul trup. O lumină mai necruţătoare decît lumina zilei îi va obliga să-şi recunoască făptura, să fie ceea ce sînt de fapt, şi nu minciuna ţesută cu grijă şi trimisă în lume să înşele şi să păcălească. O lumină care nu va mai îngădui umbrei să tăinuiască şi să promită. Neghioabe alcătuiri. Mi-e scîrbă, mi-e scîrbă de vorbele lor mincinoase, ascultînd alte vorbe, cu totul şi cu totul alte vorbe, de privirile lor îngăduitoare, în spatele cărora alte priviri pîndesc, de mîinile lor către tine, întinse, în care întrezăresc forţa labei şi tăişul lustruit al ghearei. Ce porcărie! Încă puţin, da-da, încă puţin. Lumina mea îi va cuprinde din faţă şi din spate, din stînga şi din dreapta. Fără scăpare. [...] Eu îi voi aştepta calm, relaxat, fumînd cu ochii întredeschişi o ţigară... la celălalt capăt al drumului. Spunîndu-le: bine aţi venit, tu bunătate, şi tu cinste, şi tu frumuseţe."

Nu trebuie uitat că un adolescent, Florin, scrie aceste rînduri. Dar, cum presupunem că una din temele cărţii ar putea fi creaţia, citatul nu aparţine doar unei voci a romanului.

După cum nu numai Berenicei, în plin delir, îi aparţine viziunea intrării în bătrîneţe ca în iarnă, să nu uităm că din acest pasaj este inspirat şi titlul romanului, *Iarna, vietăţile*. Berenice s-a dus la poştă. A telefonat fostului ei iubit, şi a aflat de la locatarii apartamentului că el murise de zece ani la „pîrnaie". Deşi a confundat „pîrnaia" cu vreo localitate (nu-şi aducea aminte că amantul fusese condamnat pentru trafic de aur), Berenicei i s-a făcut rău. Întinsă pe o bancă, în gerul de afară, se tot îndemna să se scoale de acolo şi să fugă de sub privirile ameninţătoare ale celor care par a-i spune, cum l-a apostrofat un tînăr navetist pe Victor: „eliberează ringul, tataie, miroşi a colivă". Şi, tot privindu-i, îşi spune, revenind şi spre vechea ei poveste cu cei doi îndrăgostiţi ce nu se întîlnesc pe o alee:

„Gîndeşte-te la viaţa lor care le e în pericol. La tăvălugul uriaş care s-a apropiat de ei şi care-i va strivi lăsînd în urma lor o materie netedă şi neînsufleţită ca cea a unei coli albe de hîrtie. Sosind şi pentru ei anotimpul năprasnic, răscolit de vînturi şi ninsori, imensa troienire, alunecarea lentă sub banchiză. Iarna. Şi n-ai să-i mai poţi întoarce pe alee, n-ai să-i mai poţi întoarce, pentru că ei vor refuza să se întoarcă. Priveşte-i cum pătrund în iarnă, cum înaintează fără şovăire prin zăpadă, cum se pierd în oceanul de ninsori. Un spaţiu alb, imaculat. Teribilul şi înfricoşătorul spaţiu alb."

Lipsa de rost a acestei treceri din fierbinţeala verilor tinereţii („era aşa cald, îi spuse Victor Berenicei, că mai simt încă arsura zăvorului de la poarta voastră") în iarna bătrîneţii, cînd gerul te ţine parcă îngheţat, ca pentru a te obişnui cu mormîntul la care tot sapă groparii, trecerea aceasta nu e privită cu deriziune — deşi destinul personajelor este derizoriu —, ci cu o milă straniu de încăpătoare pentru tinereţea unui debutant. Sau poate că tocmai în tinereţe poţi să-ţi închipui mai lesne bătrîneţea, pentru că între ea şi tine se întinde existenţa — ca o eternitate. „Eram tineri şi aveam *de unde muri*" scria undeva Ion Caraion, şi o simplă frază ca aceasta face cît un poem. E probabil că Rodica Palade nu e încă adultă şi „are *de unde* îmbătrîni". Nu-i mai puţin adevărat că îşi tratează personajele sale bătrîne cu tot atîta blîndeţe pe cît de agresivă e atitudinea „străzii".

Rodica Palade pare a-şi aştepta personajele, precum adolescentul Florin, adică „spunîndu-le: bine aţi venit, bunătate, şi tu cinste, şi tu frumuseţe".

Atitudine auctorială nu atît de răspîndită pentru a nu fi salutată aşa cum se cuvine. Deoarece, chiar dacă ascultînd toate aceste voci sporovăind despre bietele lor existenţe ratate, le împărtăşeşti, desigur, gustul de eşec şi zădărnicie, cînd închizi cartea, ieşi din ea îmbogăţit. Nu doar de virtuozitatea cu care Rodica Palade slujeşte în fiecare cuvînt semnificaţia lui sau se slujeşte de oralitatea buimacă din juru-i, nu numai pentru frumuseţea textului şi relieful personajelor, cît pentru acel „bine ai venit, bunătate" ce îmblînzeşte deriziunea şi-o transformă în milă. O milă ce depăşeşte o vîrstă a omului, pentru a-l însoţi de-a lungul istoriilor sale şi al istoriilor Istoriei (deoarece nici ea nu e complet absentă). S-ar putea, la urma urmei, ca totul să nu fie decît o formă (cea mai necesară) a memoriei, pentru ca ea să nu piară cu totul o dată cu cei pieritori.

23 septembrie 1988

Cunoscătorii poeziei Ilenei Mălăncioiu nu pot fi surprinşi de prezenţa, grăită sau nu, a lui Thanatos din microeseurile reunite în volum sub titlul *Călătorie spre mine însămi*. Mai ales în fragmentele de ficţiune onirică pornind dinspre moarte spre a ajunge tot pe limanul ei, fragmente pe care nu ne explicăm prea bine de ce autoarea nu le-a grupat într-o singură secţiune, spre a accentua un stil aparte de a se situa în fantastic. Dar nu numai în fragmentele onirice. Cea care, aşa cum spune în capitolul despre Esenin, ajunge să privească poezia „din apropierea morţii şi în apropierea morţii" nu poate trăi literatura fără ca în fundal să nu se deseneze aceeaşi mare, obsesivă presimţire.

Thanatos nu o duce însă pe Ileana Mălăncioiu doar pe un tărîm al deşertăciunii. Dimpotrivă, ne-a izbit mai mult în volumul de faţă neţărmurita-i capacitate de admiraţie, presupunînd un entuziasm şi o vitalitate încă neatinse de gustul de cenuşă provocat de vecinătatea unei astfel de obsesii. Pe de o parte, Ileana Mălăncioiu se simte contemporană cu clasicii şi mai puţin clasicii protagonişti ai literaturii române; pe de alta, barierele dintre existenţă şi literatură se estompează, literatura devenind fapt de viaţă, iar viaţa, ecou al literaturii. Pînă la un punct, această ştergere a graniţelor face sau ar tre-

bui să facă parte din experienţa cotidiană a oricărui scriitor, dar numai pînă la un punct: acela al propriului său imaginar. Implicat în ficţiunea sa, scriitorul se confundă, la un moment sau altul, cu ea. Mai rar o astfel de identificare se produce însă cînd un creator e confruntat cu literatura celorlalţi. O atare lectură participativă diferenţiază demersul critic al Ilenei Mălăncioiu, fără a o lipsi însă de atributele luciditǎţii.

De fapt, rareori Ileana Mălăncioiu se apropie, în această carte, de scriitorii ce nu-i provoacă o adeziune totală, însă atunci cînd se întîmplă, anticonformismul ei ştie să fie tăios. De pildă, în entuziasmul fără de margini ce-a întîmpinat, nu numai în România, *Un veac de singurătate* al lui Gabriel Garcia Márquez, Ileana Mălăncioiu nu se sfieşte — şi, credem, pe bună dreptate — să-i reproşeze lui Márquez de a fi „prea talentat", de a „face literatură din orice". „Trucajelor de mare artă" din *Un veac de singurătate*, le preferă umbrele din *Toamna patriarhului*, a cărei filiaţie cu *Regele moare* de Eugen Ionescu o stabileşte convingător şi original.

În general, de altminteri, privirea pe care Ileana Mălăncioiu o aruncă asupra operelor comentate pare spălată de prejudecăţi, ca şi cum, la ea, cultura ar fi într-adevăr, conform celebrei definiţii, ceea ce a rămas după ce ai uitat totul. Astfel, se dezbară de comparaţii şi filiaţii prea des invocate spre a stabili cu totul altele, mai neaşteptate şi deseori mai revelatorii. Trebuie să ne oprim şi la o învecinare între *La ţigănci* de Mircea Eliade şi *Cîntec de ruşine* al lui Ion Barbu. Paralelismul deloc evident între cele două spaţii artistice devine convingător trecînd prin subiectivismul autoarei. Mai la îndemînă, dar nu mai puţin interesantă, înrudirea lui Mircea Eliade din nuvelele fantastice cu Kafka e şi ea evocată.

Nici un aparat critic, nici o teorie literară nu vin să îngreuneze aceste intuiţii, ce ne sînt propuse calm şi fără ajutorul nici unui semn de exclamaţie, ca tot atîtea străfulgerări. Anticonformismul Ilenei Mălăncioiu, atunci cînd se exprimă, are naturaleţea unei respiraţii: nici nu te miri, nici nu te lauzi că respiri, lucrul e firesc şi trăit în consecinţă.

Tot atît de firească şi capacitatea ei de admiraţie. E drept că actul critic al evacuării nonvalorilor a fost efectuat înainte chiar de elaborarea acestor eseuri, nu ne izbim aici de complezenţele vinovate ce-i fac să se învecineze, în filele unor cărţi de critică literară, pe scriitorii adevăraţi cu veleitarii de

o zi, sau de un interes. Cu cei pe care i-a invitat la acest colocviu, fie al amintirii, fie al înrudirilor estetice sau chiar spirituale, Ileana Mălăncioiu îşi poate da, în deplină conştiinţă estetică, bineţele talentului.

Există întemeietorii, patriarhii: Eminescu, Caragiale, Bacovia. Există înaintaşii veneraţi, ca Emil Botta sau Marin Preda. Apoi contemporanii solidari. Unii ne-au părăsit înainte de soroc: Dimitrie Stelaru, Daniel Turcea, Sorin Titel, Nicolae Velea; alţii vieţuiesc pentru ca prin ei să supravieţuiască şi literatura română. Dintre cei chemaţi de Ileana Mălăncioiu la rampa solidarităţii artistice, am reţine-o mai ales pe Ana Blandiana. Din prozele ei, Ileana Mălăncioiu le alege tot pe cele mai apropiate de moarte, ca de pildă paginile în care mai mulţi nuntaşi, ridicaţi de la petrecere şi „aruncaţi undeva într-un cîmp pustiu", nici nu se gîndesc c-ar putea să-l părăsească, deşi nu sunt păziţi de nimeni. Ana Blandiana nu-şi uită niciodată „calitatea de martor", ne reaminteşte Ileana Mălăncioiu; şi, recitind împreună o altă filă, în care trimisul „ordinii", venit să ridice pe un opozant, este tratat, ca într-un ceremonial funebru, drept un musafir la cina cea de taină a nelegiuirii, cum să nu-i dăm dreptate?

Dată fiind dimensiunea etică a autorilor astfel privilegiaţi, ne-am putea, aparent, mira de prezenţa în acelaşi volum, de pildă, a lui D.R. Popescu sau a lui George Bălăiţă. Însă autoarea îi surprinde, pe fiecare dintre ei, la un debut ce promitea, pe lîngă fastul naraţiunii, şi o implicare de alt tip, ce, din păcate, s-a văzut dezisă. Noi o subliniem, nu însă şi Ileana Mălăncioiu.

Nu putem enumera toate admiraţiile autoarei; să reţinem, din generaţia ei, un emisar, mort la vîrsta critică de 33 de ani, Daniel Turcea, care este trimis spre un dincolo fără de istorie să mărturisească pentru toţi:

„Primul nostru martor adevărat, care poate să spună acolo sus, dincolo de timpul şi de spaţiul revistelor literare — care sunt aşa cum sunt — că există o nouă generaţie de poeţi care pot să trăiască şi să moară pentru un vis. Poate nu mai buni, poate nu mai răi decît cei dinaintea lor, dar fără îndoială altfel. Oricum mai izolaţi, mai melancolici, mai greu de legat între ei prin interese extraliterare şi poate, tocmai de aceea, cu mult mai profund legaţi, în cele din urmă, prin însăşi speranţa disperată pe care şi-au pus-o în poezie."

Am ales acest citat şi pentru memoria lui Daniel Turcea, dar şi pentru că Ileana Mălăncioiu se exprimă aici (prima oară în carte) în termeni de generaţie. Altfel, ea pare refractară acestui tip de împărţire ce-a înlocuit, la noi, catalogarea în curente sau şcoli literare. Refractară, mai ales, negativismului teribilist ce te împinge să-ţi negi filiaţiile. Or, Ileana Mălăncioiu face mereu lucrul contrar: îşi revendică ascendenţele. Pe cele mai imediate: se confundă cu Nicolae al Moromeţilor, şi scrie despre Marin Preda cu o indefectibilă adeziune. La fel pentru Emil Botta. Un bună ziua plin de respect este trimis şi în direcţia lui Geo Bogza.

De la înaintaşi la patriarhi, la întemeietori. Eminescu, bine-înţeles: „Eminescu se credea Eminescu", cum scria Emil Botta. Bacovia apoi, după autoare „sămînţa cea mai bună aruncată în acest pămînt roditor, după Eminescu", secolul nostru fiind, mai adaugă ea, „secolul de plumb al lui Bacovia".

Secolul nostru a redevenit şi secolul lui Caragiale, şi cînd Ileana Mălăncioiu ajunge la el, limitele dintre trecut şi prezent se şterg într-atît încît, într-o „plimbare la Căldăruşani", îl urmăreşte, ca într-o halucinaţie blîndă, pe Caragiale. Nu doar pe satiricul nostru cel de toate zilele, dar şi pe „criticul" Caragiale, din care Ileana Mălăncioiu citează cel puţin două fragmente de ieri, dar mai ales de azi: cel despre patriotismul adevărat şi un altul, în care Caragiale reproşează criticilor de „a privi prea sus, de a nu se coborî pînă la lucrurile umile care îi interesează pe muritorii de rînd": „Să ne ferească Dumnezeu, neam de neamul meu, să dormim în monumentele publice!" Şi Ileana Mălăncioiu comentează:

„Are dreptate Caragiale, zic eu, să ne ferească Dumnezeu să locuim în monumentele publice. Şi pe cei mai mulţi dintre noi ne fereşte, dar nu chiar pe toţi. Există oameni, şi nu dintre cei care n-ar avea unde dormi, care dorm în monumentele publice şi nici măcar nu înţeleg că în asta ar fi ceva neobişnuit. Dar cîte lucruri şi mai grave nu se petrec uneori acolo."

Călătoria Ilenei Mălăncioiu spre ea însăşi nu se opreşte la cele cîteva repere arătate aici. Dacă nu putem reda totul, cel puţin să insistăm, în încheiere, asupra faptului că trei mari figuri ale tragicului mai mult sau mai puţin contemporan par a-i deschide acest drum, însoţind-o statornic: Dostoevski, Kafka, Faulkner. O trinitate de zile mari. Şi pentru Ileana Mălăncioiu toate zilele literaturii sunt mari, înlesnind trudni-

ca, absurda, epuizanta trecere printr-un cotidian care, lipsit de această lumină, ar deveni cu totul intolerabil.

13 octombrie 1988

Ştefan Lupaşcu avea 88 de ani şi o operă ce-l situează printre spiritele originale ale timpului. Ar trebui să-i privim moartea cu o oarecare împăcare: iată, cum se spune, un destin împlinit. Totuşi, ne e greu să rămînem senini, amintindu-ne propria sa revoltă împotriva ideii dispariţiei definitive, nu numai a lui, dar a fiinţei umane în general. La un colocviu madrilen, gînditorul şi epistemologul francez de origine română produsese o anumită vîlvă declarînd ritos că nu numai viaţa veşnică este o necesitate primordială, dar şi învierea de apoi a sufletelor şi trupurilor restaurate în deplinătatea şi gloria lor. Şi, în ceea ce mă priveşte, îmi e greu să uit cum, la una din seratele de rămas-bun ce se ţineau la Paris ori de cîte ori Mircea Eliade se întorcea la Chicago după vara sa pariziană, Ştefan Lupaşcu, privind la prietenii comuni din jur, murmura: „Cum să poţi crede că aceste fiinţe vii într-o zi nu vor mai fi?" Şi adăuga, în limbajul său specific: „...că aceste eterogenităţi se vor împietri în omogenizare?" De atunci s-au cufundat în „omogenizare" mulţi dintre cei care animau seara aceea, şi în primul rînd Mircea Eliade el însuşi. Iar azi, Ştefan Lupaşcu. Să nu fim însă infideli năzuinţelor sale şi să sperăm că ceea ce noi am putea crede a fi nefiinţă e supus aceloraşi legi dibuite de Ştefan Lupaşcu în materia nereprezentînd decît o altă formă a energiei.

Înainte de a insista asupra operei lui Ştefan Lupaşcu, se cuvine să ne luăm rămas-bun de la om. Unul cu adevărat aparte. Cînd îl întîlneai pe stradă, parcă te strămutai într-un Iaşi al trecutului. Cu lavalieră şi timpul mereu disponibil pentru conversaţie, cu bunătatea lui molcomă, cu bonomia direct accesibilă, Ştefan Lupaşcu, cel care de totdeauna trăise la Paris, neîntorcîndu-se decît o dată în România, pentru serviciul militar, avea aerul unui boier moldovean de pe vremuri. Iar savantul din el adăuga acestei tuşe inconfundabile o naivitate aproape copilărească, trecînd prin cotidian nu doar fără nici un simţ practic, dar şi fără a acorda cea mai mică atenţie aspectelor concrete, agresiv de reale. Nu fabula, dar într-un fel

plutea. Nu-şi schimba existenţa cu una imaginară, îi conferea celei reale aspecte şi detalii închipuite, dar trăite de el ca fiind adevărate. Revin — deoarece suntem acum, din păcate, la ceasul amintirilor — asupra felului în care explica el unor prieteni francezi ce admirabil era, pe vremuri, serviciul militar în România: toată lumea — susţinea el —, de la ofiţer la cătană, recita cînd pe Baudelaire, cînd pe Eminescu. „— Eh oui! mon cher, insista, on ne faisait que ça!" Pentru România păstrase un sentiment aparte, stăruia să vorbească o limbă pe care niciodată n-o cunoscuse prea bine, şi s-o preţuiască mai mult decît pe celelalte (franceza e prea abstractă — repeta el, în cea mai perfectă şi mai abstractă limbă franceză), să citească revistele româneşti ce apăreau în exil şi să dea interviuri în româneşte. Cum să nu îndrăgeşti o ţară unde serviciul militar se făcea pe limba lui... Eminescu?

Pe franţuzeşte sau pe româneşte, trata realul cu o dezinvoltură de poet (nu e chiar o întîmplare dacă primul său volum tipărit în Franţa a fost tocmai unul de poeme). Ca medicamentaţie pentru gripă, de pildă, descoperise nu aspirina, ci... muzica. Dar cu o condiţie: s-o pui tare. De preferinţă Bach sau Beethoven. Dar puteai fi vindecat şi de preclasici. Mai puţin sigur de dodecafonişti. Nu era în nici un fel o glumă. Cum dădea de un remediu de acest gen, ţi-l comunica, prieteneşte şi rapid.

Inventator de vise, dar şi de sistem. „Sistemul" — şi el original — nu-l vom diseca însă cu acest prilej, mulţumindu-ne cu o grăitoare — credem — biobibliografie, aşa cum a fost stabilită de Basarab Nicolescu.

Din biografie, puţine date de reţinut. Ştefan Lupaşcu s-a născut la Bucureşti, la 11 august 1900, şi-a făcut studiile la Paris, cele secundare la Liceul Buffon, cele universitare la Sorbona, unde a luat două licenţe: de litere şi de ştiinţe, culminînd cu un doctorat de stat. Printre titlurile şi funcţiile sale: cercetător la C.N.R.S. (Centrul Naţional de Cercetări Ştiinţifice); membru al Societăţii Franceze de Filozofie; membru al Grupului Francez de Istorici ai Ştiinţei; membru al Societăţii Franceze de Estetică; redactor la *Revue Philosophique*; membru al Consiliului de redacţie al revistei *3-ème Millénaire*; membru fondator al Centrului Internaţional de Cercetări şi Studii Transdisciplinare, cu sediul la Paris.

Bibliografia se deschide, cum spuneam, cu un volum de poezii, *Dehors* (editura Stock), în 1926. Urmează teza de doctorat, în care Ştefan Lupaşcu introduce principiul dualismului antagonist şi noţiunile fundamentale de „actualizare" şi „potenţializare". Teza este tipărită în două volume la editura Vrin, în 1935, şi reeditată în 1973. Primul volum: *Le dualisme antagoniste*. Al doilea: *Essai d'une nouvelle théorie de la connaissance*.

În curs de reeditare, la Éditions du Rocher: *L'expérience microphysique et la pensée humaine*, apărută în 1941 la Presses Universitaires de France. Cum subliniază Basarab Nicolescu în bibliografia sa comentată, e una din cărţile fundamentale ale lui Ştefan Lupaşcu, în care generalizează concluziile mecanicii cuantice, stabilind o veritabilă viziune cuantică a lumii. Prima ediţie apăruse în România, în 1940, la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă.

După război apar însă lucrările ce-l vor face cunoscut pe Ştefan Lupaşcu şi dincolo de cercurile de specialitate. Mai întîi, în 1947, *Logique et contradiction*, la Presses Universitaires de France; iar în 1951, *Le Principe d'antagonisme et la Logique de l'énergie*, editura Hermann. Această carte, reeditată de editura du Rocher, în 1987, cu o postfaţă de Basarab Nicolescu, cuprinde o axiomatizare a logicii antagonismului, autorul introducînd de altminteri, pentru prima oară, noţiunea, crucială în opera sa, a „stării T" (de la terţul inclus). Şi, în sfîrşit, la editura Julliard, în 1960, cartea de care, pentru publicul mai larg, rămîne cu osebire legat numele său: *Les Trois Matières*, reeditată în carte de buzunar de 10/18 (1960) şi, în 1982, la editura Cohérence de la Strasbourg.

La apariţia ei, Claude Mauriac afirma, în *Le Figaro*: „Ştefan Lupaşcu este un Descartes al vremii noastre." Tot ca un eveniment era primită această apariţie de Jean-François Revel (în *France Observateur*) sau de André Parinaud scriind, în 1963, în *Arts*, un articol intitulat ca un îndemn: „Îl cunoaşteţi pe Lupaşcu?"

Între timp, autorul mai publicase alte două cărţi: în 1962, tot la Julliard, *L'énergie et la matière vivante*, iar în 1963, *Science et art abstrait*. Deoarece Ştefan Lupaşcu a fost şi un fel de teoretician al artei abstracte; el a „lansat" — cum se spune — un pictor de mare succes ca Mathieu.

Să ajungem în 1971, la editura Christian Bourgois: *Qu'est-ce qu'une structure?* Cu un an înainte, în 1970, la altă editură, Casterman: *La tragédie de l'énergie.* La editura Christian Bourgois, în 1971: *Du Rêve, de la Mathématique et de la Mort.* În 1974: *L'énergie et la matière psychique*, la editura Julliard; iar la editura Casterman, în 1978: *Psychisme et Sociologie*; la Denoël-Gonthier, Bibliothèque Médiations, în 1979: *L'univers psychique.*

În sfîrşit, în colaborare cu Solange de Mailly-Nesle şi cu Basarab Nicolescu, la editura du Rocher (ce-i republică opera completă): *L'homme et ses trois éthiques*, în 1986.

Cu traduceri în limbile spaniolă, germană, italiană, această operă de-abia începe, mult prea timid, să fie tradusă în România, unde a apărut, la Editura Politică, o culegere de studii, din păcate desfigurate de notele lui Gheorghe Enescu, dar beneficiind de un substanţial studiu al lui Constantin Noica. Titlul culegerii publicate în 1982: *Logica dinamică a contradictoriului.*

În acest timp, în Franţa, influenţa operei lui Lupaşcu a depăşit de mult sfera ştiinţei pure, deoarece referinţele poate cele mai elogioase au venit din partea unor Breton, Michaux, Dali, dar şi a antropologului Gilbert Durand, a sociologului Edgar Morin, a criticului de artă René Huyghe.

Dintre studiile ce i-au fost consacrate, să reţinem mai întîi o teză de doctorat susţinută de Marc Beigbeder la Sorbona şi axată în întregime pe gîndirea lui Ştefan Lupaşcu: *Contradiction et nouvel entendement*, publicată la editura Bordas în 1972.

De Bernard Morel: *Dialectiques du mystère*, editura La Colombe, 1962. De G. Yvette Thomas, publicat în acelaşi timp la New York, Berna şi Frankfurt am Main (1985), la editura Peter Lang: *Au seuil d'un nouveau paradigme: le baroque à la lueur des théories lupasquiennes.* Autoarea, o universitară americană, profesoară la Radford University din Virginia, studiază, după cum se desluşeşte din titlu, estetica barocului în lumina filozofiei lui Ştefan Lupaşcu. Mai înainte, în 1976, apărea la Paris, la Institutul Naţional de Cercetare şi Documentare Pedagogică, studiul lui Gérard Mory *Stéphane Lupasco: pour une nouvelle logique — la logique dynamique du contradictoire.* Iar Basarab Nicolescu, în *Nous, la particule et le monde* (editura Le Mail, 1985), consacra un

capitol convergenţei dintre descoperirile recente în fizica cuantică şi ideile lui Ştefan Lupaşcu.

Gîndirea lui Ştefan Lupaşcu îşi va continua acum singură drumul în lume şi în posteritate. Să sperăm că nu-i vor fi menite drumurile lăturalnice înghiţind — nu o dată — căutările de sub pecetea originalităţii. Mai simplu: că nu va fi marginalizat.

21 octombrie 1988

Hotărît lucru, D. R. Popescu tinde să devină un fel de maestru în arta de a păşi cu stîngul. De cîte ori să repetăm că de îndată ce a fost numit preşedinte al Uniunii Scriitorilor, i-a blocat toate organismele de conducere, i-a încălcat statutul şi i-a împiedicat funcţionarea normală. Presupunem (beneficiul îndoielii trebuie acordat oricui) că nu din iniţiativă personală, ci ascultînd de ordinele de sus; din conflictul — dacă va fi existat — dintre scriitor şi funcţionarul de Partid, a învins funcţionarul.

Iată că, de-abia înscăunat la direcţia *României literare*, el începe tot cu un act de preasupunere, hotărînd excluderea Anei Blandiana de la ziar, suprimarea rubricii ei permanente.

Sancţiunea împotriva Anei Blandiana este nu numai scandaloasă, dar şi de neînţeles. Totul porneşte de la volumul de versuri pentru copii *Întîmplări de pe strada mea*, publicat la Editura Ion Creangă şi retras din circulaţie în mai trecut din pricina unui poem, *O vedetă de pe strada mea*, avînd drept erou un cotoi fălos. Directorul editurii a fost demis, acum iată că „plăteşte" şi autoarea pentru o astfel de crimă de lez-motănie. Decizia, se spune la Bucureşti, provine direct de la Curtea lui Ceauşescu. Ne-am afla în faţa primului caz cînd un şef de stat se identifică el însuşi cu un cotoi de maidan, despot şi fudul. Oglinda pe care şi-o întinde astfel să fie deci una... zoologică?

Dacă întrebarea o depăşeşte pe Ana Blandiana, îndemnîndu-ne spre o psihanaliză a celui ce deţine azi puterea absolută, sancţiunea o îndură poeta. Nimeni oare, în cercurile puterii, dar mai ales la cabinetele I şi II, nu-şi dă seama că prin astfel de pedepse aberante riscă să-şi radicalizeze scriitorii?

Felul cum regimul actual se poartă cu scriitorii ţine de-a dreptul de paradox. Într-adevăr, el are şansa de a dispune de scriitorii cel mai puţin zgomotoşi ai Estului.

Cu excepţiile ştiute — cu atît mai notabile cu cît sunt mai rare —, scriitorul român nu cere de la putere decît să fie lăsat să scrie şi să publice literatură. Peste acest prag nu trece. Nu-i găsim pe scriitorii noştri în nici un moment de cumpănă, la nici una din întîlnirile pe care societatea românească încearcă să le aibă cu Istoria: nici printre semnatarii Apelului Paul Goma din '77, nici lîngă minerii de pe Valea Jiului, în acelaşi an, nici pentru a sprijini primul sindicat muncitoresc S.L.O.M.R., în 1979. Scriitorii nu s-au manifestat nici cînd a fost demolată o parte a Bucureştiului vechi, neatinsă de cutremur, nici faţă de sistematizarea satelor. Proteste au existat: de pildă, Apelul Doinei Cornea, semnat şi de români şi de unguri. Nu însă şi de scriitori. Absenţă totală şi la Braşov. Absenţă de pe orice baricadă.

Degetele unei singure mîini sunt de ajuns pentru a enumera excepţiile: Paul Goma alaltăieri, Dorin Tudoran şi Dan Deşliu (şi-a dat mai de mult demisia din Partid) ieri, Dan Petrescu şi Liviu Cangeopol azi. În restul breslei, muţenie.

Care ar fi într-o astfel de situaţie, inedită în blocul comunist, reacţia logică a puterii de la Bucureşti? Evident, să dea cît mai multă libertate „estetică" unor scriitori atît de răbdători, de cuminţi din punctul ei de vedere.

Or, dimpotrivă: motanul Arpagic e transformat în simbol politic, prin sancţiunea recentă. Iar politica în materie culturală îşi menţine sau chiar îndîrjeşte „linia".

Kremlinul îşi exportă cu succes glasnostul, trimiţînd în Occident emisari credibili, cu cărţile lor extrase din pivniţele cenzurii cu tot (astfel a sosit la Paris Rîbakov, cu cel mai cumplit act de acuzaţie împotriva lui Stalin, *Copiii Arbatului*, vîndut în două milioane de exemplare în Uniunea Sovietică şi tradus acum în franceză), sau pe cineaştii cei mai anticonformişti, cu filmele lor apărînd după ani şi ani de interdicţii (un festival al filmului sovietic în capitala Franţei), sau regizori ca Vasiliev la Festivalul de la Avignon. Dezgheţul sovietic face să apară, prin contrast, şi mai aberant stalinismul rigid de la noi. Oprindu-ne doar la un exemplu destul de recent: la A 16-a Bienală a Poeziei de la Liège, au fost invitaţi oficial Mircea Cărtărescu, Mariana Marin, Florin Iaru, Ion

Stratan, Ion Bogdan Lefter, Liviu Antonesei, Angela Marinescu, Liviu Ioan Stoiciu, Victoria Ana Tăuşan, Alexandru Paleologu şi Mircea Dinescu. Numai acestuia din urmă i s-a dat drumul.

Totul se petrece ca şi cum regimul ar ţine să-şi împingă intelectualii spre disidenţă. Nu este cel puţin ciudat să-l vezi dîndu-şi demisia din Partid, pe data de 30 septembrie, pe unul dintre conformiştii de la *Luceafărul*, Aurel Dragoş Munteanu?

Într-un astfel de context, exilului intern al unora îi răspunde, din ce în ce mai amplificat, exilul extern al altora. Din cel relativ recent:

O minişcoală de critică literară s-a constituit în exil. Unui Matei Călinescu şi Virgil Nemoianu în Statele Unite, au venit să li se adauge, în Franţa, Lucian Raicu şi Nicolae Balotă, în Germania, Ion Negoiţescu, Gelu Ionescu. Nu numai disidenţi notorii ca Dumitru Ţepeneag sau Paul Goma sunt refugiaţi la Paris, dar şi Bujor Nedelcovici, Adina Kenereş, Maria Mailat, Sonia Larian, Ileana Verzea, Daniel Boc, Oana Orlea, Alexandru Papilian, Ion Omescu, Rodica Iulian, Dan Culcer, Marin Tarangul, George Banu, Ilie Constantin, Damian Necula; în Statele Unite, nu numai disidentul Dorin Tudoran, ci şi Mihai Ursachi, Nina Cassian, Alexandra Tîrziu, Stela Viniţki, Andrei Brezianu, Toma Pavel, Mircea Săndulescu, Paul Emanuel, Dan Cristea, Petru Popescu, Marcel Corniş Pop, Andrei Cordescu, Călin Andrei Mihăilescu. În Olanda, Sorin Alexandrescu, Monica Săvulescu. În Germania, Andrei Ujică, Pavel Chihaia, Mariana Şora, Emil Hurezeanu, Alexandru Lungu, Victor Stoichiţă. În Anglia, Matei Vişniec. În Israel, Ileana Vrancea. În Elveţia, Ion Vianu. În exil a murit şi Ion Caraion. În exil se află şi scriitori de limbă germană din România: alături de mai vîrstnicul Wolf von Aichelburg, tinerii Herta Müller, Richard Wagner, William Totok; sau de limbă maghiară: un poet ca Géza Szöcs şi doi tineri filozofi, Gáspár Miklós Tamás şi Attila Arakovici. Fără a uita pe cel mai tînăr dintre nou-veniţi: Dan Alexe.

Şi cîte nume n-am omis! Cînd ştim că emigrarea reprezintă, în cele mai multe dintre cazuri, pentru un scriitor, sacrificarea instrumentului său de creaţie: limba, deci nu e deloc sigur că nu va trebui să se recicleze şi, în orice caz, chiar dacă găseşte şi editor şi traducător, nu va ajunge să trăiască din scrisul său, constatăm şi mai exact gradul de sufocare de-

terminîndu-i pe aceşti scriitori la un astfel de gest. În plus, dacă mai adăugăm şi pe artiştii plastici (atît de numeroşi, încît li s-a putut constitui un dicţionar semnat de Ionel Jianu şi editat în Statele Unite), şi pe profesorii, compozitorii şi muzicologii, pe istoricii şi specialiştii în general, măsurăm gravitatea unei atare pierderi de materie cenuşie. Cum exilului extern i se alătură — cum spuneam — şi cel intern (al multor intelectuali înlocuiţi cu activişti), vedem profilîndu-se la orizont o altă primejdie: penuriei alimentare să i se adauge treptat şi una intelectuală.

Pedepsindu-şi inteligenţia pentru fapte nesăvîrşite, regimul de la Bucureşti continuă, şi în acest domeniu, politica de demolare sistematică a tuturor pîrghiilor de susţinere a edificiului naţional.

Lucru mai de mult ştiut, dar reactivat acum de ceea ce s-ar putea numi „sindromul motanului Arpagic".

28 octombrie 1988

Articolul lui Mircea Nedelciu din *România literară* (nr. 38/1988), „Noile structuri şi limbajul receptării", nu ne-ar fi reţinut, poate, în mod deosebit atenţia, dacă semnatarul nu ne-ar fi avertizat încă de acum doi ani, în prefaţa la romanul *Tratament fabulatoriu*, că suferă de una din bolile „copilăriei scriitorului", şi anume „dorinţa de a teoretiza". Or, articolul din *România literară* arată că acest tînăr scriitor, unul dintre cei remarcaţi ai generaţiei sale, nu s-a vindecat de teoretizare. Pînă aici, nimic grav, deoarece autorul de ficţiune, mai ales cel modern, are nevoie deseori de a se pune pe el şi scriitura lui în chestiune şi în... sistem.

Numai că „teoretizarea", la Mircea Nedelciu, e departe de a fi inocentă. Într-adevăr, sub aparenţa unui modernism afişat, Mircea Nedelciu vehiculează atîtea clişee, încît lui pare a i se potrivi mai bine, din acest punct de vedere, epitetul de „epigon". Nu al tradiţionalismului literar, evident, ci al unui marxism decedat azi pe mai toate meridianele. Epigonism, poate, şi în curentul ale cărui forme s-au cam ofilit în Occident, şi doar la Bucureşti mai poate fi considerat ca reprezentînd avangarda momentului de faţă: textualismul.

Articolul e destul de anodin în aparenţă. Admite coexistenţa epigonilor tradiţionalismului cu protagoniştii intertextualităţii (deşi superioritatea acestora din urmă suspină în fiecare frază). M. Nedelciu se întreabă doar dacă cititorul român nu riscă (fiind mult mai evoluat decît scriitorii-epigoni) să introducă un filtru intertextualist la lectură, ceea ce ar produce o discrepanţă cu cine ştie ce consecinţe. Pericolul nu ni se pare iminent. M. Nedelciu reclamă deci un limbaj al receptării critice pe măsura limbajului autorilor de sub semnul intertextualităţii. Pînă aici, demersul e puţin insolent prin superioritatea afişată (dar acest gen de „teribilism" aparţine tuturor avangărzilor) şi mai ales dovedeşte că Mircea Nedelciu nu se ţine la curent cu evoluţia literaturii şi formelor ei. Postmodernismul a înlocuit de cel puţin un deceniu intransigenţele textualiste, nu doar în practica literară, dar şi în teoretizările mai recente. Şi la Bucureşti, criticii au şi luat cunoştinţă de această nouă metamorfoză — sau etapă. Dacă nu ne-ar dovedi-o decît numărul consacrat, nu de mult, postmodernismului de către *Caietele critice*, şi ar fi fost de ajuns pentru ca un „teoretizant" ca Mircea Nedelciu să ţină seama de această evidenţă.

Mai grav însă, introducerea insistentă a anumitor termeni şi a unor regretabile stereotipii politice pune pe gînduri.

Astfel, ca un laitmotiv, în acest articol ne lovim de „s-a demonstrat". Teoretic, „s-ar fi demonstrat" tot ceea ce susţine Mircea Nedelciu în materie de depăşire a „mimèsisului" şi de intertextualitate ca ultimă etapă a evoluţiei literare. Or, literatura nu este, nu poate fi o ştiinţă, şi toate străduinţele în acest domeniu s-au încheiat fie în propriul lor ridicol, fie în depăşirea unei astfel de pretenţii, uneori chiar de către purtătorii de cuvînt cei mai autorizaţi: Umberto Eco, de pildă, şi-a abandonat inchiziţia semiotică pentru a da postmodernismului romanul lui cel mai caracteristic. Pretenţia deci că limbajul „ştiinţific" al textualiştilor este „demonstrat" (ca şi evidenta sa superioritate asupra celui vehiculat de epigonii tradiţiei) nu aparţine doar absurdului, dar şi datează. Or, cînd dai lecţii, de sus, de prea sus, în numele modernismului, nimic nu este mai penibil decît să „datezi" la rîndul tău.

Intervin apoi două lozinci, ce îmbolnăvesc şi restul textului: „omul nou" şi „comanda socială". Citäm finalul articolului:

„Sunt totuşi convins că în absolut, intenţiile scriitorului care practică noul limbaj sunt asumarea responsabilităţii şi dorinţa sinceră de a *contribui la formarea omului nou* (*s.n.*), că îi repugnă stagnarea şi prejudecăţile, că vrea să facă loc în opera sa noilor cuceriri ale cunoaşterii umane în general şi toate aceste lucruri nu pot fi în contradicţie cu *spiritul comenzii sociale.*" (*s.n.*)

Iată-ne trimişi înapoi la prefaţa de acum doi ani, un fel de pledoarie pentru un „textualism socialist" constituind una din cele mai proaste surprize din cîte ne-a oferit literatura ultimilor ani. Vorbim, evident, de literatură, şi nu de subprodusele ei propagandistice. Să vezi cum un tînăr scriitor, şi talentat, şi cu pretenţii intelectuale, revine spre cele mai prăfuite dintre poncifele marxiste, într-un climat în care nici măcar marxiştii oficioşi nu se mai slujesc de ele, iar scriitorii adevăraţi se feresc să-şi mai cedeze fie doar o parte minimă a scrisului lor sloganului, ce poate fi mai întristător?

Într-o dihotomie simplificatoare, Mircea Nedelciu opune capitalismului, creator doar de artă „marşandă", cum spune el, de kitsch, capitalismului în mod inerent ostil artei, chiar dacă îşi maschează ostilitatea, devorînd pînă şi avangardele ce i se opun (în afară de textualismul ireductibil şi din această pricină, în fond, ne-producător de opere), opune deci capitalismului (nu numai responsabil de „marşandizarea artei", dar neputîndu-şi dovedi eficienţa decît printr-o acţiune sistematică *împotriva* omului) societatea socialistă unde, dimpotrivă, conceptul specific ar fi eficienţa *pentru* om, unde arta nu este „marşandată", unde „activitatea textuantă" (autorul preferă acest termen aceluia pe care-l găseşte impropriu, de „textualişti") permite scriitorului să „intervină constructiv în lume". O astfel de opoziţie nu înseamnă doar a practica un maniheism primar, ci şi a te situa, cu „realismul ştiinţific" pe care ţi-l revendici, în dreapta descendenţă a realismului socialist. Printr-un triplu aspect: practicarea unui marxism vulgarizant, măsluirea adevărului, subordonarea artei la comanda socială.

Pentru marxismul acesta primar, Mircea Nedelciu nu-şi caută (în afară de Lukács) referinţe în universul comunist, unde se „demonstrează" din contră şi din ce în ce mai mult că, pentru a ieşi din stagnarea economică, sunt necesare reforme spre a reintroduce noţiunea capitalistă de profit (vezi Ungaria, vezi Gorbaciov). Nu în Est deci, ci în Occident, un-

de cultura este într-atît de „marşandizată" încît, de fapt, factorii de decizie lasă să apară, şi deseori privilegiază, tocmai studiile critice împotriva sistemului. Mircea Nedelciu nu este însă stingherit de acest paradox. Nu faptele îl interesează, ci „demonstraţiile" abstracte, detaşate de real, mergînd în sensul dorit de el. Şi, din nou, Mircea Nedelciu nu ţine pasul cu vremea, nici cu evoluţia ideilor. Mai toate textele la care se referă, în afara clasicului Marx, au fost publicate prin anii '60, înainte ca spaţiul intelectual european în general, francez îndeosebi, să fi fost măturat de sechelele marxismului, prin întîlnirea explozivă dintre „noii filozofi" francezi şi revelaţiile lui Soljeniţîn. O dată cu dispariţia dogmatismului marxist, s-au măcinat şi pretenţiile ştiinţelor umane de a „demonstra" în sens unic valabilitatea unor legi şi teorii pe care realitatea, tot atît de sistematic, le infirma. Gîndirea şi-a recucerit una din funcţiile şi datoriile ei cele mai elementare, aceea de a se *îndoi*; de prin 1970 şi ceva, era certitudinilor s-a încheiat. Rarii ei supravieţuitori se numără pe degetele unei mîini şi predică în deşertul propriei lor negaţii. Ca să luăm numai două exemple din cele citate în prefaţa lui Mircea Nedelciu: cînd cere ajutorul, întru „demonstraţie", lui Umberto Eco, el se întoarce spre *Opera aperta* din 1962, neţinînd seama de evoluţia ulterioară a autorului *Numelui trandafirului.* Alt exemplu, şi mai grăitor: revista *Tel Quel,* din care semnalează un articol marxist al anilor '60. Or, revoluţia de la *Tel Quel* a fost una dintre cele mai semnificative ale anilor '70: din marxistă şi leninistă, a devenit anti-marxistă şi anti-totalitară, directorul ei, Philippe Sollers, îmbinînd în romanele sale recente elogiul catolicismului şi al Papei cu un erotism de tipul libertinajului din secolul al XVIII-lea.

Desigur, critica „societăţii de consum" n-a fost abandonată, însă a revenit spre criterii mai obiective, şi-a părăsit pretenţiile dogmatic-ştiinţifice. Cultura, în Occident, îşi proclamă periodic starea de urgenţă; în orice caz, criza face parte din vocaţia ei profundă. E drept că televiziunea a mărit proporţia de subproduse, dar filmul poliţist de duzină n-a făcut decît să înlocuiască romanul-foileton de altădată. Nu tot cinematograful este hărăzit unor astfel de pelicule, în această „societate de consum" s-au ivit şi capodoperele genului. Am ales exemplul filmului poliţist, deoarece Mircea Nedelciu ne descrie chinurile lui cînd a fost nevoit să vizioneze o casetă

adusă din putredul Occident cu o astfel de peliculă menită să alieneze omul. Am fi fost, poate, mai convinşi de dramatismul situaţiei sale dacă ne-ar fi povestit şi torturile suferite din pricina subproduselor româneşti, a romanţărilor istorice semnate de un Sergiu Nicolaescu, de pildă.

Dar — şi aici textul teoretic al lui Mircea Nedelciu devine inadmisibil — în România socialistă, totul îşi schimbă sensul, devine pozitiv, pur, nealterat. Scriitorii nu mai sunt „marşandizaţi". Ci doar cenzuraţi, dar despre asta nimic. Folclorul-conservă din Occident se transformă în puritatea deplină a „Cîntării României". Lectura contemplativ-vinovată a cititorului din capitalism este înlocuită cu lectura „critică" a cetăţeanului socialist pe cale de a deveni om nou. Culturii „masificate" din capitalism i se opune „cultura participativă de masă" din România. Paragraful trebuie reprodus, deoarece, în ciuda introducerii unor termeni mai noi, aminteşte, destul de exact, de limba moartă a anilor '50:

„Raportul dintre socializarea mijloacelor de producţie şi socializarea creaţiei trebuie văzut a sta la baza transformărilor de structură, de aspect, de funcţie, de tehnică pe care arta modernă le îmbracă în socialism. Implicarea maselor în actul cultural are loc în condiţiile revoluţiei ştiinţifico-tehnice şi vizează, în ţara noastră, transformări esenţiale în timpul social din afara producţiei, deplasări structurale în compoziţia muncii sociale, deci este o componentă a programului vast de edificare a unei noi societăţi. «Cultura participativă de masă» este un model diferit de «cultura masificată» din societăţile capitaliste."

În acest cadru de basm se înscrie şi literatura tinerilor numiţi „impropriu" textualişti. Impropriu, deoarece aceleaşi tehnici prin care, în capitalism, „textualiştii" se opun lumii unde trăiesc devin, la omologii lor bucureşteni, instrumentele înseşi ale acceptării acestei lumi, ale participării active:

„Aceşti autori desfăşoară de fapt *o activitate textuantă prin care se poate interveni constructiv în lume* (*s.n.*) şi nu produc o textualitate opusă lumii. [...] sunt avantajaţi, în primul rînd, de faptul că trăiesc şi creează într-o societate care nu manifestă ostilitate faţă de artă şi nu încearcă s-o marşandeze."

Şi, după ce evocă rezultatele recente ale ştiinţelor umane, de la lingvistică la cibernetică, autorul conchide:

„În literatura română de azi este vorba mai degrabă de un nou tip de realism: unul ştiinţific, şi nu unul «impulsiv».“

Renunţăm să mai citărn şi alte aspecte mirifice din viaţa scriitorului român, chemat să contribuie la ivirea omului nou. După Mircea Nedelciu, el poate fi total satisfăcut.

Nu ştim cum pot reacţiona la astfel de texte colegii de generaţie şi de intertextualisme ai lui Mircea Nedelciu. Aveau pentru ei tinereţea şi revolta, cel puţin estetică (chiar dacă datînd în raport cu Occidentul, în contextul românesc tot o avangardă rămînea). Unul dintre ei, şi nu ultimul, Mircea Nedelciu, le îneacă pe amîndouă — şi tinereţea, şi revolta — într-o eprubetă emiţătoare de clişee vechi şi noi. Realismul său „ştiinţific“ aduce a realismul „socialist“ de altădată. Cu alte tehnici, dar cu aceeaşi demisie a spiritului critic.

Să mai adăugăm, după asemenea citate, că Mircea Nedelciu reprezintă una din cele mai grave surprize dintr-o generaţie pe care o socotim a intransigenţei — cel puţin literare? Un adevărat exemplu de oportunism „ştiinţific“, cum singur a... „demonstrat-o“.

2 decembrie 1988

Printre scriitorii de proză scurtă care se vor şi teoreticieni sau apărători ai ei, poate că nu e un hazard dacă cei mai absolutişti se dovedesc, în acelaşi timp, a fi şi cei mai conformişti pe plan politic. Iată că, după Mircea Nedelciu propovăduind un soi hibrid de „textualism socialist“, intervine, în *România literară* (nr. 43), şi Ioan Lăcustă, pentru a proclama sfîrşitul romanului şi viitorul de aur al prozei scurte, în lumina cuvîntărilor lui Nicolae Ceauşescu şi a transformărilor „revoluţionare“ inaugurate de Congresul al IX-lea al partidului.

Acestor inutile plecăciuni pe plan politic (deoarece nu credem că, pe la Cabinetul I sau II, sensibilitatea ar fi de ordin „textualist“) le corespund, la cei doi autori citaţi (din fericire, nu sunt cu totul reprezentativi pentru colegii lor de generaţie şi de experimentalism), şi un greu suportabil ton de superioritate, o mînuire dogmatică a conceptelor, un exclusivism de o calitate cu atît mai dubioasă cu cît argumentele expuse aparţin unui registru depăşit.

Nu e, bineînţeles, vina lor dacă modernismul, la noi, a fost atît de hăituit şi de contrariat, încît n-au luat cunoştinţă de ultima avangardă decît vreo două decenii prea tîrziu, cînd ea decedase în Occident. E însă vina lor că nu se ţin la curent, continuînd să se refere la structuralismele, textualismele, formalismele anilor '50-'60, de parcă ar caracteriza perioada actuală.

Ceea ce la Mircea Nedelciu se vrea încă, în prefaţa la romanul său *Tratament fabulatoriu*, teoretizare cu bibliografie, chiar neadusă la zi, la Ioan Lăcustă se mulţumeşte a fi afirmaţie peremptorie, fără nici o acoperire.

Vrînd să „demonstreze" că romanul „curtează proza scurtă, cu evident simpatetică invidie", „preluînd tot mai mult din zestrea ei", Ioan Lăcustă nu numai că inversează procesul (autorii de proză scurtă sunt cei care „trec" la roman, vezi Bedros Horasangian, de pildă, şi nu romancierii spre proza scurtă), dar şi ignoră evoluţia romanului, îngheţîndu-l în formele sale balzaciene, cu un autor demiurg, o cronologie respectată, un personaj nedislocat. Presupunem că la un astfel de model se gîndeşte atunci cînd afirmă că „romanul operează cu procese istorice încheiate". Se mai poate spune — se întreabă el, referindu-se la mai tinerii romancieri români — că ei mai scriu „ceea ce numim, în mod tradiţional, romane"? Numai că, de-a lungul întregului nostru secol, „tradiţia" romanului a fost de a-şi pune în joc şi în chestiune structurile, componentele, uneori chiar existenţa. Întreaga „zestre" pe care Ioan Lăcustă o dăruie prozei scurte provine tocmai din aceste etape deconstrucţioniste ale romanului, şi nu invers.

Încă din 1890, Barrès făcea procesul romanului, aşa cum dominase el secolul al XIX-lea. Pentru Valéry, singurul roman cu adevărat modern era, cum afirma el într-o scrisoare către Gide, *Discursul metodei* al lui Descartes. Cît despre Gide, ce n-a fost oare, în deconstrucţia romanului de tip „tradiţional" — ca să zicem aşa — anunţat şi chiar programat de el? *Paludes* — au recunoscut unii critici — era deja un antiroman. Pulverizarea atotputerniciei personajului central tot de la Gide provine. Nu spune el că romanul trebuie să „cuprindă o diversitate de puncte de vedere care să corespundă diversităţii personajelor", că romanul nu poate fi decît „o operă deconcertată"? Prin înfruntarea dintre creaţia romanescă şi spiritul critic, nu reprezintă *Les Faux-Monnayeurs*, cum o re-

amintea Michel Raymond, „o autobiografie a posibilului"? N-a provocat Gide prima mare vogă pentru „romanul romancierului pe cale de a scrie un roman"? Gide recunoştea că „istoria operei pe cale de a se face i se părea mai interesantă decît opera însăşi". Toate acestea datează de prin anii '20-'30, iar Ioan Lăcustă le atribuie magnanim şi definitiv „prozei scurte" şi „zestrei" ei. Provenită de unde, dacă nu din roman?

Criza romanului, anunţată acum cu accente sau certitudini inovatoare, era proclamată în Occident încă de prin 1900, înainte chiar de revoluţia suprarealistă. Ceea ce n-a împiedicat marile romane ale „condiţiei umane" să se nască, de la Malraux la Céline sau Bernanos, dar nici n-a oprit procesul de dinamitare a romanului pe dinlăuntru. Cum se poate vorbi de romanul zilelor de azi ca de unul tradiţional, cînd dinamitorii s-au numit Proust, Joyce, Faulkner, Kafka, Virginia Woolf?

Michel Zéraffa avea, fără îndoială, dreptate să compare evoluţia romanului — şi dezbaterile din jurul ei — cu procesul care a dus, în plastică, spre arta abstractă. În centrul acestei dezbateri şi acestui proces, tocmai personajul. Deja, la Virginia Woolf, personajul nu mai e definit nici prin „caracter", nici prin „poziţia socială", ci prin „miriadele de impresii" ce-i traversează conştiinţa, prefigurînd „tropismele" Nathaliei Sarraute.

O dată cu „noul roman" al anilor '50, „era suspiciunii" faţă de personaj, anunţată de romanciera franceză, se întinde şi asupra acestor rămăşiţe de identitate, care mai dăinuiau la Virginia Woolf sau la Proust.

Să mai amintim poziţiile radicale ale teoreticienilor noului roman, şi îndeosebi ale lui Robbe-Grillet? Presupunem că nu e inutil, din moment ce un Ioan Lăcustă le consideră cuceriri foarte recente ale prozei scurte româneşti. Fără a-l cita pe incadrabilul Beckett, marele enunţător al Nimicului, să ne oprim o clipă la teoretizările unui Robbe-Grillet, mai ales în *Une voie pour le roman futur*, din 1956, sau în *Nature, Humanisme, Tragédie*, din 1958, fără a-l uita pe Roland Barthes care, de la *Le Degré Zéro de l'écriture*, a fost, sistematic, însoţitorul textualismelor şi structuralismelor celor mai insurgente, înainte ca, spre sfîrşitul vieţii, să declare că orice este modern i-a devenit străin, şi să nu-l mai citească decît pe Chateaubriand. E drept că toată avangarda pariziană era în plină mutaţie, şi domnia cvasitotalitară a modernismului

da semne de decadenţă. Deocamdată ne aflăm însă în anii '50, şi romanul, o dată cu Robbe-Grillet şi colegii săi de curent, trebuie să devină „nou", reducîndu-se la fixitatea insistentă a privirii: o „descriere creatoare", a cărei teorie o va face Jean Ricardou. Epitetul esenţial devine cel „optic", obiectul se substituie personajului. Pentru a nu mai pomeni de cronologie, decapitată, de structurile narative, răscolite.

De aici încolo, fiecare dintre cei repertoriaţi — pe drept, pe nedrept — în curentul noului roman îşi va croi o pîrtie a lui; unele vor duce spre tăcere, altele spre colaje geografico-livreşti (este ceea ce i s-a întîmplat lui Michel Butor după acel tipic „nou roman", *La Modification*), cîte unele spre cinematograf. Deoarece în cinematograf se va împlini mai ales Robbe-Grillet (s-ar putea ca opera sa cea mai semnificativă să rămînă scenariul pentru filmul lui Alain Resnais *L'Année dernière à Marienbad*). Spre cinematograf şi spre libertinaj, aşa cum o denotă recentele sale volume autobiografice. Amenajamente cu noul roman mai înfăptuiesc, în anii '60, Marguerite Duras, Jean Cayrol sau teoreticienii, Jean Ricardou în *Problèmes du nouveau roman* din 1967 sau *Pour une théorie du nouveau roman* (1971), ca şi textualiştii marxişti, la modul totalitar şi paradoxal de la *Tel Quel*.

Spre mijlocul anilor '70, o dată cu o virulentă demarxizare, dezideologizările se ţin lanţ, de la structuralism la freudism, de la lacanism la textualism; tot ceea ce dominase pînă atunci peisajul intelectual, cu pretenţie de doctrină, începe să se deşire, oferind spaţiile goale unde se va instala, proteiform şi oarecum confuz, postmodernismul. În orice caz, o dată cu noua figuraţie în pictură, cu redescoperirea potenţată a sensului în artă, asistăm, în roman, la reintroducerea naraţiunii, la întoarcerea autorului care, la rîndul lui, îşi reinstalează exilatele personaje sau ceea ce a mai rămas din ele după ghilotina noului roman. N-avem decît să înregistrăm abundenţa romanelor în ultimii 15 ani, multiplicitatea de direcţii spre care se îndreaptă, aspectul din ce în ce mai accentuat de metaroman, pentru a înlocui noţiunea de „criză a romanului" prin aceea de eflorescenţă a lui. Îngăduindu-şi uneori să preia, cu distanţa ironiei şi a intertextualităţii, chiar şi procedeele cele mai convenţionale ale genului.

Ne-am văzut obligaţi la acest sumar rezumat al evoluţiei genului romanesc, din pricina dezinvolturii cu care Ioan

Lăcustă o ignoră, vrînd să facă din proza scurtă de tip textualist o inovaţie de ultimă oră, în faţa ei romanului nemairămînîndu-i decît să îngenuncheze înainte de a-i ceda locul.

În afară de acest soi de protocronism textualist, Ioan Lăcustă mai are un argument cucernic, pus în legătură cu Partidul şi îndemnurile Secretarului său general (o genuflexiune la Curte nu strică decît tinereţii şi talentului, ceea ce nu i se pare, probabil, dăunător). Romanul, afirmă el, ar aborda secvenţe temporale mai îndepărtate de realitatea imediată, pe cînd proza scurtă, „cu vasta ei deschidere socială oferă noi posibilităţi de a interveni în zonele fierbinţi ale realităţii". E adevărat că proza scurtă a înregistrat deseori explozia cotidiană a realului (strada, de exemplu), răspunzînd şi corespunzînd atomizării societăţii civile (şi credem a fi fost printre primii care au remarcat-o), dar romanul a făcut-o şi el (să mai amintim de *Dimineaţă pierdută* a Gabrielei Adameşteanu, pentru a nu reveni spre unele romane politice?).

Apoi, nu Ioan Lăcustă este acela care se poate mîndri cu această intervenţie în „zonele fierbinţi", el care, la „uşa" lui Caragiale, s-a mulţumit să prelungească doar situaţii şi minime conflicte de la începutul secolului. Nu cu el sau prin el proza scurtă a coborît în strada şi în problematica zilei de azi. Ca să nu mai vorbim de „zonele" cu adevărat „fierbinţi", la fruntariile cărora veghează grănicerii cenzurii şi care sunt din ce în ce mai puţin explorate de autorii de proze, scurte sau lungi.

Gîlceava inventată de Ioan Lăcustă între roman şi proza scurtă ce-ar trebui să-şi nimicească Goliathul este un fruct (deloc inocent, de altminteri) al imaginaţiei sale. Literatura română, asediată de primejdii infinit mai reale, n-are de ce să-şi inventeze astfel de conflicte imaginare. Criza ce-o ameninţă nu este aceea a romanului. De fapt, „sistematizarea" pîndeşte şi cultura, nu doar satele. Şi la ea pot să contribuie, uneori conştient, alteori mai puţin, toţi aceia care continuă să facă plecăciuni în faţa unei puteri ale cărei porunci nu mai merg, în ultima vreme, decît în sensul distrugerii. E foarte trist cînd, printre aceştia, descoperim şi nume de tineri scriitori. Vîrsta, dacă nu şi talentul, ar trebui să-i ferească de astfel de compromisuri. În asemenea cazuri, proza scurtă nu poate sluji drept circumstanţă atenuantă. Pe o pagină sau pe două sute, compromisul tot compromis rămîne.

„Tezele" din aprilie — aceleaşi care au provocat demisia din partid a lui Aurel Dragoş Munteanu — au continuat să suscite, în rîndurile activiştilor, entuziasmele de rigoare.

Dintre cele mai semnificative (deoarece există şi o semnificaţie a Nimicului), ne-a atras atenţia, în *Scînteia* (22 octombrie), articolul lui Vasile Rebreanu „Editarea cărţii — act de mare răspundere în opera de educaţie patriotică". În primul rînd, pentru că Vasile Rebreanu este redactor-şef al Editurii Dacia şi că ar avea, prin urmare, posibilitatea de a pune în practică diversele sfaturi de curaj şi de patriotism date altora, uitîndu-se pe sine. Ar ajunge, spre a autentifica o vorbărie lozincardă, să se zbată spre a obţine pentru editura lui *Dicţionarul* lui Mircea Zaciu, îndeplinindu-şi astfel o triplă datorie: faţă de Patria pe care o tot cîntă înzorzonat, oferindu-i un necesar instrument de cunoaştere şi cultură; faţă de Partid, dovedind că mai există în această instituţie, în inaniţie ideologică şi în plină patologie creată de cultul şefului, oameni în stare să lupte cu o cenzură ce a interzis la modul cu totul arbitrar *Dicţionarul*; şi, în sfîrşit, de prietenie faţă de acela cu care a semnat, în colaborare, trei piese de teatru, apărute în 1972, sub titlul generic *Sechestrul.* Punînd capăt interzicerii *Dicţionarului* lui Mircea Zaciu, şi aducîndu-l la editura lui, Vasile Rebreanu ar fi arătat, fără să fie nevoie de alte dovezi, că între profesiunea de activist satisfăcut şi aceea de editor conştiincios, a ales pe aceasta din urmă. Şi ar fi devenit brusc credibil. Ar fi sosit şi timpul să devină, după ce, de la realism socialist şi pînă azi, Vasile Rebreanu a urmat toate etapele şi cotiturile partidului, fidelitatea aceasta contra firii aducînd a confort — şi, bineînţeles, nu numai intelectual. Neajungîndu-i doar posturile, Vasile Rebreanu vorbeşte mereu într-o dublă calitate, cea de activist cu fotoliu — o are — şi cea de scriitor — la care, în ciuda numărului de cărţi publicate, continuă doar să rîvnească.

Şi în articolul de faţă, dubla şi dorita identitate persistă: entuziasmului de comandă al activistului îi răspunde, şi-i corespunde, iritarea scriitorului nebăgat în seamă.

Să începem cu ceea ce Vasile Rebreanu este cu adevărat: cu activistul. El se prezintă mai întîi ca editor. După ce dă un citat din G. Călinescu, care vedea — pe drept cuvînt —

în Al. Rosetti un editor ideal, Vasile Rebreanu trece la limba de lemn, adică la pregătirea ideologică a editorului:

„În ce priveşte pregătirea ideologică a editorului, el trebuie să fie la curent cu documentele de partid, să-şi însuşească organic ideile cuprinse în cuvîntările secretarului general al partidului nostru."

O însumare atît de „organică" ar trebui să pună capăt oricărei probleme. Nu însă şi dialecticii. Cum introduci termenul „dialectică" într-un articol, într-un discurs, cum te simţi mai înarmat „ideologic". E un fel de termen magic, pe care, în fond, Ceauşescu ar cam trebui să fie invidios (cum de nu se inventează oare o rotaţie a termenilor, ca aceea a cadrelor?). Invidios, fiindcă „dialectica" pare mai puternică decît ideile cuprinse în discursurile sale. Deoarece, chiar după ce şi „le-a însuşit organic", Vasile Rebreanu ne avertizează că „starea editorului este una dialectică". Lui i se cere şi „detaşare" — asemenea criticului literar —, dar şi implicare, adică „asumarea responsabilităţii asupra lucrării destinate marelui public şi prin aceasta tocmai zbaterea, lupta dacă e necesar, pentru promovarea adevăratei valori, a originalităţii, a exprimării adevărului vieţii".

Dacă şi implicarea, şi dialectica n-ar fi cuvinte goale, e exact ce i s-ar putea cere lui Vasile Rebreanu ca să scoată de la cenzură *Dicţionarul* lui Mircea Zaciu.

Dar bineînţeles că nu la *Dicţionar* se gîndeşte Vasile Rebreanu. În linia „ideilor cuprinse în cuvîntările" cu pricina, organic însuşite, el se referă pur şi simplu la „poezia patriotică". Creaţia patriotică, dacă are valoare, nu poate fi perimată, deoarece (şi reintrăm în delirul sloganului):

„Marile ctitorii ale prezentului socialist constituie o sursă înălţătoare de poezie, de creaţie actuală, patriotică, revoluţionară."

Din moment ce demolările şi sistematizarea, ce se lovesc de proteste la toate nivelurile (guverne, partide, intelectuali, organisme internaţionale, parlament european, Unesco, în Occident — şi nu numai în Occident, dacă ne gîndim la conferinţa de la Cracovia sau la manifestaţiile de la Budapesta), devin „mare ctitorie" a prezentului socialist, nimic nu mai poate mira: cinismul activistului a atins punctul ireversibil de unde discursul nu se mai poate desfăşura decît în golul absolut. Orice urmă de respect pentru litera tipărită dispărînd,

ne-am fi oprit şi noi aici lectura — are şi răbdarea limitele ei —, dacă n-ar fi apărut brusc la suprafaţa textului şi iritarea scriitorului neluat în seamă. Împotriva cui? Bineînţeles, a criticilor. Ei sunt şi mai nocivi, şi mai primejdioşi atunci cînd, vrînd să treacă la o ierarhizare a valorilor, propun „minibiblioteci" cuprinzînd o selecţie din ce a fost scris mai bun în literele noastre postbelice. Bilanţ din care, cu toate c-a publicat tot soiul de volume, unele realist-socialiste, altele mai puţin, Vasile Rebreanu ştie că va fi mereu absent. De unde diatriba:

„Probabil printr-un transplant din zgomotosul univers al muzicii lejere, formula topurilor observ că se aplică unde ea este cea mai puţin potrivită, la operele literare, la autori, unii dintre ei chiar fără operă, dar probabil încîntaţi să se vadă săltaţi de participanţii la «loteria gloriei» pe unul din mult rîvnitele zece locuri. (Vezi recent revista *Familia*, dar nu numai.)"

Ne-am „dus", am „văzut" revista *Familia*, şi-am înţeles. Să nu spunem deocamdată ce, pentru a da mai departe curs liber şuvoiului de mînie al scriitorului Vasile Rebreanu, exprimîndu-se sub camuflajul editorului Vasile Rebreanu:

„Se înţelege că din punctul de vedere al editorului, este modul cel mai distorsionat şi retardat pe care ecoul literaturii îl poate îmbrăca. Nu mai spun că actualele «jocuri» cu ierarhia literară sfidează timpul şi publicul — marii judecători ai operelor — dar îngustează nepermis de mult deschiderea firească a literaturii spre zona problematicii social-politice a timpului nostru, ignoră, bunăoară, în poezie acea creaţie pe strunele căreia vibrează durabil marile sentimente ce-i însufleţesc pe contemporanii noştri. E un fenomen pernicios ca în însăşi exercitarea actului critic să se insinueze lipsa de obiectivitate faţă de diversitatea valorilor pe care le avem, să se practice, cu nonşalanţă, subiectivismul, arbitrarul, exclusivismul."

Ancheta din *Familia*, în trei numere consecutive (7-8-9/1988), fusese introdusă de un articol, extrem de obiectiv şi cumpătat, al lui Ion Simuţ, subliniind şi limitele unei astfel de alegeri, dar şi necesitatea de a nu lăsa „selecţia valorilor şi ierarhizarea lor în seama timpului". Şi Ion Simuţ adaugă, punînd exact degetul pe rană:

„Aceasta este una din speranţele cele mai comode, foarte des afirmată; fără a sesiza caracterul ei anti-intelectual, presupunînd în fond negarea criticii şi retragerea ei din acţiune într-o contemplativitate somnoroasă. [...] Nu timpul discerne, ci critica, [...] ea este confirmată sau infirmată de critica ulterioară (nu de timp)."

Cu deosebirile, rezervele, corectările de rigoare, criticii ce participă la această anchetă menţin, în fond, acelaşi punct de vedere, chiar dacă unii, ca Marian Papahagi, preferă termenul de „bibliotecă" celui de top şi propune 111 titluri în loc de cei zece autori selecţionaţi pentru fiecare gen literar, iar alţii insistă asupra inevitabilei subiectivităţi a unei astfel de alegeri.

Oricît de subiective ar fi, ierarhizările acestea — care nu coincid cu totul între ele, şi nici noi cu unele — au totuşi ceva comun: cu infime excepţii, ele nu omologhează nonvaloarea cu valoarea. Sunt absenţi din ierarhizări tocmai cei care vor să intre în literatură prin partid şi prin cantitatea de hîrtie tipărită. Cunoaştem de ani de zile campaniile neoproletcultiste împotriva criticii literare demne de acest nume, ce refuză să opereze pe terenurile virane din afara literaturii. *Luceafărul*, ca şi *Săptămîna* n-au încetat cu ameninţările şi ieremiadele fiindcă Paul Anghel nu e considerat mare romancier istoric, Ion Lăncrănjan, stilist ireproşabil, Corneliu Vadim Tudor sau Nicolae Dragoş, poeţi, Ion Dodu Bălan, istoric literar etc. Ca să nu-l mai punem la socoteală pe un Dinu Săraru, pretinzînd ca „ţăranii" săi să fie puşi pe acelaşi plan cu ai lui Marin Preda. De fapt, ierarhizarea nonvalorilor ar presupune un „top" şi mai vast decît cel al valorilor, într-atît proliferează, la umbra unei puteri declarat anticulturale.

Dacă minibibliotecile sau topurile ce ne sunt propuse de Marian Papahagi, Radu Enescu, Gheorghe Grigurcu, Cornel Moraru, Al. Cistelecan, Dan C. Mihăilescu şi alţi cîţiva diferă asupra mai multor puncte, ele coincid în alegerea unor scriitori de incontestabilă valoare şi în înregistrarea masivă a tinerilor, textualişti sau nu.

Desluşim lesne cauza iritării lui Vasile Rebreanu: nu e prezent în top. El, care socotea că are „o operă".

Am lăsat pe critici să-i răspundă acestei iluzii. Noi n-o mai facem, deoarece de la primele sale romane realist-socialiste ne-a pierit gustul să-l mai urmărim. Ca să nu avem re-

muşcări „estetice", i-am parcurs totuşi scurte texte recente din *Luceafărul*. Şi ne-am liniştit. Sunt, de data asta, texte literare, nu de articol festivo-politic. Am aflat, dintr-unul intitulat *Urcaţi*, că pe muntele Omul „miroase a soare, a fagure, miroase a *sarmizegetusele* (*s.n.*) dragostei". Iar în altul, *Vîrste*, autorul îi sfătuieşte pe tineri să urce spre anotimpul maturităţii: „Abia aici, [tînărul] cucerind *noi everesturi* (*s.n.*), doborînd recordurile înaintaşilor, va putea, în această horă implacabilă a vîrstelor şi generaţiilor, să-şi păstreze şi mai viguros aripile spiritului de om şi zeu" etc. etc.

Şi ne-a ajuns. Între „sarmizegetusele dragostei" şi „noii everești" ai maturităţii, Vasile Rebreanu nu e demn de a figura decît într-un singur top: al ridicolului.

16 decembrie 1988

Despre primul roman al lui Cristian Teodorescu s-a scris şi mult, şi cu competenţă. Cum era şi de aşteptat, după succesul debutului său în proza scurtă, *Maestrul de lumini*, încununat de Uniunea Scriitorilor în 1985 şi primit de critici ca o revelaţie.

Acum, în *Tainele inimii*, nu numai trecerea la roman reţine atenţia — ea se înfăptuieşte natural, ca şi cum de totdeauna autorul ar fi fost pregătit pentru lunga respiraţie a acestui gen epic. Ci realismul, „dulcele ton clasic" — cum scrie un comentator. Salutat ca o cucerire de unii, e normal ca alţii să atragă insistent atenţia asupra faptului că autorul ascunde, sub această aparenţă politicoasă de narativitate fără probleme, unele tehnici mai moderne, şi că trecerea prin textualisme, perfect asumată, n-ar fi rămas fără urmări.

Suntem şi noi, în parte, de aceeaşi părere. În parte, deoarece nu ne însuşim întru totul entuziasmul lui Mircea Iorgulescu, care socoteşte că numai din titlul romanului pot porni nesfîrşite glose asupra textualismului, intertextualităţii sau chiar postmodernismului. Evident, titlul, în ghilimele de rigoare, este luat din începutul de roman atribuit lui M. Kogălniceanu şi apărut, anonim, în *Gazeta din Moldavia*, în 1850. Se poate lesne vorbi de intertextualitate cu acest prilej, dar referirea, în general, prin moto, la alţi scriitori e un procedeu mai vechi, de pe vremea cînd scriitorii făceau intertextualitate

fără s-o ştie, ca personajul lui Molière, proză. Din termenii enunţaţi de critic, ne-am putea opri mai curînd la postmodernism, în măsura în care Cristian Teodorescu revine spre naraţiune fără complexe, dar nu la modul inocent. În acest sens, răsturnarea planurilor narative dinspre viitor spre trecut, analizată de Radu G. Ţeposu, sau cele două semicercuri ce se ignoră unul pe celălalt (neajungînd să alcătuiască un cerc, chiar vicios), asupra cărora insistă Ioan Buduca, ni se par, în studierea tehnicităţii romaneşti la Cristian Teodorescu, instrumente cu adevărat operative. Important este faptul că preocupările teoretizante nu sunt niciodată mai puternice decît fluxul narativ. Autorul camuflează fără ostentaţie posibilele sale strategii. În acest sens, poate fi cuprins în atît de larga noţiune de postmodernism, prin eleganţa cu care, dacă există laborator, cititorul nu este împins insistent înăuntru. Doar uşa rămîne întredeschisă, pentru cei curioşi. Aceştia vor remarca, fără îndoială, mai puţin persoana a doua singular din dialogul interior al secţiunilor în cursive (procedeul are un iniţiator: persoana a doua plural din *La Modification* a lui Michel Butor), cît acel contratimp savant ce face ca cele două secţiuni narative, cea autoconfesivă la persoana a doua şi cea realistă cu un autor demiurg şi un narator anonim la persoana a treia, să se desfăşoare paralel.

Dar, cum Cristian Teodorescu este darnic şi cu personajele şi cu acţiunea, am fi infideli discutînd fără exemple.

Deci, acţiunea se desfăşoară pe două planuri. Primul ne oferă descrierea vieţii unui tîrg de pe lîngă Constanţa, prin anii '60, cu semiintelectualitatea, semiboema, semiactivitatea lui, un tîrg menit ratărilor, ca toate tîrgurile literaturii române — mai vechi şi mai noi. Dar despre colbul acesta provincial ce se depune pe gesturile şi soarta fiecăruia, mărunţind totul şi implicînd, aproape necesar, ratarea; asupra impresiei că ratarea se datorează situării geografice (împotriva căreia se ridicase cu atîta furie tînărul Mircea Eliade) — mai încolo.

Al doilea plan este format din dialogul interior al personajului pe care l-am numi principal, Octavian, deoarece autorul îi oferă nu numai privilegiul persoanei a doua, dar şi aproape jumătate din spaţiul romanului. Povestire a unei rătăciri, a unei marginalizări curente, de pildă, în romanul american, dar mult mai puţin la noi, unde realitatea obsesivă, cu buletinul ei de Bucureşti, miliţii şi securităţi la tot pasul, te

împiedică să-ţi imaginezi o astfel de existenţă cvasiclandestină. E, probabil, partea cea mai originală a romanului, şi cea mai adusă, într-un fel, la zi, prin mediul unde se petrece: muncitorii de la bază, navetiştii, ţăranii declasaţi, ca şi prin limbajul argotic.

În primul plan: debutul de carieră al lui Octavian în tîrg; în al doilea: decăderea sa după ce este condamnat pentru un delict economic, fiind, de fapt, nevinovat. După pedeapsă (munca la Canal şi la stuf nu e sugerată decît prin aluzii foarte succinte), urmează rătăcirea. Octavian începe prin a bate covoare, oferindu-şi serviciile pe la gospodine, apoi ajunge pe un şantier unde s-ar putea — finalul rămîne deschis — să-şi reînceapă, într-un fel, existenţa.

Octavian ne este prezentat de naratorul omniscient ca un „Rastignac în borcan", un Rastignac de provincie. De fapt, comparaţia nu ni se pare cu totul adecvată. Octavian, ai cărui părinţi (strîmtoraţi, dar strîngători: au un apartament şi o maşină) au murit într-un accident de automobil, se întoarce, după studiile sale universitare de la Bucureşti, în tîrgul său natal, nu pentru c-ar fi măcinat de cine ştie ce nostalgii. Acolo i se oferă însă un post de contabil-şef la o întreprindere de unde ar avea mai mari şanse de a găsi apoi în capitală o slujbă pe măsura calificării lui. Dacă această ambiţie de a ajunge să ai buletin de Bucureşti, cu post corespunzător, e una nemăsurată, atunci nu numai literatura, dar şi întreaga Românie e plină de rastignaci. Octavian nu calcă pe nimeni în picioare pentru cariera sa. E chiar gata să renunţe la restul studiilor universitare pentru a-şi creşte fratele mai mic şi deloc apropiat, Marius. Dacă se căsătoreşte cu fata cea mai frumoasă din oraş, Mona, nu se poate spune că depune prea mari eforturi pentru a o smulge din braţele logodnicului sau a iubitului ei, pictorul Poldi, glorie locală şi, bineînţeles, ratată. Mona, a cărei banalitate agresivă ni se va dezvălui încetul cu încetul, e, în fond, aceea care-l va lua pe el. Octavian e mai curînd o prezenţă neutră, în jurul căreia autorul pune să graviteze celelalte personaje, infinit mai colorate, mai pitoreşti, mai caracterizante. Am putea spune că Haikis, comisionarul Haikis, rămîne cel mai memorabil, dacă pictorul Poldi nu ne-ar sta în cale, tot atît de exemplar pentru categoria sa. O carte, de fapt, fără personaje secundare, fiecare fiind parcă răsplătit de autor, pentru lipsa lui de destin, prin faptul că, fie şi aşa mi-

zerabil, neîmplinit, păgubos, meschin, va avea dreptul, în filele cărții, la locul ocupat altădată de eroii înfruntînd soarta. De la maiorul Scipion, ducîndu-se la gară să vadă venind acceleratul de București din care nimeni nu va coborî vreodată pentru el, pînă la un personaj ce e generos oferit în penultimele pagini și a cărui anvergură epică ar fi putut ocupa un întreg roman, Marcel, un veleitar ce se crede pictor pe măsura lui Van Gogh și vine să se pună la ucenicia lui Poldi, toate personajele parcă își dau cu coatele pentru a ajunge în primul plan. Și o și fac, paginile fiind destul de miloase și încăpătoare pentru ele. Cristian Teodorescu se arată plin de compasiune pentru personajele sale. Atitudine auctorială destul de puțin frecventă la optzeciști, mai lesne definibili prin sarcasm și uneori chiar ferocitate, amîndouă explicabile și ele din pricina lipsei totale de orizont, a degradării sociale, a luptei pentru viață ce a sfîrșit prin a lua forme primare. Violența atîtor scriitori tineri vine din agresivitatea străzii, ea însăși ecou al unei alte agresivități centrale, atoatedefinitorii: cea a puterii totalitare.

Chiar și la atît de umanul Cristian Teodorescu, atmosfera de hărțuială crește pe măsură ce, în secvențele la persoana a doua singular, Octavian se înfundă în straturile cele mai de jos ale societății. Fugind de acasă, în plină ascensiune locală (dar el presimte că va fi implicat într-o malversațiune), rămas total singur după ce și-a ispășit pedeapsa (soția lui a divorțat și s-a recăsătorit, fratele mai mic, o vreme, n-a mai vrut să știe de el), Octavian va traversa vagabondajul, munca de jos, apoi reînceputul de calificare pe șantier, lovindu-se constant de această agresivitate, care însă, aparent cel puțin, nu-i va modifica altceva decît amploarea ambiției de altădată.

În fond, originalitatea acestui roman stă și în aceea că de fapt cel mai străin (despre el știm cel mai puțin, deși ni se vorbește cel mai mult), cel care ne și emoționează mai rar, de parcă mila autorului ar deveni avară în ce-l privește, este tocmai personajul central: Octavian.

Dacă e un pariu al autorului, atunci l-a cîștigat, după cum a reușit din plin și paralelismul celor două registre narative, lăsîndu-ne impresia de a ne povesti — simplu — istoria de totdeauna a ratării provinciale.

Deoarece evenimentele abia dacă au trecut peste tîrgul din *Tainele inimii*. E drept că suntem pe la mijlocul anilor

'60, cînd efectele directe ale terorii se mai estompaseră. Aici se pomeneşte, mai mult în treacăt, despre „vîrtejul" de pe urma căruia au rămas unele sechele: Haikis din mare neguţător a devenit comisionar, „foştii" au fost obligaţi să se reclaseze, alţii au fugit prin străinătăţi. Dar nimic nu este dramatizat şi, în fond, „ratarea" ţine de geografie (provincia), şi nu de istorie (teroarea stalinistă). Singurul declasat în urma detenţiei, Octavian, a fost condamnat din motive economice. Nu găsim nici un corespondent al situaţiei reale din oraşele, tîrgurile, satele, familiile României acelor ani.

Devine un fel de performanţă să descrii situaţii şi personaje mărunte, năclăite doar de colbul provincial, personaje fără urmă de destin, cînd istoria a obligat pe mai fiecare să trăiască, chiar dacă nu era făcut pentru astfel de dimensiuni, un destin tragic. Evenimentul a răstălmăcit viaţa fiecăruia. E o impresie stranie, aproape ireală, să vezi toate aceste existenţe resorbindu-se în cenuşiul fără de contur al unui cotidian grevat doar de plictiseală şi ratare. E inutil să adăugăm că performanţa aceasta nu e neapărat pozitivă. S-a rostit numele lui Marin Preda în legătură cu debutul romanesc, atît de promiţător, al lui Cristian Teodorescu. Dar bătrînul Moromete nu trăieşte decît întrebîndu-se asupra sensului celor întîmplate, adevăratul său interlocutor nu îi este fiul, ci Istoria, într-atît încît preocupările sale ar fi de neconceput în literatura antebelică. Transformarea satului a metamorfozat, la Marin Preda, personajul ţăranului.

Pe cînd, în tîrgul lui Cristian Teodorescu, provincia cu ratările ei rămîn, în ciuda unor minime actualizări, un fel de dat imuabil.

Nu e o judecată de valoare, ci doar o încercare de a situa. Dar cum poţi încerca o situare, sau un răspuns, cînd n-ai cum să ştii dacă la originea unei astfel de poziţii auctoriale se află viziunea proprie a scriitorului sau schimbarea vremurilor? (Să fie mai greu a scrie azi anumite lucruri decît pe vremea cînd apăreau *Morometii*?) Cît aparţine viziunii lui Cristian Teodorescu, cît prudenţelor din el (autocenzurii), cît (de ce nu?) cenzurii propriu-zise?

Întrebarea rămîne, deocamdată, pur retorică. Poate că în vremuri mai prielnice libertăţii de expresie, cînd Cristian Teodorescu va fi ajuns romancierul de seamă ce se anunţă încă de pe acum, avînd a răspunde, în vreun interviu, la ine-

vitabila întrebare: „cum aţi ajuns scriitor?", îşi va lămuri pe cititorii miraţi de a nu fi regăsit în romanul său de debut, *Tainele inimii*, mai nimic din experienţa fără de seamăn în rău prin care a trecut o ţară întreagă. Atît de fără seamăn, încît nu e imposibil să ne închipuim un timp în care naraţiunile, în loc să înceapă cu primele cuvinte ale basmului: „a fost odată ca niciodată", vor avea tentaţia unui alt debut: „a fost odată ca Atunci".

Un Atunci din care nu vom regăsi decît un extrem de palid ecou în *Tainele inimii*. Ceea ce seamănă a reproş nu e decît o inevitabilă constatare, ce nu grevează — mai e nevoie s-o adăugăm? — calitatea estetică a acestui roman.

23 decembrie 1988

Actualitatea lui Caragiale în România nu mai e de demonstrat. Nu doar prin foarte interesantele studii ce i-au fost consacrate în ultimii ani, ci mai ales pentru că o bună parte din proza tînără stă sub semnul lui. În România de azi, lumea pare a nu se putea concepe decît în parametrii caragialeşti, în comparaţie cu modelul oferit de el. Model şi prefigurare. Nu numai o întreagă literatură tînără stă la „uşa domnului Caragiale", dar în pivniţele cenzurii zace un film. Se intitulează *De ce trag clopotele, Mitică?*, pentru a dovedi că e riscant azi să te apropii prea mult de marele înaintaş, să te îndrepţi spre el — aşa cum a făcut-o Lucian Pintilie — ca spre un contemporan.

În *Eseu despre lumea lui Caragiale*, remarcabil atît prin coerenţa viziunii — oricît de excesivă ar fi şi chiar dacă nu aderăm total la ea — cît şi prin verva stilistică, Mircea Iorgulescu, atacînd, într-o proză critică scurtă şi densă, acelaşi subiect, ne înştiinţează că nu tinde spre o reactualizare a lui Caragiale. Referindu-se aluziv la studiul lui Jan Kott *Shakespeare, contemporanul nostru*, Mircea Iorgulescu scrie:

„ ...nu am vrut să fac din Caragiale, cum se spune, «contemporanul nostru», dar nici să mă travestesc în contemporanul lui n-am vrut."

Mai convenabilă i s-a părut o deplasare în lumea operei lui Caragiale. Numai că se întîmplă cu această operă ceea ce i s-a întîmplat şi lui Kafka: din literatură s-a coborît în istorie.

La început a fost literatura: istoria i-a urmat, aruncînd în real cele mai neînchipuite dintre ficţiuni. La urma urmei, universul concentraţionar a existat în cărţile lui Kafka înainte de a deveni marele flagel al secolului nostru. Cît despre lumea lui Caragiale, ea a fost mereu viciată de vecinătăţile cu istoria, în orice caz interpretabilă, după epoci şi momente.

Mircea Iorgulescu nu polemizează decît cu una din aceste interpretări: cea din 1931 a lui Mihai Ralea, reluată în volumul *Valori* din 1935. Referindu-se la „preocupările tragice de azi" (timpul a dovedit că epitetul „tragic", parţial abuziv la începutul anilor '30, avea să devină, din nefericire, tot mai indicat pentru secolul al XX-lea), Mihai Ralea jinduia la „lumea minunată" a lui Caragiale: o lume absolut paradiziacă, „în care grupurile fraternizează — după lupte grozave unde e vorba de torturi la poliţie şi chinuri inchizitoriale — printr-un «pupat piaţa endependenţi». Nimic fioros, nimic feroce", constata Mihai Ralea. Fără a împărtăşi asemenea nostalgii (totuşi, paradisul îl putem situa aiurea decît în „marea pălăvrăgeală" — expresia îi aparţine lui Mircea Iorgulescu), generaţia mea rîdea fără complexe de acest univers ce părea, din punct de vedere istoric, al trecutului, iar artistic, al perenităţii.

Acum, la umbra lui Orwell, rîsul poate îngheţa pe buze. Este ceea ce se întîmplă cu Mircea Iorgulescu, pentru care spaima, iar nu rîsul, e reflexul cel mai just în faţa acestei „prostocraţii" organizate autoritar ce i se pare a fi lumea lui Caragiale. Dar şi cu atîţia scriitori tineri, singurul reflex faţă de „mahalagizarea patologică" a universului înconjurător fiind rînjetul. Pentru a nu mai vorbi de asaltul tristeţii, leşioase, tulburi, violente, din regia teatrală a lui Lucian Pintilie pentru carnavalul caragialesc.

După ce cuvintele au trecut în *novlang*, şi istoria a început să se scrie la umbra Ministerului Adevărului, ce altă reacţie faţă de lumea lui Caragiale, dacă nu accentul pus pe sarcasm, groază, ameninţare (vorbirea nu e niciodată inocentă, cu atît mai puţin proliferările ei)? În ceea ce ne priveşte, nu cunoaştem decît o singură excepţie, un text trimis din ţară şi apărut în exil, în revista *Ethos* nr. 2 (Paris, 1975), „Secretul *Scrisorii pierdute*", în care scriitorul, ce semna Nicolae Niculescu[1], re-

[1] Azi i se poate spune numele adevărat: N. Steinhardt.

lua în parte concluziile lui Mihai Ralea şi pleda şi el pentru un paradis pierdut, acela al unui machiavelism încă relativ. Sub dublul semn al „iertării" coanei Joiţica şi al „pupatului piaţa endependenţi", omenia mai apărea, chiar sub măştile groteşti ale bîlciului de vorbe vopsite.

Suntem aproape siguri că o astfel de teză n-ar putea decît să-l intereseze pe Mircea Iorgulescu, într-atît coerenţa ei se opune (ca un semn răsturnat) propriei şi sumbrei sale logici. Tot ceea ce riscă să fie arhetipal pentru anumite permanenţe patologice ale mahalalei la noi, de la balamucul verbal la prefăcătorie, de la *Secţie*, a cărei anexă este carnavalul, pînă la bătaie ca un cod social, de la ispita autoritarismului pînă la „ambiţul" prostocraţiei, totul este enunţat şi denunţat, cu o vervă vehementă, de către Mircea Iorgulescu. Virtuozitatea demonstraţiei sfidează rezumatul, cartea trebuie citită în întregime (te îndeamnă chiar s-o faci cu voce tare), într-atît inventivitatea lexicală, la obiect, clădeşte un zid de netrecut pentru „limbuţia" nevropată a personajelor caragialeşti, de azi şi de ieri.

Eroii lui Caragiale: „ ...vorbesc pentru a trăi; mai exact, pentru a se iluziona că trăiesc. Vorbitul nu este pentru ei nici mijloc, nici scop: este o formă de viaţă. [...] A vorbi înseamnă în această lume a exista, iar vorbitul ţine loc de orice. [...] Este şi un drog, narcotizează, dar este şi un înlocuitor perfect de existenţă în real: trăncănitul ca ultimul stadiu al mistificării trăitului. Şi e, în acelaşi timp, şi un surogat de mîntuire: să vorbească e tot ce le-a mai rămas acestor oameni, e tot ce mai pot face. Ei se exilează în limbuţie. Şi vorbesc. Trăncănesc. Flecăresc, pălăvrăgesc, sporovăiesc, bat cîmpii. Delirează. Strigă, spumegă, ţipă, scrîşnesc, se văicăresc, bîrfesc, ameninţă, apostrofează, ridiculizează, protestează, colportează, comentează, «tachinează». Vorbesc la nesfîrşit, dezlănţuit, incoerent, dezarticulat, aberant, nebuneşte, fără să spună cel mai adesea nimic, dar mereu cu o energie inepuizabilă. Parcă sunt disperaţi; poate chiar sunt fără s-o spună; tot nu le-ar folosi: preferă să ia totul în uşor, iar voioşia la care ajung are o anumită sinistritate. Sunt bolnavi de euforie. Ce s-ar întîmpla cu aceşti oameni dacă, rămînînd aşa cum sunt, ar fi constrînşi la muţenie? Devenind brusc tăcută, probabil că lumea lui Caragiale s-ar sufoca, iar în absenţa grosului fum

de cuvinte, ilarianta lor imagine ar căpăta, limpezindu-se, un atroce aspect apocaliptic."

Asupra apocalipticului camuflat de masca bîlciului insistă Mircea Iorgulescu, cu atîta forţă de convingere, încît parcă ajungem să ne temem şi noi de cele mai familiar-agreabile figuri ale ridicolului, alături de care am copilărit în tihnă şi voie bună.

Pristanda, de pildă. Pişicher la drapele, cu „renumeraţia" lui mică şi „famelia" mare, rînd pe rînd „umflîndu-l" pe Caţavencu şi gudurîndu-se pe lîngă el, fără a mai vorbi de „misie" şi de protecţia coanei Joiţica, „damă bună", Pristanda reprezenta, pentru cei mai mulţi dintre noi, un poliţai cam inofensiv. Nu e deloc ceea ce susţine Mircea Iorgulescu, pentru care Secţia organizează carnavalul. Secţia este singura ce poate impune tăcerea („vorba!"), tot ea deţine instrumentele fricii: bătaia (Mircea Iorgulescu enumeră frecvenţa ameninţării cu bătaia în textele caragialeşti), percheziţia, arestul, spionajul. Astfel, îl vedem pe Pristanda transformîndu-se sub ochii noştri: rîdeam de el cînd se căţăra pe geam să afle ce zice opoziţia. Şi n-aveam dreptate. Gestul acesta nu dezvăluie supravegherea poliţistă constantă, de zi şi de noapte, mai ales de noapte, cînd comisarul se îmbracă în „ţivil"? Hohoteam la scena cu drapelele. Iar greşeam. Nu-l şantajează Pristanda, în felul lui mieros şi plîngăreţ, cu „famelie" şi „renumeraţie" cu tot, pe Tipătescu, amintindu-i, în treacăt, că nu se aştepta la aşa ceva tocmai de la coana Joiţica, ea care... Nu cunoaşte el secretul amorului dintre cei doi? Nu se slujeşte de acest secret ca de o armă? Iar Tipătescu, dacă-l iartă, nu e pesemne din bunătatea stăpînului faţă de servitorul cel bun, ci din conştiinţa, brusc reactualizată, a acestui secret împărtăşit. Şi aşa, paragraf după paragraf, micile şi marile noastre iluzii sunt spulberate de Mircea Iorgulescu. Reprezentanţii ordinii nu pot fi decît nişte „şarlatani în uniformă", numai pînă la un punct „oamenii cuiva" (Joiţica, Tipătescu, Trahanache etc.), în fond invulnerabili, nerespectînd nimic, şi în primul rînd nu legile pe care sunt, în principiu, puşi să le apere. Ca toate personajele caragialeşti, ei aparţin acestei lumi, „dar îi şi prefigurează viitorul". O lume unde prefăcătoria e generală, pişicherul, produsul ei cel mai reprezentativ, talmeş-balmeşul, modalitatea specifică, realizîndu-se prin destructurare şi trivializare, atît în planul limbajului, cît şi în cel al existenţei.

Deasupra lor, demagogia politică: nu ca mijloc de parvenire, deşi personajele suferă cumplit de „ambiţ", ci ca stare.

Şi, peste toţi şi toate, autoritatea. Nevăzută, neauzită, dar în faţa căreia se opreşte arţagul şi agresivitatea tuturor. Pot să se certe, să se bată între ei, să spună vrute şi nevrute, sunt chiar încurajaţi s-o facă, la cîrciumă, la berărie, în locurile publice, unde e mai greu să fie ascultaţi decît la ei acasă, dar de autoritate să nu se atingă c-o păţesc. Astfel, telegrama, „dacă-i anonimă o semnez şi eu", trimisă de Farfuridi şi Brînzovenescu, este analizată de Mircea Iorgulescu ca un „produs al unei spaime uriaşe". El ne propune o adevărată „radiografie a fricii" în lumea lui Caragiale, unde e drept că se poate vorbi, „dar nu despre orice". Trăncăneala este un „surogat de libertate", un fel de „tăcere camuflată, de automistificare: ea ţine loc de viaţă spirituală".

Iar celebra împăcare din „piaţa endependenţi" — ca toate împăcările din lumea lui Caragiale — nu înseamnă o fericire a regăsirii, ci o complicitate vinovată, în imobilism şi omogenizare. Autoritatea, pe care nimeni n-are îndrăzneala s-o înfrunte (în ciuda războinicelor uniforme şi îndemnuri din gazete), domneşte asupra oraşului ca şi asupra vorbelor.

„Se trăieşte în vorbe, se munceşte în vorbe, se luptă în vorbe, se locuieşte în vorbe. Precaritatea cadrului material de existenţă, constatată deseori în legătură cu lumea lui Caragiale ca sărăcie de peisaj sau indiferenţă pentru mediul natural sau construit, de aici provine. [...] Marea trăncăneală se proiectează spaţial, oraşul lumii lui Caragiale avînd forma tembelă a unui discurs detracat; şi este, în fond, un asemenea discurs idiot, un discurs eternizat, turnat în piatră, în beton, în asfalt. Casele sunt «la fel identice», cum se menţionează într-un proces verbal [...] Ca şi limba, arhitectura îşi pierde în această lume funcţia esenţială [...] Sistematizarea este ulterioară construcţiei, mai întîi sunt făcute casele şi pe urmă aliniate străzile."

Într-un repetitiv „Tîmpitopole", oamenii se aglomerează ca vorbele, iar barbaria aceasta nu i se pare lui Mircea Iorgulescu deloc blîndă. Mai curînd ar trebui să ne îngrozească, deşi nu e compusă din „rinoceri" vizibili, şi nici nu pare de-a dreptul terorizată. Sau, dacă e, oamenii nu reacţionează faţă de adevăraţii stăpîni abuzivi, ci cîrcotesc, se înjură, se bat între ei. O lume pusă pe harţă, nu şi pe revoltă. Nu doar frica

o menţine într-un sindrom de cetate asediată, ci şi „ispita autoritară", seducţia universului cazon, cultul uniformei.

Devălmaşi în derizoriu, trivialitate, mascaradă, oamenii din «Tîmpitopole» alcătuiesc o „mahala omniprezentă şi triumfătoare, o categorie de natură mai curînd patologică". Or, contagiunea nu cunoaşte îngrădire. Mircea Iorgulescu vede chiar stadiul în care funcţiei de comunicare a limbii i se va substitui un raport de putere, „limbajul servituţii împuternicite":

„Limbajul servituţii împuternicite are două feţe, una dominatoare şi brutală, cealaltă obedientă şi slugarnică. Este un limbaj care leagă, la propriu, funcţia sa fiind esenţialmente coercitivă. Asigură o identitate de grup, dar şi o identificare cu un grup şi subliniază o apartenenţă supraindividuală, securizantă. Fiindcă există un cert confort al îngrădirii, o bunăstare a constrîngerii, o comoditate a renunţării la sine şi a integrării satisfăcute într-o masă uniformă, o voluptate a lipsei de răspundere şi de iniţiativă, la fel cum limbajul stereotip, alcătuit din şabloane şi rudimente de şabloane, din seturi indiferente de expresii prefabricate şi din cuvinte care şi-au pierdut orice înţeles fiind bune la orice şi oriunde, este infinit mai comod decît limbajul viu şi liber, individualizat, responsabil şi activ al deschiderii către vastitatea realităţii. Forma de viaţă corespunzătoare limbajului autoritar din lumea lui Caragiale, un limbaj prin excelenţă stereotip şi abstract, este de aceea azilul, un spaţiu închis, nivelator, care protejează şi, concomitent, îngrădeşte."

De fapt, dintr-un astfel de „azil" ne îndeamnă autorul pe toţi, personaje nefericit-caragializate, să ieşim. Cu ajutorul tot al lui Caragiale.

1989

3 ianuarie 1989 (Jurnal)

Mircea Dinescu a trimis vorbă că „vrea" un gazetar francez pentru un interviu. Ne telefonase Bernard Poulet. De la L'Evènement du Jeudi *vor trimite pe cineva (Yann Plougastel), pe care mai înainte trebuie să-l punem în temă. Lungă convorbire deci, azi, cu P. (e foarte prudent, se refuză viza românească ziariştilor occidentali în general, francezi îndeosebi; deja, pentru Braşov, Michel Labro plecase cu viză turistică,* n.n.*). Îi dăm adresa, felul de a ajunge, îi recomandăm precauţiile de rigoare şi-l situăm pe M.D. în peisajul literar românesc. Habar n-avem ce vrea să declare Dinescu şi pînă unde doreşte — şi poate — să meargă.*

Plougastel vrea şi adresa lui Gabriel Andreescu. O are Mihnea (Berindei), dar nu e de găsit la telefon.

5 ianuarie 1989 (Jurnal)

Din emisiunile sosite de la „Europa Liberă": conferinţa ţinută astă-toamnă de Mircea Dinescu în Germania pe tema zidului de la Berlin ca simbol al condiţiei intelectualului din Răsărit. Neaşteptat de îndrăzneaţă. Aruncă o altă lumină asupra hotărîrii lui de a sta de vorbă cu un ziarist parizian.

Aranjez telefonic cu Hurezeanu să deschidă la „Europa Liberă" o rubrică specială pentru scrisorile către Doina Cornea sosite la Ligă (pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris), în urma reportajului despre ea din Actuel: *2 500 de semnături şi 400 de scrisori. O sfătuiesc pe Maria (Brătianu) să le trimită în acelaşi timp la B.B.C. şi la „Vocea Americii". Şi cît mai repede.*

7 ianuarie 1989 (Jurnal)

În Le Monde *de ieri, fraza exactă din urările lui Mitterrand de Anul Nou, explicînd de ce nu va face o vizită oficială în România:*

„Sistemul de acolo este condamnabil. Anacronic. Rănind conştiinţa umană. Iată de ce voi merge în R.D.G., nu şi în România."

Mihnea la telefon, aseară: Se va alcătui un Comitet al jurnaliştilor ce au avut probleme cu prilejul unor reportaje în România. Vor organiza o conferinţă de presă. Mîine, la R.T.L., Goma, el, Edith Lhomel sunt invitaţi la o emisiune asupra României. Pe FR. 3, Mamère va face, în ciclul „Résistances", o lungă emisiune, de ziua lui Ceauşescu, preluînd largi fragmente din filmul lui Josy Dubié Désastre rouge *(cu Doina Cornea).*

Din Belgia, Dan Alexe a reuşit să-l aibă cîteva minute la telefon pe Dan Petrescu.

8 ianuarie 1989 (Jurnal)

Voi expedia mîine de la radio, telefonic, la München, după cum am convenit cu N.C. Munteanu, largi fragmente din programul consacrat azi, după jurnalul de la ora 13, de R.T.L., României. Neaşteptat şi foarte tare: un interviu cu Giscard d'Estaing cerînd Franţei şi guvernelor occidentale să someze Bucureştiul, aşa cum au făcut-o cu Uniunea Sovietică, pentru respectarea acordurilor de la Helsinki. Se opreşte la cazul Doina Cornea, la spitalele psihiatrice, persecuţiile pentru delict de opinie etc.

L-am înregistrat integral. Cum nu-mi dau seama dacă la München îl vor difuza in extenso, *păstrez o copie de integrat în „Tezele" pe care, foarte probabil, le voi consacra ecoului ce va fi stîrnit aici de aniversarea lui Ceauşescu şi, în primul rînd, emisiunii de televiziune „Résistances".*

11 ianuarie 1989 (Jurnal)

Ni se anunţă o scrisoare a profesorului Renzi de la Padova către Ana Blandiana (fără drept de semnătură), cu o prezentare a volumului ce urmează să-i apară în Italia.

Seara, la noi, Marie-France (Ionesco), Ana şi cu Paul (Goma), Cristo (Şerban Cristovici). Ciocnim — tardiv — de Anul Nou. Paul promite să intervină la Pen-Club pentru Ana Blandiana, titlul de membru asociat o va proteja. Excelentă idee. Pe de altă parte, Virgil va face o emisiune cu scrisoarea lui Renzi. Dacă e destul de fermă.

12 ianuarie 1989 (Jurnal)

Ieri în Le Quotidien, *azi în* Le Monde, a*rticole despre Doina Cornea. Rezultatul filmului belgian* (Désastre rouge) *sau al interviului lui Giscard? Doina Cornea a fost lăsată să răspundă unui corespondent al Agenţiei France-Prese. N-a fost arestată, i s-a tăiat doar telefonul şi suprimat corespondenţa. „Hărţuită şi urmărită" pe stradă. Ariadna (Combes, fiica ei) a primit o scrisoare: ar fi fost crunt bătută. Soţului Ariadnei i s-a acordat viză. Va pleca la Cluj. Ar însemna că Ceauşescu, în ciuda nebuniei crescînde, nu rămîne insensibil la campaniile din străinătate şi că mai e ceva de făcut. Şi se va face.*

13 ianuarie 1989

Celor ce se întreabă care poate fi soarta unor absolvenţi străluciţi de universitate, aruncaţi, după studii şi cenacluri, prin cine ştie ce colţ de ţară, izolaţi de orice formă de cunoaştere şi în contact cu plictisul sau chiar sordidul vieţii de provincie sau de la ţară, cartea de proze scurte şi de debut a lui Hanibal Stănciulescu pare a le da un răspuns elocvent. Spunem „pare", deoarece suntem departe, la acest optzecist, de „oglindirile" de pe vremuri ale unei aşa-zise realităţi. Nu e mai puţin adevărat că la Hanibal Stănciulescu, asemenea colegilor săi de generaţie şi de „curent", agresivitatea realului se cere înregistrată (o cameră de filmat pentru unii, un magnetofon pentru alţii, „fonograful" pentru autorul de faţă) aşa cum se impune, explodînd, dintr-o societate atomizată. Textualismul românesc nu exclude astfel de „înregistrări" exasperate, dimpotrivă, ele fac parte din caracteristicile sale dominante.

Din caleidoscopul de texte propuse, în *Casa* două personaje concentrează în jurul lor acţiuni aproape de miniroman: Bartolomeu, navetistul-profesor, şi Amilcar, intelectualul co-

borît din universitate pe... şantier. Bartolomeu se bucură de bunăvoinţa auctorială, uneori pînă la identificare; Amilcar, de distanţarea autorului, pe măsură ce se îmbolnăveşte de cameleonita înconjurătoare; amîndoi rămîn însă exemplari pentru divorţul de principiu, pe de o parte între tinereţea lor şi maturitatea imbecilă sau senilitatea violentă a celor printre care îi aruncă soarta, pe de alta, între formaţia lor intelectuală şi clişeele trogloditismului ambiant.

Sub semnul lui Caragiale se situează şi Hanibal Stănciulescu, ca şi cei mai mulţi dintre confraţii săi (Caragiale, căruia o proză îi este, de altminteri, dedicată în semn de omagiu). Numai că tot ceea ce mai putea fi bunăvoinţă sau surîs la marele înaintaş (uneori părea a nu-şi detesta nici cele mai caraghioase dintre personaje) devine, sub pana lui Hanibal Stănciulescu, ferocitate pură. Vizibilă mai ales în prima secţiune a cărţii, unde senectutea reprezintă un fel de păcat biologic, responsabil fiind cel ce o îndură, iar moartea nu e surprinsă decît sub aspectul ei grotesc. Aceeaşi ferocitate se întinde şi asupra celorlalte „fotograme" propuse de autor. Numai că, în unele texte, mediul ambiant e mai ales provocatorul, victimele devenind tinerii cuprinşi de ceea ce autorul numeşte „sindromul de silă". O silă ce pare a se transmite, de acum încolo, şi genetic. Astfel, fiul lui Amilcar şi al Eugeniei, născut cu un defect de deglutiţie de pe urma căruia se va stinge repede. El este privit de Amilcar ca un fel de simptom al acestei sile generalizate:

„Fiul nostru are un defect de deglutiţie. A venit pe lume cu un reflex în minus. E mesagerul stigmatizat şi neferice, e Vestitorul sacrificat al unei seminţii de asceţi care va mînca frugal, va munci zi-lumină, şi va gîndi cu program. O seminţie care se va naşte cîndva, nu mă îndoiesc. Genetic vorbind aş zice că stă să vie ..."

În aşteptarea acestei seminţii, cea care îi înconjoară pe naratorii succesivi, dacă n-a ajuns la o astfel de metamorfoză definitivă, nu e mai puţin provocatoare de dezgusturi în lanţ. Începînd cu senilizaţii cruzi sau tiranici, trecînd prin dascălii-activişti, oratori pe cît de guralivi pe atît de agramaţi, ca Măcinoiu cu slugarnica sa adjunctă, şi terminînd cu muncitorii de pe şantier, Pelikan, Tamba, Gică, Melcu sau Bubulina, dominaţi de crudul lor şef, Ududoiu, ce-şi dă curs liber pulsiunilor sadice împotriva unui biet beţiv, supranumit şi King-Kong, societatea nu e decît o imensă grimasă. Cu atît

mai insuportabilă cu cît se proclamă purtătoare de înalte principii şi idealuri.

O altă tînără profesoară şi navetistă, Adina, merge spre gară cu Bartolomeu, aici în funcţie de narator, după ce a asistat la o inspecţie în care şi inspectorul venit din capitală, şi directorul local cu acoliţii săi preferaţi s-au arătat cu toţii a corespunde definiţiei lui Leonardo Sciascia, amintită de Bartolomeu: „Cretinoidul este cretinul care foloseşte uneltele inteligenţei." Adina exclamă:

„Ce cloacă! Izbucneşte într-un rîs nervos, cu sughiţuri dese, chinuite. [...] Tu eşti duşmanul! Intuiţia ei se verificase. Conţinea sîmburele sindromului de silă, acum rămas în mine, împlîntat într-un teren propice. Deci nu grosolănia zilnică era greu de suportat sau umilinţele, într-un cuvînt ura, ci scîrba, tensiunea între dogma fariseică şi abjecţia de fond a unor inşi cu inepuizabile resurse, prinşi cu fervoare într-un soi de vodevil cinic. Înţelegeam ce simte Adina. Cunoşteam disperarea care te cuprinde cînd te freci prea mult în coate cu astfel de mutanţi hidoşi."

Un astfel de mutant hidos va deveni şi Amilcar, tînărul absolvent de universitate pregătindu-se pentru ucenicia vieţii pe un şantier. Amilcar-narator îşi propune, de fapt, să fie un fonograf. El are de făcut faţă unei uri difuze a colegilor de muncă. Aceştia nu văd de ce un om cu carte vine să le împărtăşească suburbana lor condiţie. Trece şi asta. Amilcar suportă cruzimile lui Ududoiu, se integrează într-un fel, se supune, în măsura în care îşi poate lua revanşa acolo unde puterea lui e discreţionară, în *text*. E fonograf. Dacă s-ar opri aici, probabil că autorul nu s-ar distanţa de el. Dar, după ce diagnosticheză răul, Amilcar sfîrşeşte prin a-i ceda. Ca într-o kafkiană metamorfoză, se observă singur:

„Ce era să fac? E întotdeauna folositor în viaţă să poţi atinge un anumit grad de amoralitate. Din punctul meu de vedere, strategia prima. Mă-mbătam deja cu dulcea voluptate a duplicităţii, căpătasem viciul schimbării la culoare. Era o adaptare deliberată la mediu şi mă bucuram în «Sinele» meu că nu sunt singur, un accident genetic în evoluţia speciei. Era de-ajuns să-mi arunc ochii în jur. Noi, cameleonii, ne înmulţeam ca bacteriile, ne pria mediul de cultură, e clar, eram tot mai necesari, mai «ceruţi» de moment, noi, profesioniştii de vocaţie ai guduratului insidios şi ai îmbăţoşării ierarhice. Schimbarea se apropia. Zeiţa capricioasă îmi vestise mai de mult că port stigmatele celui ce urcă. Nu *le rouge et le noir*

erau căile mele. Vremurile acelea erau apuse. Termenii se schimbaseră în esenţa lor. Etichetele erau oarecum inversate [...] Secolul meu îmi propunea o disjuncţie discretă: *le rouge... le rouge ou le bleu gendarme*."

Tînărul, nonconformistul, fonograful Amilcar, victimă a epidemiei de cameleonită, va ajunge, asemenea adjunctei directorului Măcinoiu, doamna Balaban, din altă secvenţă, „o fibră docilă în pumnul de fier al autorităţii":

„Ce fericire! Să te laşi gîndit de o minte mare, să trăieşti voluptatea dizolvării totale, a consimţirii absolute."

Dar, pentru ca metamorfoza să fie completă, Omul mai are un pas de făcut: să-şi părăsească umbra. Sau să se lase părăsit de ea:

„M-am clătinat. Un declic în viscere şi, brusc, m-am simţit invadat de o bucurie fără seamăn. Reuşisem: trupul meu devenise translucid şi dur ca un cristal de sticlă. M-am întors şi am luat-o la goană. N-am băgat de seamă că umbra mea schilodită nu mai ţine pasul, rămîne în urmă, filfiind ca o treanţă, inutilă în suliţele unui grilaj de fier forjat."

De atunci, cariera îi este asigurată. Se recăsătoreşte cu o subalternă care îl divinizează. Urcă în ierarhie. Îşi cumpără maşină. Face anual excursii în ţară şi peste hotare.

„Faptul că nu mai am umbră, oricît ar fi soarele de puternic, nu mă deranjează aproape deloc. Un doctor m-a asigurat că e o chestie pasageră, o halucinoză banală, o obsesie născută, probabil, dintr-un complex de culpă latent. [...] Oricum se pare că mulţi cameleoni suferă de aşa ceva fără să aibă dificultăţi în activitatea lor profesională sau în viaţa de familie. Fără să li se zdruncine convingerile sau să piardă din vedere ţinta propusă... Aş putea zice că sunt fericit... Voi?"

Ei, ceilalţi naratori, El, Bartolomeu, sau personaje, Ea, Adina, care nu par a avea de gînd să-şi îndeplinească metamorfoza, ar putea să răspundă cu replica lui Bartolomeu, din care s-a inspirat, poate, şi titlul cărţii:

„Nu-i prea frumos aici, dar e la noi acasă."

...Stîrnind nu numai rîsul hohotitor-sarcastic al Adinei, dar şi pe acela al cititorului, care ar prefera, ca şi Bartolomeu, ca şi naratorul, să nu mai aibă mult de stat într-o astfel de casă.

Ale cărei încăperi, trebuie s-o spunem, sunt nenumărate. Şi căreia, alegînd unele proze în defavoarea altora, unele personaje şi nu altele, i-am acordat o unitate inexistentă. Casa lui Hanibal Stănciulescu e voit, şi sistematic, răvăşită.

Evident că o analiză de tip strict textualist ar revela mai bine ambiţiile autorului. Dar textualismele şi intertextualitatea îi caracterizează pe mai toţi colegii săi de generaţie şi de proză scurtă. Nu aici trebuie să căutăm originalitatea acestor game şi variaţiuni pe teme cunoscute.

Scrisul, şi nu scriitura răsfăţîndu-se încă la vîrsta tuturor narcisismelor, scrisul — siguranţa, deseori cruzimea sa incisivă fac din autor una din speranţele prozei contemporane. Dacă, după febra dislocărilor, va interveni şi pauza unificatoare a naraţiunii fără complexe (nu total inocentă, ci doar în parte de-culpabilizată), Hanibal Stănciulescu va fi asigurat de a nu-şi pierde propria-i umbră, într-atît talentul, sarcasmul şi ferocitatea par a-l meni să fie ferit de toate conformismele. Chiar şi de cele estetice.

14 ianuarie 1989 (Jurnal)

Văzut la Cristo, pe video-casetă, filmul lui Josy Dubié Désastre rouge. *Concis, complet, devastator. Se încheie cu un patetic şi insistent apel pentru Doina Cornea. Filmată în bucătărioara ei de la Cluj, cu faţa ei de fetiţă îmbătrînită. Dîrză, cu surîsul mereu pe buze. Fără vorbe mari. Doar cu cele mai simple, cotidiene, pentru a înfrunta cu fiinţa sa fragilă sistemul cel mai stalinist al Estului. Antigona? De Josy Dubié a dat ieşind, la Cluj, din catedrala unde se rugase să-i pună Dumnezeu în cale pe cineva care să-i ducă pînă în Occident mesajul ascuns în capul unei păpuşi de cîlţi. Păpuşa e filmată de Dubié în prim-plan, lîngă microfonul „Europei Libere" la care se citeşte mesajul. Totul e minuscul, fără semne de exclamaţie şi majuscule, devenind cu atît mai adevărat, mai emoţionant. Înţelegem acum mai bine impactul filmului în Belgia.*

Mă voi servi de casetă cînd va fi difuzată la emisiunea „Résistances", pentru proiectatele „Teze".

16 ianuarie 1989 (Jurnal)

Virgil înregistrează azi programul pentru Ana Blandiana — cu scrisoarea profesorului Renzi — şi-l trimite expres, după un telefon lui Hurezeanu să-l difuzeze la data indicată.

18 ianuarie 1989 (Jurnal)

Lungă conversaţie, la telefon, cu Combes (ginerele Doinei Cornea), sosit ieri de la Cluj. Îl sun imediat pe Stroescu, să i se ia de urgenţă un interviu de la München.

Se confirmă: Doina C. n-a fost arestată, iar soţul ei n-a avut infarct, cum se zvonise. În schimb, a fost molestată de două ori de un miliţian, care a pălmuit-o, i-a dat chiar şi un picior în spate, fără ca cineva de la coadă să schiţeze cel mai mic protest. D.C. ne cere să ne ocupăm şi de cosemnatarii Apelului său, şi ei persecutaţi. Ea nu vrea să plece din ţară, e hotărîtă să reziste mai departe. N. Steinhardt a încercat s-o vadă şi n-a reuşit.

19 ianuarie 1989 (Jurnal)

Într-un articol din Télérama *anunţînd emisiunea „Résistances", semnatarul se întreabă, în încheiere, de ce n-ar primi şi Doina Cornea Premiul Nobel pentru pace, ca Sora Tereza sau Walesa.*

Ar fi, într-adevăr, singurul Premiu Nobel meritat azi de România, şi în România. Dar de ce să visăm?

20 ianuarie 1989 (Jurnal)

Trece la „Europa Liberă" cronica lui Virgil: „Ana Blandiana–Renzi".

21 ianuarie 1989 (Jurnal)

Ne întrebăm împreună cu Mihnea, la care cinăm cu Marie-France, Ion şi Ioana Vianu, de ce a cerut Dinescu să i se trimită un gazetar. Lui Plougastel (întors acum la Paris) i-a refuzat interviul promis, pe motiv că nu-l dă decît scris *(era exclus să-l poată trece P.). P. mai pretinde că Dinescu nu doreşte să dea interviul imediat, ca să nu i se refuze soţiei sale viza pentru Uniunea Sovietică şi să-i apară cartea de traduceri din limba rusă!*

Jean Stern (Gilles Schiller, ca semnătură la Libération*) se pregăteşte şi el să plece la Bucureşti, în acelaşi scop. Spe-*

răm, nu cu acelaşi rezultat. De fapt, ni se vorbise de mai mulţi scriitori care „pregătesc ceva" (apel, memoriu, protest?). S-au evaporat însă în natură.

În schimb, a parvenit la Paris un interviu filmat pentru televiziune cu Dan Petrescu. Numai să aibă timp Mamère să-l includă în emisiunea din 26.

15 ianuarie 1989 (Jurnal)

Mihnea şi Sanda (Stolojan) ne povestesc cum s-au petrecut lucrurile la Ambasadă (a României la Paris). S-au dus cu o delegaţie a Ligii, în frunte cu Jacobi, preşedintele Federaţiei Internaţionale pentru Drepturile Omului. Voiau să înmîneze ambasadorului un pachet conţinînd cele 300 de scrisori şi 2 500 de semnături pentru Doinea Cornea, drept cadou pentru Ceauşescu de ziua lui. Ambasada, blindată în tăcere. Porţi închise. Ferestre închise. Blocaj. N-a răspuns, evident, nimeni. (Aşa se întîmplă la toate manifestaţiile.) Televiziunea era însă prezentă, şi Jacobi a putut anunţa public că Danièle Mitterrand a invitat-o pe Doina Cornea — singura femeie din Est — la Forumul pentru Drepturile Omului ce se va ţine la 22 iunie, cu prilejul Bicentenarului Revoluţiei Franceze.

26 ianuarie 1989 (Jurnal)

Zi demenţială. Nu mai ajungem să citim toate ziarele, să înregistrăm pe toate canalele de radio şi televiziune pentru a avea ilustraţiile sonore necesare emisiunilor.

A2 îşi consacră ziua întreagă României. Momentul „de vîrf" e constituit de emisiunea „Résistances", cu un platou destul de bun. Deplîngem însă unele prezenţe, şi mai ales o absenţă: aceea a lui Paul Goma, singurul ce-ar fi putut dovedi că „disidenţa" în România nu s-a ivit doar în anii '80. Cîteva combinaţii de culise şi interese, asupra cărora nu voi insista.

După „Résistances", ne apucăm intensiv de lucru, pentru a putea înregistra luni. Eu pentru „Teze" (presa şi emisiunea „Résistances"). Să se difuzeze la 2 februarie. Virgil pentru „Povestea vorbei": interviul integral al lui Dan Petrescu (n-au fost date decît fragmente la televiziune). Interviul a fost luat de doi gazetari de la Agenţia Gamma, în aprilie trecut.

Gazetarii au fost însă arestaţi şi expulzaţi. Aşa încît n-a sosit decît acum videocaseta (ce ambasadă de la Bucureşti se va fi milostivit de ea, nu ştim încă).

De-abia avem timp să parcurgem şi presa. Poulet s-a ţinut de cuvînt: a publicat un întreg dosar în L'Evènement du Jeudi, *sub titlul „Pour en finir avec Ceauşescu". În dosar se află şi un interviu cu Romoşan. Bouguereau cu o casetă incendiară: „România e un muzeu orwellian condus de un Dracula megaloman". Un reportaj al lui Plougastel (un dialog franc şi dur cu Gabriel Andreescu şi un rezumat al celui cu Dinescu — totuşi!). Între timp, aflăm că Dinescu i-a promis lui Stern că-i va trimite un interviu printr-o ambasadă. Se pomeneşte şi de tentativa de a se constitui, cu vreo zece scriitori, un fel de „front al refuzului". Chiar să fie, în sfîrşit, cu putinţă? Mai ţîrîie, evident, şi telefonul, pînă pe la 4 dimineaţa.*

27 ianuarie 1989 (Jurnal)

Gilles Schiller semnează, în Libération *de azi, un reportaj cu titlul: „Ceauşescu, coşmarul cu chip românesc".*

2 februarie 1989

„Aniversarea" lui Ceauşescu la Paris a luat proporţii rar întîlnite. Televiziune, radio, presă scrisă — mass-media de aici a fost unanimă în verdict şi alarmă. Canalul 2 al Televiziunii Franceze îşi începe astfel descrierea:

„O ţară care a devenit dictatura cea mai ruşinoasă a Europei. O vom descrie de-a lungul zilei, în emisiunile noastre de informaţii. Trebuie spus că ceea ce se petrece acolo în clipa de faţă este teribil: o ţară uitată, peste care domneşte dictatura cea mai extremă. Dictatura este El: preşedintele Ceauşescu sărbătorindu-şi azi cei 71 de ani, dintre care 24 în fruntea ţării. Este preşedinte, este şeful partidului, controlează tot şi pe toţi. E stăpînul absolut: este Ubu de cealaltă parte a Cortinei de fier."

Un program special de peste o oră, „Résistances", a fost consacrat situaţiei din România şi sorţii opozanţilor, tot pe Antenne 2. Miezul emisiunii era constituit din filmul lui Josy

Dubié, care a fost transmis la televiziunile belgiană, elveţiană şi canadiană, cu un impact considerabil, şi a cărui figură centrală este Doina Cornea. Pe platoul de la „Résistances", în afară de gazetarul belgian el însuşi, fiica Doinei Cornea, Ariadna Combes, Mihnea Berindei, vicepreşedintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, Bernard Poulet, jurnalist la *L'Evènement du Jeudi* (dispunînd de o experienţă aparte, deoarece, acum mai mulţi ani, a fost agresat în România, unde se ducea să-l vadă pe disidentul Vasile Paraschiv), Gheorghe Zamfir, explicînd de ce a fost obligat să părăsească România, Jacques Lebas, din Asociaţia „Médecins du Monde", ultimul care a văzut-o pe Doina Cornea. În cursul emisiunii, înregistrată în atelierul lui Victor şi al Danei Roman, vor mai trece scurte reportaje şi interviuri, într-unul Maria Mailat va arăta cum şi-a scris cartea *S'il est défendu de pleurer*, în frig şi frică în România. Dar mai întîi, realizatorul emisiunii, Noël Mamère, îşi prezintă urările sale preşedintelui Ceauşescu:

„Dragă Nicolae, pe pragul celor 71 de ani, «Résistances» avea datoria să-şi aducă omagiul ei marelui apărător al drepturilor omului ce pretindeţi a fi. Conduceţi România de 23 de ani, cu un geniu neegalat, ridicat în slăvi de presa dvs., liberă bineînţeles, în nişte termeni care fără îndoială trebuie să vă stinghereasă în modestia dvs. legendară. Conducător, Geniu al Carpaţilor, Dunărea gîndirii, primul Constructor, da, domnule Ceauşescu, poporul dvs. vă iubeşte, aşa încercaţi să ne faceţi a crede, dar minciuna nu trece, şi ne aflăm aici, astă-seară, pentru a o spune. În 23 de ani, aţi reuşit să vă înfundaţi ţara în mizerie şi obscurantism. În 23 de ani, împreună cu familia dvs., domniţi prin frică, şi violaţi zi de zi viaţa intimă a supuşilor dvs. La două ore de Paris, în inima Europei, vreţi să ştergeţi memoria unui popor, sunteţi pe cale de a-i distruge cultura. Iată de ce, în felul nostru, vă vom sărbători acum aniversarea, domnule dictator roşu."

Va urma, apoi, documentarul realizat de Josy Dubié, centrat în jurul figurii Doinei Cornea şi al peisajului real al ţării: demolări, cozi, mizerie, sistematizare etc. Revista *Télérama*, în articolul consacrat emisiunii „Résistances", o rezumă astfel:

„Big Brother există. Se numeşte Nicolae Ceauşescu. Domnia ubuescă a Conducătorului a traumatizat România. Raţionaţi, amuţiţi, supravegheaţi îndeaproape, supuşii împă-

ratului roşu reuşesc totuşi să se facă auziţi. Ascultaţi-o pe Doina Cornea."

Şi, într-adevăr, figura Doinei Cornea, filmată în sărăcăcioasa ei bucătărie din Cluj, umple ecranul. Desigur, Franţa n-a aşteptat proiectarea acestei imagini pe ecranele de televiziune pentru a-şi da seama de natura regimului ceauşist. La urările de Anul Nou, preşedintele Republicii, François Mitterrand, a declarat că nu va face o vizită oficială în România, unde sistemul politic „răneşte conştiinţa umană".

Pînă şi Georges Marchais, secretarul partidului comunist, se simte obligat să afirme, tot la Televiziunea Franceză:

„Preşedintele Mitterrand are dreptate să declare că nu vrea să se ducă în România. Îl susţin. Condamn ferm şi determinat ceea ce se petrece în România. E o încălcare intolerabilă a drepturilor omului, ce n-are nimic de-a face cu socialismul."

Nu era şi părerea lui Mihnea Berindei, care, întrebat pe platoul televiziunii dacă numai Ceauşescu este responsabil de delirul românesc, răspundea că anomalia nu-i aparţine numai lui, sistemul însuşi generînd astfel de alienări (vezi, ca să rămînem printre contemporani, cazul Kim Ir Sen). Să revenim însă la declaraţiile oamenilor politici francezi. Una dintre cele mai importante: aceea a fostului preşedinte al Republicii franceze, Valéry Giscard d'Estaing, care afirma, la Radio Luxembourg (RTL), pe 8 ianuarie:

„Paradoxal este faptul că, pe cînd lucrurile se îmbunătăţesc în restul Europei, ele se deteriorează în România. Să luăm cazul Doinei Cornea. L-am sesizat de două ori pe ministrul nostru de externe, tocmai pentru că acest caz este cuprins în Acordurile de la Helsinki, semnate de România, ca şi de noi, de americani, de Uniunea Sovietică. Nici urmă, la Doina Cornea, de vreun delict criminal; suntem în domeniul delictului de opinie, al delictului politic. [...] Ştiu că guvernul se ocupă de acest caz, nu-l critic, face ce poate. Dar cred că trebuie să cerem ce-am reclamat şi de la Uniunea Sovietică: liberalizarea pentru emigrări, punerea în libertate a celor arestaţi din motive politice sau religioase, o inspecţie pentru a se stabili condiţiile de detenţie (mai ales în azilurile psihiatrice). Apoi, schimbarea legislaţiei interne — aşa cum am cerut să fie modificat codul penal sovietic."

Să revenim însă spre Apelul Doinei Cornea, din reportajul lui Dubié. Toate scenele filmate par ieşite, într-adevăr, din *1984* al lui Orwell: frigul, interminabilele cozi în faţa magazinelor goale de alimentaţie, mizeria, subdezvoltarea, demolările, sistematizarea. Cînd se opreşte defilarea cumplitelor imagini, orice telespectator poate înţelege urgenţa Apelului Doinei Cornea, Apel contrasemnat de cîţiva compatrioţi care — insistă Doina Cornea, printr-un mesaj citit, după film, de fiica ei, pe platoul televiziunii — trebuie apăraţi, feriţi de persecuţia ce se poate abate asupra lor. (Dacă nu s-a şi abătut.) Iată-i: Isaia Vatca, pictor; Teohar Mihadaş, scriitor (a cărui retractare pare mai mult o manevră a celor însărcinaţi cu astfel de treburi); Haralambie Chirca, profesor; Samoilă Popa, profesor; Ivan şi Melinda Chelu, regizor şi arhitectă; Zoltan Wrabel, economist, şi soţia sa Iudith Hadhazi-Wrabel; Marius Tabacu, profesor de muzică, şi soţia sa Eniko Koos-Tabacu, profesoară; Rachel Szöcs, profesoară; Dumitru Pop, muncitor; Viorica Hecea, profesoară; Cruciţa Marian; Ion Rostaş, muncitor, şi Iulius Filip (între timp emigrat în Statele Unite).

După cum nu trebuie uitaţi alţi disidenţi, persecutaţi de mai multă vreme, chiar fără să fi semnat Apelul (cum ar fi mereu urmăritul, bătutul, năpăstuitul Dumitru Mircescu), sau cei care au alcătuit sindicatul „Libertatea" (Radu Filipescu, Victor Totu, Costică Purcaru, Gheorghe Năstăsescu, Carol Olteanu, Iancu Marian). Printre alţi semnatari ai protestului împotriva sistematizării: Leontin Iuhaş şi Mihai Hurezeanu. Sau mai bine cunoscuţii disidenţi Mariana Celac-Botez, Nicu Stăncescu, Ion Fiştioc, Gabriel Andreescu, Liviu Cangeopol, Dan Petrescu, prezent şi la televiziune, cu un interviu filmat acordat unor gazetari de la Agenţia Gamma, veniţi şi din partea emisiunii „Résistances", pe care poliţia i-a interceptat. Aceasta se petrecea în aprilie 1988, şi de-abia în ajunul emisiunii din 26 ianuarie, videocasetele au sosit, în sfîrşit. Fragmente din interviu au fost publicate şi în *Le Figaro*. Reţinem fragmentul difuzat la „Résistances"; Dan Petrescu a răspuns unei prime întrebări: de ce oamenilor le e frică?

„Le e frică de consecinţe. Măsurile de represiune încep la nivel economic. Dai omul afară din serviciu: nu mai are din ce să trăiască. Deci, oamenilor le e frică. Apoi, s-au dez-

obişnuit să gîndească. Societatea civilă nu mai există aproape deloc, ea trebuie restaurată."

Se simte Dan Petrescu un purtător de cuvînt al disidenţilor?

„N-am vorbit cu nici unul dintre disidenţi, dar am auzit un apel al dnei Doina Cornea pentru ca disidenţii să se unească, şi sunt cu totul de acord."

Acest lung interviu al unuia dintre disidenţii români cei mai înarmaţi cu o reală cultură politică merită o mai mare atenţie decît cea de care s-a bucurat la „Résistances". Este ceea ce i se acordă de către Virgil Ierunca la „Povestea vorbei".

Să revenim spre cei doi gazetari sîcîiţi de Securitate. Nu sunt singurii. Bernard Poulet, redactor la *L'Evènement du Jeudi*, care a publicat, tot pe 26 ianuarie, un dosar special consacrat regimului din România, va lua cuvîntul în numele celor peste 20 de gazetari francezi care au fost arestaţi sau expulzaţi din România. Ei au ţinut, de altminteri, tot joi 26 ianuarie, o conferinţă de presă la Paris, pentru a protesta, România fiind o ţară unde sunt împiedicaţi să-şi facă datoria:

„De fapt, România este o zonă interzisă, vreo 20 de gazetari au fost expulzaţi în vremea din urmă, ameninţaţi, brutalizaţi (din punctul acesta de vedere, eu sunt poate un martor sever, dat fiind ce mi s-a întîmplat). În orice caz, e vorba de o zonă interzisă. Nu se pot obţine vize, deci trebuie să te duci ca turist. În clipa de faţă, 15 gazetari au cerut vize la Ambasada României şi aşteaptă răspunsul. E un demers al Asociaţiei «Reporteri fără frontiere»."

Făcînd parte din altă organizaţie renumită, „Médecins du Monde", Jacques Lebas debarcă pe platoul televiziunii aproape coborînd din avion. A fost la Cluj, s-o vadă pe Doina Cornea. Şi a izbutit:

„Cînd am văzut, în formidabilul reportaj al lui Josy Dubié, imaginea acestei femei, mi-am spus că trebuie să mergem la ea. La urma urmei, am fost în Afganistan, în Africa de Sud, în atîtea colţuri de pe acest pămînt, pentru a îngriji oamenii bolnavi şi a depune mărturie. De data asta, ne-am dus nu ca să îngrijim, ci ca să mărturisim. Am plecat cu Labure, cît mai discret, pentru a ajunge pînă la ea. Prima demonstraţie: se poate. A doua demonstraţie, mesajul pe care-l transmite prin noi: duceţi-vă s-o vedeţi, e util pentru ea. Ea

nu poate vorbi. Să vorbim noi pentru ea. Nu poate veni pînă la noi. Să mergem noi la ea. Ne-a spus să cerem guvernelor, din Apus ca şi din Răsărit, să facă presiuni, ca opozanţii (nu doar ea, toţi opozanţii) să poată vorbi şi să se poată deplasa cum vor."

În finalul emisiunii, s-a anunţat crearea mai multor comitete pentru apărarea opozanţilor din România, împotriva sistematizării, pentru Doina Cornea etc. Semnificativ, una din aceste asociaţii se intitulează Comitetul de urgenţă „Moare România", şi în fruntea semnatarilor îl regăsim pe Eugen Ionescu. Josy Dubié a anunţat, pe de altă parte, o iniţiativă belgiană: sub titlul „Opération Village Roumain", se vor depune străduinţe ca fiecare din cele 8 000 de sate româneşti să fie adoptat de un sat din Europa Occidentală. Cît despre dezvăluirea prin presă a ceea ce se petrece în România, de mult acest lucru nu mai aparţine dorinţelor, ci este un fapt mereu verificabil. Chiar în săptămîna aniversării cu pricina, ziarele pariziene cumulau articolele. Iar unele săptămînale consacrau dosare complete României.

Astfel, *Le Figaro* sau *Le Point*, sub titlul „România în era glaciară". Astfel, în *L'Evènement du Jeudi*, un lung articol al lui Bernard Poulet, bazîndu-se în parte pe revelaţiile lui Pacepa din cartea *Orizonturi roşii*; un interviu cu poetul Petru Romoşan — a trecut, nu de mult, clandestin în Ungaria şi de acolo a ajuns la Paris; un reportaj al lui Yann Plougastel, care a fost, tot ca turist, la Bucureşti, unde l-a întîlnit, printre alţii, pe Gabriel Andreescu. Acesta i-a spus, ca şi Dan Petrescu în dialogurile sale cu ziarişti francezi:

„În faţa acestei caricaturi şi a falimentului regimului comunist în România, nu avem de ce să ne comportăm ca nişte eroi sau martiri, ci doar ca nişte oameni cinstiţi. Să devenim profesionişti fermităţii. Să începem prin a ne recuceri demnitatea proprie şi a duce o viaţă normală. E cel mai bun mijloc de a rezista dictaturii."

Gazetarul l-a întîlnit — lucru mai puţin curent — şi pe poetul Mircea Dinescu:

„După Mircea Dinescu, un artist nu se poate coborî pînă la a omagia dictatura. El a refuzat, de pildă, să-şi ia angajamentul de a nu mai întîlni străini. În vremea din urmă, a încercat chiar să constituie un fel de front al refuzului, cu vreo alţi zece scriitori. Dar Securitatea a fost la curent şi a multi-

plicat presiunile cu toate că aceşti scriitori nu voiau să ceară mai mult decît libertatea de creaţie."

Iar Jean-Marcel Bouguereau scrie, sub titlul „Ce mai aşteptăm?":

„Printre cauzele controversate ce agită omenirea, una cel puţin poate pune de acord pe toată lumea: denunţarea dictaturii acesteia din inima Europei, un adevărat muzeu orwellian [...] Nimeni nu mai are dreptul să spună: nu ştiam."

Acelaşi tip de concluzie şi la André Fontaine, directorul ziarului *Le Monde* şi unul din cei mai importanţi ziarişti francezi, care declara, la Radio Luxembourg:

„Putem oare lăsa astfel, la 2 000 de kilometri de Paris, o naţiune de 22 de milioane de bărbaţi şi femei să se înfunde în coşmar? Hotărît lucru, lipseşte din *Declaraţia universală a drepturilor omului* (nu de mult i-am aniversat cei 40 de ani) o clauză asupra datoriei de a ajuta un popor în primejdie."

În aceşti termeni a fost analizat, disecat, înfierat la Paris „dezastrul roşu" al lui Ceauşescu. De aniversarea lui...

3 februarie 1989

Rareori un titlu a sugerat mai exact tonalitatea unei cărţi ca *După-amiaza de sîmbătă*, ce cuprinde nu autobiografia lui Valeriu Cristea, nici memoriile sale, ci însăilarea acelor clipe din copilărie şi adolescenţă ce i se par cu adevărat formative. Citarea propriei definiţii a autorului se impune aici cu necesitate:

„ ...nu scriu «memorii», nici măcar amintiri, nu întocmesc o autobiografie, ceea ce ar reclama într-adevăr documentare şi exactitate; încerc aici doar — încerc de fapt imposibilul — să «formulez» unele din acele impresii, trăiri, experienţe etc. din copilărie pe care le consider constitutive, formative..."

Nu ne dăm seama cît de formative pot fi ele, o formaţie presupunînd o evoluţie pe care Valeriu Cristea n-o descrie. Mai curînd constitutive, într-atît autorul — matur — al Jurnalului din partea a doua a cărţii are aceeaşi sensibilitate rănită a copilului de altădată, îşi pune aceleaşi întrebări (marile întrebări, menite mereu lipsei de răspuns), suferă de aceleaşi anxietăţi ale adolescenţei.

Evocînd după-amiezele de sîmbătă, ce reprezentau pentru şcolarul de atunci fragmentul de timp providenţial „strălucind ca o bucată masivă de aur în zidul cenuşiu, apăsător al săptămînii", Valeriu Cristea adaugă:

„Aşa cum în spaţiu există sau se creează anume locuri ce pot servi omului drept refugiu, asemenea «locuri» există (şi se creează) prin contribuţia noastră şi în timp."

Termenul de reţinut este acela de „refugiu". Copilăria lui Valeriu Cristea porneşte de la experienţa comună a copilăriei, dar o depăşeşte pînă la singularizare tocmai prin nevoia de adăpost, de refugiu, de spaţiu intangibil. Prin poduri, prin unghere, pe sub mese, mai toţi copiii îşi construiesc un ascunziş al lor; copilul din această carte, dacă le împărtăşeşte frica de întuneric, spaimele cînd părinţii nu sunt acasă, le depăşeşte însă în intensitate şi în manifestări. Nevoia de adăpost e un laitmotiv ce nu-l va părăsi nici pe adult. „Casa" nu e doar centrul lumii, dar şi singurul loc unde rănile angoasei se pot opri din cvasipermanenta lor sîngerare. Nevoia de refugiu e atît de puternică, încît adult fiind, pentru a nu se lăsa în voia „bunului plac oniric" — cum spune el —, a nu rămîne „descoperit" în faţa capriciilor inconştientului, îşi inventează „suprarefugii":

„În propria casă, în propria odaie, în propriul pat mă simţeam (totuşi încă) prea expus: era de aceea cît se poate de logic să încerc să mă mai adăpostesc, să-mi caut alte refugii mai sigure, să-mi inventez suprarefugii."

Dacă frica de a-şi vedea părinţii absenţi seara nu depăşea obsesia proustiană, tipul de suprarefugiu inventat de autor ca să asigure trecerea în somn pare ieşit dintr-un coşmar kafkian: din pat se mută, imaginar, într-un fel de „cuşetă-compartiment" de o singură persoană, dintr-un fel de jumătate-tren, jumătate-sanie ce străbate un spaţiu înzăpezit şi pustiu. Afară viscoleşte, de preferinţă apocaliptic, şi pe măsură ce timpul se încrînceneză, autorul imaginează fel de fel de elemente securizante pînă la absurd, alarme infailibile, coridoare putînd fi controlate doar de el, balcoane secrete, tuneluri, un întreg arsenal în stare să calmeze ceea ce singur numeşte „nesăţioasa sa nevoie de refugiu".

Ni se pare că nu proiectele sale de ficţiuni posibile din acest jurnal ar putea da naştere unor texte ieşite din comun, ci aceste trei-patru pagini asupra „compartimentului-cuşetă",

dezvăluind o „anxietate" exacerbată. În ciuda nevoii de suprarefugii, ar fi nelalocul lui ca cineva, referindu-se la acest laitmotiv, să pomenească de o adevărată nevroză. Substratul — la urma urmei — poate că nu e maladiv, ci de natură metafizică, provenind din sentimentul morţii. Scena unde, disperat la gîndul brusc, zguduitor, că într-o zi va muri, se aruncă în braţele mamei sale, singura pavăză, e probabil mai puţin excepţională decît o presupune autorul. Dacă Cioran avea dreptate scriind, în prefaţa la *Moartea lui Ivan Ilici*, că omenirea se împarte în două, cei cu sentimentul morţii şi cei fără (paradoxal, Tolstoi fiind în acest caz obsedatul, şi nu Dostoevski), atunci, pentru cei ce stau sub acest semn negru, revelaţia se petrece, în general, în copilărie, abandonîndu-i în adolescenţă (vîrsta tuturor eternităţilor) şi revenind apoi periodic, pe măsură ce absurditatea unui timp şi unei lumi astfel limitate devine mai insuportabilă.

Cum scena iniţială se petrece în prezenţa mamei, e firesc ca paginile cele mai impregnate de sentimentul morţii să fie cele dedicate dispariţiei ei. Am spune, cele mai emoţionante; dar ar trebui în prealabil să evacuăm din acest epitet orice conotaţie, nu numai lacrimogenă, ci pur şi simplu lirică: discreţia, tactul, măsura, fineţea analizei sunt de aşa natură la Valeriu Cristea, încît desfid expansiunea chiar şi în momentele cele mai patetice. Acestei timidităţi — în scris benefică — îi corespunde, după autor, una în viaţă, tot constitutivă, infinit mai incomodă şi pentru Valeriu Cristea, dar probabil şi pentru prietenii săi. Incapabil să se „reprezinte pe sine" în scenă, inhibat de prezenţele străine, copilul, adolescentul şi apoi adultul suferă periodic şi de impresia de a fi fost nedreptăţit (termenul de „jignire" e recurent). Periodicitatea însăşi a unui astfel de complex dă de înţeles că el provine, poate, mai mult din obsesiile celui ce îl resimte decît din pricina presupuşilor „jignitori". Adultul nu mai are nimic de dovedit (de multă vreme e considerat ca unul dintre criticii interesanţi ai generaţiei sale, ca să nu mai vorbim de impactul exhaustivului său *Dicţionar* al personajelor lui Dostoevski). S-ar zice totuşi că acest adult, acoperit uneori de elogii (ca în cazul acestei cărţi din urmă) de cei mai competenţi dintre critici (pe unii, nu se ştie de ce, persistă să şi-i creadă duşmani), nu s-a despărţit încă de copilul care, nevrînd să se facă de rîs dîndu-se pe gheaţă cu ceilalţi colegi de şcoală (îi era frică

să nu eşueze), se exersa singur în miez de noapte, cînd toată lumea dormea şi nu-l mai putea surprinde nimeni.

Acestei cvasipermanente anxietăţi, născută din cel mai infim prilej, îi datorăm, după autor, absenţa din această carte — şi probabil din existenţa lui — a fricii create de marile evenimente istorice:

„Există o limită nu numai pentru forţa, ci şi pentru slăbiciunea noastră; erau prea numeroase temerile mele ca să mai pot fi receptiv la pericolele din afară. Pentru marile ameninţări, pentru ameninţările reale, imaginaţia pur şi simplu nu-mi mai ajungea. De aici impresia că în plan social, în planul relaţiilor umane (am aici în vedere exclusiv acest plan) mi-am inventat întotdeauna spaimele, respingîndu-le pe cele fireşti. Temerile celorlalţi mă lasă indiferent pentru că temerile mele mă preocupă mai mult decît trebuie."

De unde şi cvasievacuarea evenimentului istoric în această după-amiază de sîmbătă. Din acest punct de vedere, ar trebui ca toţi comentatorii cărţii să aibă libertatea de a o pune în paralelă cu primul volum al amintirilor lui Paul Goma, publicate în traducere franceză la Paris, *Din Calidor*. Autorii au cam aceeaşi vîrstă, părinţi originari din Basarabia (mama lui Valeriu Cristea, amîndoi părinţii lui Paul Goma), trăiesc invazia rusească (în Basarabia şi apoi în Transilvania pentru Goma, în Transilvania pentru Cristea). Or, diferenţa e totală, de parcă n-ar fi vorba nici de aceeaşi ţară, nici de aceeaşi vîrstă, nici de aceeaşi istorie. În timp ce copilăria lui Paul Goma e învolburată de istorie (prin contrast, ea devine şi mai fragil-poetică), percepţia evenimentului e adumbrită uneori pînă la deformare la Valeriu Cristea. Dacă evenimentul ar fi pur şi simplu evacuat, *parti pris*-ul s-ar putea explica. Dar, cîteodată, amintirea lui Valeriu Cristea merge împotriva unei traume generale, ai cărei martori mai există încă. De pildă, sosirea Armatei Roşii a însemnat, pentru trăitorii acelei vremi, prilej de groază. Armata zisă eliberatoare prăda, viola, fura, uneori ucidea. Or, Valeriu Cristea, în loc să se mărginească la fricile sale cotidiene de copil, ţine totuşi să vorbească şi de două irupţii de sovietici la ei în casă (prima cu o frică, i-am spune, minimală şi cu interlocutori sovietici oarecum civilizaţi; a doua în cursul căreia unul dintre soldaţi îi dezvăluie Rusia veche, cu „inima lui de aur", purtînd în „raniţa lui de soldat toiagul unui sfînt"). Nu pretindem că amin-

tirea ar fi inexactă — autenticitatea, la Valeriu Cristea, nu poate fi pusă în discuţie —, ni se pare doar că, atunci cînd intrarea Armatei Roşii în ţară a fost o pagină de coşmar, dacă nu poţi s-o aminteşti, te lipseşti şi de „toiagul de sfînt" din raniţa cu pricina.

Tot astfel, nu prea ajungem să înţelegem de ce stabilizarea din 1947, ce provocase panică (o pîine era cumpărată cu milioane de lei), îl umple de fericire pe copilul Valeriu Cristea, căruia i se pare că asistă la o „stabilizare generală, universală" etc. După cum nimeni nu-i poate reproşa autorului că, în Jurnalul ţinut de-a lungul anilor '80, nu se ocupă cu nici un cuvînt, cu nici o virgulă, cu nici un accent de mizeria, de lipsa de libertate din jurul lui. Dar atunci, n-ar fi oare mai decent să nu dea lecţii altor ţări, cum o face cînd, indignat de o manifestaţie de homosexuali în California, de excesele deci ale libertăţii, pomeneşte de „libertatea putredă" de acolo?

Cînd n-ai dreptul sau nu te interesează să-ţi legi existenţa de evenimente ce n-au putut totuşi să nu fie şi ele „formative", atunci poate că e mai bine să le treci total sub tăcere, decît să evoci o faţă a lor în contradicţie cu memoria colectivă, atîta vreme cel puţin cît ea, în ţară, nu e liberă a se exprima.

7 februarie 1989 (Jurnal)

În Le Monde *şi* Libération, *demersul lui Michel Rocard la Geneva pentru a cere Comisiei Naţiunilor Unite pentru Drepturile Omului să se ocupe special de România. Editorialul din* Le Monde *pe această temă. Foarte ferm.*

9 februarie 1989 (Jurnal)

Ştire dată de B.B.C. şi reluată de Libération: *trei ziarişti de la* România liberă *— Anton Uncu, Petre Băcanu şi Mihai Creangă — arestaţi, împreună cu tipografii cu care pregăteau un manifest împotriva lui Ceauşescu, a doua zi după aniversarea lui. Ar fi fost crunt bătuţi.*

10 februarie 1989 (Jurnal)

Bucureştene zvonuri sau realitate? Ceauşescu, furios de felul în care a fost tratat la Paris de aniversare, ar fi pretins că România poate foarte bine să întreţină relaţii doar cu unele ţări din Occident, nu neapărat cu toate. Mi se pare prea „frumos" ca să fie adevărat.

Alte ştiri, de data asta sigure:

— Din pricina contactelor sale cu ambasade străine, Andrei Pleşu a fost chemat la Institutul de Istoria Artei, unde i s-a spus cam aşa: vom smulge din cîmpul culturii buruiana care eşti tu! Pleşu a scris un protest şi l-a trimis la autorităţi. La care?

— Numărul din Secolul 20 *cu Cioran este deocamdată blocat, deoarece Hăulică ar fi refuzat să scoată un număr complet consacrat lui Ceauşescu de aniversare.*

13 februarie 1989 (Jurnal)

La Radio, Mihai Stănescu îşi ia rămas-bun. Se întoarce în România. Cam îndoit, dar se întoarce. La sfîrşitul săptămînii trecute, am consacrat o cronică prezenţei sale pe platoul televiziunii, la „Ex-Libris". Tot pentru recentul său album, Rire en Roumanie *(Éditions Barrault), pentru care fusese invitat şi la „Apostrophes" de Bernard Pivot. O mică vîlvă mediatică. Succes, dar şi uimire. Un titlu din* Paris Match *rezumă destul de clar impresia generală: „un desenator care îndrăzneşte să-l braveze pe Ubu cel Roşu de la Bucureşti". Mai mirată sunt eu, cînd vine să-şi comenteze el însuşi cartea şi prestaţia de la „Apostrophes", în emisiunea „Teze şi Antiteze" (transmisă la 14 decembrie 1988). El s-a propus, şi chiar a insistat (mi-era teamă pentru el). De cînd nu s-a mai întîmplat ca cineva să vorbească la microfonul „Europei Libere" şi apoi să plece înapoi la Bucureşti? Din anii liberalizării? Goma, Ţepeneag, Dimov... Alte vremuri.*

17 februarie 1989

Pot exista cu adevărat momente, perioade cînd orice contact cu minciuna absolută — cea sfruntată, cea fără de margini — e

mai penibil de suportat ca în alte dăţi. Cînd parcă te murdăreşte şi pe tine, simplu cititor.

Un astfel de moment a fost dezlănţuirea lirico-curteană, patetico-grotescă din presa românească, cu prilejul aniversării lui Nicolae Ceauşescu la 26 ianuarie. În timp ce imaginile mizeriei din România năpădeau ecranele televiziunilor occidentale (mizerie de neînchipuit chiar şi în lagărul socialist: între aspectul unei străzi la Praga şi alta de la Bucureşti, filmate în acelaşi moment, distanţa din geografie trecea în istorie, de parcă un veac de singurătate ar fi despărţit cele două civilizaţii) — în timp deci ce cunoşteam tristeţea, amărăciunea, ruşinea de a ne vedea uliţele populate de o faună nefericită, înfofolită în veşminte sărăcăcioase, nu departe uneori de zdrenţe, citeam sub semnăturile unor Dumitru Radu Popescu, Alexandru Balaci, Platon Pardău (pentru a ne limita la *România literară* şi la cîteva nume care se vor „de vază") fraze uimitoare, în contradicţie imediată cu realitatea cea mai evidentă, cea mai fotografiabilă, scrise în plin delir al limbii moarte, afirmaţii atît de degradante, încît — repetăm — nici nu ne-a mai venit a le comenta.

Totuşi, nu trebuie trecute sub tăcere. Nu trebuie uitate.

Astfel, pentru a ne asocia omagiului adus lui Ceauşescu, un D. R. Popescu, cel care s-a voit, s-a numit, şi chiar a fost scriitor, ne îndeamnă să privim „oraşele noi, meditînd la configuraţia de azi a dezvoltării forţelor de producţie ale societăţii, la industrializarea puternică şi nuanţată, la profilul satelor modernizate, la construcţiile de mare performanţă" etc. etc.

Platon Pardău supralicitează, dacă se poate închipui aşa ceva. Din nefericire, se poate. Acum, cînd subdezvoltarea a atins în România un nivel nemaiîntîlnit în Europa, el se laudă cu progresul şi „bunăstarea ţării", cu vasta „geografie politică" inaugurată şi condusă de secretarul general al Partidului. Platon Pardău proclamă: „S-a construit o nouă ţară, spunem adesea, şi adevărul acestor cuvinte îmbracă întreaga lume românească în toate manifestările ei." La o asemenea concluzie ajunge Platon Pardău, „privind România de azi, cu oraşe moderne, cu o industrie multifuncţională, cu o agricultură polivalentă, evaluînd standardul general de viaţă, în toate nuanţele lui..."

Cît despre Alexandru Balaci, privirea-i rămîne agăţată de Conducător:

„Afirmînd totdeauna adevărul, el este într-adevăr reprezentativ pentru elevaţia morală şi spirituală a epocii şi poporului de care este legat prin toate fibrele fiinţei sale, cu mintea şi cu sufletul, sub semnul cardinal al nemărginitei iubiri de ţară."

E vorba de acelaşi Conducător al cărui regim se bucură, cu o unanimitate rar întîlnită, de oprobriul şi protestul chiar şi ale oamenilor politici, ale guvernelor şi organizaţiilor din Occident.

E vorba de acelaşi Conducător pe care, într-un editorial din *Figaro Magazine*, Jean d'Ormesson, de la Academia Franceză, îl definea — într-o frază memorabilă:

„Nicolae Ceauşescu a inventat o formulă ce pare de-a dreptul ieşită din *Ubu-Roi*, din creierul unui Jarry peste care s-ar fi suprapus mîzgălituri din Kafka şi din Marx: socialismul într-o singură familie."

E vorba de acelaşi regim care a adus ţara într-o asemenea stare, încît la Paris s-a constituit un Comitet de urgenţă, subintitulat „Moare România".

Printre primii semnatari: preşedinţii şi membrii ligilor pentru drepturile omului sau ai Ligii Creştinilor împotriva Torturii; medici de mare reputaţie, ca fostul ministru Léon Schwartzenberg sau profesorul Lucien Israel; avocaţi celebri, ca Georges Keijman, Joe Normand sau Gisèle Halimi, fostă ambasadoare a Franţei la Unesco şi preşedintă a Comitetului pentru Drepturile Omului la Unesco; un matematician de talia lui René Thom (alături de el semnează şi fiica lui, Françoise Thom, autoarea primului studiu semiologic asupra limbii moarte a regimurilor comuniste). Să nu-l uităm pe Eugen Ionescu, totdeauna prezent cînd trebuie înfierate instituţiile ce degradează o condiţie umană şi aşa destul de suferindă. Pe Alain Besançon, sovietologul probabil cel mai original al Franţei. André Glucksmann, dintre filozofi, urmat de unul dintre cei mai subtili cunoscători ai literaturii şi realităţilor sovietice, Michel Heller. De insistat asupra semnăturii, atît de rare, a compozitorului Iannis Xenakis şi a soţiei sale, romancieră şi critic literar, Françoise Xenakis. Printre gazetari, întreaga echipă de redactori de la canalul de stat al Televiziunii Franceze, Antenne 2, probabil zguduiţi de emisiunea

din 26 ianuarie, „Résistances". Apoi Nina şi Jean Kehajan (al căror ţipăt de alarmă a putut fi auzit şi la Televiziunea Franceză, în emisiunea lui Bernard Pivot, „Apostrophes"). Nu lipsesc nici actorii (Dominique Sanda), nici cîntăreţii de muzică uşoară, nici pianiştii (Claude Helfer), nici directorii de studii de la Cercetarea Ştiinţifică, chiar dacă predomină gazetarii şi scriitorii. Dacă nu ne miră că şi-a dat imediat adeziunea la acest Comitet de urgenţă un Jean d'Ormesson, aceea a lui Michel Leiris (el nu mai fusese prezent pe nici o listă de protest de la războiul din Algeria încoace) a surprins pe toată lumea. Celor care l-au cunoscut în faza sa de tovarăş de drum al comuniştilor, ar fi putut să le provoace mirarea şi adeziunea lui Claude Bourdet, dar dacă pînă şi secretarul general al Partidului Comunist Francez, Georges Marchais, a protestat împotriva încălcărilor drepturilor omului în România! Să n-o uităm pe Élisabeth Badinter; pe fostul secretar al Sindicatului francez Force-Ouvrière, André Bergeron; pe gazetarul şi scriitorul Jean Lacouture, pe Yves Simon etc. etc. Avem în faţa ochilor lista cu primele 60 de semnături culese chiar a doua zi după emisiunea „Résistances".

Toate aceste semnături de intelectuali, ca pentru a spăla pata pe care o întind peste noţiunea însăşi de intelectual articole ca acelea ale unor D. R. Popescu, Platon Pardău, Alexandru Balaci (bineînţeles, nu sunt singurii la curţile plecăciunii, unde trebuie totuşi să semnalăm că se gudură din ce în ce mai puţini scriitori de talent). S-ar putea răspunde că e mai lesne pentru un intelectual din Occident, care nu riscă nimic să ia o astfel de atitudine, pe cînd cei din România... E adevărat. Însă nu numai că un front tacit şi deocamdată mut al refuzului ar putea fi oricînd constituit din tăcerile individuale ale celor mai mulţi scriitori români, dar intelectualii au început să se manifeste şi în ceea ce unii numesc disidenţă, alţii opoziţie. În opoziţie, mai e nevoie s-o pomenim pe Doina Cornea, a cărei figură a devenit emblematică? Sau pe Dan Petrescu, declarîndu-se „solidar cu ea în aşa măsură, încît pe viitor, dacă va mai fi supusă la tot felul de vexaţiuni, va protesta energic, deoarece revendicările democratice avansate de Doina Cornea i se par perfect legitime şi le susţine ca atare"? Dan Petrescu se mai adresa şi Securităţii locale de la Iaşi, în frunte cu colonelul Ciurlău, cerîndu-i „să înceteze presiunile, anchetele şi intimidările exercitate pînă acum asupra familiei

lui şi a lui Liviu Cangeopol" (al doilea disident de la Iaşi). Pînă şi cei care-l vizitează pe Dan Petrescu sunt supuşi presiunilor şi intimidărilor, aşa că tînărul scriitor ieşean consideră de datoria sa să-i „apere în mod public".

Bineînţeles, Doina Cornea, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol nu sunt singurii intelectuali ai protestului. Fără a mai enumera pe toţi cosemnatarii Scrisorii Doinei Cornea, în frunte cu avocatul George Vasilescu de la Cluj (nu şi-a retras semnătura în ciuda presiunilor Securităţii asupra lui); fără a-l uita totuşi pe Radu Filipescu (se află în fruntea Sindicatului „Libertatea"); fără a ignora tenacitatea în curaj a Marianei Celac-Botez, a unor Nicu Stăncescu, Ion Fiştioc, Gabriel Andreescu, cum să nu ne oprim la cazul, atît de recent, al celor trei gazetari de la *România liberă*, Anton Uncu, Petre Băcanu şi Mihai Creangă, arestaţi pentru a fi pregătit, împreună cu cîţiva tipografi (arestaţi şi ei), un manifest împotriva lui Ceauşescu? Pînă cînd nu vor reapărea la suprafaţă din tainiţele Securităţii, ei, în primul rînd, se vor afla desigur pe listele de urgenţă pe care primul-ministru al Franţei, Michel Rocard, îndemna Comisia O.N.U. pentru Drepturile Omului de la Geneva să le întocmească, vorbind despre „nefericitul popor român".

Disidenţii au deprins curajul să vorbească gazetarilor occidentali care, cu destule greutăţi, fac această călătorie spre capătul nopţii pentru a le culege mărturiile. Ziaristul Yann Plougastel descria astfel întîlnirea sa cu Gabriel Andreescu, în *L'Évènement du Jeudi* (26 ianuarie — 1 februarie 1989):

„Există şi aceia care trec peste interdicţia de a vorbi cu străinii. Din demnitate. Din spirit de rezistenţă. Gabriel Andreescu este unul dintre ei. De cîţiva ani, acest tînăr cercetător la Institutul de Hidrologie şi Meteorologie din Bucureşti a hotărît să nu mai tacă, ci să aducă mărturie despre cele ce se petrec în această ţară. Textele sale au fost publicate în Statele Unite şi în Franţa. Ceea ce a displăcut autorităţilor române. La 25 decembrie 1987, la o lună după represiunea sîngeroasă a manifestaţiei muncitoreşti de la Braşov, Andreescu a fost băgat la închisoare. Graţie unei mobilizări internaţionale, a fost eliberat peste o lună. Dar a rămas pasibil de un proces pentru înaltă trădare. A fost ameninţat şi îndemnat să emigreze. A refuzat. Şi continuă să spună cu voce tare ceea

ce se şopteşte prin metroul sau autobuzele hodorogite ale Bucureştiului."

Chiar printre cei ce nu se consideră disidenţi, ci vor doar să-şi ţină neîntinată conştiinţa, unii scriitori trec peste tabuul tăcerii în contactele cu străinii.

Astfel, Mircea Dinescu. Despre el, Yann Plougastel scrie următoarele:

„Nici lui Mircea Dinescu nu-i este frică. Acest tînăr poet, unul dintre cei mai străluciţi ai generaţiei sale, respectat pînă acum, în această calitate, chiar şi de regim, n-a ezitat să respingă orice compromis. Membru de partid şi în redacţie la *România literară*, el a luat cuvîntul la cîteva şedinţe pentru a protesta împotriva cenzurii (teoretic abolită în România) şi a mărturisit într-un ziar sovietic, *Ştirile din Moscova*, cîtă speranţă îşi pune în «glasnost» şi «perestroika». La Bucureşti, a fost rugat să se calmeze şi, ca să înţeleagă mai bine, nu i s-a mai publicat ultima culegere de poeme. După el, un artist nu trebuie să colaboreze cu dictatura şi să se coboare pînă la a-i aduce un omagiu."

În ce se poate calcula distanţa ce separă astfel de atitudini responsabile de delirul curtean al scriitorilor ce-l omagiau pe Ceauşescu, preamărind bunăstarea şi fericirea populaţiei şi sistematizarea? În kilometri? În ani-lumină? Sau e simpla prăpastie ce desparte conştiinţa morală şi civică de cinismul cel mai servil? Ultimul apărînd din ce în ce mai intolerabil. Ca o palmă dată societăţii civile. Şi există palme ce desfiinţează nu pe cei care le primesc, ci pe cei care le dau.

22 februarie 1989 (Jurnal)

De mai multă vreme, Mihnea pregătea o audiţie în faţa Parlamentului European, spre a fi pus sub acuzare regimul Ceauşescu. Şi Eugen (Ionescu) acceptase. Numai că, bolnav fiind, Marie-France s-a dus la Bruxelles şi a citit textul lui Eugen. Cu deplin succes, cum o arată nu numai telefoanele primite, descrierile celor ce-au fost de faţă, ci şi ziarele de azi: Le Figaro *pe prima pagină (cu portretele lui Eugen şi Ceauşescu şi titlul* Ionescu denunţă tirania din România*),* Le Monde, Le Quotidien.

Printre românii prezenți la Bruxelles, în afară de Mihnea, Ion Vianu, Dan Alexe. Pentru reportajul „Europei Libere": Hurezeanu.

În afară de citirea textului lui Eugen (extrem de dur), Marie-France a combătut cu vigoare și argumente, în discuții, pe un laburist britanic, pro-ceaușist. Pordea (reprezentant al lui Le Pen) a ieșit din sală. Ce-i mai rămînea de făcut?

1 martie 1989 (Jurnal)

Aseară aflam că a sosit interviul lui Dinescu la Libération. *Îl traduce Sandrine Lavastine. Ca să-l poată Virgil înregistra lunea viitoare (după aceea plecăm în vacanță) și integra într-un program ce va aștepta la München publicarea din* Libération *spre a fi difuzat în același timp, are imediată nevoie de textul original. Îi telefonez, și la* Libération, *și acasă, lui Jean Stern. Nu dau de el decît spre seară. Ne căuta și el de două zile. Nu numai că voia să ne încredințeze interviul pentru „Europa Liberă", dar nici nu-l putea publica fără o prezentare a lui Dinescu și cîteva poeme. Rămîne să ne-ntîlnim mîine, iar Virgil scrie rapid prezentarea cerută și regăsește poeme de Dinescu pe care le tradusese deja (apăruseră în* L'Alternative).

2 martie 1989 (Jurnal)

Plecînd de la Libération, *nu am răbdare pînă acasă și citesc interviul lui Dinescu în autobuz. Remarcabil și depășind — în sfîrșit — revendicările de breaslă. Virgil are aceeași impresie și pregătește programul ce-l va cuprinde integral (într-o pagină din* Libération *nu vor putea trece decît fragmente).*

4 martie 1989 (Jurnal)

Telefoane de la S. și de la Mihnea: Mihai Stănescu n-a dispărut, cum se zvonise. Însă i s-a confiscat totul la vamă și i s-a mai tăiat și telefonul.

La München se aşteaptă, de pe-o zi pe alta, un memoriu-protest adresat lui Ceauşescu şi semnat de Brucan, Bîrlădeanu, Apostol, Pîrvulescu. Poate şi de alţi brontozauri ai comunismului. Mai ştii? Bineveniţi şi ei, nu?

6 martie 1989 (Jurnal)

Unul dintre semnatarii Memoriului *către Ceauşescu (printre ei şi Corneliu Mănescu), Răceanu, însărcinat la Externe cu relaţiile cu Statele Unite, ar fi fost arestat de vreo lună de zile.*

9 martie 1989 (Jurnal)

Jean Stern a citit traducerea Sandrinei şi e entuziasmat de textul lui Dinescu, cel mai bun — zice el — primit din România în ultimii doi-trei ani. Numai că greva de distribuire a ziarelor l-a împiedicat să-l publice la timp. Acum vor fi alegerile municipale, riscă să mai întîrzie. Telefonez lui Gelu (Ionescu) să aştepte liniştit anunţul publicării — probabil săptămîna viitoare — pentru difuzarea programului trimis de Virgil.

10 martie 1989 (Jurnal)

Aflu prin telefon că, la Geneva, Comisia pentru Drepturile Omului de la O.N.U. a condamnat România. Revenind seara tîrziu de la concert, Virgil îmi aduce Le Monde, *şi-mi dau seama că ştirea are o semnificaţie şi mai mare: neluînd parte la vot, s-au desolidarizat de Bucureşti şi Uniunea Sovietică, şi Ucraina, şi Bulgaria, şi Germania de Răsărit. Cum Ungaria are poziţiile pe care le ştim, înseamnă că izolarea lui Ceauşescu începe să ia contururi precise.*

17 martie 1989 (Jurnal)

Apare interviul lui Dinescu în Libération. *De la Megève, telefonez la München, să dăm* le feu vert *pentru programul lui Virgil.*

24 martie 1989 (Jurnal)

Libération *mai publică şi scrisoarea lui Dinescu către D.R. Popescu cînd a fost dat afară din partid şi de la* România literară, *împreună cu un fragment dintr-o scrisoare deschisă, excepţional de dură şi pe faţă, a lui Dan Deşliu către Ceauşescu. Alte telefoane lui Gelu: va fi transmis totul la „Europa Liberă".*

26 martie 1989 (Jurnal)

Întorşi seara la Paris, aflăm ultimele ştiri.

De la Megève, îi telefonasem lui Goma, sugerîndu-i cooptarea lui Dinescu în Pen-Club. Săritor ca de obicei, Paul iar a căzut pe capul lui Tavernier (preşedintele Pen-Clubului), care l-a întîmpinat cu umor: „Ce-ai mai făcut, Paul? Ce scriitori ai mai arestat?" Dar de-abia era în curs de a fi numit Dinescu membru de onoare al Pen-Clubului, că se află de greva foamei a lui Deşliu. Ar fi declarat-o acum vreo 10 zile, după ce s-a percheziţionat la el acasă, i s-a furat servieta şi a fost ameninţat cu un proces pentru „trafic de cafea" (?!). Dorin Tudoran a vorbit la telefon cu el la Bucureşti şi cu soţia lui la Montréal.

27 martie 1989 (Jurnal)

Începe agitaţia: Goma pentru cooptarea lui Dan Deşliu la Pen-Club, noi pentru a o determina pe Véronique Soulé să scrie rapid un articol despre el (a apărut în Libération *din 29 martie,* n.n.). *Telefoane şi la „Europa Liberă" — Stroescu şi Hurezeanu să repercuteze imediat ştirea cu Pen-Clubul şi articolul pentru Deşliu.*

Răsfoind emisiunile „Europei Libere" ce ne-au sosit în absenţă, constat nu numai că au difuzat Memoriul *celor şase mari membri de partid, dar şi că le-au acordat o mare importanţă (prea mare?). Asta la începutul lunii. Bucureştiul a reacţionat mai întîi intrînd în panică. Fiul unuia dintre semnatari — Răceanu — a fost arestat şi s-a anunţat la radio, televiziune, presă un proces al lui ca spion şi „trădător".*

Ceilalţi din „vechea gardă": Apostol, Bîrlădeanu, Corneliu Mănescu, Pîrvulescu, Silviu Brucan, se referă la Constituţie de parcă ar fi fost un monument de drepturi ale omului pe care le-ar fi respectat cu sfinţenie, omenind ţara, cînd, de fapt, au distrus-o. Reacţia lor, foarte utilă pe plan de strategii politice, nu mă angajează în nici un fel, şi cum la München se face destulă vîlvă în jurul ei, îmi voi îngădui luxul moral de a nu o comenta în emisiunile de la Paris. Nu împotriva comunismului se ridică ei, ci a „devierii" lui de cînd Ceauşescu, absolutizîndu-şi puterea, i-a eliminat. Foarte interesant, după primele declaraţii de la Bucureşti, ce păreau a anunţa un val de teroare, acum se tace chitic. Nu se mai suflă nici un cuvînt, poate şi din pricina luării de poziţie americane — şi a lui Mitterrand: orice represiune împotriva semnatarilor Memoriului *ar fi considerată ca o violare a convenţiilor semnate de România.*

30 martie 1989 (Jurnal)

Dejun cu Lucian Pintilie, cu ştiri proaspete de la Bucureşti: Bogza, Doinaş, Hăulică, Paler, Pleşu au semnat o scrisoare către D. R. Popescu, întru apărarea — strict profesională — a lui Dinescu. Oricît de limitate ar fi cerinţele: să i se redea dreptul de semnătură lui Dinescu, să se pună capăt sancţiunilor, în contextul actual tot o semnificaţie politică vor dobîndi.

Din Secolul 20, *cenzura a scos nu doar dosarul Pasternak (traducerile erau făcute de Dinescu şi soţia lui), ci şi întregul capitol Pintilie. Hăulică n-a mai putut salva nimic, el, care luptase aproape un an pentru a păstra coperta cu un tablou de Bernea în care se întrevedea... o cruce. Sau acum priorităţile culturale au cedat pasul celor de altă natură, ca scrisoarea de solidaritate cu Dinescu?*

Pintilie ne-a adus şi ultimul roman al lui Buzura, înmînat de Ana Blandiana, care i-a arătat şi Memoriul *ei de protest, tot pentru recuperarea dreptului la semnătură. Nu-l face însă public, aşa că nu ne vom referi — radiofonic — la el.*

Acum două seri vine la noi Dinu Flămînd, întors din Portugalia. Numai că în popasul său parizian, în drum spre România, a citit ziarele şi, văzînd ce se întîmplă cu Dinescu şi

Deşliu, a hotărît, într-o noapte, să ceară la Paris azil politic. Vrea să-l recomandăm la Libération, *pentru un interviu cu Véronique Soulé, ceea ce vom şi face. N-are remuşcări decît faţă de Hăulică (şi el e la Paris). De la congresul din Lisabona, se întorsese cu dialoguri şi texte ale unor scriitori portughezi pentru* Secolul 20.

1 aprilie 1989 (Jurnal)

Nu ştiu de ce, ni se pare incredibilă ştirea morţii lui N. Steinhardt. S-a sfîrşit joia trecută, la Baia Mare, în drum spre Bucureşti — unii spun: de inimă rea, din pricina barbariei cu care i s-a cenzurat ultima carte, ce n-a ajuns încă pînă la noi. El, în schimb, parcă a rămas aici, aşa cum l-am văzut ultima oară, ghemuit pe un taburet şi ascultînd Vespro della Beata Vergine *cu lacrimile curgîndu-i şiroi pe obraz. Dacă nu ar fi melodramatic — deci nedemn de el — aşa aş vrea acum să-l petrec în moarte, reascultîndu-l pe Monteverdi. Deşi tot atît de uluit ca şi mine, Virgil trebuie să se aşeze imediat la maşina de scris, să-i compună necrologul ca să-l poată înregistra luni. De aici înainte, îi va putea îndeplini şi dorinţa: să difuzeze postum, la „Povestea vorbei", Jurnalul lui de închisoare, din care avem două versiuni. Prima îi fusese luată de Securitate la o percheziţie. Scrisese o a doua. De-abia cînd o terminase, securiştii îi aduseseră înapoi şi primul text. Nu cred că din vreo iluminare, nefirească pentru astfel de oameni. N-aveau cum să-şi dea seama că e una din cele mai originale scrieri asupra experienţei carcerale. Presupun că nimbul bunătăţii lui S. i-a împins spre o concluzie falsă: din mila creştină a autorului, s-au crezut şi ei iertaţi, absolviţi, poate şi mai grav, nejudecaţi. Or, se înşelau: Steinhardt ierta răul făcut lui însuşi, dar nu-şi simţea nici un drept, nici măcar duhovnicesc, să treacă peste crimele săvîrşite împotriva semenilor săi.*

În orice caz, cele două versiuni, cu adnotaţiile lui S.: ce să luăm din prima şi ce din a doua, se află la noi. Pe unde, Virgil va restitui victimelor această mare mărturie a suferinţelor îndurate şi transfigurate.

4 aprilie 1989 (Jurnal)

Ieri, la radio, masă rotundă asupra cărţii lui Goma Din Calidor, *apărută, în sfîrşit, şi în româneşte, sub forma unui caiet — dactilografiat chiar de autor — la „Dialog". O „discutăm" în trei, cu Goma şi Raicu. Apoi, la cafenea, şi cu Alain (Paruit), stabilim textul unui mesaj de solidarizare a scriitorilor din exil cu Dinescu, Deşliu, Dan Petrescu, Cangeopol şi chiar A.D. Munteanu. Fiecare ne luăm propria listă cu scriitori de avertizat — a mea fiind, normal, cea mai lungă. De ieri-seară şi azi toată ziua, nu mai fac decît să telefonez. La New York, îl rog pe Tudoran să-i contacteze pe cei din Statele Unite; la München, pe Hurezeanu, pentru Germania. Îi telefonez şi lui Nestor Rateş (în acel moment director interimar la „Europa Liberă", n.n.), să-i trimit numele semnatarilor cel mai tîrziu lunea viitoare, spre a fi imediat difuzate.*

5 aprilie 1989 (Jurnal)

Mesaj de la Buzura. E în spital, la Cluj, după un atac cerebral. Cînd a ieşit romanul lui Drumul cenuşii, *erau gata să sară din posturi cei care-i îngăduiseră apariţia, în frunte cu cenzorul de la Consiliul Culturii, Şerban Velescu. Buzura s-a repezit la Bucureşti, unde a făcut „un scandal monstru". Apoi a survenit accidentul. Îmi cere să scriu despre roman „atenuat" şi „estetizant". Despre cea mai intensă carte a fricii publicată în vremea din urmă! Va fi un chin.*

Se împlinesc şase luni de cînd Ana Blandiana şi-a trimis Memoriul, *şi tot n-are răspuns.*

Întors din Algeria, Hăulică telefonează şi ne dă detalii asupra Scrisorii de protest trimise lui D. R. Popescu. A mai fost semnată şi de Şora şi Paleologu. Cu totul, şapte. Aştept textul înainte de a da ştirea. În plus, s-ar crede că Hăulică mi-a adus el scrisoarea. Ceea ce n-a făcut şi nici nu i-a fost cerut de ceilalţi. Niciodată nu mi-am îngăduit să am „curaj" pentru alţii.

Continuu telefoanele pentru colectarea de semnături.

De la Tudoran: soţia lui Dan Deşliu i-a comunicat c-ar fi dispărut de acasă. Dus la spital după greva foamei? De bunăvoie? Cu forţa? O avertizez pe Véronique Soulé, reve-

nită de la Varşovia unde, la Congresul culturii (primul liber, după lovitura de stat), 800 de participanţi au trimis un mesaj lui Havel — închis — şi altul lui Dinescu. I-l recomand lui Véronique Soulé şi pe Dinu Flămând, pentru un interviu.

Ştiri indirecte de la Pleşu. E numit muzeograf la... Bacău şi se luptă să ajungă cel puţin la Tescani. I se aplică acelaşi tratament de „îndepărtare" ca lui Mihai Botez, pentru a-l împiedica să mai frecventeze diplomaţi străini. Şi, bineînţeles, a-l pedepsi.

8 aprilie 1989 (Jurnal)

Soseşte Annette Laborey de la Bucureşti. Înfiorată. L-a văzut doar o dată pe Pleşu, urmărit. Urmărită apoi şi ea. Doi securişti o supun unui adevărat interogatoriu în holul de la Athénée-Palace. Văzîndu-i că se apropie şi presimţind ce se va întîmpla, rupe foiţa din agendă unde figurau numele noastre cu adresa şi i-o dă de mestecat colaboratorului ei german, care o... înghite. Securiştii, amabili dar presanţi. Dacă ne cunoaşte pe noi doi. Dar pe Marie-France? (în primul-plan al preocupărilor securiste după prestaţia de la Bruxelles.) I se fac şi recomandări: să evite, la Bucureşti, contacte ca acela, de pildă, cu Pleşu. Nu de altceva, dar le-ar putea aduce neplăceri celor întîlniţi. Mai mult: s-ar putea întîmpla să i se scurteze şederea. Şi — de ce nu? — altă dată n-ar mai primi viză. La vamă, de plecare, control la piele. Noroc — adaugă Annette — că vameşii nu-l identifică pe Walesa fotografiat alături de ea şi, necunoscînd alfabetul chirilic, nu pot citi un mesaj de la un disident din Bulgaria. Film poliţist, după toate canoanele. Pleşu i-a cerut să ne comunice totul cît mai detaliat. Şi mai ales, să facem cunoscută Scrisoarea celor şapte pentru Dinescu, care nu mai are voie să iasă din casa „păzită" de „băieţi".

9 aprilie 1989 (Jurnal)

Îl anunţasem aseară pe Hăulică: trebuie să facem vîlvă în presa pariziană în jurul Scrisorii celor şapte. E de acord să i se dea drumul, cu toate că se va spune şi crede că el a

dezvăluit „secretul". Redactăm comunicatul şi i-l dictez prin telefon şi lui Mihnea, care pînă seara rezolvă totul la nivel parizian: agenţiile France-Presse şi Reuter, articole de apărut în Le Monde *şi* Libération. *Marie-France se va ocupa de Apelul Pen-Clubului. Goma, de forma definitivă a Protestului scriitorilor exilaţi. Un ultim telefon: lui Gelu, să aştepte mîine telefaxul cu datele complete. Îl voi trimite de la radio.*

Şi astfel se încheie o săptămînă răvăşită de atîta agitaţie.

10 aprilie 1989 (Jurnal)

Şi săptămîna asta începe în acelaşi ritm. În timp ce Virgil înregistrează cu Dinu Flămând pentru „Povestea vorbei" (declaraţia lui: de ce nu se mai întoarce), „faxez" către München: lista semnăturilor scriitorilor exilaţi (peste 60 din toate colţurile lumii — cum se spune), articolul din Libération *de Véronique Soulé despre Scrisoarea celor şapte, cel din* Le Monde *şi telegrama France-Presse. Vorbesc apoi la telefon cu Nestor Rateş şi cu Gelu: totul e difuzat azi şi va fi reluat vineri. Trimit lista cu scriitori din exil şi lui Papilian (Radio France Internationale), lui Dinu Zamfirescu pentru B.B.C. şi* Dialog *(revista din Germania a lui Ion Solacolu) şi Antoniei (Constantinescu) pentru* Lupta.

Apare comunicatul Pen-Clubului cu membrii de onoare: Mircea Dinescu şi Dan Deşliu.

11 aprilie 1989 (Jurnal)

Dorin Tudoran: îi dictez şi lui lista, pentru „Vocea Americii". Ne înştiinţează că ne-a trimis primele emisiuni Dan Petrescu-Cangeopol, provenind din transcrierea — de către Dan Alexe — a casetelor cu dialogul celor doi disidenţi ieşeni. Dan Petrescu voia să fie publicată aici o carte cu acest dialog, în care, pentru prima oară, doi intelectuali români din ţară discută pe faţă idei politice şi politică pur şi simplu. Pînă la găsirea unui editor şi a unui traducător, vor fi date largi fragmente la „Vocea Americii", împreună cu scrisoarea de o rară îndrăzneală adresată celor doi de Mariana Ma-

rin. Tudoran i-a cerut lui Virgil o prezentare a poetei, ca introducere la textul ei.

13 aprilie 1989 (Jurnal)

Gelu îmi rezumă telefonic programul cultural de mîine: un apel al Doinei Cornea — a fost din nou bătută pe stradă! — pentru Dinescu şi Deşliu (în favoarea ei n-a semnat nicicînd vreun scriitor român, în afară de Dan Petrescu), din nou lista cu semnăturile scriitorilor din exil şi un grupaj Pleşu, cu articolele criticilor din ţară despre cărţile lui.

15 aprilie 1989 (Jurnal)

Apare, în Le Monde, *apelul Doinei Cornea.*

18 aprilie 1989 (Jurnal)

Telefon de la un scriitor-gazetar din Chişinău, Ion Caţaveică. Efervescenţă mare la Chişinău: au scos, cu un cuvînt înainte patetic de Ion Druţă, prima revistă în limba română cu alfabet latin, Glasul, *şi telefonează, liber şi regulat, la „Europa Liberă".*

În acest timp, la Bucureşti, represiunea se înteţeşte: Apostol, exclus din partid; Brucan, domiciliu obligatoriu; Bîrlădeanu, scos din apartamentul lui. Iar Ceauşescu ar fi ţinut un discurs delirant: românii sunt în stare să-şi fabrice propria lor bombă atomică!

19 aprilie 1989 (Jurnal)

De la Geneva ne telefonează o gazetară: Thérèse d'Obrecht. A luat, pentru Journal de Genève, *un interviu Marianei Celac-Botez, sub tensiune („sur le point de craquer") şi intens supravegheată. Întîlnindu-se pe stradă cu un alt disident, Stăncescu, n-au putut comunica nici măcar prin semne — erau amîndoi urmăriţi.*

20 aprilie 1989 (Jurnal)

Telefon de la Stroescu: a sosit la „Europa Liberă" Scrisoarea celor şapte către D. R. Popescu. Pînă azi nu fuseseră date decît semnăturile, nu şi textul (de altminteri, departe de a fi incendiar, pare mai curînd o intervenţie de „breaslă"). Încadraseră Scrisoarea în program, cînd Nestor Rateş le-a telefonat de la New York să nu-i dea drumul înainte de a-mi cere le feu vert. *La rîndul meu, dau alte telefoane „clandestine". O.K. (cum se spune la München pentru* „feu vert"*): mîine va trece la „Actualitatea culturală", alături de o cronică a mea, destul de prudent-tactică. Încă o dată, nu pot merge mai departe de propria îndrăzneală a celor ce se manifestă, nu-mi simt dreptul de a-i expune mai mult decît vor s-o facă ei înşişi.*

21 aprilie 1989

Începem cu cîteva citate. Primul:

„Cine nu se mai teme, se dezvaţă să fie sluga altuia, cine învaţă să moară nu-l mai învaţă nici dracu' să fie slugă."

Al doilea:

„Şi robia e o boală [...] şi orice boală are nişte cauze sufleteşti şi dacă nu te vindecă nimeni e bine să te înveţi să te vindeci singur, înainte de a te îmbolnăvi atunci cînd boala pluteşte în jurul tău."

Al treilea citat:

„A demasca! Adică a scoate masca! Dar ce verb superficial, dacă îşi închipuie că în secolul nostru masca este pe faţa omului. Nu e. Masca e înăuntru, omul este pe dinafara măştii..."

Al patrulea:

„ ...un ins care, ajungînd într-un post, îşi pierde personalitatea, n-a avut-o, cred, niciodată..."

Al cincilea:

„Asta e disperarea, să te laşi dus ca de o apă şi deci să fii de acord cu faptele unora — şi de a nu căuta şi de a nu găsi tu o soluţie a ta salvatoare. De fapt, a nu gîndi, asta e temelia tiraniei, bazîndu-se pe acordul tău, pe luciditatea ta, care zici: asta e situaţia!"

Şi, în sfîrşit:

„Nu poţi trece de la o stare foarte rea la una foarte bună peste noapte. Or, unii zic acuma că e foarte bine şi de fapt nu este aşa şi lumea vede că nu este aşa şi poate să nu mai aibă încredere nici în ziua de mîine pe care i-o prezinţi şi mai luminoasă şi cînd el vede că acuma îl minţi sub ochii lui despre ce mănîncă el şi vede şi se-mbracă sau vrea să se îmbrace, e clar că despre ce nu vede omul, adică despre viitor [...] poţi să-l minţi şi mai grozav."

Citatele acestea nu sunt extrase nici din răsunătorul interviu acordat de Mircea Dinescu ziarului parizian *Libération*, nici din scrisoarea deschisă către Nicolae Ceauşescu semnată de Dan Deşliu, căreia i s-a răspuns cu montajul grotesc al unui proces pentru trafic de cafea. (Dan Deşliu a făcut greva foamei pentru a răspunde acestei imposturi.) Citatele nu sunt copiate nici din vreo tabletă a Anei Blandiana, dintre acelea ce nu mai pot apărea în *România literară*, poeta fiind pusă la index. Nu sunt semnate nici de vreunul din disidenţii de la Iaşi, Dan Petrescu sau Liviu Cangeopol. Şi n-au apărut nici în scrisorile de protest ale lui Aurel Dragoş Munteanu.

Ele aparţin — paradoxal şi dramatic — lui D. R. Popescu, actualul preşedinte al Uniunii Scriitorilor. Primele trei din romanul *F.*, apărut în 1969, celelalte din volumul intitulat generic *Vînătoarea regală*, din 1973. Paradoxal şi dramatic, deoarece acelaşi D. R. Popescu i-a convocat şi pe Ana Blandiana şi pe Mircea Dinescu, pentru a-i da afară de la *România literară*, pe care cu dezonoare o conduce. Acelaşi D. R. Popescu care, în *F.*, socotea că nu poate exista iertare nici în moarte pentru crimele colectivizării, ce îmbolnăviseră iremediabil fiinţa oamenilor şi starea pămîntului, aplaudă azi pe cei ordonînd distrugerea satelor. Acelaşi D. R. Popescu, care credea a fi găsit în ne-teama de moarte soluţia pentru a te descotorosi de boala robiei, s-a lăsat robit pînă într-atîta, încît a transformat o Uniune menită să asigure apărarea scriitorilor într-o citadelă a imobilităţii, unde nimeni să nu mai aibă dreptul de a se exprima.

În ce termeni i-a anunţat Anei Blandiana excluderea ei de la *România literară*, nu ştim — deşi la Bucureşti se spune că nu fără o nedisimulată satisfacţie. Cunoaştem, în schimb, din Scrisoarea pe care i-a adresat-o Mircea Dinescu, felul în care

s-a purtat cu el. Reproducem acest fragment, deoarece el aparţine de drept memoriei, nu numai literare:

„Deoarece consider încă Uniunea Scriitorilor un sindicat scriitoricesc care trebuie să-şi apere membrii, vreau să vă reclam, domnule Preşedinte, că pe data de 14 martie, tot Dvs., dar în calitate de conducător al revistei *România literară*, m-aţi anunţat oficial că am fost destituit din postul de redactor al revistei din pricina faptului că am participat, fără aprobare, la recepţii date de ambasadele străine şi că am fost vizitat de ziarişti, scriitori şi diplomaţi din ţările socialiste şi capitaliste. Vă reamintesc ce v-am spus şi cu alte ocazii, că un scriitor este în primul rînd o persoană publică şi că tot ce scriu şi gîndesc e adresat marelui public, fără vreo părtinire ideologică, că nu deţin secrete de stat, că din chiar esenţa tragicelor secrete existenţiale şi profesionale se întrupează o eventuală operă şi că din însăşi dezvăluirea lor, din contactul nemijlocit cu semenii, indiferent de culoare şi naţionalitate, se conturează un destin scriitoricesc. Poate cumva aţi uitat, domnule preşedinte — dar sunteţi şi Dvs. scriitor şi împreună ar trebui să ne mîncăm pîinea din aceeaşi libertate pe care Dvs. mi-o refuzaţi mie, pedepsindu-mă şi aruncîndu-mă în postura de şomer. Nu v-a trecut probabil prin cap că din versuri nepublicate şi dintr-o semnătură pusă la index nu se poate întreţine totuşi o familie cu doi copii, cum nu v-a trecut probabil prin minte nici faptul că, în timp ce insinuaţi că am călcat un decret nepublicat oficial, articolele de bază din Statutul instituţiei pe care o conduceţi au fost încălcate în mod grosolan, Uniunea Scriitorilor fiind de mai bine de patru ani paralizată, Consiliul de conducere din care eu însumi fac parte nemaiprimind aprobarea de a se mai întruni.

Cu o clipă înainte de a vă auzi sentinţa am crezut că m-aţi chemat să semnăm împreună un act de dezaprobare pentru arestarea dramaturgului Vaclav Havel, colegul nostru cehoslovac, şi faţă de sentinţa de condamnare la moarte a colegului nostru Salman Rushdie. N-a fost să fie, domnule preşedinte. Păcat."

„Păcat" e un eufemism. Vocea lui D. R. Popescu nu s-a făcut auzită, pînă în clipa cînd scriu aceste rînduri, decît de partea puterii, ca instrument al acestei puteri. Protestele au venit din alte orizonturi. La Varşovia, de pildă, la 1 aprilie, cînd 800 de personalităţi din lumea literară şi artistică, în

frunte cu cineastul Andrej Wajda, au redeschis Congresul cultural întrerupt acum mai bine de şapte ani de declararea stării de asediu din 12 decembrie 1981, pe lîngă adoptarea unei Charte a culturii poloneze, au fost lansate două apeluri, unul în favoarea lui Vaclav Havel, altul pentru Mircea Dinescu. La Paris, Pen-Clubul i-a adoptat ca membri de onoare atît pe Mircea Dinescu, cît şi pe Dan Deşliu. Din Franţa, din Germania, din Europa, în general, ca şi din Statele Unite, scriitori români din exil au semnat şi ei un manifest de solidaritate. Şi cum exilul românesc sporeşte pe zi ce trece, zile de deznădejdi succesive, semnăturile sunt foarte numeroase. Tot Mircea Dinescu, în interviul amintit, explica de ce:

„Scriitorul a început să fie considerat din principiu un delincvent care trebuie să-şi declare anual maşina de scris la poliţie, să raporteze ce-a discutat cu colegul dintr-o ţară vecină, să-şi dea manuscrisele la studiu unor comisii calificate în citirea printre rînduri sau să-şi întîlnească propriii cititori numai cu aprobări speciale. Luarea amprentelor mai lipseşte, să fie cazierul complet. Nevroza colectivă ce a cuprins populaţia face ravagii în rîndul artiştilor, marginalizaţi, umiliţi, împinşi spre duplicitate, condamnaţi la o sinucidere lentă. În România adevărul umblă, cum se spune, cu capul spart — dar scriitorii nu mai pot fi numiţi chirurgi ai realităţii, fiind transferaţi la secţia de cosmetică a Puterii, întru împopoţonarea Urîtului, întru fardarea Minciunii, întru proslăvirea Mediocrităţii. Complexele specialiştilor în compromisuri s-au reactivat, devenind agresive la adresa celor ce se distanţează de corul lăudătorilor plătiţi. Pentru supravieţuire nu există decît două soluţii — acceptarea unei vieţi de privaţiuni la umbra unor prezumtive manuscrise de sertar sau emigrarea. Exilul exterior e cel mai adesea ultima consecinţă a exilului interior. Nimic mai tragic însă ca depopularea spaţiului românesc de propriii artişti care au fost şi sunt sarea acestui pămînt."

Manifestul de solidaritate a scriitorilor exilaţi cu Mircea Dinescu, Dan Deşliu, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, Ana Blandiana, Andrei Pleşu, Aurel Dragoş Munteanu trebuie să fi ajuns, desigur, pe biroul lui D. R. Popescu. Ca şi Scrisoarea celor şapte scriitori din ţară — printre cei de prim-plan — cerîndu-i să-şi exercite dreptul statutar apărîndu-l pe colegul său Mircea Dinescu.

Cine va răspunde la aceste apeluri? Scriitorul, sau activistul D. R. Popescu?

Din două una. Fie au dreptate cei care pretind că D. R. Popescu n-a fost niciodată o conştiinţă. Că după intermediul juvenil al *Leului albastru* n-a mai avut curaj decît cu voie de sus. Că, în fond, în *F.*, publicat în 1969, n-a criticat decît trecutul, iar în 1973, pentru *Vînătoarea regală*, la fel. Că nu era nevoie de mult curaj pentru aşa ceva, ba chiar se şi „purta", cum se spune. Acestora, şi nu sunt puţini, D. R. Popescu pare a le fi dat dinainte dreptate, atunci cînd îi încredinţa unui personaj această certitudine:

„ ...un ins care, ajungînd într-un post, îşi pierde personalitatea, n-a avut-o, cred, niciodată..."

După a doua, fragilă, improbabilă ipoteză, cel care nu vedea, în romanele sale, iertare pentru hoţii de suflete şi conştiinţă, iertare dar nici uitare, negîndu-le pînă şi dreptul la moarte, la pacea cimitirelor, e greu să fi pierdut el însuşi amintirea tuturor clipelor sale de luciditate. Gustul puterii n-ar fi putut, după aceşti puţini şi firavi apărători, să ucidă cu totul în el amintirea scriitorului ce nu se salva doar prin fantasmare, ci punea în cauză marile boli ale realului, istoria cu malformaţiile sale. Pentru aceştia din urmă, robia fiind o boală, anumite şocuri terapeutice te-ar putea ajuta să te însănătoşeşti.

Nu de astfel de şocuri duce lipsă, în ultima vreme, preşedintele Uniunii Scriitorilor. Mircea Dinescu e izolat în propria-i casă de Securitate; Dan Deşliu, în greva foamei; Dan Petrescu, păzit şi persecutat; Andrei Pleşu, mazilit; Ana Blandiana, fără drept de semnătură.

Care om de bună-credinţă ar vrea să se afle acum în locul lui D. R. Popescu, acţionînd ca D. R. Popescu? Cum adică, pe biroul tău să se afle scrisoarea a şapte personalităţi de seamă ale vieţii literare, întru apărarea lui Mircea Dinescu şi, în loc să te alături unor Geo Bogza, Ştefan Augustin Doinaş, Dan Hăulică, Octavian Paler, Alexandru Paleologu, Andrei Pleşu, Mihai Şora, semnătura ta de preşedinte al unei uniuni scriitoriceşti să se aştearnă, dimpotrivă, de la sine, calm, neproblematic, în orice caz supusă, plecată, robită, lîngă parafa puterii? Nu e o întrebare, e o enigmă.

22 aprilie 1989 (Jurnal)

Aseară, telefon alarmat de la Dorin Tudoran: din trei surse a aflat că Dan Deşliu ar fi fost internat la Spitalul de nebuni nr. 9 din Bucureşti. Începe febra telefonică: Marie-France să-l alerteze pe Ion Vianu, apoi Véronique Soulé, pentru ştire (la condiţional) în Libération *(apare chiar azi o notă), la „Europa Liberă" (Gelu şi Stroescu). Despre confirmarea după care s-ar putea dezlănţui o campanie, slabă speranţă.*

Cartea lui Virgil despre experienţa de la Piteşti a apărut în samizdat în Polonia: îl înştiinţează fiica lui Kolakowski.

Mă „atacă" Păunescu: în versuri şi în proză. Că „denigrez voievozii" şi bineînţeles... patria. Pleacă, de fapt, de la o masă rotundă la „Teze", cu Matei Cazacu şi Mihnea, pe tema Dracula. Ei „denigrau" — ca să spun aşa. Dar ce importanţă are? „On ne prête qu'aux riches."

23 aprilie 1989 (Jurnal)

Telefon de peste un ceas cu Véronique Soulé. Vrea să-i dau un interviu pentru un mare articol asupra „trezirii" — expresia e a ei — scriitorilor români. Îşi propune să-l întîlnească şi pe Marin Sorescu (a fost publicată traducerea din La Lilieci, *şi Véronique Soulé îşi închipuie că va afla acolo o descriere-protest a sistematizării). Îi explic cît pot că nu este deloc vorba de aşa ceva. Să nu se aştepte din partea lui S. la un interviu disident, de tipul celui al lui Dinescu. Pare nu numai a înţelege, dar şi a admite că există şi camuflaje ale curajului, de luat şi ele în seamă. Presupun că astfel M. S. nu va avea de făcut faţă unor întrebări prea explozive pentru el.*

25 aprilie 1989 (Jurnal)

Veşti de la Bucureşti: nici nu se confirmă, nici nu se infirmă internarea lui Deşliu.

Ana Blandiana a fost anunţată că volumul ei din „Biblioteca pentru toţi" a fost deblocat. Memoriul poetei a sosit la „Europa Liberă". Nu pentru difuzat, ci de păstrat.

Sună de mai multe ori Hăulică: a aflat de la Doinaş că semnatarii Scrisorii pentru Dinescu sunt pedepsiţi, li se retrag articolele de peste tot. În afară de Geo Bogza, care pierde marea ocazie de a redeveni ce fusese în timpul războiului printr-un gest foarte simplu: refuzînd să mai publice în România literară *(de rubrica lui nu s-au atins), în semn de minimă solidaritate cu cosemnatarii.*

Îi dictez la telefon lui Véronique Soulé, traducînd-o, „Scrisoarea celor şapte". E încîntată de convorbirea cu Sorescu, şi vrea să-l vadă şi pe Hăulică. Virgil s-a întîlnit şi el, în oraş, cu Sorescu: ne-a adus piesa lui inedită Vărul Shakespeare. *Se fereşte de orice „gest" în România, să nu fie silit să... emigreze. Îi găseşte „sinucigaşi" pe cei şapte!*

26 aprilie 1989 (Jurnal)

Thérèse d'Obrecht ne trimite cele două articole ale ei din Journal de Genève. *Printre cei ce se opun e citat şi Gabriel Liiceanu. Ceea ce ea nu ştie, şi nu scrie, este că Liiceanu a fost printre primii — şi atît de rarii — care i-au telefonat, în semn de solidaritate, lui Dan Petrescu (după ce textul acestuia din urmă fusese difuzat la „Europa Liberă"), şi că, pe cale mai mult sau mai puţin indirectă, a fost somat să se „potolească".*

27 aprilie 1989 (Jurnal)

Ana Goma a avut o idee de care Paul e, pe bună dreptate, încîntat: să-l preseze pe Jack Lang ca să invite pe cei „pedepsiţi" acum pentru atitudinea lor demnă la Congresul pentru Drepturile Omului ce se va ţine cu ocazia Bicentenarului Revoluţiei Franceze.

A apărut articolul lui Véronique Soulé. E de o rară promptitudine. L-a văzut şi pe Hăulică, îndelung, şi i-a plăcut foarte mult. H. se întoarce mîine la Bucureşti, deşi mulţi dintre prietenii lui francezi şi „internaţionali" l-au îndemnat să rămînă, să nu fie „sinucigaş", vorba lui S.

28 aprilie 1989

Autorităţile comuniste din România, care n-au bani să-şi hrănească populaţia, dispun, în schimb, de fonduri disproporţionate pentru a-i îndemna pe turişti să viziteze ţara unde curge laptele şi mierea.

Operaţie întru totul păguboasă. Mai întîi, pentru că mai tot omul ştie acum, după cele citite prin ziare şi mai ales din imaginile de la televiziune, că România a devenit un fel de enclavă a totalitarismului absolut, într-o Europă răsăriteană peste care bate vînt de perestroika şi glasnost, o Europă înfierbîntată, mai ales la Moscova, Budapesta şi Varşovia, de metamorfoze spectaculare.

Apoi, fiindcă dac-ar fi străini care să nu cumpere ziare şi să nu deschidă televizorul, le-ar fi de ajuns să facă o călătorie în ţară pentru a se dumiri. Chiar dacă au parte de hoteluri zise de lux şi de spectacolul mării, pe care nici un regim din lume nu-l poate schimba. Le ajunge să asiste la tratamentul rezervat indigenilor pentru a înţelege.

În sfîrşit, străinul ce nu se încadrează într-un grup se vede suspectat de a fi un gazetar potenţial, şi e urmărit, fără mari precauţii, de-a lungul şederii sale, ceea ce îi îngăduie să se identifice mai lesne cu condiţia românească şi să simtă, pe pielea lui, statutul de fugărit posibil al oricărui băştinaş.

Totuşi, cum nu există urmă de logică în reacţiile oficiale ale Bucureştiului, se cheltuiesc sume enorme cu această reclamă nu doar inutilă, dar, la limită, primejdioasă pentru un regim ce speră să-i ţină pe turişti într-o rezervă aparte, despărţindu-i de localnici.

Astfel, la Paris, în ultima vreme se etalează pe zidurile metroului mari panouri publicitare cu un peisaj variat: mare, munţi şi mînăstiri, incitînd pe parizieni să-şi petreacă vacanţa în România tuturor visurilor, la nişte preţuri sfidînd orice concurenţă.

Şi, pentru prima oară — dovadă că a ajuns de notorietate publică acest caz nefericit al României —, panourile se văd acoperite de inscripţiile trecătorilor. Am notat printre ele următoarele formule: „lagăr de concentrare", „Ubu Bucarest", „Opération-Villages", ca şi tot felul de remarce injurioase la adresa cuplului Ceauşescu; din cînd în cînd, chiar un apel patetic pentru Doina Cornea, al cărei nume a ajuns să se con-

funde cu tot ceea ce este opoziţie în ţară. Pe cîteva panouri, un desen înlocuia orice text: *un ţarc de sîrmă ghimpată.*

Şi, într-adevăr, ţarcul acesta suprapus peste imaginile mirifice şi ireale ale potemkiniadei ni s-a părut simbolul cel mai exact al stării generale din România. Aceiaşi care încearcă să ademenească străinii, sperînd că le vor obţine dolarii şi le vor impune cecitatea, se străduiesc cu tot dinadinsul să-i izoleze de restul populaţiei, interzicînd acesteia să ia orice contact cu ei. Se dă chiar un decret în acest sens, dar nu se cutează a-l publica, prea e ruşinos. Un fel de decret clandestin, de parcă puterea ar fi conştientă că săvîrşeşte acte ilegale, pe care nu numai acordurile internaţionale, nu numai propria Constituţie a ţării, dar pînă şi hîrtia nu le poate răbda. Un decret fără urmă scrisă; dacă-l încalci însă eşti pedepsit.

Ziarele, posturile de radio şi de televiziune din Occident nu încetează să amintească rezultatele acestui decret, sui-generis pînă şi în ţările cu regim comunist. În timp ce la Moscova, la Varşovia, la Budapesta contactele cu străinii se înteţesc, ţarcul românesc tinde să se consolideze. Nu numai la Doinea Cornea nu se mai poate ajunge (miliţianul din faţa uşii nu poate fi camuflat, are şi scăunaş, să nu se obosească stînd în picioare), dar dintre scriitori (adică exact categoria ce-ar trebui să întreţină relaţii cu colegii străini, de n-ar fi decît pentru a face cunoscută literatura ţării lor) cîţiva au fost pedepsiţi tocmai în funcţie de acest decret care, în principiu, nu există (ca şi cenzura, de altfel). Pînă mai ieri prea puţin cunoscuţi la Paris, Mircea Dinescu şi Andrei Pleşu sunt acum nume notorii (s-au scris articole, se înmulţesc protestele). Ei au fost izolaţi din acest motiv, ce le-a fost comunicat cum nu se poate mai oficial. Mircea Dinescu, la el în casă, fără dreptul de a mai ieşi; Andrei Pleşu, mazilit în provincie. Şi toată lumea a aflat astfel, în străinătate, că unul dintre cei mai efervescenţi poeţi ai generaţiei sale şi cel mai de seamă filozof al artei nu doar din generaţia sa se văd condamnaţi fără proces, fără urmă de judecată, pentru a fi violat cea mai absurdă, mai nelegală dintre legi. Dacă regimului îi e ruşine s-o publice, nu-i este, în schimb (părăsiţi orice logică, voi care intraţi în ţarcul românesc), să-l pună pe preşedintele Uniunii Scriitorilor să notifice o astfel de hotărîre celor nedreptăţiţi.

Mircea Dinescu îi scria, printre altele, lui D. R. Popescu:

„V-aţi întrebat oare cum va arăta situaţia, la care suntem obligaţi prin decret, de a ne întîlni cu colegii străini într-un fel de vorbitor, la Uniunea Scriitorilor?"

Şi mai clar, Dan Deşliu definea astfel situaţia ţării întregi şi, bineînţeles, nu numai a scriitorilor, într-o scrisoare deschisă către Nicolae Ceauşescu:

„Organele represive au transformat ţara într-un lagăr de concentrare în aer liber. Refuz să fiu tratat ca un gunoi care trebuie ascuns undeva, atunci cînd «boierii» străini vin în vizită."

În plină grevă a foamei, acest scriitor şi mai în vîrstă, şi bolnav a fost acuzat de „trafic cu cafea" (ridicolul nu ucide la Bucureşti) şi, în a 18-a zi a grevei foamei, a dispărut pur şi simplu de acasă. Da, aşa se petrec lucrurile în România, unde un scriitor poate să dispară în văzul lumii, ca Dan Deşliu; altul să fie surghiunit, departe de ochiul străinului, ca Andrei Pleşu; un al treilea să fie cu domiciliu obligatoriu, ca Mircea Dinescu. În acest timp, la Iaşi, nu numai că Dan Petrescu e cu pază la uşă şi urmărire pe stradă, Liviu Cangeopol supravegheat şi el, dar o profesoară de italiană, Ana Alassio, e dată afară şi de la Universitate, şi din ţară pentru că l-a văzut pe acelaşi Dan Petrescu. (Interviul ei din 2 aprilie, în revista italiană *Panorama*, e revelator din acest punct de vedere.)

O lege nescrisă produce ravagii în România. Cît despre cele scrise, nerespectarea lor de înseşi autorităţile ce le-au promulgat sau au semnat pentru buna lor punere în aplicare în instanţe internaţionale duce spre acelaşi tip de represalii. Uneori şi mai grave. Astfel, uniunile de ziarişti din Occident continuă să protesteze împotriva arestării şi detenţiei în condiţii pe cît de misterioase, pe atît de îngrijorătoare a celor trei ziarişti: Băcanu, Uncu şi Creangă, ca şi a tipografului Chivoiu, care, punînd la punct un manifest, nu-şi exprimau nici ei altceva decît dreptul la libertatea de opinie. Pentru a nu mai aminti de fruntaşii şi veteranii de partid care, pentru un memoriu de protest adresat secretarului general, se văd fie excluşi din partid, fie mutaţi prin alte locuri şi tîrguri. Ca nişte vulgari borfaşi, chiar dacă în partid numele lor erau răsunătoare.

Şi mai aspru trataţi cei din afara partidului: s-au trezit direct la închisoare. Chiar dacă au fost eliberaţi, fie rămîn sub

inculpare, fie sunt izolaţi de semenii lor. De n-ar fi să ne gîndim decît la Stăncescu sau la Gabriel Andreescu.

Împotriva violării sistematice a drepturilor omului în România protestează Comunitatea Europeană, de la forurile ei cele mai înalte (Parlament European, şefi de guverne şi de stat, Comisia pentru Drepturile Omului de la O.N.U., şefi de partide, parlamentari) pînă la personalităţile vieţii culturale, la gazetari, la primarii care adoptă năpăstuitele şi primejduitele noastre sate, sau chiar la marele public, oamenii simpli desenînd ţarcul pomenit pe panourile publicitare ale O.N.T.

În acest timp, se face reclamă pentru a se atrage turiştii în România. Ce se speră? Că dacă nu-i ţine de mînă un Andrei Pleşu, nu citesc poemele lui Mircea Dinescu sau ale Anei Blandiana, nu aud protestul lui Dan Deşliu, nu ajung pînă în Clujul Doinei Cornea sau în Iaşii efervescenţi, vor fi transformaţi în nişte orbi? Că nu le va fi frig, foame? Că, într-o ţară unde Securitatea şi miliţia cumulează atîtea „braţe de muncă" încît te întrebi, între supraveghetori şi supravegheaţi, pentru cine mai e loc sub soare, nu vor simţi acest frison, această contagiune a fricii?

Gazetarii întorşi dintr-o călătorie (în general, cu peripeţii) în ţară le declară exilaţilor ce le descriseseră mai înainte situaţia: „Dar ce ne-aţi spus nu e nimic. E infinit mai rău. Să vă spunem noi ce-am trăit. E inimaginabil. Trebuie să vezi ca să crezi."

Aşa că, logic, ar trebui să fie lăsat să circule liber Mircea Dinescu. Să fie publicată din nou Ana Blandiana. Să fie readus la Bucureşti Andrei Pleşu. Să fie lăsat în pace Dan Deşliu. Să fie eliberaţi gazetarii şi tipograful arestaţi. Să fie puşi la o treabă mai utilă „băieţii" ce-i păzesc pe Doinea Cornea, pe Dan Petrescu, pe Mariana Celac, pe atîţia alţii. N-au nevoie de ei străinii ca să-i îndrume. Cît nu li se va lua la vamă şi vederea, n-au nevoie de altceva pentru a desena mintal, deasupra imaginii României, un... ţarc.

3 mai 1989 (Jurnal)

Ne sună Dorin Tudoran: în noaptea de 27 spre 28 aprilie, Arta Deşliu a vorbit cu soţul ei. Dan Deşliu i-a spus că n-a

fost internat. Nu l-au luat de acasă. E păzit cu arma în mînă. A încetat greva foamei, deoarece începuse să aibă tulburări de vedere. O singură dată a fost lăsat să iasă din casă, pentru a i se fura — în absenţă — carnetul de note.

Nici n-am timp să-i reproşez lui Dorin că ne dă ştirea atît de tîrziu, trebuie să anunţ imediat pe cei care se ocupă cu protestele: Mihnea, Marie-France, Goma, Véronique Soulé. Anunţ şi München-ul.

Goma crede că nu e adevărat. După el, Deşliu a fost internat şi i s-a dat drumul tocmai ca să poată lansa această dezminţire.

5 mai 1989

Nu credem că atitudinea cea mai bună faţă de romanul lui Augustin Buzura *Drumul cenuşii* poate fi comentariul solar al distanţei critice. E o carte de noapte albă, tensionată, de problematizare a existenţei şi a sensului ei, şi nu în cele din urmă şi de iubire. Dacă nu participi, dacă lectura ei nu-ţi provoacă şi ţie insomnii prielnice întrebărilor ultime, dacă de-a lungul povestirii chinuite, gîfîite, nu simţi cum te modifici o dată cu personajul-narator, înseamnă că nu ţi se adresează, că e mai bine să nu te apropii de un astfel de text ce arde.

Chiar dacă romanul lui Augustin Buzura e solid şi savant arhitecturat pe mai multe structuri, şi de cronologie, şi de limbaj, şi de acţiune, oferindu-ne chiar un suspans demn de un roman poliţist al conştiinţei, nu ni se pare că în felul în care autorul îşi dispune materia epică pe diferitele ei „drumuri de cenuşă" stă originalitatea acestui roman. Ci în tensiunea sa constantă, în frica omului pîndit, hăituit (iubirea însăşi e contaminată, fragilizată de pînda din jur), frică ale cărei răni nu se pot cicatriza; în certitudinea că pe această lume există adevăr şi există minciună, şi mai ales în conştiinţa nefericită a naratorului, Andrei Coman, gazetar chinuit de stereotipurile din articolele sale, străduindu-se să scape de propria-i laşitate. Iată ce spune Andrei Coman despre el însuşi:

„ ...să porţi după tine, incomodă şi apăsătoare povară, ruşinea de a şti că şi tu eşti dintre cei care nu spun ce-i doare, fiindcă, printre altele, aşa ai fost obişnuit. [...] să ştii că toate hîrtiile, casetele şi notele acestea nu sunt ceea ce ar trebui să

fie, nici salvare, nici bucurie, nici document, ci o tîrîre aproape vinovată pe marginea relativ comodă ce desparte adevărul de minciună."

Andrei Coman scrie aceste rînduri într-o noapte albă, aşteptînd într-o casă la ţară pe iubita lui, şi avînd răspîndite pe birou casetele de magnetofon şi notele din care îşi alcătuieşte romanul *Biografii comune*. Ascultînd casetele sau confesiunea naratorului, ieşim şi revenim, cu o periodicitate destul de calculată spre a părea întîmplătoare, din şi în timpul iniţial, pentru a ne întoarce, fie cu un an în urmă, cînd naratorul şi-a întîlnit marea iubire, pe Ana Maria, fie spre un trecut mai îndepărtat. Trei registre temporale, cum remarcă şi Marian Papahagi, ce îngăduie nu doar suspansul pomenit, dar şi irupţia personajelor din romanul precedent, *Refugii* (primul volum al trilogiei *Zidul morţii*, *Drumul cenuşii* fiind al doilea). Unele personaje sunt neschimbate, ca doctoriţa Victoria Oprea; altele dobîndesc noi dimensiuni, ca Sabin Dan, arhitectul ce a încercat să se sinucidă, sau Ana Maria. Sub camuflajul acestui nou nume, n-o identificăm imediat pe Ioana Olaru din *Refugii*, deşi ne trebuie totuşi mai puţin timp decît naratorului, care nu dezleagă enigma decît aproape de final — poate că aceasta ar fi singura slăbiciune a construcţiei: a lăsa cititorului superioritatea asupra naratorului. Şi, în sfîrşit, Helgomar David, prezent în *Refugii*, devine aici o obsedantă absenţă. Despre el ştim mai ales, cum spune un personaj, c-a luat în serios „ideile pentru care merită să trăieşti". Plătind destul de scump, deoarece a dispărut — nu se ştie dacă în moarte, în străinătate sau în nebunie, lobotomizat. Or, doctoriţa Victoria Oprea n-a renunţat să-l caute. Cu toate riscurile. Acceptînd s-o ajute, deoarece meseria lui îl poartă, în reportaje, de-a lungul şi de-a latul ţării, Andrei Coman va cunoaşte personal aceste riscuri. De ce acceptă să continue? Deoarece tînjeşte după acel adevăr neconţinut în propriile sale articole, e obsedat ca timpul să nu se ofilească în absenţa martorilor (de unde înregistrările pe casete care, nu o dată, îi sunt furate), e nefericit de condiţia sa de „laş" fără perspective. Şi iarăşi lăsăm cuvîntul naratorului, care, de-a lungul nopţii de aşteptare, are tot timpul să se întrebe:

„ ...oamenii, dar care? Cei cunoscuţi, cei ştiuţi de mine? Da, de fapt toţi sîntem oameni, nu avem alt termen... Vorbesc de parcă aş aparţine altei specii... Curaj în baie, cu apa

curgînd dezlănţuită, sau în plin cîmp, uitîndu-te în toate părţile ca nu cumva să fie cineva prin apropiere, curaj în braţele unei femei, în obscuritatea încăperii, spunînd în şoaptă jumătăţi, falnice jumătăţi de adevăruri, curajul de a nu vedea decît micile nimicuri din jur, de a da vina pe cel mai mic şi mai inofensiv dintre cei mai mici, curajul de a înjura pe la spate, cu mintea întunecată de alcool, sau de a accepta orice şi oricînd, ridicînd degetul cu nevinovăţie pentru a indica presupusa cauză a relelor... Mereu şi mereu laşii: nu am încotro, accept orice în numele unei aşa-zise vieţi normale — trebuie să trăiesc şi eu —, al salvării unor copii, al speranţei că destinul va rezolva pînă la urmă ceea ce n-ai fost tu capabil... Curajul de a susţine că alţii, întotdeauna alţii sunt vinovaţi de mizeria ta, de degradarea şi umilinţele prin care treci, de tot ceea ce nu-ţi convine. Mereu şi mereu: destinul, istoria, conjuncturile, cerul şi astrele, diavolul şi tot ce există în afara ta. Idee stupidă, periculoasă: nu sunt mai păcătos ca alţii, fac şi eu ce fac alţii, dacă şi alţii spun asta... [...] Fără adevăruri spuse deschis, fără ochi buni, fără trecut şi fără viitor, capabil uneori să-ţi auzi şoaptele şi gîndurile contrazise în gînd... [...] Ce fel de fiinţe suntem? Catastrofa cea mai mare este că ne-am obişnuit cu umilinţa, nu o mai simţim, am ajuns s-o suportăm, să ne lăsăm transformaţi de ea, să devenim complici cu ea, să nu ne mai putem desprinde chipul pe care ni l-a hărăzit, nici măcar atunci cînd suntem singuri. Saltul de la umilinţă la curaj şi demnitate — mai dificil poate decît cel de la maimuţă la om — nu pare apropiat. Ce fel de fiinţe suntem?"

În încercarea — la început şovăielnică, speriată — de a săvîrşi un astfel de „salt", Andrei Coman va fi ajutat nu numai de conştiinţa sa, pe cît de nefericită pe atît de activă, dar şi de o femeie ce se aruncă în faţa maşinii lui ca pentru a se sinucide. O va lua cu el de-a lungul acestui drum pe care cenuşa tinde să se transforme în jăratic. Ana Maria, alias Ioana Olaru din *Refugii*, dobîndeşte o şi mai mare complexitate din pricina rolului asumat. De fapt, în urma voinţei testamentare a doctoriţei Victoria Oprea, vrea şi ea să-l regăsească pe Helgomar, şi pentru asta are nevoie şi de casetele lui Coman. Neîncrederea, suspiciunea alcătuind ţesătura însăşi a acestui univers, în loc să i-o poată spune direct, joacă un rol de femeie enigmatică, cu trecutul ferecat. Iubirea dintre cei doi

trebuie să înfrunte toate piedicile negrului cotidian: suspiciunea, frica, umilinţele, obiceiul de a te ascunde în tine — singurul refugiu fără risc —, complotul permanent al vulgarităţii şi agresivităţii. Pericolele şi grotescul înconjură din toate părţile, ca tot atîtea ape putrede, înveninate, mica insulă pe care se străduiesc să şi-o prezerve: Andrei spre a-şi săvîrşi metamorfoza, Ioana spre a-şi spăla trecutul. Amîndoi pentru a nu mai avea de ce să se întrebe: „ce fel de fiinţe suntem?"

Romanul se deschide şi se închide pe noaptea cînd, la un an de la întîlnirea lor, încheiată şi ea cu o agresiune, Andrei aşteaptă revenirea Ioanei. Sfîrşitul, lăsat deschis, probabil spre al treilea volum al ciclului, nu ne îngăduie să ştim dacă această iubire va fi fost mai puternică decît conjunctura, dacă pîndiţii vor fi scăpat de pîndari, dacă rănile fricii vor fi fost cicatrizate de iubire. În noaptea lui Andrei Coman, întretăiată de prezentul amintirii, nu dispunem nici măcar de certitudinea că aşteptarea aceasta are cu adevărat rost. Am spus „prezentul amintirii", şi acest prezent, în care se impune trecutul, nu este străin, probabil, de atmosfera de continuă tensiune a romanului. Planurile narative, amestecate ca şi ale timpului, au şi altă finalitate decît cea a virtuozităţii arhitecturii, fac parte din respiraţia febrilă a naratorului, ce-şi joacă fiinţa căutîndu-se pe sine, recopiindu-şi — cum scrie — durerea, spre a putea în sfîrşit privi şi primi adevărul aşa cum se cuvine. Deoarece, dacă Helgomar este absent, mitul lui a devenit adevăr, şi fără adevăr existenţa e un coşmar. Tot Andrei Coman scrie, sufocat de aşteptare:

„Să scrii cu orice preţ pentru că aşa trebuie. Să te simţi în mijlocul unui coşmar şi să fii obligat să-l descrii, să înveţi la nesfîrşit tabla înmulţirii în vreme ce alţii au ajuns la a nu ştiu cîta generaţie de calculatoare, să fii obligat să propovăduieşti la nesfîrşit adevărul, dar să nu reuşeşti niciodată să treci dincolo de el, să convingi că nu reurcarea în copac este soluţia, ci coborîrea cît mai rapidă a celor care au mai rămas [...] A scrie adică a te opune cu toată energia morţii psihice, dar şi celeilalte căreia numai în acest fel i te poţi sustrage. A spune fără teamă exact ceea ce crezi şi fiindcă memoria hîrtiei este unicul mijloc de apărare împotriva brutelor — mijloc de care, ciudat, ele ţin seama —, forţă care le reaşază la locul cuvenit în menajeria istoriei. Scriu, însă nu-mi fac iluzii: nici

măcar o singură maimuţă nu va putea fi influenţată să părăsească definitiv copacul; deşi cunosc destul de bine literele, ele n-au învăţat încă să citească, iar eu nu mai am timp, nici puterea de a le convinge de necesitatea unui asemenea pas istoric. Şi mai scriu pentru a provoca frica celor de care mă tem. În ultimă instanţă, scriu ca să-mi fac curaj."

13 mai 1989 (Jurnal)

Marie-France îmi dă prin telefon numele celor de la care a obţinut pentru moment — va mai continua — semnătura pentru Apelul Ligii în Favoarea Scriitorilor Persecutaţi. Marea ei victorie: l-a convins şi pe Cioran, al cărui nume apare astfel pentru prima oară *pe o petiţie!*

16 mai 1989 (Jurnal)

Niciodată n-am avut mai mulţi scriitori deodată în studio. Pentru un program „Teze şi Antiteze" de solidaritate cu scriitorii „pedepsiţi" din ţară. Cum e imposibil să discuţi cu nouă scriitori la o „masă rotundă", adopt o altă metodă: fiecare să-şi aleagă un „caz" şi să vorbească vreo trei-patru minute despre el. Cedez astfel microfonul, rînd pe rînd, lui Lucian Raicu, Virgil, Sonia Larian, Rodica Iulian, Oana Orlea, Maria Mailat, Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Dinu Flămând.

Debut patetic al lui Raicu mărturisindu-şi tulburarea la gîndul că, în ţară, a crezut că se poate rezista doar prin şi în literatură, iar acum îşi dă seama, prin exemplul colegilor săi, că nu era de ajuns.

Nu numai patetic debutul, dar şi binevenit, deoarece, dintre toţi cei prezenţi, în afară de Goma, nici unul nu a schiţat vreun gest spectacular, în ţară fiind. În acest sens a vorbit şi Oana Orlea.

Raicu, despre Dinescu, ca şi Sonia Larian. Virgil (de cînd i s-a trimis din Bucureşti un agent să-l lichideze, nu mai are nici un complex!) despre Şora şi Pleşu. Goma, despre Deşliu; Dinu Flămând, despre Doinaş etc.

18 mai 1989 (Jurnal)

O pagină şi jumătate, în Libération, *articolul semnat de Véronique Soulé: „Les écrivains roumains ont froid", alături de un interviu cuminte cu Marin Sorescu. O felicit pentru articol, dar mai ales pentru prudenţa cu care şi-a ascuns anumite „surse" (Hăulică, de pildă). Atît a lucrat cu noi, încît a sfîrşit prin a adopta şi stilul de „clandestinitate".*

20 mai 1989 (Jurnal)

Marie-France îmi dă lista definitivă a celor ce-au răspuns, graţie eforturilor ei, la Apelul Ligii. Scriu rapid, deşi trudnic, un comentariu de înregistrat luni şi de trimis expres la München. Trudnic, deoarece repetiţia aceloraşi termeni, obsesionali şi tactici (solidaritate, omagiu, persecuţie etc.), sfîrşeşte prin a semăna cu un clişeu. În plus, nu sunt chiar atît de sigură de „trezirea colectivă" a scriitorilor, şi de altminteri n-o pomenesc decît în termeni de o prudenţă bolnăvicioasă. Evident, nu doar din scepticism, ci şi pentru a-i proteja pe cei implicaţi. Pe de altă parte, trăim de cîtva timp în entuziasmul stîrnit de imensa manifestaţie studenţească din Piaţa Tienanmen. Or, armatei i s-a poruncit să facă „ordine". Deocamdată, soldaţii (unii dintre ei) par a fraterniza cu studenţii. Dar cît va dura?

24 mai 1989 (Jurnal)

Cu un sac de ştiri de la Bucureşti: Ioana Ieronim. Stăm împreună pînă la 1 dimineaţa. E febrilă cum n-o mai văzusem: are prea multe de spus.

L-a întîlnit pe Pleşu în ajunul mazilirii lui în provincie. Au stat de vorbă pe stradă. 40 de colegi de la institutul lui au semnat o petiţie să fie reintegrat. Directoarea a... rupt-o în bucăţi. El continuă să fie urmărit şi supravegheat.

Dinescu: se fac colecte de bani prin institute şi redacţii, banii fiind duşi la socri. Strada lui Dinescu e supravegheată din capătul ei, şi nimeni nu mai poate ajunge la el. I s-ar

oferi slujbe în provincie, pe care le-ar refuza: cere să fie reintegrat la România literară.

L-a văzut şi pe Hăulică. Nu e vizibil urmărit, dar la cîteva zile după întoarcere i s-a tăiat telefonul (veneau mereu reparatori pentru „deranjamente"). Hăulică se instala ziua întreagă la Secolul 20, *unde acum încearcă să scoată un număr. Situaţia lui, ca şi a lui Doinaş, e cea mai paradoxală: au funcţii de răspundere, nedispunînd de drept de semnătură. Poemele lui Doinaş au fost scoase din* Secolul 20 *de acelaşi Velescu care dăduse drumul romanului lui Buzura.*

O juristă i-ar fi confirmat că Deşliu a fost cu adevărat internat. Ar fi avut deci dreptate Goma.

Manolescu a scris o cronică ditirambică despre volumul Anei Blandiana, apărut în „Biblioteca pentru toţi". I-a fost scoasă din pagină.

Doi dintre gazetarii arestaţi ar fi fost eliberaţi şi trimişi în provincie. Uncu a fost văzut de Florica Ichim la România liberă, *unde venise să-şi facă transferul. Nimic însă despre Creangă. Tot de la* România liberă, *Tia Şerbănescu ar fi fost mutată la cea mai „securizată" tipografie: 13 Decembrie.*

Ultimul număr al Vieţii Româneşti *a fost pur şi simplu* ars. *A confirmat-o şi Ileana Mălăncioiu.*

Nu se ştie ce se întîmplă cu Mariana Marin, după ce „Vocea Americii" a difuzat scrisoarea ei către Dan Petrescu şi Liviu Cangeopol. Circulă tot felul de zvonuri.

La Radio, primul cuvînt de pe lista celor interzise ar fi... perestroika.

Tot azi, de la Mihnea: Gabriel Andreescu i-a dat de ştire că va începe o grevă a foamei cînd se va deschide la Paris, pe data de 30 mai, conferinţa post-Helsinki.

25 mai 1989 (Jurnal)

Mesaj de la Buzura: e mulţumit, spune chiar „încîntat", de cronica pentru Drumul cenuşii. *Probabil pentru că era prudentă. Deoarece, altfel, tocmai din pricina precauţiilor recomandate de el însuşi, cronica e, în afara citatelor mai explicite, una din cele mai slabe pe care le-am scris vreodată.*

Annette Laborey se luptă să obţină la Rotterdam un premiu de poezie pentru Dinescu.

26 mai 1989

Dacă îşi închipuie cineva, la orice nivel al ierarhiei de partid şi de stat, că izolînd şi persecutînd pe scriitorii ce i se par prea recalcitranţi, va reuşi să-i facă uitaţi de către opinia publică internaţională, se înşală. Nu e zi să nu aducă proba contrară, regimul de la Bucureşti încăpăţînîndu-se să nu ţină seama de ele. Dar nici o încăpăţînare, oricît de oarbă ar fi ea, nu poate face ca probele să nu se acumuleze, ca dovezile de solidaritate cu cei din ţară să nu se înmulţească.

Să ne oprim numai la unele dintre ele, înregistrate în vremea din urmă.

Mai întîi, Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România a lansat următorul Apel, imediat şi amplu, semnat de către intelectualii de la Paris:

„La Apelul Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, subsemnaţii scriitori, gazetari, cercetători, editori ţinem să ne exprimăm întreaga solidaritate cu poeţii români Mircea Dinescu şi Dan Deşliu, persecutaţi de autorităţile româneşti pentru a-şi fi făcut pur şi simplu datoria lor de cetăţeni şi de scriitori, denunţînd arbitrarul puterii şi genocidul cultural pe cale de înfăptuire azi în România.

Ne exprimăm neliniştea mai ales privind soarta lui Dan Deşliu, 62 de ani, a cărui sănătate a fost şi mai grav şubrezită de o grevă a foamei de trei săptămîni.

Ne îndreptăm toată simpatia spre cei şapte intelectuali: Geo Bogza, Ştefan Augustin Doinaş, Dan Hăulică, Andrei Pleşu, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, Mihai Şora, care, la Bucureşti, şi-au manifestat sprijinul pentru Mircea Dinescu. Unul dintre ei, Andrei Pleşu, a fost imediat condamnat la exilul interior, ceilalţi, cu o excepţie, n-au mai putut publica. Aceşti scriitori-cetăţeni n-au altă vină decît aceea de a fi apărat demnitatea cuvîntului.

Le stăm alături."

Nimeni dintre cei care sunt la curent cu toate protestele, sistematice şi vehemente, ale lui Eugen Ionescu nu poate fi mirat de a-l afla în fruntea listei de semnături. În schimb, oricine a urmărit cariera în Franţa a lui Cioran, care n-a semnat niciodată, dar absolut niciodată, nici un apel, nici un protest, nu s-a alăturat nici unui grup sau unei manifestaţii de breaslă, va înregistra ca pe un adevărat eveniment semnătura

lui pe acest text. Prezenţa lui Cioran indică — poate mai clar ca orice — urgenţa şi gravitatea situaţiei.

Nu vom putea enumera toate celelalte semnături. Să-i numim pe cei mai importanţi. De la Academia Franceză, alături de Eugen Ionescu: André Frossard. Cunoscutul sovietolog Alain Besançon. Filozofii François George şi Alain Finkelkraut, acesta din urmă fiind, în ultimii ani, prin eseurile sale, în centrul dezbaterilor intelectuale. Jean-Marie Domenach, fostul director al revistei *Esprit*, şi el o figură de prim-plan a vieţii intelectuale pariziene. Poeţii Denis Roche şi Michel Deguy. Poetul şi eseistul Jean-Pierre Faye. Romancierul şi poetul Georges-Emmanuel Clancier. Eseistul şi poeticianul Jean Cohen. Romanciera Jeanne Champion. Romancieră şi ea, dar şi eseistă şi profesoară universitară: Florence Delay. Printre reporterii şi gazetarii de seamă: Simone şi Jean Lacouture. (Să adăugăm că Jean Lacouture este biograful, probabil cel mai cotat, atît al lui Malraux, cît şi al lui De Gaulle?) Tot printre gazetarii de prim-plan, Patrick Poivre d'Arvor, a cărui emisiune „Ex Libris", pe Canalul I al Televiziunii Franceze, TF 1, este una dintre cele mai ascultate. Thierry Wolton, care, în cărţile sale, ca şi în articolele din săptămînalul *Le Point*, a consacrat multe pagini României. Jean Stern, de la ziarul *Libération*. Pierre Lartigue, nu numai mare reporter, dar şi romancier. Nu l-am numit încă pe celebrul scriitor spaniol care publică în Franţa, şi tot în Franţa îi sunt reprezentate piesele: Fernando Arrabal. Alţi scriitori de limbă franceză, dar de origine română, au ţinut să semneze această listă: de pildă, Dumitru Ţepeneag şi criticul muzical Mihai Brâncoveanu.

Să nu uităm că, încă din luna aprilie, o primă listă cu peste 60 de semnături fusese alcătuită de următorii intelectuali români din exil sau originari din România: Wolf von Aichelburg, Sorin Alexandrescu, Dan Alexe, Ioana Andreescu, L. M. Arcade, Nicolae Balotă, Daniel Boc, Andrei Brezianu, Nina Cassian, Teodor Cazaban, Matei Călinescu, Pavel Chihaia, Andrei Codrescu, Ilie Constantin, Antonia Constantinescu, Dan Cristea, Şerban Cristovici, Dan Culcer, Ioan Petru Culianu, Virgil Duda, Roxana Eminescu, Constantin Eretescu, Dinu Flămând, Helmut Frauendorfer, Victor Frunză, Sanda Golopenţia, Paul Goma, Vintilă Horia, Emil Hurezeanu, Virgil Ierunca, Marie-France Ionesco, Gelu Io-

nescu, Rodica Iulian, Adina Kenereş, Miron Kiropol, Sonia Larian, Monica Lovinescu, Maria Mailat, Vasile Mănuceanu, Cella Minart, Herta Müller, Damian Necula, Bujor Nedelcovici, Ion Negoiţescu, Virgil Nemoianu, Oana Orlea, Alexandru Papilian, Alain Paruit, Mihai Pupăzan, Radu Portocală, Lucian Raicu, Petru Romoşan, Horia Stamatu, Victor Stoichiţă, Sanda Stolojan, Mariana Şora, Marin Tarangul, Alexandra Târziu, William Totok, Dorin Tudoran, Andrei Ujică, Mihai Ursachi, Ion Vianu, Ileana Vrancea.

Bineînţeles, nu doar scriitorii reţin atenţia. Dacă se insistă asupra lor, nu e doar din pricina notorietăţii, dar şi fiindcă pînă mai ieri opoziţia lor, cînd şi cît se manifesta, rămînea izolată.

Reaminim aceste fapte deoarece, alături de scriitori, îi regăsim pe gazetari, ca şi pe toţi cei care, în România, şi-au manifestat curajul, în moţiunea pe care Academia Româno-Americană (ARA) a adoptat-o la ultimul său Congres de la Los Angeles, la 22 aprilie 1989.

În sfîrşit, o nouă asociaţie a luat naştere la Paris, „Patrimoines culturels en danger", în al cărei prim manifest citim:

„În faţa genocidului cultural din România, ne vom consacra prima acţiune acestei ţări latine, francofone şi francofile, situate la 2 000 de kilometri de fruntariile noastre."

După ce promite că va publica o broşură asupra distrugerilor (atît din Bucureşti cît şi din sate), Asociaţia „Patrimonii culturale în primejdie" prevede următoarele iniţiative, în cadrul a ceea ce numeşte „Action Roumanie-Europe":

„Vom cere posturilor de radio ce emit spre Europa de Est să difuzeze dorinţa noastră ca, în seara zilei de 21 iunie, cît mai mulţi locuitori din aceste ţări să aprindă o lumînare de solidaritate cu România. Sperăm că numeroşi vor fi aceia care se vor alătura acestei acţiuni simbolice.

Pe de altă parte, cu prilejul sărbătorii muzicii, patronate de Ministerul Culturii în Franţa, cîte un cîntec, cîte un gînd, cîte un cuvînt vor fi dedicate României. Astfel se va demonstra poporului român că el nu este izolat sau uitat, şi că, de fapt, Comunitatea Europeană consideră acest patrimoniu cultural şi arhitectural, atît de primejduit, ca fiind şi al său."

Să nu-şi facă funcţionarii cu persecuţia nici o iluzie: orice nouă măsură de represiune îşi va afla ecoul imediat în Occident.

30 mai 1989 (Jurnal)

După cum anunţase, Gabriel Andreescu a început greva foamei la deschiderea conferinţei post-Helsinki, unde regimul din România ar urma să fie condamnat. G. A. a vorbit cu Mihnea la telefon o jumătate de oră. Virgil va relua emisiunea pe care i-o dedicase. Pregăteşte şi două „Povestea vorbei" cu versurile interzise ale lui Dinescu. Alege muzici adecvate din toţi moderniştii (deloc postmodernişti) de la Kagel la Eloy. Neuitînd însă nici bocetele...

Chiar dacă nu e cazul să „bocim", acum, cînd se ridică totuşi cîteva voci şi la noi, situaţia din ţară nu e prea trandafirie în contextul est-european. Şi nu doar (octogenarii de la Pekin par a nu mai putea face faţă revoltei studenţeşti, şi au decretat starea de asediu). La Moscova se învaţă jocurile parlamentare ale cvasidemocraţiei. În Polonia, Solidarnosć *a cîştigat partida. În Ungaria mijeşte pluralismul. Evident, am sperat prea mult şi prea deseori — revoluţia maghiară, primăvara de la Praga etc. — ca să mai privilegiez nădejdea. Dar, chiar dacă agonia comunismului va mai dura, procesul s-a inversat: nu intelectualii occidentali sunt cei care privesc spre Moscova, ci intelectualii din Est spre democraţie, capitalism şi Occident.*

Nu doar intelectualii, de altminteri. Virgil tot spunea, cu ani în urmă, că „revoluţia" de la Moscova va fi provocată de un personaj important din aparat, care-şi va face un nume în istorie dărîmînd sistemul ce i-a dat naştere. Rîdeam de el pe atunci, dar azi ce oare înfăptuieşte — conştient sau nu — Gorbaciov? La limitele imperiului, revolta poate fi zdrobită de armata roşie. Dar în epicentru?

Deocamdată însă România, cu Haplea al ei balcanic (vorba lui Dinescu), rămîne pata neagră a absurdităţii totalitare.

2 iunie 1989 (Jurnal)

S-a făcut: Jack Lang a invitat la parada de 14 Iulie (cea excepţională, pentru Bicentenarul Revoluţiei Franceze) 11 scriitori români care „luptă pentru apărarea drepturilor omului": Dinescu, Deşliu, Blandiana, Bogza, Doinaş, Hăulică,

Paler, Pleşu, Paleologu, Şora, Dan Petrescu. Tot el a cerut ca de Ziua Muzicii din 21 iunie, compozitorii francezi să „consacre un cîntec poporului român în luptă pentru conservarea identităţii sale culturale".

Îl sun pe Goma, să-l felicit pentru succes, şi apoi München-ul, pentru difuzarea imediată a ştirii. Nu dau nici de Stroescu, nici de Hurezeanu sau N.C. Munteanu. Cu toţii în week-end!

4 iunie 1989 (Jurnal)

S-a încheiat miracolul din Piaţa Tienanmen. Armata a tras în studenţi şi tineri. Gerontocraţia e biruitoare. Piaţa e acum goală.

Telefonînd ieri direct la Ştiri, la München, am reuşit să transmit vestea cu Lang. Va trece — a trecut? — în programul politic al lui Mircea Carp.

9 iunie 1989 (Jurnal)

În Libération *de ieri, declaraţia lui Gabriel Andreescu. Azi, pe Canalul 5 (al Televiziunii), un interviu al lui, de o neînchipuită îndrăzneală. (A fost arestat şi după Braşov, acum recidivează... Mai rar.) Din cinci-şase ore de interviu şi reportaj, cît au filmat gazetarii de pe Canalul 5, nu li s-au dat decît 10 minute de antenă. Montaj fastidios, la care a asistat şi Maria Mailat, de faţă pentru traducere.*

14 iunie 1989 (Jurnal)

De la Hurezeanu, via Wolf von Aichelburg şi Sorin Antohi: Al. Călinescu s-a alăturat Scrisorii celor şapte, iar Radu Enescu se pregăteşte s-o facă.

16 iunie 1989

Nu numai la Conferinţa asupra Drepturilor Omului în Europa, care-şi desfăşoară lucrările la Paris, Bucureştiul este pri-

mul pe banca acuzării. E drept că regimul prezidenţial din România pare — paradoxal — să facă tot ce-i stă în putinţă pentru a se menţine în această postură de prim acuzat, nu doar încălcînd sistematic acordurile semnate, violînd drepturile omului, sechestrînd pe cei ce gîndesc altfel, dar el şi inovează: pe scena internaţională, e probabil pentru prima oară cînd bătaia devine un tip de relaţie diplomatică. În loc să i se dea drumul să vină la Paris, unde era invitată de dna Mitterrand, regimul preferă s-o agreseze pe Doina Cornea, aproape în ajunul deschiderii conferinţei, extinzînd metoda şi la parlamentarii sau diplomaţii ce se prezentaseră în faţa domiciliului ei. O astfel de „politică", potrivnică celor mai elementare interese, rămîne o enigmă, interpretată de cei mai mulţi dintre observatori ca un semn de panică.

Regimul ceauşist, avînd şansa de a se bucura de scriitorii cel mai puţin contestatari ai Răsăritului, a reuşit, prin persecutarea spectaculară a unora dintre ei, să se semnaleze opiniei publice, şi din Apus, dar şi din anumite ţări răsăritene, ca fiind unul din cele mai represive, şi din acest punct de vedere. Aşa încît nu trebuie să ne mirăm dacă asaltul puterii împotriva intelectualilor a devenit şi el, alături de sistematizare, una din preocupările constante în mass-media de aici.

Şi nu numai a mass-mediei. Cum se ştie, ministrul francez al culturii, Jack Lang, a ţinut să invite personal, la parada de 14 Iulie, pe 11 scriitori români contestatari.

Timpul care a trecut de la punerea sub sechestru a lui Dan Deşliu şi Mircea Dinescu, darea afară din institutul unde lucra a lui Andrei Pleşu, interzicerea de publicare pentru şase dintre cele şapte personalităţi ce au semnat, cu totul legal şi statutar, o scrisoare întru apărarea lui Mircea Dinescu şi a Anei Blandiana — acest timp-răstimp n-a încetinit fluxul protestelor, deoarece nici situaţia celor hăituiţi nu s-a modificat. După cîte ştim pînă acum, în afară de Ana Blandiana, căreia i-a apărut o carte (dar nu i s-a redat şi rubrica din *România literară*), soarta celorlalţi nu s-a îmbunătăţit. Mircea Dinescu e mai departe cu domiciliu obligatoriu şi păzit (se spune chiar c-ar fi ameninţat cu excluderea din Uniunea Scriitorilor); Dan Deşliu nu e nici el mai liber, şi nu se ştie cu ce sechele a ieşit din greva foamei, ce n-a putut decît să-i înrăutăţească o sănătate şi aşa şubredă; Andrei Pleşu e la Bucureşti, fără slujbă (la Bacău nu era prevăzut nici un loc liber pentru el, chiar dacă fusese oficial mazilit acolo). Iar interdicţia de semnătură, de altminteri fără a fi notificată oficial celor interesaţi,

pare a fi fost menţinută în ce-i priveşte pe Ştefan Augustin Doinaş, Dan Hăulică, Andrei Pleşu, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, Mihai Şora. Disproporţia sancţiunilor (pază, urmărire, telefoane tăiate etc. etc.) nu face decît să-i menţină pe aceşti scriitori, ca şi pe alţi intelectuali, cum ar fi de pildă Gabriel Andreescu, pe primul-plan al actualităţii.

Astfel, la Apelul Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, în favoarea scriitorilor citaţi, se adaugă mereu semnăturile personalităţilor din lumea pariziană a literelor. În ultimele zile, Philippe Sollers, una din figurile cele mai mediatice de aici, romancier celebru şi director, azi, al revistei *L'Infini*, după ce ani de zile a condus revista *Tel Quel*, a semnat apelul. Alături de el, romancierul Henri Bianciotti, poetul şi eseistul Claude Roy, ca şi două mari nume ale editurii franceze: Antoine şi Robert Gallimard.

Pe de altă parte, în ultimul ei număr (513), celebra revistă fondată de Jean-Paul Sartre, *Les Temps modernes*, îi consacră mai multe pagini lui Mircea Dinescu, reluînd integral textul interviului acordat, în *Libération*, lui Gilles Schiller.

Iar în revista lui Dorin Tudoran din Statele Unite, *Agora*, a apărut poemul pe care Dan Deşliu l-a scris după Daniel Dandart, poet cvasianonim, contemporan cu Comuna din Paris, sub titlul *Balada vremii de murit*:

Era o vreme de murit
ceva ce nu s-a pomenit...
Dar unii se-ndărătniceau
să dăinuiască în prostie
sau poate doar se prefăceau
că-s încă vii — sau cine ştie
Un timp sărit din calendar
cu muguri sterpi şi rîme droaie
îşi legăna peste noroaie
alaiul valetudinar
în zvon de dric şi adieri
de flori de răsalaltăieri [...]
Copiii se năşteau bătrîni
iubiţii se urau în pripă
Heruvi ciuntiţi de o aripă
şedeau la coadă săptămîni
pentru-un pachet de fulgi de ciori
Era o vreme — să tot mori.

Cînd va începe o vreme să tot speri?

22 iunie 1989 (Jurnal)

Titluri mari în presă: Ceauşescu ridică un zid de sîrmă ghimpată la graniţa cu Ungaria!

Cînd deplîng — şi plîng — represiunea din China, n-o fac doar pentru bieţii tineri — studenţi şi muncitori — executaţi, în plină campanie de delaţiune, dar şi pentru sprijinul „ideologic" adus paranoiei lui Ceauşescu, ce dispune astfel de un posibil exemplu chinez, de care s-a mai servit o dată („Tezele din iulie '71"). Cum sancţiunile occidentale nu vor fi, probabil, suficiente — în ciuda indignării generale — Ceauşescu poate măsura şi lipsa de determinare a democraţiilor din Apus. E drept însă pe de o parte că România n-are, pe eşichierul comercial şi politic, poziţia Chinei, suscitînd deci mai puţine demisii, iar pe de alta că Occidentul ne-a obişnuit pe toţi cu laşităţile guvernanţilor săi.

23 iunie 1989

Ceva s-a schimbat totuşi stăruitor în peisajul literar românesc. Simptomatică, din acest punct de vedere, scrisoarea pe care Mariana Marin a trimis-o lui Dan Petrescu şi lui Liviu Cangeopol, spre a fi inclusă în cartea lor-dialog ce va apărea în revista lui Dorin Tudoran, *Agora*. Scrisoarea a fost difuzată de „Vocea Americii". Am reţinut, mai ales, următorul pasaj asupra formelor de protest cele mai răspîndite la noi, pasaj în mare parte dezminţit de însăşi atitudinea autoarei:

„Dacă există o formă de protest întinsă şi acceptată la scară naţională, aceea nu este alta decît a răspunde mascaradei cu mascaradă. Să fie această formă de protest mai profundă decît cea a muncitorilor din Valea Jiului şi de la Braşov? Decît cea a unor Constantin Pîrvulescu, Silviu Brucan, Mihai Botez, Doina Cornea, Radu Filipescu? Decît a voastră? Decît a colegilor noştri, scriitorii germani emigraţi în ultimii ani? Decît a acelor scriitori români determinaţi, în cele din urmă, să aleagă exilul? I-am numit în mod special pe Paul Goma şi pe Dorin Tudoran. Dacă lucrurile stau aşa, e cu atît mai dureros. Intelectualii români şi în primul rînd noi care scriem nu ne vom spăla niciodată de ruşinea de a fi preferat dicţiunii ideilor, bîlbîita metafizică a resemnării şi a fricii."

Or, iată că, în ultima vreme, mai mulţi scriitori au început să prefere „dicţiunea ideilor" oricărei „metafizici a resemnării". Şi, mai important poate, au încetat să mai fie complet izolaţi de colegii lor de breaslă, aşa cum se întîmplase, rînd pe rînd, cu un Paul Goma sau Dorin Tudoran. (Evident, nici unul n-a ajuns la gradul de incandescenţă al acţiunii de care dăduse dovadă Paul Goma. Mai mult — şi mai grav — nimeni, în afară de Mariana Marin, nu s-a referit la exemplul său, înecat de frici şi, în bună parte, de conştiinţa încărcată a breslei.) Chiar aşa, nerecunoscîndu-şi singura filiaţie necesară, mai mulţi scriitori sunt pe cale de a cuceri un alt stil.

E remarcabil ce rapid a reacţionat mass-media din Occident la această mini-metamorfoză. *Moartea citeşte ziarul* a lui Mircea Dinescu şi-a şi găsit editori străini, poeziile Anei Blandiana la fel, fără a mai vorbi de reacţiile unor guverne apusene (disidenţii români invitaţi, de pildă, la Paris pentru Bicentenarul Revoluţiei Franceze) sau de mass-media ce înscrie temeinic gesturile intelectualilor români în geografia est-etică a Răsăritului.

Ceva s-a schimbat, nu doar în România, dar şi în receptarea occidentală a unui fenomen ce încetează de a mai fi pus doar la singular.

27 iunie 1989 (Jurnal)

Ştiri de la Iaşi: Al. Călinescu ameninţat, Luca Piţu dat afară din Universitate.

30 iunie 1989 (Jurnal)

Ne sună Hurezeanu: au primit, la München, a doua scrisoare a lui Dinescu şi au difuzat-o imediat. Ne-o citeşte. E mai tare ca prima, îl trage la răspundere pe D. R. Popescu pentru terorismul stalinist în litere, asemănător cu cel din anii '50. Se referă, pentru prima oară, la Doina Cornea.

Luni, Hurezeanu ne-o va trimite la radio, prin fax, s-o traducem şi trimitem lui Jean Stern, pentru publicare în Libération.

4 iulie 1989 (Jurnal)

Ieri, prima ştire a zilei: Uniunea Scriitorilor Sovietici acceptă, cu aceeaşi unanimitate cu care se ridicase împotriva lui Soljeniţîn, publicarea Arhipelagului Gulag *în U.R.S.S.!*

În Libération, *articol despre a doua scrisoare a lui Dinescu.*

5 iulie 1989 (Jurnal)

Gorbaciov, primit ieri cu fast la Paris, vorbeşte azi la Sorbona, într-o extrem de dezamăgitoare limbă de lemn.

Seara, la televiziune, în limba cea de toate zilele, e mai conform ideii pe care şi-o face despre el Occidentul: nu vede de ce Walesa n-ar fi invitat la Moscova! Întrebat de gazetarul francez asupra României, se mulţumeşte să răspundă în clasica limbă a ipocriziei diplomatice: fiecare ţară e liberă să-şi aleagă regimul dorit. România, evident, se tot bucură de o atare libertate de la Yalta încoace...

8 iulie 1989 (Jurnal)

A murit în somn, după ce toată după-amiaza ascultase muzică, Horia Stamatu. Îl anunţ imediat pe Hurezeanu, la München.

13 iulie 1989

Istoricul prin excelenţă al Revoluţiei Franceze, François Furet, spunea: „Există două metode sigure pentru a nu înţelege nimic din Revoluţia Franceză: a o blestema sau a o celebra."

Nu ne vom opri deci la diferitele forme spectaculare — şi uneori frivole — pe care le ia celebrarea bicentenarului. Altceva reţine atenţia celor cu adevărat preocupaţi de Revoluţia Franceză: şi anume, schimbarea de optică, decisivă, provocată de François Furet, numit, cu admiraţie de cei mai mulţi, dar cu furie de istoriografii iacobino-leninişti, „Regele Revoluţiei". Furie explicabilă. Revoluţia confiscată din anii

'20 încoace, la Sorbona, de interpreţii ei marxist-leninişti: Mathiez, Lefebvre, Soboul; Revoluţia privită din unghiul Terorii (1793 ca prefigurare a lui 1917); Revoluţia Franceză redusă la una „burgheză", pentru a lăsa locul celei totale şi bolşevice; Revoluţia Franceză model al celei din 1917, care însă o depăşeşte, ducînd-o astfel spre sfîrşitul ei normal — această Revoluţie Franceză anexată tendenţios sub unghiul ei strict iacobin s-a văzut, în ultimii 20 de ani, demistificată sistematic de François Furet, în cîteva lucrări capitale: *La Révolution française*, scrisă cu Denis Richet în 1965; apoi, şi mai decisiv, *Penser la Révolution française* în 1978, *Marx şi Revoluţia Franceză* în 1986; iar în toamna lui 1988, cele două lucrări capitale asupra Revoluţiei Franceze, referinţă supremă şi obligatorie.

Mai întîi, în marea colecţie consacrată istoriei franceze la Hachette, *La révolution 1770–1880*. Trebuie reţinute datele: François Furet aplică revoluţiei „durata lungă", nu pentru a rămîne pe linia Şcolii Analelor, ci fiindcă, de la Turgot la Jules Ferry, a fost nevoie de o sută de ani pentru ca Republica să se aşeze stabil pe principiile lui 1789.

Altă lucrare fundamentală, împreună cu Mona Ozouf şi o echipă de istorici francezi şi străini făcînd parte din ceea ce s-a numit „galaxia Furet": *Dictionnaire critique de la Révolution française*.

În toate, regăsim aportul fundamental al lui François Furet: rupînd cu ceea ce el însuşi a numit „catehismul revoluţionar", Furet reintroduce diferenţa capitală între 1789 (revoluţia liberală) şi 1793 (revoluţia antiliberală a Terorii). Teroarea nu mai este deci explicată, ca în viziunea iacobină, doar prin circumstanţele exterioare, ce-ar scuza-o. Revoluţia nu mai trebuie luată, după celebra expresie a lui Clemenceau, ca „un bloc". Nu e mai puţin adevărat că, în ultima lucrare a lui Furet, separaţia dintre '89 şi '93 nu i se mai pare atît de totală. Degradarea, deriva Revoluţiei spre Teroare nu era neapărat înscrisă dinainte (nu există determinisme stricte), dar nici complet exclusă din torentul discursului ideologic.

Apoi, fără a dispreţui aportul ştiinţelor sociale, François Furet nu studiază Revoluţia din punct de vedere social, economic etc., ci din acela al ideilor politice, deoarece caracterul aparte al Revoluţiei Franceze stă tocmai în „absolutizarea politicului". În sfîrşit, revoluţia s-a terminat. Nu numai într-o

Franţă depasionată politic, aproape consensuală, dar şi într-o lume în care ultima ideologie mesianică, comunismul, e în agonie. Rămîn doar '89 şi *Declaraţia drepturilor omului*. Din revoluţie se păstrează democraţia şi se evacuează seminţele totalitarismului. François Furet afirma, într-un interviu:

„Să încetăm cu polemica. Stînga marxistă şi dreapta contrarevoluţionară au fost mereu de acord asupra unui punct: să considere revoluţia un bloc, fie admirabil, fie detestabil. După două secole de războaie civile, a venit timpul să proclamăm că Revoluţia Franceză s-a terminat şi s-o considerăm în sfîrşit, un obiect de studiu. (De altminteri, cultura revoluţionară e pe cale de a se stinge, iar democraţia franceză, de a semăna cu celelalte democraţii din lumea occidentală.) Caracterul excepţional al fenomenului politic francez, marcat de antagonismul violent dreapta-stînga şi de rolul ideologic predominant al partidului comunist, e pe cale de lichidare."

Revoluţia Franceză a lăsat pînă azi urme în mentalitate. Antagonismul stînga iacobină - dreapta liberală sau chiar contrarevoluţionară n-a dispărut cu totul. Dac-ar mai fi fost nevoie, am fi aflat dovada şi în cele peste 300 de cărţi apărute în ajunul bicentenarului. Un singur exemplu de înfruntare — la emisiunea televizată „Ex Libris", avînd ca punct de plecare tocmai întrebarea: Ce comemorăm, 1789 sau Revoluţia Franceză în bloc?

Ce înseamnă exact a comemora Revoluţia Franceză? A răspuns istoricul Pierre Chaunu:

„Înseamnă a comemora o ratare a istoriei noastre, al cărei bilanţ a fost atît de negativ. E totuşi curios să-ţi alegi pe Robespierre drept simbol."

Pierre Chaunu a scris unul din pamfletele cele mai remarcate pentru acest bicentenar, *Le grand déclassement. À propos d'une commémoration.* Conform acestui pamflet, din pricina Revoluţiei Franţa a lăsat Anglia s-o distanţeze, pierzîndu-şi rangul de primă putere o dată cu pierderile, în primul rînd demografice, de pe urma revoluţiei şi a războaielor napoleoniene. Chaunu nu se situează însă în tradiţia net contrarevoluţionară, pe linia unor Joseph de Maistre sau Taine, ci, cum singur o recunoaşte, pe aceea a lui Edmund Burke. El atacă o comemorare pe care o consideră perversă, recunoscînd însă că revoluţia este ireversibilă, şi arătîndu-şi conside-

raţia faţă de studiile unui François Furet. Iată ce scrie Pierre Chaunu:

„Efectul comemorativ este inevitabil. El este pervers din punct de vedere ştiinţific, deoarece îndepărtează pe istoric de lucrările de lungă durată, în favoarea unui singur deceniu (1789-1799), acela al declasării Franţei. Dar, dacă Revoluţia nu reprezintă un bloc, ea nu face mai puţin parte din moştenirea noastră. Nostalgia vechiului regim e tot atît de irealistă pe cît apologia crimelor Revoluţiei este de inadmisibilă."

„Cum să nu comemorăm?" — îi replică Régis Debré, care, din trecutul său cînd căuta revoluţiile în America Latină şi pătimea în închisorile boliviene, a rămas cu simpatii castriste, chiar dacă şi-a temperat fosta şi excesiva ideologizare. Régis Debré a publicat de curînd *Que vive la République*:

„Trebuie ca o societate să serbeze reperele fondatoare ale originilor sale. Doar animalele nu comemorează. Noi, oamenii, constituim o speţă care ridică monumente, adică nişte lucruri ce nu servesc la nimic. Deci în cinstea a ce să ridicăm monumente în Franţa? '89, desigur. Toată lumea ştie că Franţa nu s-a născut în '89. Dar atunci s-a născut Republica."

Deci, din nou '89, nu şi '93. Avem, oare, dreptul să alegem ce vrem din Revoluţie, Drepturile Omului fără crimele comise împotriva drepturilor acestui om? Desigur, răspunde Mona Ozouf:

„Avem dreptul să alegem din Revoluţia Franceză. Iar dacă alegem drepturile omului, şi le comemorăm, trebuie s-o facem fără timiditate."

Tot fără timiditate trebuie însă privită şi ghilotina. Sub Teroare, au fost 2 500 de ghilotinaţi doar la Paris, 16 000 în întreaga Franţă. Fără a vorbi de campania din Vendeea, care, după unii istorici, s-ar fi soldat cu 150 000 de morţi, în condiţii atroce. Philippe de Villiers scrie tocmai la un studiu privind măcelurile din Vendeea. El va fi, în această înfruntare, acuzatorul. Cît despre eseistul Max Gallo, care a arătat, într-o carte recentă, că Robespierre nu-i este indiferent, el se va strădui, e drept cu decenţă, să reia vechea temă iacobină, conform căreia circumstanţele (adică războiul) ar fi responsabile. Cei doi erau, în aceeaşi emisiune televizată, faţă-n faţă. Max Gallo:

„Evident, Teroarea este o dramă din punct de vedere omenesc. Să luăm execuţia lui Ludovic al XVI-lea. Un om

care piere de moarte violentă într-un context politic, faptul e totdeauna tragic. Dar, pentru a înţelege Teroarea, trebuie situată în contextul Revoluţiei Franceze. Sunt de acord să denunţăm crimele Terorii, violenţa, barbaria lor. Această barbarie se înscrie însă în istoria acelor vremuri."

Philippe de Villiers nu e de acord. Nu e singurul. La urma urmei, nu e lipsit de semnificaţie faptul că la Paris, unde Danton are o statuie, nici o stradă, dar absolut nici una nu poartă numele lui Robespierre. Philippe de Villiers:

„Teroarea e un sistem de guvernămînt întemeiat pe mesianism, pe ideea de a supune conştiinţele. La 10 octombrie, în raportul său, Saint-Just susţine că trebuie pedepsiţi indiferenţii, iar la 25 Decembrie, de Crăciun, Robespierre instituţionalizează Teroarea. Teroarea nu poate fi explicată doar prin împrejurările istorice. Ea culminează în 1794, cînd girondinii nu sunt decît o amintire; Vendeea este înfrîntă; la 17 octombrie, duşmanul exterior e respins spre frontiere. Deci în altă parte trebuie căutată explicaţia. După părerea mea, totul provine din această idee teribilă — pe care azi am numi-o totalitară (şi pe care am regăsit-o în infernul nazist, în stalinism, la Pol Pot) — de a distruge vechiul tipar pentru a reface omenirea."

Şi cum Max Gallo protestează împotriva asimilării cu genocidul, Philippe de Villiers replică:

„N-am utilizat termenul genocid, dar aş fi putut s-o fac. Gracchus Babeuf, părintele comunismului, se servea de alt termen, «populocid», şi spunea: «Robespierre calculase că o adevărată regenerare a Franţei nu s-ar putea produce decît prin noua distribuţie a teritoriului şi a oamenilor.» Vendeea a slujit deci drept teren de experienţă pentru acest demers, anunţînd într-un fel cel de-al III-lea Reich."

N-am înţelege, probabil, de ce atîta înverşunare întru a discuta Teroarea de acum 200 de ani, dacă am uita, o clipă, că prin paralela mereu activă între revoluţia bolşevică şi cea franceză (atît de cultivată în universităţile franceze), teroarea lui Stalin — ca şi marile procese — se vedea mereu scuzată prin cea a Revoluţiei Franceze. Cînd intelectualitatea franceză s-a de-marxizat, dezideologizat, revelaţia Gulagului a reactivat amintirea Terorii şi le-a confundat într-un mister comun şi terifiant. François Furet însuşi, care în tinereţe a fost, ca atîţia intelectuali francezi, comunist, mărturiseşte, în *Pen-*

ser la Révolution, ce-a însemnat pentru el întîlnirea cu Soljeniţîn. Dezbaterea asupra acestei monstruoase derive a revoluţiei, teroarea, nu poate să nu dobîndească accente actuale, deci pasionale.

François Furet, director al Institutului Raymond Aron, copreşedinte al Fundaţiei Saint-Simon, care a dezorientat şi reorientat studiile asupra Revoluţiei Franceze, în aşa măsură încît, azi, nu-ţi mai poţi defini atitudinea decît în funcţie de el; François Furet, care colaborează la un săptămînal de stînga, *Le Nouvel Observateur*, dar nu se vrea nici de stînga, nici de dreapta; François Furet, logic cu el însuşi, n-a fost printre organizatorii bicentenarului. Nici n-ar fi vrut, dar nici nu i s-a cerut. Înseamnă că deranjează încă. De n-ar fi decît pentru că se străduieşte să obţină lichidarea locurilor comune asupra unei revoluţii ce continuă să i se pară o enigmă. La altă emisiune de televiziune, el afirma:

„Uimitor în fenomenul francez e '89. E o mare surpriză, pentru mine încă enigmatică. Totul se petrece în cîteva luni, din mai în septembrie, şi din vechiul regim sărim în lumea unde, în fond, ne mai aflăm şi azi. Evenimentul e brusc, rapiditatea e uimitoare. Şi trebuie noi, istorici ai Revoluţiei, să regăsim caracterul surprinzător şi misterios al acestei explozii."

Dar nu numai rapiditatea exploziei trebuie explicată, ci şi deriva ei: teroarea.

„Deriva: cum s-a trecut din '89 în '93? Aşa cum scriu în ultimele mele cărţi: '89 conţine potenţial impasuri politice putînd duce — nu spun: trebuind să ducă — în unele circumstanţe la un despotism de stat. N-aş mai separa etanş cele două perioade. Deriva nu era fatală. Nu cred în inevitabilitatea istoriei. Nu trebuia neapărat să se treacă din '89 în '93: asta e teza contrarevoluţionară. Nu e mai puţin adevărat că prin tot felul de decizii, de accidente etc. s-a făcut această trecere. Munca istoricului constă în a o repera. Pentru a spune lucrurile cît mai concis: în fond, ce e greu de conceput în Revoluţia Franceză e tocmai brutalitatea smulgerii: Franţa se smulge totodată din societatea aristocratică, din monarhia absolută şi din biserica catolică. O triplă smulgere, complet inedită în istorie. Mai e dificil de conceput, în '89, suveranitatea democratică gîndită de protagonişti ai Revoluţiei ca Sieyès, de pildă. Şi asta fiindcă revoluţia nu ajunge să gîndească su-

veranitatea altfel decît drept una şi indivizibilă. Deci nu sub altă formă decît aceea lăsată moştenire de monarhie."

Certitudinile sunt înlocuite de perplexităţi la François Furet, ce-şi recunoaşte drept maeştri întru studiul Revoluţiei personalităţi atît de diferite, ca Tocqueville şi Augustin Cochin.

O certitudine însă ne e dată, în acest an al bicentenarului. '89 despărţit de '93, drepturile omului, trinitatea libertate-egalitate-fraternitate, suveranitatea poporului, adică tot ce a dobîndit democraţia nu mai aparţine, pentru o parte a lumii, trecutului, ci devine, după expresia lui Edgar Morin, steaua viitorului, în locul comunismului ce şi-a pierdut propria-i mitologie şi orice putere de seducţie. *Bicentenar: adevărata sărbătoare e în Răsărit* — titra, nu de mult, un săptămînal francez. La Varşovia, Michnik declara:

„Recentele schimbări în Europa de Est sunt ultimii copii ai Revoluţiei Franceze. Sloganul suprem al celor ce luptă pentru democratizarea Poloniei e familiar francezilor: «libertate, egalitate, fraternitate»."

La Varşovia, deci. Dar şi la Moscova. Mai ales la Moscova:

„Asistăm, probabil, la evenimentul fundamental al acestei a doua jumătăţi de secol: sfîrşitul comunismului — spune François Furet. Primul semnal sau poate al doilea, după Hruşciov, că lumea comunistă nu funcţionează; nu e nici măcar în stare să-şi alimenteze populaţia. E cu totul suprarealist, pentru un om ca mine, să văd că ideile ce sosesc din Uniunea Sovietică, azi, sunt piaţa liberă şi drepturile omului. Adică '89. Sovieticii crezuseră în 1917 că vor realiza un scurtcircuit istoric îngăduindu-le să nu ţină seama de valorile lui 1789. Şi iată că le regăsesc la sfîrşitul secolului. Şi trebuie să reia totul de la început. Trebuie să refacă economia, să-şi hrănească populaţia şi să instaureze o democraţie întemeiată juridic pe legi şi pe o constituţie."

Iată cum pe deasupra tuturor celebrărilor oficiale, istoria îşi alege cum vrea ea datele, spre a le reactualiza. Comunismul, care la începuturile sale privea de sus „revoluţia burgheză" şi sărea peste 1789 pentru a ateriza direct în Teroare, de unde timp de aproape o jumătate de veac nu s-a mai strămutat, recunoaşte acum că Marea Teroare (e titlul studiului

capital al lui Robert Conquest) a fost inutilă şi, renunţînd la tot ce îi făcuse originalitatea în rău, se vede ajuns din urmă de 1789. Observatorii — şi cine n-are ochii aţintiţi azi spre Est? — au dreptate: adevăratul bicentenar acolo se cere sărbătorit.

14 iulie 1989

Ar fi fost, după cum, din păcate, prevedeam, inutil să-i căutăm de 14 Iulie, la sărbătorirea Bicentenarului Revoluţiei Franceze, pe scriitorii români invitaţi personal — şi cum nu se poate mai oficial — de ministrul francez al culturii, Jack Lang. În nici o tribună, la nici o defilare sau recepţie n-ar fi putut fi găsiţi, printre personalităţile sosite de pe toate meleagurile, nici Mircea Dinescu, nici Dan Deşliu, nici Geo Bogza, nici Ana Blandiana, nici Ştefan Augustin Doinaş, nici Dan Hăulică, nici Octavian Paler, nici Andrei Pleşu, nici Alexandru Paleologu, nici Mihai Şora, nici Dan Petrescu, nici Liviu Cangeopol sau Aurel Dragoş Munteanu. (Ultimii doi adăugîndu-se listei iniţiale.) Ei sunt mai departe legaţi de glie, mai cu paznic la uşă, mai fără slujbă, izolaţi, interzişi de publicaţie. Puterea îi vrea la îndemînă pentru a-i supraveghea necontenit. Puterea vrea să le stingă vocile.

Mai e nevoie să adăugăm, pentru a nu ştim cîta oară, că tocmai în felul acesta Bucureştiul le asigură o audienţă şi mai largă?

Astfel, pentru a lua un alt exemplu, absenţa Doinei Cornea de la Reuniunea Statelor Generale ale Drepturilor Omului (din 22 pînă la 24 iunie), unde fusese invitată de onoare a doamnei Mitterrand, i-a fost mai remarcată decît orice prezenţă. Numărîndu-se printre cele 18 femei care prin acţiunea şi, cel mai adesea, prin suferinţa lor au slujit şi slujesc drepturile omului (alături de Maica Tereza sau de Elena Bonner), Doina Cornea n-a putut trimite Statelor Generale decît o scrisoare, citită de fiica ei, Ariadna Combes.

Un larg ecou a obţinut şi Gabriel Andreescu, cu greva foamei declarată la 30 mai pentru a protesta împotriva ofensivei anticulturale a regimului, a xenofobiei aceluiaşi regim, a politicii de identificare a spiritului critic cu trădarea, a încălcării drepturilor omului, şi în semn de solidarizare cu cei

care suferă pentru a se fi opus, sub o formă sau alta, acestei politici. Gabriel Andreescu a fost prezent şi la Televiziunea Franceză (la 9 iunie), unde, pe Canalul 5, a fost difuzat un interviu al său, şi în presă, cu un text asupra datoriei de amestec moral în problema drepturilor omului, ori de unde ar veni acest amestec, din interiorul sau din exteriorul frontierelor.

„Diplomaţia românească foloseşte ca pretext dreptul la independenţă şi suveranitate. Ale cui? — se întreabă Gabriel Andreescu. Actualul regim a fost adus la putere de armate străine. Înainte de intrarea sovieticilor în România, în plin război, partidul comunist avea cîteva sute de membri; partidele politice tradiţionale — sute de mii. Poporul român nu este independent, nu este suveran. Un grup de persoane particulare a acaparat puterea şi a cerut — deseori a şi obţinut — independenţa şi suveranitatea proprie, aceea de a-şi permite să se joace oricum cu soarta acestui popor."

Sprijinul internaţional ce a început să se manifeste în ceea ce priveşte adevăratul popor român (care numai suveran nu e pe propriul său pămînt) reprezintă, pentru Gabriel Andreescu, nu doar o excepţională afirmare a solidarităţii umane, ci, cum singur scrie, „victoria unui principiu demn de subliniat: prioritatea realităţii faţă de limbaj în conştiinţa politică din aceşti ultimi ani".

Nu înseamnă că Gabriel Andreescu este dintre aceia care aşteaptă de la alţii, excluzîndu-se pe sine, schimbarea unei situaţii ce a depăşit cu mult, şi mai de mult, limitele suportabilului. În interviul de la televiziune, o spunea clar:

„Părerea mea este că un regim totalitar nu trebuie schimbat, în ce ne priveşte, cu forţa, ci cu rezistenţa morală şi cu asumarea actelor de conştiinţă. Primul risc care trebuie asumat este spunerea adevărului."

Risc asumat acum stăruitor (chiar dacă pe trepte diferite ale acestei spuneri) de mai mulţi scriitori români, pe care măsurile represive: izolarea, darea afară din slujbă, ruperea oricărui contact cu exteriorul nu reuşesc să-i intimideze. Dimpotrivă.

Mircea Dinescu, în a doua sa scrisoare din iunie, a devenit şi mai ofensiv, acuzîndu-l pe D. R. Popescu că „binecuvîntează demolarea unor membri ai propriei bresle". Există verdicte morale ce se cer repetate. Ca acesta, de pildă:

„Însă cu ce obraz ieşiţi în lume şi cu ce mînă puteţi scrie Dvs. şi ceilalţi colegi din conducerea operativă a Uniunii Scriitorilor despre abuzurile, atrocităţile şi crimele anilor '50, astăzi cînd sunteţi direct răspunzători de luarea dreptului de semnătură, intimidarea, izolarea şi eliminarea din viaţa culturală şi socială a unor confraţi?

Un regim care l-a ţinut pe V. Voiculescu în cătuşe, care l-a îmbrîncit pe Labiş sub roţile tramvaiului, care i-a obligat pe Blaga şi Arghezi să-şi înghită cuvintele recidivează acum, onorîndu-şi vocaţia iniţială de terorism ideologic şi statal.

Scoaterea unor scriitori români contemporani din literatura română contemporană printr-un ordin venit de oricît de sus, dat cu aceeaşi seninătate cu care se ordonă scoaterea cartofilor din tarlalele C.A.P.-urilor, echivalează cu o adevărată tragedie culturală de care veţi da seama în viitor. Nu era de ajuns că numele lui Constantin Noica, Mircea Eliade, Eugen Ionescu şi Emil Cioran au devenit în ultima vreme indezirabile, trebuiau adăugate pe lista neagră şi numele lui Andrei Pleşu, Ştefan Augustin Doinaş, Ana Blandiana, Alexandru Paleologu, Dan Hăulică, Octavian Paler, Mihai Şora, Dan Deşliu, Aurel Dragoş Munteanu, Dan Petrescu şi Al. Călinescu. Iar nobila puritate a unui intelectual ca Doinea Cornea trebuia şi ea, la rîndul ei, umilită atît de josnic. Cînd în ţări socialiste vecine cu România sunt dezgropate victimele stalinismului, cînd milioane de ostatici ai fricii sunt eliberaţi de teroarea totalitarismului, redescoperind dreptul uman de a nu-ţi mai fie teamă să rosteşti cu voce tare ceea ce gîndeşti — iată că la noi e iarăşi viceversa ca în blestemul profetului Caragiale."

În acest timp, într-un Iaşi dominat de a-cultura acaparatoare a unui plagiator ca Mircea Radu Iacoban (e un simbol, dar, evident, nu e singurul), de ce ne-am mira că un critic de talia lui Al. Călinescu este ameninţat cu excluderea, iar un scriitor ca Luca Piţu este chiar exclus din Universitate?

Dacă nu sunt lăsaţi să trăiască, nu înseamnă că li se îngăduie, cel puţin, să plece. Astfel, lui Dan Petrescu, care, împreună cu Liviu Cangeopol, a scris un volum de reflecţie politică ce va apărea în curînd în Statele Unite, i s-a spus clar să renunţe la orice speranţă de paşaport. Nici Liviu Cangeopol nu-l obţinuse.

Un astfel de refuz nu este rezervat doar disidenţilor declaraţi. Un sociolog ca Mihai Dinu Gheorghiu (din filiaţia lui Pierre Bourdieu, pe care l-a tradus de altminteri în româneşte) îşi vede şi el a doua oară împiedicată plecarea în Franţa, unde urma să ţină comunicări universitare. Nici urmă de culoare politică la Mihai Dinu Gheorghiu. Puterea pare a-şi ţine următorul discurs:

De ce să nu ne ţinem scriitorii în iobăgie? Nu numai pe cei de la Iaşi, de altminteri, dar de pe întreg teritoriul naţional. Chiar şi pe cei care n-au protestat încă. Paza bună trece nu ştiu ce primejdie rea. Şi pentru pază, slavă Domnului, prididesc oamenii. E singurul sector fără penurie. Putem pune cîţi băieţi vrem la uşile Doinei Cornea (unde învaţă şi metode inedite chiar şi în blocul comunist: şi anume cum să molesteze mai bine, cu mîinile şi picioarele, nu numai cu gura, ambasadori, diplomaţi, deputaţi străini... o adevărată formaţie, nu numai multilaterală, dar şi multinaţională). Îi mai instalăm şi la poarta lui Mircea Dinescu, să nu-i fugă copilaşii în lume, să nu-i citească soţia din Pasternak, mai ştii ce iese?! Nu-l uităm, mai ales, pe Dan Deşliu, căruia îi aplicăm un tratament special. Pe urmele lui Andrei Pleşu, ne lansăm copoii nu numai că e filozof, dar mai are şi pretenţia enormă de a vorbi liber cu nişte străini. Pe la ceilalţi, mai pe faţă, mai dosit, asigurăm supravegherea. Telefoanele, în general, le tăiem. Din cînd în cînd, mai lăsăm cîte o soţie, cîte o logodnică, cîte o rudă sau un prieten din străinătate să ia contact telefonic cu pestiferaţii noştri. Să nu se spună că...

Nu suntem economi nici cu microfoanele. Le introducem nu numai în telefoane, prin case, dar şi în veselă. Să nu vă atingeţi, de pildă, de farfuriile microfonate de la Casa Scriitorilor, că o păţiţi ca Dan Deşliu, rupere de picioare pe loc şi apoi ameninţare cu un proces de trafic. Cafea sau idei, ce importanţă are? Trafic să fie.

Suntem, în schimb, extrem de avari cu paşapoartele. De ce să mai iasă cineva, dacă poate să nu mai iasă nimeni? Are, de pildă, un filozof ca Gabriel Liiceanu tot felul de invitaţii să ţină cursuri în străinătate sau să se ducă la colocvii? Şi ce dacă are? Să stea acasă. Şi Ştefan Augustin Doinaş stă acasă, în ciuda faptului că are o bursă în străinătate, că este unul dintre poeţii noştri de seamă, şi printre cei mai cultivaţi.

Acasă, fără drept de semnătură, mulţi fără drept de lucru, fără drept de cuvînt, cu toate drepturile, în schimb, la mizerie şi derîdere.

Acasă, unde din nou se ard şi cărţile. Asta s-a întîmplat cu ultimul număr din *Viaţa Românească*. Din pricina semnăturii interzise a lui Andrei Pleşu? A textului lui Gabriel Liiceanu? Sau ale lui Noica, pedepsit astfel post-mortem, după ce protocroniştii se străduiseră să-l anexeze la modul „naţionalist"?

La vatră cu ei toţi! La vatră şi la tăcere.

De cîte ori să repetăm, oare, că această tăcere se aude peste hotare mai puternic decît toate discursurile oficiale?

2 august 1989 (Jurnal)

Revenită de la St.-Tropez, Virgil mă aşteaptă cu veşti, sosite via Marie-France:

Doinaş şi Paler au fost chemaţi de D. R. Popescu. Le-a propus să le redea dreptul la semnătură. Au refuzat, pînă ce nu vor beneficia toţi semnatarii Scrisorii de aceeaşi decizie. Cinste lor!

Pleşu a fost „deplasat" la Tescani.

Paler a fost chemat la Procuratură. Într-un pachet cu cafea şi medicamente, trimis din Germania, i se strecuraseră două tăieturi de presă cu Scrisoarea celor şapte. Nu i-au făcut nimic.

Marie-France a dat la France-Presse o depeşă în numele Ligii: un preot, Ionaşcu, a fost ucis de Securitate, şi alţi trei bătuţi (printre care şi Galeriu — dar nu vrea să i se dea numele).

14 august 1989 (Jurnal)

Ne trimite Shafir, prin fax, la birou, al doilea atac al lui Păunescu împotriva noastră, publicat în Contemporanul *din 4 august. Shafir, la telefon, sîmbătă, era înspăimîntat de ameninţările păunesciene, cu toate că nu ştia, probabil, o veste cvasisecretă la München: N.C. Munteanu şi Hurezeanu au fost înştiinţaţi, la „Security" a lor, că e plănuit la Bucureşti*

să se trimită agenţi să-i agreseze. Li s-au oferit pistoale cu gaz şi concedii. S. se gîndea probabil la agresiunea din '77, realizată (împotriva mea), şi la cea din '83, dinainte dejucată (împotriva lui Virgil), ca şi la scrisorile de ameninţare primite de Mihnea.

„De o violenţă excepţională", ne avertizase Shafir, care spunea că aşa ceva nu i-a mai fost dat să citească. Cred şi eu că e exasperat Păunescu. Nu numai că i-am răspuns, Mihnea şi cu mine, la atacul precedent, arătînd cum îmi atribuise mie ce spusese Mihnea despre bătălia de la Călugăreni; nu numai că ilustrasem muzical un comentariu despre cartea lui Véronique Soulé Avoir 20 ans à l'Est *cu un foarte ceauşist poem al lui, cîntat la Festivalul „Flacăra" (extrem de rizibil, penibil de lozincard), dar în plus Virgil îi negase şi titlul de „poet". Orice suportă românul, numai asta nu.*

Aşa că se răzbună şi el cum poate. Vrea ca „scufundarea" (a mea şi a lui V.) să fie cît mai grabnică: „şi să rămîneţi gingie pe gingie". După ce ne-a scos dinţii (în ce mă priveşte, o făcuse mai demult Lăncrănjan), imaginează chinuri mai subtile: „Ultimul ţăran român dac-ar decoda ce îndrugaţi şi ce vreţi de fapt, v-ar cresta între coarne ca pe animalele bolnave şi v-ar pune un pumn de sare să vă usture şi să urlaţi pînă vă vor lătra cîinii la Giurgiu." Plus injurii de suburbie, Mihnea devenind o „căzătură de ocazie" etc. etc. Mă mir şi eu de ce m-am oprit atît de mult la acest delir spumegînd; probabil fiindcă mi-a luat destul timp pînă am calmat sperietura lui Shafir şi a lui Gelu. Păunescu ucide (crede el) verbal şi pe cont personal, nu e primejdios, e doar dezgustător.

18 august 1989 (Jurnal)

Primim un exemplar scăpat de rug din numărul ars al Vieţii Româneşti. *Ni l-a trimis Gabriel Liiceanu, prin vărul lui, Oprescu. Nu e incendiar decît prin calitate şi substanţă. Virgil îi va consacra două emisiuni la „Povestea vorbei".*

24 august 1989 (Jurnal)

Eveniment inedit, un prim-ministru necomunist în Est: Jaruzelski îl numeşte pe Mazowiecki. Nu doar necomunist, dar şi

catolic legat de Solidarnosć. *Iar Moscova vede în el un partener posibil!*

Ieri, în Le Monde, *Dumitru Mazilu (funcţionar internaţional la O.N.U., fusese rechemat în ţară, de unde nu i se mai dă acum drumul, deşi era comunist „încercat" — cum se spune) atacă politica lui Ceauşescu. Azi, Bucureştiul îl declară pe Mazilu pur şi simplu... nebun. E simplu, nu?*

30 august 1989 (Jurnal)

Seara, Mircea Iorgulescu cu soţia. El a suferit două operaţii, în condiţiile din România (l-au cusut cu o sfoară, infecţie etc.). Nu starea fizică l-a adus pe pragul amărăciunii fără leac, ci imposibilitatea de a alcătui un adevărat front al refuzului. Într-un fel de exemplificare, porneşte de la cazul lui: s-ar fi sfătuit cu Manolescu şi Simion dacă să semneze sau nu. Şi l-au ales pe **nu**, *spre a nu lăsa* România literară *pe mîna „netrebnicilor" — expresia e a lui. Dezbaterea — sau dilema — e veche. Nouă, mi se pare uzura acestor oameni fără speranţă. Tonicul, optimistul M.I., gata mereu să plece la atac, pare un învins înainte chiar de marea înfruntare.*

Cîteva ştiri:

În jurul lui Dinescu, solidaritatea e destul de mare. Ecoul în Occident, repercutat de „Europa Liberă", l-a salvat de la mai rău.

S-a întîlnit cu Deşliu, care i-a mărturisit a fi promis Securităţii că nu va mai înfăptui nimic nou (scrisese, de fapt, tot ce avea de spus), dar a refuzat să trimită mesajele primite la „Europa Liberă" şi „Vocea Americii" (să nu se mai vorbească de cazul lui). Erau deci nişte falsuri?

Caietele critice *nu vor mai apărea. Un număr Eliade, gata, nu va mai fi tipărit.*

Manolescu şi Liiceanu au fost rău ameninţaţi după întrunirea de la Dinescu, din toamnă, cînd voiau să pună la punct un protest contra sistematizării.

Tabloul desenat de el e fără orizont. Pentru prima oară, îl aud întrebîndu-se dacă se mai întoarce.

1 septembrie 1989

Don Quijote a dobîndit un nou urmaş. De data asta, naturalizat român, în persoana sau mai bine zis personajul lui Da-

niel Vighi, Studentul din romanul *Însemnare despre anii din urmă*. Te puteai aştepta, încă din moto, ca noul Don Quijote, student dintr-un orăşel bănăţean al zilelor noastre, să se războiască, de fapt, cu foarte concrete mori de vînt: nu de ele ducem lipsă de cînd vîntul a turbat în România. Dar nu preaplinul realităţii cotidiene, agresiv-ameninţătoare, îl are de înfruntat Studentul lui Daniel Vighi, ci vidul ei: „Lipsa de interes şi monotonia zilelor fără nimic al lor. Inutile." Tînăra sa existenţă trăită pînă atunci nu-i adusese, pesemne, nimic, din moment ce parabolicul nostru personaj n-are biografie, şi nici măcar un nume. I se spune doar „Studentul". Şi, din primele pagini, îi vedem privirea aţintită asupra nimicului:

„Îi trec pe dinaintea ochilor scene de viaţă trăite plicticos şi confuz: examene, note, seminarii, filme, cîteva ieşiri la munte, ghitare, tinereţe trăită puţin pe dinafară, o imagine potrivită mai degrabă afişelor acelora de prin căminele studenţeşti cu băieţi şi fete învălmăşiţi în faldurile unor entuziasme năvalnice, cu ochii înfipţi într-un orizont îndepărtat şi plin de promisiuni, prostioare, umor, fleacuri."

Pentru a scăpa dintr-o astfel de învălmăşeală, Studentul părăseşte căminul şi-şi închiriază în oraş o odaie mizeră, dar numai a lui. Iar ochii şi-i fixează nu în îndepărtatul orizont al viitorului, ci în acela, infinit maleabil, al imaginaţiei sale, al trecutului. Într-un cuvînt, evadează. Punctul de plecare — în carte — i-l dă vizita la familia singurului său prieten (Sancho Panza, desigur) dintr-un orăşel vecin; o mînăstire, cîteva puncte de vagă genealogie, o familie de tîmplari nemţi, amintirea unui baron — şi trecutul se înfiripă rapid, cucerind, rînd după rînd, spaţiul realului, golindu-l, instalîndu-se, tiranic dar blînd, în locu-i. Timidul, retrasul, ne-ambiţiosul student îşi descoperă puteri demiurgice; nu numai că modifică biografiile familiei prietenului său, ajungînd să-l convingă de preeminenţa imaginarului asupra realului, dar se şi joacă, într-un fel, cu timpul şi chiar cu istoria. Îi ajunge magia cîte unui nume, baronul von Mairowitz, pentru a fabrica singur fotografiile cu hîrtia îngălbenită de vreme din care i se vor ivi personajele, menite, după el, „să preschimbe timpul nescris şi orb în istorie vie".

Istoria însă nu este vie nici în imaginar. Vecinătatea cu Musil, subliniată de cei mai mulţi comentatori, ne impune referinţa la Cacania. Rămăşiţele de trecut, în care Studentul

va acoperi imediatul, mediocrul, deloc ineluctabilul prezent, aparţin şi ele decadenţei unui imperiu. Culorile sunt pălite de declin, totul se înfiripă într-un crepuscul menit întunericului. Şi totuşi după el umblă, cu paşii lui lenţi şi umili, Studentul care, tîrîndu-l după sine pe pragmaticul şi incredulul său Sancho Panza, cutreieră în lung şi-n lat orăşelul, în căutare de vechi ziduri — fiecare conţinînd în el taina ce-i va provoca visarea —, dar mai ales de poduri cu vechituri prielnice declanşării şi chiar structurării reveriei. Dintr-un astfel de pod vor fi izgoniţi cu miliţia cei doi tineri jucîndu-se de-a trecutul, cu puţin înainte ca repartizarea în locuri diferite să-i despartă cu totul. Schizofrenic, nebun, cum crede un laborant supunîndu-l pe Student observării unui psihiatru, sau pur şi simplu un artist care, neapucînd să-şi scrie fantasmele, le trăieşte? În orice caz, pe măsură ce cartea se compune — şi impune —, trecerile de la real la reverie sunt din ce în ce mai rapide, obligînd cititorul, aşa cum Studentul l-a obligat pe Sancho Panza al lui, să nu mai distingă clar prelingerea de la concret la fantasmare. Ceea ce — curios, şi e probabil cea mai deplină izbîndă a autorului — în loc să îngreuneze lectura, s-o transforme într-un rebus, facilitează trecerea — lină — de pe acest drum fără praguri, de la un prezent oţios la un trecut baroc, destrămat. Şi ne putem întreba dacă Studentul imaginează trecutul sau dacă acest trecut pune, de fiecare dată, stăpînire pe somnambulismele sale de medium. Dacă el mobilează vidul cu ceea ce a fost, sau dacă ceea ce a fost refuză să dispară şi-şi mai află, din cînd în cînd, un „posedat" care să-i proiecteze permanenţele. Trecutul, din îndepărtatul Ev Mediu pînă la declinul Cacaniei, mai locuieşte încă în studentul bănăţean al „anilor din urmă". Şi chiar dacă, la despărţirea pe un peron de gară, el îi strigă prietenului său, Iuliu, pe cînd trenul s-a pus în mişcare, că tot ce i-a spus pînă acum e o minciună, minciuna aceasta nu aparţine nici ea cotidianului, ci doar literaturii, ce poate fixa, îngheţa „trecerea timpului".

S-a vorbit mult de intertextualitate în cronicile consacrate romanului lui Daniel Vighi, şi nu vom stărui şi noi, de n-ar fi decît în măsura în care, la urma urmei, Cervantes însuşi a fost un fel de intertextualist *avant la lettre*, polemizînd cu romanele de cavalerie ale timpului. *Însemnare despre anii din*

urmă nu pare a fi un roman cu program, pornit din teoretizările optzeciste.

Mai presus însă de vecinătăţile asumate ni se pare a se situa o alta, datorată, presupunem, hazardului. Deoarece nu credem că Jean-Philippe Toussaint este cunoscut în România. Acest tînăr autor francez a trei romane, dintre care primul, *La Salle de bain*, a inspirat fostului asistent al lui Resnais şi al lui Polanski, John Lvoff, un film, a devenit, în ultimii ani, figura centrală a unui curent în care unii văd, probabil precipitat, un fel de nou-nou roman. Poate şi prin faptul că Toussaint, ca şi colegii săi de generaţie şi de curent, sunt publicaţi la aceeaşi editură Minuit de unde s-a lansat, în anii '50, noul roman francez. În orice caz, la Toussaint, ca şi la cîţiva dintre confraţii săi, descrierea minuţioasă, obiectală predomină, cum predomina şi la Robbe-Grillet. Ultimul roman al lui Toussaint se intitulează, de altminteri, *Aparatul de fotografiat*. Or, dacă François Nourrissier are dreptate şi Toussaint, prin descrierea sa exacerbată, „oboseşte realitatea", acelaşi demers îl regăsim şi la Daniel Vighi, care numai după ce a demontat cotidianul piesă cu piesă reuşeşte să evadeze din el. Punctul iniţial este comun celor doi scriitori, francez şi român: „sălii de baie" occidentale a primului îi corespunde lavaboul din cămăruţa studentului român, cu zugrăvirea căreia începe şi se sfîrşeşte romanul.

Daniel Vighi oboseşte şi el realul, cu o precizie aproape maniacă. Numai că el o face pentru a putea trece dincolo, în timp ce Toussaint se complace, pînă la capătul fiecăreia dintre cele trei cărţi ale sale, în explorarea nesemnificativului, a unui fel de zone marginale ale vieţii, asemenea zonelor ce înconjoară marile oraşe. E drept că aceşti doi scriitori aparţin unor spaţii — nu numai livresc — diferite. Al Franţei nemaivizitate de istorie, unde îţi poţi permite toate luxurile, chiar şi pe acela de a te plictisi plictisindu-ţi cititorii în numele unor rafinamente estetice nu totdeauna evidente. Şi al României într-atît de suprasaturate de istorie — şi ce istorie! — încît te-ai putea aştepta ca toate personajele din toate romanele să fie prezentate în starea-limită în care se află şi locuitorii ţării. Albul naraţiunii sau frîngerile ei succesive, dislocarea personajelor sub ochiul atent al autorului, la rîndul lui supravegheat de alte personaje etc. etc., laboratorul de

creaţie înlocuind creaţia, atunci cînd devine sistematic, poate şoca pînă şi pe unii iubitori de literatură pură.

Nu e cazul romanului lui Daniel Vighi, a cărui tristeţe lîncedă irupe din toate straturile, învăluind textul cu o culoare de umbră, de „n-a fost să fie", uneori mai pregnantă decît ţipătul declarat. Atîta cît mai putem recurge la literatură în condiţiile actuale de descompunere a corpului social, de năruire a temeliilor, aceea a lui Daniel Vighi este de cea mai vădită calitate.

Dar, cum nu suntem în stare să evadăm constant — aşa cum o face Studentul — din irealitatea impusă azi locuitorilor din toate cotloanele ţării, ne-am întrebat dacă un Don Quijote coborît azi în România, în calitatea sa de „cavaler rătăcitor", n-ar avea cu totul alte mori de vînt cu care să-şi încrucişeze spada imaginaţiei.

E o întrebare inevitabilă, atît de inevitabilă, încît pare a şi-o pune şi Daniel Vighi cînd, în textul său despre Marin Preda din numărul ce i-a fost consacrat de *Caietele critice*, prevedea astfel riscul noii proze dînd prioritate temelor vieţii banal-cotidiene şi evitînd marile frămîntări:

„În absenţa unei adevărate problematici se poate uşor intra într-o înfundătură, în care banalitatea vieţii descrise să devină cauza viitoarei ei banalităţi literare. Din acest motiv, probabil că viitoarele căutări vor fi nevoite să conjuge lecţia scriiturii (odată asimilate) cu o alta, a problematicii majore, într-o ecuaţie care va aşeza la un capăt al ei necesitatea revenirii spre modelul Marin Preda — din alt unghi şi cu alte mijloace artistice."

În ce-l priveşte pe Daniel Vighi, care n-a aparţinut, după cîte ştim, la modul declarativ curentului textualist, s-ar putea ca Don Quijote să-i fi slujit şi ca un sprijin în primii paşi spre o astfel de revenire, nu neapărat spre un model sau altul, ci, cum singur o spune, spre „marile probleme". Deocamdată, ni se pare a fi încă la stadiul marilor tristeţi.

4 septembrie 1989 (Jurnal)

Înainte de a pleca la radio, Virgil primeşte un telefon de la Iorgulescu. E în Germania, cu soţia şi fiica, în drum spre ţară. Anunţă că se întoarce la Paris să ceară azil politic. Voi

telefona rapid la München pentru a anunţa o emisiune cu el. Şi le voi dezvălui, în sfîrşit, că textul pe care l-am difuzat ca venit de la un rezistent necunoscut, Negrescu, era de fapt al lui. Voi pune astfel capăt unei lungi nedumeriri şi iritări, exprimate de mai multe ori. Vlad Georgescu mă rugase să-i spun măcar lui de cine era acel text, foarte îndrăzneţ, ca să-i poată linişti pe americani că nu e scris de vreun provocator. Am refuzat. De la nu ştiu ce serviciu american al postului, fusesem întrebată tot de numele adevărat şi, neobţinîndu-l, îmi ceruseră să garantez că nu e o capcană. Garantasem.

Din păcate, Vlad Georgescu nu mai este, ca să i-o pot anunţa lui.

O voi căuta şi pe Véronique Soulé (sau pe Stern), să-i ia un interviu.

La cafenea, după emisiune, Alexandru Papilian dă ştirea, pe care eu, din (încă) discreţie, n-o dădusem. Raicu şi Sonia (Larian), uimiţi. Bujor Nedelcovici ştia sau presimţea ceva, din moment ce locuiseră la el, dar n-o arată.

7 septembrie 1989 (Jurnal)

Nici Gabriela Adameşteanu, pentru cîteva zile la Paris, aflînd vestea, nu-şi revine.

L-am sunat şi pe Stroescu, să-i dezvălui numele lui... Negrescu.

8 septembrie 1989

În *Grădina de vară* a lui Răzvan Petrescu, pledează pentru impresia de debut doar diversitatea formulelor narative şi a temelor, ca şi cînd autorul nu s-ar fi hotărît încă să aleagă, să sacrifice, să renunţe la game. Nu dintr-o pornire teoretizantă sau experimentalistă (procedeele textualiste par aici ignorate voit), ci dintr-un fel de indecizie, s-ar spune (dacă ne luăm după starea permanentă de criză a personajelor) existenţială.

Astfel, ni se pare că se poate foarte lesne împărţi această carte de povestiri în trei mari capitole, sau tentaţii. Primul ar cuprinde prozele cu caracter analitic, centrate — de la *Pik* la

Vals, trecînd prin *Grădina de vară* şi *Plouă pe drum* — pe tema ratării şi, dintru început, să mărturisim că aici ni se pare că talentul lui Răzvan Petrescu îşi dă întreaga măsură. Într-un fel, tot ratarea se află şi în centrul *Globului de cristal*; dar aici, ca şi în *Dincolo*, tratarea unui caz clinic (un accident mortal în prima, o psihoză în a doua) se aliază cu o doză de oniric în care s-ar putea ca autorul să se afle mai puţin la largul lui. În sfîrşit, o a treia secţiune ar cuprinde prozele de tip oral, unde influenţa lui Caragiale e determinantă, ca la mai toţi colegii de generaţie ai lui Răzvan Petrescu.

Ratarea, de fapt, e mai curînd o obsesie decît o temă. Răzvan Petrescu o surprinde nu doar la personajele spre sfîrşitul vieţii (ca profesoara de engleză din *Vals*, părăsită în prag de pensie şi de soţ şi de fiu; sau ca acea cîntăreaţă ofilită din *Grădina de vară*, unde, expunîndu-şi fardurile groase ce trebuie să acopere ridurile, se expune pe ea însăşi batjocurii publice). Ratarea pîndeşte, chiar de pe primele trepte ale existenţei active, pe acei tineri medici repartizaţi prin vreun fund de ţară, unde sunt puşi la dispoziţia prostiei locale şi a tot felul de mici şefi tiranici. *Pik* rămîne, din acest punct de vedere, exemplar. Faptul că titlul este numele unui cîine de pripas nu trebuie să ne ducă neapărat cu gîndul spre orizonturi à la Brătescu-Voineşti. Duioşia — cîtă e — se află aici contrabalansată de ironie, un ton acidulat ce ni se pare a-l caracteriza şi singulariza cel mai bine pe autor. De parcă *Pik* ar aparţine aceleiaşi familii animaliere ca şi cîinele Hudley din romanul americanului Jim Harrison, *Warlock*. Comparaţia nu se limitează la personajele patrupede: naratorul din *Pik* şi personajul central, Johnny, din *Warlock* sunt trataţi cu aceeaşi ironie, mai vitală însă la Jim Harrison, mai plină, în activa-i ferocitate, de un fel de voie bună, absentă din cehovienele tristeţi ale tîrgurilor pe unde Răzvan Petrescu îşi trimite personajele. De altminteri, în timp ce referinţa lui Jim Harrison poate să fie doar întîmplătoare (nimic nu stă dovadă că tînărul scriitor român l-ar fi citit pe confratele său american), cea la Cehov e clar asumată, din moment ce, în altă povestire, *Valsul*, eroina, referindu-se la tînărul doctor din *Pik*, şi-l aminteşte ca pe un fel de Platonov. Desigur, Cehov; dar, dacă citim pasajele în care medicul de ţară se pregăteşte pentru inspecţiile venite de la centru, îl întîlnim, inevitabil, şi pe Gogol (al cărui *Revizor* se repetă zi de zi, nu atît pe scenele de

teatru din România, cît în cotidianul cel mai plat şi mai grotesc). Şi ratarea, şi tristeţea, şi ironia, reunite în cîteva fraze: „Uneori citeam. Noica, Fichte, Platon. Puţin Aristotel, *Poetica*. Şi moţăiam pierdut în splendidul abis al înţelepciunii. În balcaniada generalizată. Pe la urechi îmi susurau cîntece de leagăn, toropindu-mă. Uneori auzeam şi cîte un sunet strident de trompetă. Săream imediat în sus bătînd din aripi cu ochii-n patru. Miroseam inspecţia de la mari depărtări. Calculam, cu o eroare de maximum un minut, clipa cînd aveau să ne cadă pe cap. Bizanţul are însă legi tolerante, oameni suntem, şi supuşi greşelii. Nu era nevoie să ne agităm din cale afară. În definitiv, în teritoriu era linişte, nu murea aproape nimeni. Adică se murea discret de bătrîneţe. Boli cronice, foarte puţine. Indicele de spitalizare la regiune, minim. Femeile făceau copii mulţi. [...] Deci totul în regulă, mai ales scriptele. Dar ca să nu ne doară capul, pregăteam de obicei şi cîte o masă de lucru şi de bun venit. Pentru că inspectorii de tot felul păreau totdeauna aleşi pe sprînceană din categoria oamenilor flămînzi. Fără şovăire sacrificam găinile mai puţin degerate. Le tăiam capul cu surîsul pe buze, în ritm de conga. Animalele ajunseseră de o mare precizie. Cum începeau să se neliniştească păsările, înţelegeam că în cel puţin 24 de ore va apărea inspecţia. Dacă, din nefericire, peste corul de cotcodăceli se adăuga guiţatul porcului, era semn sigur că va veni un cadru simandicos. De la oraş. Făceam rost de brînză, ouă, ţuică, vişinată (uneori soseau şi soţii de cadre)."

Nici un cinism, nici un arivism totuşi la tînărul nostru doctor. Ci doar o terapie pentru a ascunde unele răni. Şi cîinele este un „mijloc terapeutic de vindecare a sufletului". Dar nu e de ajuns. Ironia, autoironia sunt metode mai sigure. „Nefericirea e la modă — ne înştiinţează amărui-lucidul nostru doctor. — Acest iaurt al sufletului." într-adevăr, nefericirea se poartă. Cum să nu se poarte, cînd este, într-un fel, impusă?

Acestor neîmpliniri ocazionale (ca şi cea din *Globul de cristal*, unde un profesor de istorie este dat afară pentru că ţinea lecţii neconforme cu linia oficială) vine să li se adauge ratarea cea mare, a inexorabilei vîrste. *Grădina de vară*, în care o biată cîntăreaţă în declin se expune mîrlăniei optimiste a băutorilor de bere şi de prostie, face parte şi ea din reuşitele depline ale volumului, ironia nemaidovedindu-se aici destul de eficace pentru a pansa rănile, din moment ce nu mai sunt

doar ale vremurilor sub care stăm, ci şi ale timpului sub care trecem.

S-a insistat, în cronicile consacrate *Grădinii de vară*, asupra faptului — destul de evident — că autorul nu se afiliază curentului sau şcolii sau generaţiei textualiste. Dar ne întrebăm dacă este singurul. Ni se pare nouă, sau în vremea din urmă apar tineri scriitori care nu-şi mai fac din dislocările personajelor, intertextualitate, strategii narative etc. etc. un scop obligatoriu? Nu înseamnă că textualismele erau doar un instrument al evaziunii. Dimpotrivă — şi am scris-o de atîtea ori — au reprezentat un mijloc de a înfrunta acest real bolnav, încrîncenarea străzii, vulgaritatea ei agresivă cu arma oralităţii de tip caragialesc. Cu sarcasm, ferocitate, deriziune. Unei societăţi atomizate, o astfel de replică îi răspunde şi corespunde destul de precis.

Nu e mai puţin adevărat că, în ultima vreme, parcă s-ar ivi şi un fel de literatură a milei. Nu mai puţin contemporană — la urma urmei, în Occident, textualismul cam datează —, poate dimpotrivă. Dacă ţinem neapărat la epitete şi registre, am putea s-o catalogăm drept postmodernă. E o literatură consacrată mai ales eşecului, de la personajele tinere ce nu suportă cotidianul (ca la Daniel Vighi, unde donchihotismul reprezintă singura evadare dintr-o realitate înecăcioasă) la cele bătrîne (ca la Rodica Palade, la care vietăţile nu mai suportă iarna) sau la cele provinciale, înecate în plictisul de unde nu se mai poate ieşi (precum provincialii lui Cristian Teodorescu din *Tainele inimii*). Învinşii, obidiţii, faţă de care autorul nu-şi mai exercită sarcasmele, renunţă la arma deriziunii. Mila nu e, evident, declarativă, dar se insinuează printre grimase cu o discreţie într-adevăr cehoviană.

Apariţia unei astfel de literaturi, dacă se confirmă şi devine, prin numărul autorilor şi greutatea talentelor, nu numai postmodernă, dar, într-un fel, posttextualistă (deşi nu vedem de ce cele două tendinţe n-ar putea coexista la modul dialogat) — ar fi şi paradoxală, şi naturală.

Paradoxală, deoarece în situaţia aberantă în care se află acum o întreagă ţară şi, în ultima vreme, şi viaţa literară, de unde sunt înlăturaţi scriitori de frunte, e straniu să-ţi cufunzi personajele în plictisul provinciei cehoviene fără de istorie. Cînd, la noi, o astfel de istorie prisoseşte.

Naturală, deoarece în lipsa totală de orizont, în absurditatea generalizată, cotidianul nu mai are acces la tragicul eliberator. Atmosfera e năclăită, se respiră greu, existența trece într-o așteptare paralizantă, de parcă tu, personaj, n-ai mai avea posibilitatea de a schimba, printr-un gest, printr-o decizie, șirul zilelor ce se întind, prăfuite, în fața ta. A trăi într-o astfel de climă sufocantă ține de prestidigitație. Dar a te pregăti să mori astfel, a-ți alcătui, în final de viață, un bilanț al imposibilităților, pare a fi și mai trudnic.

Vor mai trebui, bineînțeles, așteptate și alte cărți, alte debuturi, pentru a ne da seama dacă impresia se confirmă sau dacă ea a izvorît doar din hazardul ce a făcut să sosească pe biroul nostru mai multe volume cărora le-am găsit un fel de iz comun, al măruntei deșertăciuni, poate mai implacabilă decît tragicul pur.

Oare s-a observat de cîtă vreme nu se mai țipă în literatura română?

10 septembrie 1989 (Jurnal)

Via Basarabia și Finlanda, ne soseşte o scrisoare de la Barbu Brezianu. Ne cere să obținem Premiul Nobel pentru Dinescu!

11 septembrie 1989 (Jurnal)

Masă rotundă pentru „Teze". Virgil și cu mine mai mult îi punem întrebări lui Iorgulescu decît discutăm cu el. Trebuie să se explice, să se audă de ce un critic ajuns la notorietatea lui nu mai poate suporta „marea pălăvrăjeală" (e titlul pe care voise să-l dea lucrării lui despre Caragiale). Cred c-a ieșit bine.

Apoi la cafenea, unde nu se poate vorbi serios. Suntem prea mulți și ne pierdem în zumzetul de voci. Abia după aceea, la cină cu ei trei, putem pune la punct detaliile concrete — și dificile — ale instalării lor aici.

I. a și dat interviul la Libération. *Virgil îi cere texte pentru trei „Povestea vorbei".*

15 septembrie 1989

Melancolie, romanul neterminat şi publicat postum al lui Sorin Titel, n-a sosit decît recent în Occident (totdeauna e „lungă călătoria" cărţilor, mai mult sau mai puţin prizoniere în România, pînă ce traversează — şi ele destul de greu — frontierele...). *Melancolie*: nu s-ar fi putut titlu mai exact pentru acest roman al nostalgiei după o adolescenţă tristă, înăbuşită, dar nu mai puţin vîrstă a tuturor începuturilor. Melancolia nu e însă doar a personajului, cvasiautobiografic, Matei (la început, manuscrisul se intitula *Melancolia după Matei*), ci şi a noastră. Prea mulţi scriitori ne-au părăsit înainte de soroc: Daniel Turcea, Virgil Mazilescu, Marius Robescu, Dana Dumitriu, Nicolae Velea, ca să nu mai vorbim de dispariţia, în plină maturitate de creaţie, a lui Marin Preda. În afară de acesta din urmă (între timp clasicizat, şi căruia *Caietele critice* i-au închinat recent un număr bine închegat), Sorin Titel s-a bucurat de cea mai emoţionantă posteritate. Un număr dublu al *Caietelor critice*, în 1984; retipărirea, anul acesta, a primelor două romane din ultimul său ciclu: *Ţara îndepărtată* şi *Pasărea şi umbra*; ca şi, în 1988, acest roman, *Melancolie*, de punerea în ordine a căruia s-a ocupat tatăl romancierului, Iosif Titel.

În principiu, orice lucrare neterminată şi publicată postum ar trebui să descurajeze critica. E, într-adevăr, greu de ştiut ce formă exactă ar fi luat, o dată lucrat şi răslucrat de autor, cum îi era obiceiul, romanul care, în stadiul actual, rămîne deschis nu tuturor finalurilor (din moment ce finalul ne este dat din primul capitol), ci tuturor posibilităţilor conţinute în el. Atît de familiarizaţi cu opera lui Sorin Titel, criticii noştri n-au pregetat însă să-l discute, cu toate nuanţele datorate unei proze încă în laboratorul creaţiei, dar şi cu certitudinile dobîndite de pe urma cărţilor anterioare ale prozatorului. Primul exemplu a fost dat încă din paginile *Melancoliei*, unde postfaţa lui Livius Ciocârlie insistă asupra originalităţii acestei cărţi faţă de ceea ce ne propusese pînă la ea autorul. Dacă Mama părea a ocupa locul central în ficţiunile, atît de greu de despărţit de biografie, ale lui Sorin Titel (asupra relaţiei mamă-fiu şi a durerii materne din *Femeie, iată fiul tău* a semnat pagini substanţiale Vasile Popovici, în numărul *ars* al *Vieţii Româneşti*), în *Melancolie* îi sunt redate prerogativele

sale Tatălui. Suntem mai puţin de acord cu Livius Ciocârlie atunci cînd socoteşte că această „carte a Tatălui", în universul pînă atunci maternizat al lui Sorin Titel, s-ar explica prin „tema fundamentală a romanului, aceea a vocaţiei creatoare". Într-adevăr, dacă tatăl unuia dintre personaje este Profesorul, cu o operă din care poate la nesfîrşit continua să se hrănească fiul, nu acelaşi lucru se întîmplă şi cu Matei, al cărui tată se amuză doar, ca amator, jucînd într-o operetă. Cît despre vocaţiile studenţilor ce-l înconjoară pe Matei, ele ni se par inerente doar adolescenţei protagoniştilor, la vîrsta cînd nimic — sau aproape — nu poate delimita adevăratul har de iluzia veleitară. Iar nu la Matei — trăind între discreţie şi buimăceală — putem discerne analiza „vocaţiei creatoare". Şi apoi, relaţia tată-fiu nu pare văzută doar sub aspectele sale formatoare de valoare. O ambiguitate există, şi ea ne este sugerată de autor prin referirea, în două rînduri, la Polonius. La o aniversare a lui Matei, un coleg îi serveşte drept toast sfaturile date de Polonius fiului său, înainte să-l lase să plece prin îndepărtate universităţi:

„Singurul lucru pe care oricum îl pricepuseră (colegii de petrecere, *n.n.*) se referea la faptul că Polonius îşi sfătuia fiul — un sfat la care merită chiar şi în zilele noastre să tragi cu urechea, îşi spuneau tinerii ascultători ai tălmăcirii făcute ad-hoc [...] — nici Matei, sărbătoritul, nu prea ţinuse seama de un asemenea sfat înţelept, de unde şi necazurile prin care trecuse, ce le avusese de pătimit! — să-şi cam ţină gura, să nu se apuce să trăncănească vrute şi nevrute pe unde umbla, dezvăluindu-şi gîndurile. Ce ai tu în inima ta, ce-ţi umblă prin cap păstrezi mai curînd pentru tine, nu te dezvălui oricui, îi zice bătrînul vulpoi fiului fluşturatec; mai bine să asculte el mărturisirile altora, mai bine să-i lase pe ceilalţi să se dea în vileag; nu trebuie să fii prea slobod la gură..."

Un alt prieten, cu înclinaţii spre actorie, îi pregăteşte o surpriză, împămîntenindu-l în alt mod pe Polonius. El îi spune lui Matei:

„ ...am improvizat chiar şi un fel de costum, ceva care aduce mai curînd a boier fanariot decît a nobil de la castelul Elsinor, dar oricum se cheamă totuşi că e un costum; în definitiv Hamlet s-a jucat în tot felul de costume moderne, atunci, de ce, mă rog, n-ar apărea Polonius şi ca boier fanariot şi, în definitiv, chiar are ceva din şiretenia acestora, nu găseşti?"

Insistenţa e prea mare pentru ca Polonius să fie chemat în scenă, întîmplător, de două ori. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că tatăl personajului principal i-ar semăna, ci doar că relaţiile Tată-Fiu pot fi mai ambigue în deceniul de dizgraţie '50, cînd se desfăşoară acţiunea din *Melancolie*. E o schemă oarecum tipică, prezentă şi în romanele lui Virgil Duda: un student exmatriculat din facultate din motive politice, în cazul de faţă pentru a nu fi vrut să joace rolul martorului acuzării într-o şedinţă unde îi era „judecat" un prieten şi coleg. Şi universul descris, fără violenţă, fără polemică, dar şi fără unele reţineri din alte proze ale aceluiaşi autor, aparţine „obsedantului deceniu": părinţi arestaţi, copii ce nu-şi pot face studiile din pricina unor „pete" la dosar, profesori supravegheaţi de aşa-zişii lor „asistenţi" etc. etc.

Or, aici se petrece ceva cu adevărat ciudat cu cei mai avizaţi dintre criticii ce s-au ocupat de *Melancolie*: s-ar zice că vor să-l spele, ca de un păcat, pe Sorin Titel de faptul c-ar fi scris un roman politic. Nu e prima oară cînd constatăm această idiosincrazie a criticii de calitate faţă de romanul politic. De parcă subiectul ar fi sau total epuizat, sau de ruşine din punct de vedere estetic.

Departe de a fi epuizat, subiectul a fost, de fapt, de-abia schiţat. Pentru „obsedantul deceniu" şi „obsedantul prezent" nu stau mărturie decît rare cărţi, ele însele neputînd depăşi anumite limite, ca acelea semnate de Marin Preda (îndeosebi *Cel mai iubit dintre pămînteni*, dar şi *Moromeţii*) sau de Augustin Buzura. Dezvăluirile *în* şi *prin* literatură nu aparţin, în România, trecutului (ca în Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, ca să nu mai vorbim de Uniunea Sovietică), ci poate viitorului. Cînd, în fond, critica se îndepărtează de temă cu dispreţ (uneori chiar cu silă), presupunem că ea confundă originalul cu copiile şi falsurile lui: romanul politic aşa cum a fost dorit de regim şi uneori şi-a găsit executanţi zeloşi şi prea puţin scriitori, romanul în care lupta dintre comunismul dogmatic şi comunismul pur ducea la înfrîngerea acestuia din urmă, la persecutarea lui (şi eram îndemnaţi să suspinăm pe nefericirile comunistului idealist ajuns prin închisori, dar continuînd să fie devotat idealului său). Uneori, chiar scriitori cu darul analizei sau al expresiei, ca Al. Ivasiuc, se conformau tipicului, oferindu-ne nişte romane realist-socialiste pe dos, sau ca Paul Georgescu, ce-şi joacă (între cinism şi fidelitate) rolul

de revoluţionar împătimit. Dar astfel de cărţi şi de atitudini — fără a mai vorbi de cei care confecţionează pur şi simplu texte după documentele de partid, ca Titus Popovici — n-au nimic de-a face cu romanul politic propriu-zis. Din ele să se fi născut indigestia de „politic" în peisajul totuşi cel mai puţin politizat al Răsăritului: România? S-ar putea să fie una din explicaţiile ce ne-ar ajuta să înţelegem de ce criticii, în cvasimajoritatea lor, respiră mai îngăduitor în *Jurnalul* lui Radu Petrescu — de altfel, de o certă calitate estetică —, unde nimic din atmosfera deceniilor mereu obsedante nu filtrează în text, decît într-altul ce cuprinde printre rînduri ecouri, unele îndepărtate, altele mai actualizate, dar mereu atenuate, ale celor suferite de toată lumea, deci şi de scriitori.

S-ar putea ca numai o lectură comparată a literaturilor trecute prin aceleaşi experienţe — deci cele ale Răsăritului — să-i vindece pe criticii români de o inapetenţă ce tinde să se transforme la rîndul ei în obsesie. În orice caz, pentru a feri memoria lui Sorin Titel de un astfel de oprobriu, ni se propune o gamă de distincţii: în *Melancolie*, evenimentele istorice n-ar fi trăite eroic sau problematic, ci doar suferite obscur şi aluziv, de oameni mărunţi, eludînd astfel „reţetele" romanului politic, cum scrie Eugen Simion. În acelaşi fel este prezentat *Melancolie* şi în postfaţa lui Livius Ciocârlie, ca romanul unei „crize existenţiale pe fondul unor circumstanţe politice determinate". Şi, recuperîndu-l astfel pe autor, Livius Ciocârlie ne mărturiseşte temerea sa iniţială, deoarece o asemenea temă (obsedantul deceniu) „promitea prea puţin în latura care făcuse forţa scriitorului, şi anume accesul la fundamental".

Mărturisim că nu înţelegem. Mai întîi, de ce încercarea de a disloca psihismul uman, de a-l atomiza (deoarece acesta a fost scopul regimului totalitar instaurat la noi, şi mai este încă) n-ar putea oferi scriitorului român, aşa cum i-a oferit celui rus, ceh, slovac, ungur sau polonez, accesul la „fundamental"? Apoi, bineînţeles că intruziunea evenimentului politic în ţesătura ficţională nu se poate produce decît printr-o „criză existenţială", în orice roman, şi nu numai în cele ale lui Sorin Titel. În sfîrşit, cuvîntul „erou" a dispărut nu numai din terminologia critică, dar şi din prozele contemporane. Doar Marin Preda, cu intelectualul său din *Cel mai iubit dintre pămînteni*, sau Augustin Buzura, cu gazetarul său ars de luciditatea conştiinţei, mai răspund la cerinţa vehementă a unor

Mircea Eliade şi Camil Petrescu, care, între cele două războaie, deplîngeau absenţa intelectualului din epica românească, populată de ţărani sau de personaje mărunte. În rest, personajul a redevenit, în cele mai multe dintre cazuri, omul de rînd care suferă abulic istoria, fără a o înţelege, sau o acceptă „mioritic" sau, în sfîrşit, uzează şi abuzează de şiretlicuri pentru a supravieţui sub vremi. Exemplul unui Polonius înveşmîntat în fanariot a fost prolific din acest punct de vedere.

Mai avem o nedumerire, de alt ordin. În atît de inteligentele, laudativele, rafinatele analize consacrate carierei literare a lui Sorin Titel, *Lunga călătorie a prizonierului* rămîne mereu legată de faza sa pur experimentalistă. Amintim, într-o paranteză, că această proză aparte nu numai c-a fost tradusă în franceză, dar a şi fost primită de critica franceză cu elogii de care nu s-a bucurat nici un alt roman publicat în ţară şi tălmăcit aici. Editorul francez, Maurice Nadeau, s-a arătat apoi insensibil la schimbarea de stil şi de univers a lui Sorin Titel, şi nu l-a mai publicat. Era oare *Lunga călătorie a prizonierului* o proză experimentalistă, sau dimpotrivă, în factura ei post-beckettiană, reprezenta o parabolă politică, şi tocmai aspectul ei parabolic îi asigura un ecou pe plan internaţional?

Nu punem aici nici în chestiune, nici în discuţie schimbarea de registru din a doua parte a carierei literare a lui Sorin Titel: dacă şi l-a ales, înseamnă că autorului îi era necesar, Sorin Titel nefiind dintre cei care se conformau modelor sau circumstanţelor. Dar ni se pare injust să se pretindă, aşa cum o face Mircea Mihăieş, şi nu e singurul, că numai o dată cu *Ţara îndepărtată* Sorin Titel „începe să scrie ca Sorin Titel. Să devină el însuşi".

Ar însemna să punem între ghilimelele simplului exerciţiu de stil *Lunga călătorie a prizonierului* (ceea ce ar fi cu totul nedrept, pe toate planurile, cel estetic inclus) şi să negăm autorului dreptul de a rămîne el însuşi în toate schimbările şi preschimbările sale. Ca, de pildă, în cea pe care *Melancolie* o anunţa, dar, din păcate, nimic n-o mai poate de acum înainte confirma sau infirma.

26 septembrie 1989 (Jurnal)

Mihai Dinu Gheorghiu, sosit cu soţia, va rămîne de data asta la Paris. Liviu Cangeopol ar fi deja la Roma, în drum spre Statele Unite. Au început să le dea drumul?

28 septembrie 1989 (Jurnal)

De la Dinescu, prin Papilian: au pus securişti pînă şi la cele trei porţi ale grădiniţei unde îşi duce pe unul dintre copii, însoţit, evident, de paznicii lui cei de toate zilele.

29 septembrie 1989

Probabil că singurul sector în care regimul de la Bucureşti deţine întîietatea în Est este cel al represiunii, al supravegherii poliţieneşti. Nu mai avem, ca pe aproape binecuvîntatele vremuri satirizate de Caragiale, „faliţii noştri", ci poliţiştii noştri. Bietul Pristanda a rămas o dulce amintire, de miere şi bunătate, pe lîngă cei care, azi, în uniformă sau fără, urmăresc, fugăresc, anchetează, bat şi, în general, suspectează, nu doar pe cei ce-ar îndrăzni să gîndească altfel (şi se găsesc din ce în ce mai mulţi), dar şi să gîndească pur şi simplu. S-a spus de atîtea ori, dar trebuie repetat mereu, de toate se duce lipsă în România, numai de epoleţi, reali sau camuflaţi, de pe umerii poliţailor, nu. E materia, şi primă şi fasonată, care cu adevărat pridideşte. Singurul sector unde nu se fac nici un fel de economii. La căldură, da; la curentul electric, da; la alimente, ce să mai vorbim; la medicamente şi spitale, din plin, eliminîndu-se categorii întregi de cetăţeni de la dreptul de a beneficia de ele (bătrînii n-au decît să moară, operaţii să fie cusuţi cu sfoară, adormiţi cu anestezice fabricate ad-hoc, nounăscuţii să n-aibă totdeauna drept la viaţă); în schimb, în ceea ce priveşte regalele palate sau Securitatea, fondurile sunt nelimitate. Pentru un asemenea efort (paznici, cu schimb de echipe, şi material modern de ascultare, plus microfoane din plin, pentru orice grăitor de adevăr), rezultatele sunt dezamăgitoare, planul ideal (să se închidă gura unei întregi populaţii) fiind departe de a fi îndeplinit.

Dar, chiar dacă planul acesta ar fi singurul dus pînă la capăt din toată era Ceauşescu (şi fiecare zi, fiecare clipă, fiecare mesaj ne dovedesc că nu poate fi), nu s-a gîndit oare nimeni, pe acolo, sus, că tot n-ar mai sluji la mare lucru? Dacă vocile opoziţiei ar fi cu totul reduse la tăcere, se ştie îndeajuns în Occident pentru ca imaginea regimului să continue mai departe a fi descrisă şi înfierată în mass-media de

aici; ca numele — şi uneori operele — celor care au grăit o dată să fie mereu auzite.

Cine, de pildă, în Occident, după ce a zărit-o pe Doina Cornea, filmată de Televiziunea Belgiană, mai poate uita imaginea acestei femei, în privirea căreia se putea citi o pasiune neînduplecată pentru adevăr? Crede, oare, cineva, la nivelul organelor represive din ţară, că e de ajuns să fie bătut un ambasador ce voia s-o întîlnească, ca totul să fie uitat? Dimpotrivă, cu fiecare măsură suplimentară de supraveghere, Doina Cornea devine şi mai deplin o figură emblematică a opoziţiei faţă de arbitrarul puterii.

Şi cine, aici, nu-şi aminteşte sau imaginează soarta celorlalţi?

Să ni-l închipuim pe Mircea Dinescu. Se află mai departe într-un fel de stare de arest la domiciliu. Cu trei echipe de schimb pentru a supraveghea puterea verbului său. Şi, în acest timp, verbul se răspîndeşte mai departe. Iată însă că represiunea a focalizat interesul asupra lui, şi că, într-un sens, cei care au hotărît darea sa afară de la *România literară* (ca să nu mai vorbim de excluderea din partid), l-au lăsat pe el, pe soţie, pe copii fără mijloace de trai şi l-au izolat s-au făcut agenţii lui literari cei mai eficace. Cînd traducerea germană a poeziilor lui Mircea Dinescu va fi lansată, cu publicitatea inerentă, la Tîrgul Cărţii de la Frankfurt, sugerăm ca regimul de la Bucureşti să-şi răsplătească pe responsabilii cu persecutarea poetului. Să-i trimită, în vizită turistică, şi la Budapesta, pentru a vedea cu ochii lor traducerea aceloraşi poeme şi în limba maghiară. Dar mai bine să le cumpere un bilet circular prin toată Europa: se anunţă traduceri şi în alte capitale. Cînd oare vor fi decoraţi, pentru a fi revelat astfel opiniei publice străine adevăratul chip, opresiv, al regimului românesc, nu doar şeful cu propaganda al Municipiului Bucureşti, Croitoru, dar şi „consultanţii" săi de la Uniunea Scriitorilor: Ion Hobana, Ion Brad, Ion Horea, Platon Pardău, Ion Dodu Bălan — fără a-l uita pe atît de profund răspunzătorul D. R. Popescu şi pe mîna sa, dreaptă sau stîngă, Constantin Ţoiu?

Să ni-l închipuim pe Andrei Pleşu în exilul lui de la Tescani. Cultura noastră are în el pe filozoful prin excelenţă al artei, şi pe unul din cei mai plini de har scriitori. Cultura noastră, da. Regimul, nu. Tot Bucureştiul ştie că, prin glasul

tovarăşului Bondrea, i s-au comunicat lui Andrei Pleşu următoarele: „Noi — i s-ar fi spus — noi (adică regimul, nu şi ţara, nu şi cultura ei) avem o grădină frumoasă, de unde smulgem *buruienile*." „Buruiana" Pleşu a fost smulsă din grădina Bucureşti, pentru a fi aruncată la Tescani, unde să întîlnească umbra unui alt mare exilat, George Enescu. Nu ştim ce s-a întîmplat cu protestul colegilor săi de la Institutul de Istorie a Artei din Bucureşti (deoarece acţiunile de solidaritate au început să se ivească şi chiar să se înmulţească), dar de un lucru parcă ne aducem aminte, şi anume că acest tovarăş Bondrea ar fi fost, nu prea de mult, denunţat, în chiar *Scînteia*, pentru nişte şarlatanii şi matrapazlîcuri săvîrşite în „frumoasa grădină". Şi atunci, cum stăm cu etica socialistă (deoarece de etică pur şi simplu, de o „minima moralia", ce să mai vorbim)? Vasăzică, cineva care a făcut asemenea escrocherii, încît însuşi organul partidului e obligat să-l atace este pus de acelaşi partid să insulte, să ameninţe şi să surghiunească pe una din personalităţile de frunte ale culturii noastre? Surghiunul lui Andrei Pleşu continuă să fie un scandal.

Să ni-l închipuim pe Dan Petrescu, păzit cu străşnicie la Iaşi. În ciuda tuturor măsurilor luate împotriva lui, el continuă, de mai mulţi ani, cu un curaj cotidian şi exemplar, să spună mai departe ceea ce gîndeşte. Textul său recent, sosit în Occident: *Scrisoare deschisă organelor de represiune din România*, e grăitor pentru un anume stil de a se opune. Ironia, la Dan Petrescu, e cu atît mai ucigătoare cu cît e măsurată; pornirea, cu atît mai eficace cu cît e dominată de luciditate. În acest document, Dan Petrescu nu se plînge atît pe sine, deşi ar avea din plin de ce s-o facă, cît pe ceilalţi, care au de suferit pentru simplul motiv de a fi continuat să-i dea bună ziua chiar şi după ce s-a încercat totala lui izolare. Dan Petrescu protestează împotriva concedierii abuzive a lui Luca Piţu de la Universitatea ieşeană, împotriva ameninţărilor şi tracasărilor la care este supus Al. Călinescu şi familia sa, sau poeta Mariana Marin, împotriva şantajelor exercitate asupra tuturor prietenilor săi. Şi Dan Petrescu dă acest sfat, întru totul util, organelor de represiune:

„Decît să vă cheltuiţi excesul de energie cu Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Deşliu, Aurel Dragoş Munteanu, Gabriel Andreescu, Nicu Stăncescu, Ion Puiu, Radu Fili-

pescu, Liviu Cangeopol, Mariana Marin, Dan Sîmpălean, cu scriitorii, muncitorii şi ţăranii care-şi cer drepturile legitime, ba chiar cu foşti demnitari de partid ajunşi la ora luciditătii, mai bine îi ajutaţi puţin pe fraţii noştri de peste Prut, oferindu-le, de pildă, cărţi şi tiparniţe gratuit."

Şi, într-adevăr, ce ar fi mai urgent, mai necesar decît să fie sprijinit excepţionalul curaj al scriitorilor basarabeni (şi nu numai scriitori), al căror efort pentru a-şi redescoperi o identitate culturală a avut ca rezultat spectacular adoptarea alfabetului latin şi reabilitarea limbii române. E o dată istorică.

Dar să ne închipuim mai departe. Să ni-l închipuim pe Gabriel Andreescu, şi el ameninţat cu deplasarea în provincie, altă „buruiană", altă grădină de plivit — pe Gabriel Andreescu, ce a declarat greva foamei pentru apărarea unor principii.

Să ni-l închipuim pe Ştefan Augustin Doinaş, retrăind obsedantul deceniu în obsedantul prezent (e a doua oară cînd i se ia dreptul de semnătură: prima oară în timpul realismului socialist, a doua în era multilateral dezvoltatului umanism ceauşist).

Să ni-l închipuim pe Dan Hăulică, luptînd pentru apariţia *Secolului 20*, unde el însuşi nu mai poate semna texte.

Să ni-i închipuim pe Octavian Paler, pe Mihai Şora, pe Alexandru Paleologu, pe Al. Călinescu, scriind pentru sertar, interzişi de publicare într-o literatură pe care o cinstesc prin numele şi opera lor. Să ni-i închipuim pe Dan Deşliu, pe Ana Blandiana.

Ni-i închipuim lesne pe toţi cei astăzi interzişi, supravegheaţi, ameninţaţi, urmăriţi, microfonaţi, şantajaţi. Nu ajungem însă, ne mărturisim slăbiciunea, să ni-i închipuim pe hăituitori şi pe consultanţii lor. Ne este, astfel, imposibil să ni-l închipuim, de pildă, pe un D. R. Popescu. Oricîte eforturi am depune, nu ajungem în nici un fel să ne punem în locul lui. Nu mai izbutim să ni-l închipuim nici pe un Constantin Ţoiu: cum a putut ajunge de la *Însoţitorul* memoriei la statutul de însoţitor al unuia singur, ce prigoneşte pe mărturisitori?

Ne aflăm, în aceste cazuri, în totală pană de imaginaţie. Ne rămîne să aşteptăm clipa aceea — care desigur va veni, nu poate să nu vină, vezi, de pildă, ce s-a petrecut la Uniunea Scriitorilor Sovietici — cînd astfel de oameni vor avea să se

explice în faţa confraţilor şi a opiniei. Poate atunci se va lumina, în parte, şi această mare enigmă a alunecărilor de conştiinţă, care, ca şi alunecările de teren, riscă să nu mai lase dintr-un om şi dintr-o operă decît nişte ruine.

3 octombrie 1989 (Jurnal)

Aseară, Mihai Dinu Gheorghiu cu soţia. Ne spune că Dan Petrescu e bolnav (un osteim sinus frontal drept). Nu prea ştiu ce este, dar se pare că trebuie operat şi, evident, în străinătate. Discut azi cu Mihnea, la telefon, cum ar putea fi adus aici (prin „Médecins du Monde"?).

Dan Alexe a vorbit la telefon cu Irina Antonesei: l-au dat afară de la bibliotecă pe Dan P.

Secretarul Uniunii Scriitorilor de la Chişinău, corespondent la Literaturnaia Gazeta *şi membru corespondent al Frontului, ne telefonează patetic, de la Victor Lupan, că noi „am făcut perestroika". A venit la Paris cu o delegaţie sovietică invitată de Matignon sau Élysée. Vrea să ne vadă (stabilim întîlnirea) şi să dea un interviu la „Europa Liberă".*

Chem imediat München-ul: pe Gelu pentru ştirea cu Dan Petrescu, pe Socor — specializat în Basarabia — pentru Malarciuc şi, în sfîrşit, la sugestia acestuia din urmă, pe Stroescu, să-l trimită la Paris pentru contactul cu Malarciuc.

4 octombrie 1989 (Jurnal)

Ne cheamă Buzura de la München. S-a dat ordin să nu se mai scrie despre romanul său. Vine la sfîrşitul lunii la Paris.

5 octombrie 1989 (Jurnal)

Dan Petrescu a declarat greva foamei. Alte telefoane la München, să introducă Gelu ştirea la „Actualitatea culturală".

Mihai Korné vrea să vină şi el la seara cu basarabenii. Pentru a-i ajuta, a şi înfiinţat o asociaţie, Ginta latină. *Cam păşunist titlul, dar nu e vina noastră dacă istoria ne duce înapoi spre 1848.*

De la Mihnea, spre seară, alte ştiri despre Dan Petrescu: e în greva foamei de şase zile. Marţi, după ora 12 noaptea, va fi la un număr de telefon din Iaşi, unde va aştepta să fie chemat pentru un interviu.

Cangeopol se află de cinci zile în Statele Unite.

Mariana Botez e ameninţată să fie dată afară din casă — a vorbit la telefon cu Mihai (Botez).

Un oxfordian trimis să ia contacte cu disidenţa a fost foarte impresionat de Stelian Tănase. Singurul — crede el — care stabileşte o legătură între intelectuali şi muncitori. Are contacte la „Griviţa Roşie", unde la 11 august a fost declanşată o grevă.

7 octombrie 1989 (Jurnal)

Seară basarabeană: Gheorghe Malarciuc şi Ion Scutelnic din Chişinău, Goma, Victor Lupan, Mihai Korné, Vladimir Socor — de aici.

Ne aduc Glasul, *păpuşi în costume naţionale, votcă şi coniac rusesc. Dar, mai ales, un fel de curaj domol şi impresionant. Malarciuc şi Scutelnic (cineast) vorbesc de lupta lor pentru impunerea limbii române („moldovenească", cum îi spun ei, cu prudenţă) şi a alfabetului latin, cu atîta naturaleţe, încît nu se strecoară în limbajul lor nici un clişeu patriotard. Ca în tot restul Europei de Răsărit, scriitorii sunt în fruntea luptei. Îi punem în gardă: Bucureştiul le trimite doar scriitori de curte. Facem planuri, le dăm cărţi, schimbăm adrese, ne invită la Chişinău.*

Vladimir Socor i-a luat interviul lui Malarciuc — de vreun ceas şi jumătate; Korné le promite un aparat de fotocopiat; Lupan le dă casete video, Goma — Din Calidor, *cu dedicaţie.*

Casa e plină de fum şi de atmosferă pre-revoluţionară. Contrar a ceea ce ne-am fi putut aştepta, nimic nu e ridicol sau retoric. Dimpotrivă. Vor fi scriitorii lor cam sămănătorişti la carte (e reproşul pe care îl face V. Lupan), în acţiune sunt însă lucizi şi cumpătaţi.

Suntem emoţionaţi.

BIBLIOTECA PUBL

8 octombrie 1989 (Jurnal)

Şi mai sensibilă azi, după intermezzo-ul basarabean, la veştile din Est.

În Germania de Răsărit, manifestaţii şi lupte cu poliţia (cum nu se mai văzuseră din 1953), după masivul exod de tineri spre Germania de Apus prin Cehoslovacia şi Ungaria. În Ungaria tocmai, partidul comunist (în congres) renunţă şi la titulatură, şi la dogmă şi se autoproclamă socialist. În Bucureşti circulă zvonul că Ceauşescu ar face o criză ori de cîte ori aude ce se petrece în ţările vecine.

Seara, telefonez la München şi în Statele Unite („Vocea Americii"), să fie chemat Dan Petrescu la numărul ieşean indicat de el.

10 octombrie 1989 (Jurnal)

O jumătate de oră, la „Europa Liberă", de interviu cu Dan Petrescu — a vorbit şi Luca Piţu (intervievor, N.C. Munteanu). Idem Dorin Tudoran, pentru „Vocea Americii", iar Gilles Schiller semnează un articol în Libération, *după convorbirea cu D.P. El (Schiller-Stern) a fost primul înştiinţat că, împreună cu Doina Cornea, Mariana Marin, Liviu Antonesei, Dan Petrescu a semnat o petiţie împotriva realegerii lui Ceauşescu.*

16 octombrie 1989 (Jurnal)

Pentru apariţia în Franţa a volumului lui Dinescu, tradus de Alain din Moartea citeşte ziarul *(*Mirage Posthume, *la Albin Michel), masă rotundă la „Teze", cu Raicu, Iorgulescu, Virgil, Balotă. E mai mult un omagiu decît o dezbatere.*

După care, Virgil înregistrează încă o „Povestea vorbei" cu Iorgulescu.

26 octombrie 1989 (Jurnal)

Vaclav Havel din nou arestat. În Germania de Răsărit, efervescenţă.

3 noiembrie 1989

A devenit aproape un loc comun ca, mai de fiecare dată cînd un comentator occidental se ocupă de stratificarea îngheţată din România, el să-şi pună întrebări stăruitoare şi, după caz, neliniştite sau chiar agresive asupra absenţei scriitorilor din peisajul contestatar românesc. Întrebări atenuate, în ultimele luni, de luările de poziţie ale mai multor scriitori de certă notorietate.

Comentariul negativ nu e însă legat de actualitatea imediată. Excepţiile au existat de mai multă vreme (de n-ar fi să ne referim decît la Paul Goma sau la Dorin Tudoran) şi ele, cum se ştie, confirmă iar nu infirmă regula. Aceasta din urmă ar fi pasivitatea intelectualului român şi nu totdeauna numai a intelectualului. Astfel, într-un studiu asupra României lui Ceauşescu pe care l-a semnat împreună cu Despina Tomescu, Catherine Durandin, istoric şi profesoară la INALCO, a lansat chiar şi un termen, acuzator şi oarecum simplificator: „victimizarea". În linii mari, românii, neajungînd să-şi mai facă propria istorie, s-ar consola considerîndu-se „victime" ale istoriei înfăptuite de alţii pe spatele lor. Teză ce merită să fie dezbătută, evident, dar care, în ce-i priveşte pe intelectualii români (pasivi, oportunişti sau prea „mioritici", în orice caz, incapabili să combată pe faţă dogma căreia îi sunt supuşi), ne impresionează mai puţin venind de la un comentator occidental. Pînă cînd sociologii ideilor nu vor fi elucidat misterul înfeudării marii majorităţi a intelectualităţii din Occident la dogma marxistă, neimpusă de vreo armată străină şi de care n-a izbutit să se dezbare decît prin anii '70, criticile de acest tip nu-l pot complexa prea mult pe intelectualul român. Acesta are la dispoziţie un raţionament simplu pentru a contracara atacul: dacă intelectualul occidental, total liber, fără nici o presiune, a abdicat de la statutul său de luciditate critică spre a cădea în utopie şi ideologie de bunăvoie, cum e posibil să fiu învinuit de acelaşi păcat eu, intelectual român, care l-am săvîrşit sub ameninţarea continuă a gulagului? Replică ce n-ar suporta contradicţie dacă, atunci cînd emite astfel de judecăţi de valoare, comentatorul din Occident n-ar avea la dispoziţie comparaţia cu ceilalţi intelectuali ai Răsăritului (de la polonezi la unguri, de la cehoslovaci la ruşi), cu toţii pe baricadele contestaţiei,

Dezbărînd de orice agresivitate şi de aproximaţii astfel de critici, ele devin şi mai preocupante atunci cînd sunt emise de înşişi intelectualii români. Exemplară rămîne poziţia Doinei Cornea care, într-una din ultimele ei scrisori, reflecta asupra acestei absenţe a conştiinţei scriitoriceşti, în ansamblul ei, din punerea în chestiune colectivă a totalitarismului din ţară. Dar şi înainte de ea, un Paul Goma, un Dorin Tudoran, disidenţi nebucurîndu-se de solidaritatea confraţilor, ajungeau să-şi pună întrebări, dacă nu asupra firii românului, cel puţin asupra firii intelectualului român.

Şi iată că, în ultima vreme, critica începe să se ivească, mai stăruitor, mai temeinic, şi în reviste româneşti din străinătate. Propunîndu-se, în *Agora* mai întîi, în *Dialog* din ce în ce mai insistent, elemente de analiză, dacă nu chiar de teoretizare. Astfel, avem în faţă ultimele două numere din *Dialog* (cel din septembrie-octombrie 1989, pe de o parte, şi „Caietul de literatură" din septembrie, pe de alta). În primul, Ion Negoiţescu, redactor al „Caietului de literatură", răspunde la întrebările directorului revistei, Ion Solacolu, iar Ion Vianu ne propune o radiografie a „stării naţiunii". În al doilea, Ileana Vrancea îşi intitulează „Capcana" un studiu consacrat, în bună parte, felului în care partidul comunist din ţară a anexat, digerat şi impus o ideologie de extremă-dreaptă.

Cu o argumentaţie stringentă, dar greu de rezumat fără a le trăda nuanţele, aceste studii şi păreri constituie, de fapt, un răspuns la sistemul de scuze şi oblojiri ce au putut sluji intelectualului român ca proteze în mersul său împiedicat, dacă nu prin istorie în general (deoarece n-a fost totdeauna aşa), cel puţin prin istoria imediată: de la teroarea istoriei, abătută mai aprig asupra poporului român urgisit, la filozofia mioritică a resemnării; de la sabotarea istoriei la capacitatea de a dura în timp printr-un fel de somnolenţă înţeleaptă, curmată brusc de irupţii active în istorie, atunci cînd ea se dovedeşte (atît de rar) favorabilă. De la „spaţiul mioritic" la „capul ce se pleacă"; de la apologia resemnării la dispreţul, şi azi atît de răspîndit printre scriitorii români, faţă de politic. Atît de des invocate şi repetate aceste scuze, încît şi-au pierdut parcă adevărul pe care totuşi îl conţin, provocînd reacţii de respingere ce pot să devină simplificatoare prin exces. În fond, riscăm cu toţii, vom risca din ce în ce mai mult să înlocuim necesarul dialog între tendinţe diverse — şi, de ce nu, opuse — ce

caracterizează orice cultură vie, printr-o oscilare, atît de des constatată la noi, între un provincial complex de superioritate, bazat pe un „sentiment românesc al fiinţei", şi o negare a lui, mergînd pînă la limitele masochismului.

Nu e cazul studiilor de la care am pornit, dar va fi cazul, e lesne de prevăzut, al altora ce vor urma, deoarece cînd vrei să trezeşti pe cineva profund adormit şi adîncit în vise, ţipătul e cel mai la îndemînă.

Deocamdată nu se ţipă, se reflectează. După Ion Vianu analizînd „fanariotismul intern" românesc, Ion Negoiţescu se ocupă de atitudinea scriitorilor, în convorbirea amintită cu Ion Solacolu, implicîndu-se şi pe el în criticile severe aduse intelectualului român de azi, care, spre deosebire de cel din 1848, dispreţuieşte politicul:

„Eu însumi am subapreciat politicul şi am spus lucrul acesta în repetate rînduri. [...] De abia după mişcarea Goma mi-am dat seama că eu însumi eram pe o cale greşită, deoarece consideram că o politică este şi faptul de a nu te manifesta politic, că abţinerea de la politică este o politică. Or, din păcate, s-a dovedit că nu este aşa. [...] Lucrurile se prezintă astăzi cu totul diferit de ceea ce a fost în trecut la noi. Şi anume, România se află azi într-o primejdie de moarte. Poporul nostru, din toate punctele de vedere — biologic, spiritual — este într-o primejdie de moarte. Şi în faţa acestui pericol nu-i este permis nimănui să rămînă indiferent sau să facă prea puţin. [...] Astăzi e o datorie a fiecărui intelectual. E o datorie de a nu rămîne pasiv în faţa unei primejdii mortale pentru soarta poporului român."

Şi Ion Negoiţescu, evocînd trecutul — cu toate că epoca actuală i se pare fără precedent —, aminteşte felul cum intelectualitatea română a contribuit, luptînd politic, la marele salt care avea să transforme ţările române, după urgia fanariotă. Constatînd că generaţia paşoptiştilor a fost una politică, Ion Negoiţescu deduce:

„Trebuie să pretindem scriitorilor să revină în politic. Nu să scrie literatură politică, ci să facă politică. Mircea Dinescu a scris poezie politică şi înainte de a face acest gest de mare curaj (e vorba de interviul dat ziarului *Libération*). Dar actul de curaj, acesta este important, el poate să fie decisiv. Mai cu seamă dacă l-ar face şi alţii. La nivelul lui Mircea Dinescu, nu la nivelul jumătăţilor de atitudine."

Întrebat de Ion Solacolu cum se explică dezinteresul intelectualului român faţă de aspectul social-politic, Ion Negoiţescu se întreabă, la rîndul lui:

„Dacă ne gîndim la generaţia de la 1848, atunci e mai greu de explicat. Pentru că s-a dovedit în trecut că intelectualii români sunt capabili să facă politică. Astăzi parcă ar fi incapabili. Şi — ceea ce vreau să scot în evidenţă — nu numai acum, cînd teroarea este atît de puternică. Pentru că ea n-a fost tot atît de mare şi cu 10, 15 ani în urmă. Dar şi atunci... De exemplu, cînd Goma a iniţiat mişcarea lui — care a fost o mişcare exclusiv politică, n-a fost o mişcare nici intelectuală, nici scriitoricească, ci politică, şi acesta este un merit extraordinar de mare al lui Goma, care nu i se recunoaşte, după părerea mea, îndeajuns. Chiar şi românii din ţară ar trebui să fie plini de admiraţie faţă de Goma, pentru că a iniţiat această mişcare *politică*."

Din această necesitate a revenirii scriitorului spre politic provin, la Ion Negoiţescu, şi unele intransigenţe (nu le împărtăşim totdeauna) faţă de cei care duc lupta doar în domeniul culturii, cu şopîrle sau fără. Nu credem, ca el, că şopîrlele sunt chiar admise şi dorite de regim, spre a îngădui, asemenea anecdotelor, populaţiei să răsufle un pic, reluînd, după acest popas al hazului de necaz, calea supuşeniei cea de toate zilele. Există şi o rezistenţă prin cultură, socotim noi, şi am subliniat-o îndeajuns. Ea nu dispensează însă pe intelectual de luări de atitudine în sfera, mai largă, a societăţii civile care, fără ajutorul intelectualilor, cu greu se poate exprima consecvent. După cum nu suntem cu totul de acord nici cu implicarea responsabilităţii „spaţiului mioritic" blagian în pasivitatea intelectualului român. Tot astfel, nu socotim că scrierile politice ale lui Eminescu au hrănit un naţionalism al clipei de faţă: pentru un popor ce a fost ocupat militar de un altul zeci de ani, sentimentul naţional este firesc.

De o cu totul altă natură este, în schimb naţionalismul-caricatură al regimului, parodie, bîlci orchestrat întru supravieţuirea sistemului. Şi este unul dintre aporturile esenţiale ale studiului Ilenei Vrancea (care nu uită, în trecere, să-şi asume şi să critice propriile ei opţiuni din timpul stalinismului) de a arăta cum partidul comunist, cînd a vrut să-şi afle un alt suport ideologic, a recurs la ideologiile de extremă-dreaptă, avînd în comun cu cele de extremă-stîngă: negarea democraţiei şi a virtuţilor sale măsurate.

Sunt doar cîteva puncte de reper pentru dezbaterea de idei ce nu va putea fi multă vreme amînată de intelectualii din ţară, dacă nu vor să se cufunde în somnolenţa conştiinţei. Dezbatere ce va trebui, printre altele, să evite şi oscilarea de care vorbeam la început, recurentă în viaţa noastră literară, între vanităţile provinciale ale unei entităţi superioare şi masochismul negării tuturor izvoarelor tradiţionale.

Şi nu e, probabil — în ciuda aparenţelor —, cea mai mică dintre urgenţele clipei de faţă.

5 noiembrie 1989 (Jurnal)

Toată săptămîna „anexată" de ştirea arestării lui Dan Petrescu (în noaptea de 30 spre 31 octombrie), publicată în Liberation. *Facem un text de protest — şi alarmă — şi trei zile rămîn agăţată din nou de telefon. Andrei Brezianu obţine semnăturile din America, iar Hurezeanu, din nou, pe cele din Germania. S-au şi făcut, în afara acestora din urmă, peste 70.*

Pe de altă parte, Goma, care a fost la Blois, la Simpozionul organizat de Jack Lang asupra culturii europene, s-a întors cu un „palmares" strălucit: vreo 30 de personalităţi au semnat. Pentru polonezi: Zanussi, Kieslowski, Polanski, Michnik, Pomian. La cehi: Antonin Liehm. Printre francezi: André Fontaine, Marc Ferro, Erik Orsenna, Paul Thibaud. Trimit lista lui Jean Stern, prin fax, şi, bineînţeles, la „Europa Liberă".

Jack Lang vrea să-i încredinţeze lui Goma o revistă dedicată Estului.

Între timp, partidul comunist polonez încearcă şi el să se dezbare de eticheta „comunistă". (Mihnea e în Polonia, unde l-a întîlnit pe Walesa.) Iar în Germania de Răsărit, demisii în serie. Manifestaţiile sunt autorizate (azi, un milion de persoane!). S-a deschis graniţa cu Cehoslovacia şi va începe — a început — exodul îngăduit.

7 noiembrie 1989 (Jurnal)

Un fost semnatar al Apelului lui Paul Goma (din 1977), scriitorul Ara Alexandru Şişmanian, a declarat la Paris greva foamei, în semn de protest şi solidaritate cu Dan Petrescu.

10 noiembrie 1989 (Jurnal)

Căderea simbolică a zidului de la Berlin. Cînd vedem pe ecranul televiziunii primele imagini cu buldozerele deschizînd pasaje în zid, cînd se promit alegeri libere, cînd aflăm că, în Bulgaria, Jivkov şi-a dat demisia, nu putem să nu ne amintim de intensa speranţă stîrnită în '56 de revoluţia maghiară. Şi să nu deplîngem timpul pierdut. Atunci, am fi regăsit un Bucureşti încă intact (şi oamenii, şi casele, şi amintirile încă proaspete): comunismul provocase tragedii, nu şi metastaze. Aşa că uluirea în faţa finalului ce se anunţă ne e tot atît de mare pe cît e de sărăcăcioasă, într-un prim moment, bucuria. Acestui „de ce atît de tîrziu?" vine însă, destul de rapid, să i se adauge, anulîndu-l, un „nu credeam că vom mai trăi să vedem aşa ceva", ce transformă tristeţea iniţială în exultare. Mai mult, nu ne dezbărăm de impresia c-am pătruns într-un fel de irealitate răscumpărătoare. Dar în România încă nu s-a produs, nici răscumpărat nimic. Aşteptarea e acum ca o febră. Şi trebuie să luptăm împotriva speranţei ce se instalează, îndărătnică. De atîtea ori dezisă, încît mi-e frică de ea.

11 noiembrie 1989 (Jurnal)

Doina Cornea a declarat greva foamei, pentru a protesta împotriva regimului Ceauşescu în general şi a arestării lui Dan Petrescu, îndeosebi. Sun la „Europa Liberă". Mircea Carp mă înregistrează prin telefon şi ştirea e difuzată la „Programul politic" imediat.

Bucureştiul e singura mare capitală estică pe străzile căreia n-au coborît încă mulţimile. La Praga, 10 000 de oameni au înfruntat poliţia, iar la Chişinău au fost morţi şi răniţi.

Consideraţiile asupra „condiţiei româneşti", pe mai tîrziu...

Deocamdată, trebuie salvat Dan Petrescu.

17 noiembrie 1989

Întrebat, într-un interviu difuzat de Televiziunea Franceză în ianuarie trecut, de ce este disident, Dan Petrescu a răspuns:

„Pur şi simplu pentru că cineva trebuia să facă acest lucru: să vorbească în calitatea sa de cetăţean. Dacă poporul nu se exprimă, s-a sfîrşit cu ţara."

În momentul cînd Dan Petrescu era arestat, mulţimea punea stăpînire pe străzile Germaniei de Răsărit, şi nu le mai părăsea înainte de prăbuşirea zidului de la Berlin. În astfel de clipe, cînd se schimbă faţa Europei, ştirea arestării lui, care riscă să treacă oarecum neobservată — actualitatea fiind anexată de neaşteptata şi fulgerătoarea mutaţie a Răsăritului — a provocat totuşi reacţii prompte. Nu vom insista însă niciodată îndeajuns asupra rapidităţii cu care scriitorii, exilaţi sau originari din România, s-au solidarizat cu Dan Petrescu, în unele cazuri mergînd, ca Ara Şişmanian, pînă la a declara greva foamei la Paris. După cum nu e inutil să stăruim asupra aspectului internaţional al protestului la Simpozionul pentru o Europă a Culturii, de la Blois, în Franţa, unde românii erau reprezentaţi de Paul Goma, Mircea Iorgulescu şi Dorin Tudoran. Ziarul *Libération* (6 nov.) rezuma astfel intervenţia lui Mircea Iorgulescu:

„Îndelung aplaudat, Mircea Iorgulescu, critic literar român, exilat în Franţa din septembrie trecut, a refuzat să vorbească despre cultura europeană în numele intelectualilor români, spunînd: «Doina Cornea, Mircea Dinescu sunt la închisoare în propriul lor domiciliu, Dan Petrescu, în închisoare propriu-zisă. Pentru noi, românii, prezentul este un doliu.»"

În timp ce Mircea Iorgulescu vorbea astfel, de la tribună, printre participanţi, Paul Goma şi Dorin Tudoran făceau să circule un manifest de solidaritate cu Dan Petrescu, care era semnat de scriitori şi artişti, unii cu totul prestigioşi, din întreaga Europă, şi nu doar de Apus.

La trei-patru zile după arestarea lui Dan Petrescu, 80 de scriitori români din exil şi 30 de intelectuali din toată aria europeană (cuprinzînd şi Estul) au reacţionat cu o unitate ce nu era, probabil, prevăzută de Bucureşti. Se va fi crezut acolo, la nivelul unde s-a luat o astfel de hotărîre, în total contrasens istoric, că, alimentaţi cu ştiri senzaţionale sosind zi după zi din ţările cu regim comunist (despre unele se poate spune, cu „fost" regim comunist), occidentalii nu vor mai avea timpul să fie atenţi la o mică arestare, undeva, în Iaşii izolaţi de restul lumii, şi unde telefoanele atîtor intelectuali sunt pur şi simplu tăiate. Socoteală, după cum vedem, total

eronată. S-a ţinut seama cu atît mai mult de această arestare cu cît ea e simbolică pentru contratimpul istoric atît de evident.

În plus, ca şi Doina Cornea, ca şi Mircea Dinescu (căruia i-a apărut, în ultimele luni, volumul *Moartea citeşte ziarul* — interzis în ţară — nu numai în româneşte la Amesterdam, dar şi în traducere franceză, germană şi maghiară), ca şi Gabriel Andreescu, ca acei cîţiva care au avut îndrăzneala să spună tare ceea ce tot românul gîndeşte, Dan Petrescu este destul de cunoscut în Occident, unde a apărut şi la televiziune, şi în ziare.

A rămas, de pildă, în memoria multora scrisoarea sa deschisă adresată participanţilor la Reuniunea „Un vis pentru Europa", din Berlinul de Vest, organizată de la 25 la 29 mai 1988 de un comitet în care regăsim personalităţi bine cunoscute ale culturii europene, ca Maria Antonietta Macciocchi, Jorge Semprun, György Konrád sau Antonin Liehm. La acest colocviu, unde era invitat, Dan Petrescu n-a fost, bineînţeles, lăsat să se prezinte. În locul lui, o scrisoare, în care citim:

„Sunt destul de rău plasat ca să pot vorbi pe larg de Europa, în timp ce enclava românească se desprinde continuu de vechiul continent pentru a se transforma într-un fel de teritoriu etnografic ce ar putea interesa numai pe antropologi."

După cum cititorii ziarului *Libération* cu greu puteau să uite cu totul acel *Mic studiu despre anatomia răului*, din 15 februarie 1988, în care, dintru început, Dan Petrescu îşi stabilea filiaţii întru dezvăluirea acestui rău în cetate:

„Ne putem lipsi de criterii şi definiţii ca să realizăm de la prima ochire instalarea solidă a României sub semnul răului. Este un rău multiplu şi generalizat, cuprinzînd de la urîţenia oraşelor pînă la chipurile oamenilor, de la stricarea limbii la distrugerea instituţiilor şi de la descurajarea sistematică a valorilor la apariţia unui nou tip uman, adaptat, printr-o totală lipsă de scrupule şi de orice complicaţie morală, împrejurărilor total improprii oricărei forme de normalitate socială.

Întrebările ce se nasc spontan în faţa acestei crize profunde şi cu urmări de lungă durată încă imprevizibile privesc cauzele: de ce s-a întîmplat aşa? cum de s-a putut ajunge aici? cine este vinovat de toată această decădere care pare fără sfîrşit? Or, lămurirea acestor chestiuni incumbă fără doar şi poate intelectualilor, ba chiar unora specializaţi, precum

sociologii, psihologii şi filozofii; pe de altă parte, analize sociopolitice globale sau de amănunt au mai fost făcute, începînd cu corespondenţii anonimi ai postului de radio „Europa Liberă", continuînd cu comentatorii deseori extrem de avizaţi şi cu un nivel de profesionalitate maxim ai aceluiaşi post de radio, trecînd prin „mişcarea Goma", contestaţia radicală a lui Dorin Tudoran, analizele lui Mihai Botez şi pînă la recentele luări de poziţie ale Doinei Cornea, ale lui Radu Filipescu şi ale altora, toate acestea însoţite şi de fenomene de masă, de la grevele minerilor şi S.L.O.M.R. pînă la recenta revoltă muncitorească de la Braşov. Tuturor acestor predecesori, surse sau evenimente, rîndurile de faţă le sunt îndatorate, iar autorul lor li se simte solidar în dorinţa-i declarată de a numi răul ca atare, a-l diseca şi a încerca, în cele din urmă, să sugereze remediile necesare."

Apoi, telespectatorii francezi ai emisiunii „Résistances" din 26 ianuarie trecut au văzut, alături de secvenţele consacrate Doinei Cornea, şi pe aceea în care Dan Petrescu, intervievat de doi reporteri ai Agenţiei Gamma, amintea cît de democratic şi occidental era statul român între cele două războaie. Întrebat dacă nu ar putea cumva fi acuzat de paseism, el răspundea, prompt şi fără replică:

„Din moment ce prezentul este un coşmar, poate că viitorul va fi mai bun dacă ne întoarcem la trecut."

Şi, în fond, ce se întîmplă în mai multe ţări ale Răsăritului, dacă nu întoarcerea spre un astfel de trecut democratic, punîndu-se între parantezele coşmarului lungii ani ai sistemului totalitar?

Iar dacă aceia care, rînd pe rînd, au văzut acest interviu la Televiziunea Franceză, au fost prezenţi la colocviul din Berlinul de Apus, au citit studiul din *Libération* ar fi fost, cu toţii, loviţi de amnezie, petiţia recentă, semnată de Dan Petrescu alături de Doina Cornea, Gina şi Dan Sîmpălean, Mariana Marin, Eugen Amarandei, Alexandru Tacu, Liviu Antonesei, Gabriela Iavolski, Filip Răduţ şi Luca Piţu, ar fi fost de ajuns pentru a-i readuce în actualitate.

În preziuă de Congres, arestarea lui Dan Petrescu a atras şi mai mult atenţia asupra insulei de nonsens istoric constituite de regimul de la Bucureşti.

23 noiembrie 1989 (Jurnal)

De la Mihai Dinu Gheorghiu: Dan Petrescu nu mai e arestat. A vorbit cu socrii lui la telefon. Avertizez „Europa Liberă", B.B.C.-ul, „Vocea Americii", ziarele...[1]

26 noiembrie 1989 (Jurnal)

Înainte de a ne duce la sărbătorirea lui Eugen (împlineşte 80 de ani) copiez — pentru o emisiune în care vreau să i se audă vocea — intervenţiile sale din 23 noiembrie pe Antenne 2, la jurnalul de seară, şi pe Canalul 5, a doua zi.

„E urgent — spunea el în primul interviu — ca oamenii din Apus care ţin la democraţie, ca şi cei din Răsărit ce se pretind reformişti să se slujească de puterea lor pentru a ajuta România — ţară la două ore distanţă cu avionul de Paris — să se elibereze de dictatorul ei. A păstra tăcerea echivalează cu a te face vinovat de nonasistenţă faţă de un popor în primejdie."

Şi, pe Canalul 5, după ce-l defineşte pe Ceauşescu pur şi simplu ca „un criminal":

„Mă simt redevenind român. Patriot român. Şi mi-e milă de acest popor pe care nimeni nu îndrăzneşte cu adevărat să-l apere."

Parcă a spălat, astfel, puţin din ruşinea Congresului de la Bucureşti, unde mii de delegaţi îl aplaudau frenetic pe Ceauşescu, în timp ce, la Praga, mulţimea îi aclama pe Havel şi Dubcek şi răsturna Comitetul Central.

Despre al XIV-lea Congres (va fi ultimul?), o pagină în Le Monde, *articole în* L'Express, Le Quotidien, Libération *(opt pagini!) şi chiar* L'Humanité! *În* Le Figaro, *lung interviu cu regele Mihai. La Paris, dar şi la Moscova (!), manifestaţii împotriva lui Ceauşescu (pentru cei doi ani scurşi de la revolta din Braşov). Unanimitatea indignării e asigurată şi de imaginile de revoltă sosite din celelalte capitale estice, iar berlinezii trec cînd şi cum vor prin defunctul zid. (La un pro-*

---

[1] Arestat propriu-zis n-ar fi fost nici înainte — după cum a comunicat mai tîrziu Dan Petrescu.

gram „Résistances" de la Televiziune, Mihnea şi Ariadna erau intervievaţi despre România, tocmai în faţa Zidului.)

27 noiembrie 1989 (Jurnal)

Mihnea mă înştiinţează că Doina Cornea şi-a încetat greva foamei (din moment ce Dan P. e din nou acasă).

Hurezeanu a vorbit cu Mariana Marin — şi ea în greva foamei: au mai semnat petiţia împotriva realegerii lui Ceauşescu: Liviu Ioan Stoiciu, Petru Ilieş şi Lilian Prager (traducătoare).

Alt telefon, de la Mititelu (B.B.C.). Petru Creţia a înregistrat la 13 noiembrie un mesaj către intelectualii români, de transmis prin B.B.C. şi „Europa Liberă", fie de ziua lui Ceauşescu (26 ianuarie), fie, dacă se întîmplă ceva, înainte. Ne va trimite textul şi scrisoarea pe care ne-a adresat-o P.C.

1 decembrie 1989 (Jurnal)

Vîrtej nu numai de evenimente, dar şi de simboluri: Gorbaciov la Vatican spre a-l vedea pe papă, înainte de a se întîlni cu Bush la Malta. Să consfinţească pierderea „imperiului" dobîndit la Ialta?

„De la Ialta la Malta" — titlul sau ideea se regăseşte în toată presa. Dar cea mai sugestivă frază îi aparţine lui Serge July, în editorialul din Libération: *„Gorbaciov a renunţat să mai ceară istoriei carnetul de Partid." Chiar dacă şi-a început reformele pentru a salva comunismul, Gorbaciov, ridicînd capacul, a îngăduit explozia. Iar acum pare a o înregistra fără voinţa — sau puterea — de a readuce istoria pe făgaşul dinainte. Să se încheie astfel, ca o paranteză, aproape un secol de tiranie ideologică?*

2 decembrie 1989 (Jurnal)

Ne sosesc scrisoarea şi textul lui Petru Creţia anunţate de Mititelu. Sub titlul Sfîrşit de veac în România, *e printre mesajele cele mai radicale primite pînă acum. Iar dacă lucrurile*

nu se schimbă şi în România, sinucigaş. În scrisoare, ne linişteşte dinainte:

„Ştiu grija voastră pentru noi; să nu vă fie grijă de mine, o să mă descurc iar dacă nu, cu atît mai rău. Preţul prea lungii noastre zăbave trebuie plătit şi sînt pregătit s-o fac pînă la capăt."[1]

Iată deci la ce pot duce Platon (al cărui cotraducător a fost), Eminescu şi Norii.

În Cehoslovacia s-a desfiinţat miliţia. În Germania de Răsărit, Krenz a fost huiduit de mulţimea coborîtă în stradă pentru a-i cere demisia. Şi la noi, intelectualii încep să facă exerciţii de răzvrătire. Dar nu e încă o epidemie.

Azi, la Malta a fost furtună. Întrevederea Gorbaciov-Bush nu a putut fi continuată după-amiaza. Ce mă împiedică să văd un semn, acum, cînd semnele par a fi pus stăpînire pe tot Răsăritul?

8 decembrie 1989

În general, televiziunile din Occident nu prea transmit imagini de la congresele comuniste, unde unanimităţile, ca şi limbajul, sunt imuabile, gravate o dată pentru totdeauna în lemnul dogmei staliniste. Limbajul este mort, siluetele fixate în entuziasmul lor de comandă, la fel.

Anul acesta, pentru al XIV-lea Congres de la Bucureşti, lucrurile au stat altfel. Imaginea aceluiaşi repetat spectacol a trecut pe toate ecranele de televiziune, dintr-un singur motiv: contrastul cu ceea ce se petrecea în celelalte capitale ale Răsăritului. Cînd, la Bucureşti, delegaţii la congres aplaudau cu braţele ridicate, ca nişte marionete bine strunite, la Budapesta, la Praga, la Sofia, în Berlin, partidele comuniste, reunite în plen, destituiau pe ne-reformişti, renunţau la rolul conducător al partidului, uneori chiar la titulatura lui. În timp ce vreo 100 000 de persoane îl aplaudau în Piaţa Palatului pe Nicolae Ceauşescu, sub supravegherea unei poliţii omniprezente, la Praga manifestanţii sfidau poliţia, se băteau cu ea,

[1] Mesajul a fost citit şi comentat de Virgil Ierunca la „Europa Liberă", în 21 şi 22 decembrie 1989.

pînă la sfîrşit triumfau. Pe toate pieţele şi străzile capitalelor eliberate de teamă căpeau măştile, şi mulţimile începeau brusc să facă istorie. Mascarada, circul, potemkiniada erau lichidate o dată cu prima spărtură în zidul Berlinului, cu primii studenţi demonstrînd la Praga, cu Dubcek reapărut în balcon pentru a regăsi, alături de Vaclav Havel, accentele primăverii din 1968, cu punerea sub acuzare a lui Jivkov la Sofia. Polonia, ca şi Ungaria o luaseră înainte: Polonia, cu prilejul alegerilor, apoi a primului guvern condus de un membru al lui *Solidarnosc'*; Ungaria, cu gestul simbolic al deschiderii frontierelor.

Peste tot, sîrma ghimpată e smulsă, peste tot gestul libertăţii este regăsit. În schimb, într-o Românie în stare de asediu, vechiul ritual al sclavilor aclamîndu-şi stăpînul se repetă.

Bineînţeles, toată lumea cunoştea situaţia. Nu e mai puţin adevărat că succesiunea aceasta de imagini antagoniste pe ecranele de televiziune a provocat un fel de uimire tristă, îngemănată cu impresia unei mari ocazii pierdute.

Iată de ce Congresul al XIV-lea n-a fost totuşi asemănător cu cele precedente, deşi gesturile, cuvintele păreau neschimbate. Iată de ce şi discursurile rostite acolo dobîndesc o altă greutate.

Numai rareori ajungem să citim pînă la capăt astfel de deliruri monoton-irealiste. Litania lor face parte dintr-un coşmar lingvistic pe care îl evităm cît putem. De data asta, însă, nu se putea. Deoarece răspunderea recitanţilor se vedea sporită pînă la limite inacceptabile de contrastul dintr-o astfel de liturghie degradată a batjocurii şi demnitatea irupînd năvalnic la vecinii noştri.

În ceea ce ne priveşte, nu ne oprim decît la un singur discurs. Iarăşi şi iarăşi, al lui D. R. Popescu. Deoarece e vorba de un scriitor. Deci mai răspunzător faţă de cuvînt. Şi de un preşedinte al Uniunii Scriitorilor, tîrîndu-şi confraţii în această degradare a rostirii.

Într-adevăr, deşi prezent ca delegat al organizaţiei municipale de partid Bucureşti, D. R. Popescu şi-a depus ofranda curteană în numele scriitorimii române în integralitatea sa. Ştim bine că nimeni nu citeşte astfel de producţii. Dar, cel puţin de data asta, din motivele expuse, trebuie să suportăm lectura.

„Congresul nostru — a spus deci D. R. Popescu — întruneşte în aula patriei întregul popor. Poate că nu e greşit să spunem că este un Congres al poporului român pentru viitorul poporului român. Ca scriitor, eu simt această vastă dimensiune şi sunt convins că exprim gîndul tuturor scriitorilor din România."

Chiar al tuturor? Şi al lui Mircea Dinescu, în stare de arest la domiciliu? Şi al lui Dan Deşliu, care făcuse, nu de mult, greva foamei? Şi al Marianei Marin, care se afla, chiar în timpul congresului, în greva foamei? Şi al lui Dan Petrescu, mai departe izolat, persecutat, ameninţat? Şi al petiţionarilor împotriva realegerii automate a secretarului general, printre care Liviu Antonesei, Liviu Ioan Stoiciu, Petru Ilieş, Lilian Prager? Şi al lui Luca Piţu, şi el în arest la domiciliu? Şi al celor şapte scriitori cărora li s-a luat dreptul de semnătură doar pentru că au îndrăznit să pledeze cauza justă a colegului lor Mircea Dinescu, dat afară de la *România literară* de însuşi D. R. Popescu? Exprimă D. R. Popescu gîndul unor Ştefan Augustin Doinaş, Dan Hăulică, Octavian Paler, Alexandru Paleologu, Mihai Şora, Al. Călinescu, sau al mazilitului Andrei Pleşu? Poate vorbi D. R. Popescu în numele Anei Blandiana, căreia tot el, mereu el, i-a luat rubrica săptămînală de la *România literară?* Şi a atîtor alţi scriitori?

Spre a măsura însă pînă unde merge necuviinţa lui D. R. Popescu, să vedem în ce constă acest „gînd" exprimat în numele *tuturor* scriitorilor români, alăturîndu-le „iscălitura întregului popor român", cum spune el. Din toate domeniile în care „programul de edificare" al secretarului general s-a dovedit „verificat şi eficace", ne vom opri la cel scriitoricesc. Nu fără a menţiona, mai înainte, că D. R. Popescu, ca într-un nestăvilit elan autoprovocator (dacă te necinsteşti, măcar s-o faci pînă la capăt, pare a-şi spune el), insistă asupra peisajului urbanistic românesc, desfigurat de buldozere. Şi o face în următorii termeni:

„Un vast proces de urbanizare a schimbat faţa oraşelor, încît pe drept cuvînt putem vorbi de naşterea unei adevărate civilizaţii urbanistice care a smuls oraşul românesc din improvizaţia edilitară."

Nu prea mai există „improvizaţie" nici în literatură. Şi acolo au început să intre în acţiune buldozerele prezidenţiale. Dublu prezidenţiale. Deoarece, în genuflexiunile sale,

D. R. Popescu o asociază mereu pe Elena Ceauşescu lui Nicolae Ceauşescu. La „eroicul exemplu de revoluţionar şi patriot" al conducătorului, la realegerea căruia „scriitorii — insistă D. R. Popescu — aderă din adîncul inimii, cu sentimentul deplinei responsabilităţi", la acest exemplu deci, preşedintele Uniunii o asociază imediat pe cea care asigură, cu o mînă neînduplecată de cîrmaci, asaltul împotriva culturii. Citäm, mereu cu părere de rău, mereu cu tristeţe, mereu cu îngrijorare (un scriitor poate ajunge pînă aici?), citäm mai departe din D. R. Popescu:

„Ne exprimäm, totodată, recunoştinţa şi respectul faţă de tovarăşa Elena Ceauşescu, îi omagiem neobosita activitate dăruită progresului neîntrerupt al României socialiste, avîntului ştiinţei şi culturii româneşti care se dezvoltă într-un spaţiu de preţuire a creaţiei şi valorilor spirituale, beneficiind de condiţii şi de un climat pe măsura exigenţelor epocii în care träim."

Şi, pentru a ne face şi mai bine să înţelegem, D.R. Popescu nu uită să insiste, într-un alt paragraf:

„...sub influenţa spiritului novator datorat tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, sub îndrumarea de înaltă competenţă a tovarăşei Elena Ceauşescu, a fost iniţiată o vastă acţiune de punere în valoare a celor mai înalte tradiţii ale culturii noastre."

Cum „înalta competenţă" citată se manifestă doar în materie de cenzură şi de încurajare a amatorismului cel mai debil, D. R. Popescu nu se mulţumeşte să insulte cultura de azi, dar şi tradiţiile ei, „izvoarele", cum reia el, papagaliceşte, termenul prezidenţial preferat.

Ca dovadă de „punere în valoare", D. R. Popescu îndrăzneşte să se refere la sărbătorirea oficială a centenarului morţii lui Eminescu (la care au participat mai ales veleitari de partid). Şi ca derîderea să fie şi mai păcătoasă, D. R. Popescu l-a omagiat pe Eminescu citînd din discursul Conducătorului.

Iată la ce are drept Eminescu, în numele „tuturor scriitorilor români"!

O singură frază adevărată rosteşte D. R. Popescu în tot acest discurs. Adevărată, dacă schimbăm anul 2000, la care se referă el, prin 1989. În 1989, într-adevăr, Estul european a văzut, o dată cu năruirea simbolică a zidului de la Berlin,

zorii unei reintegrări posibile nu doar în spaţiul european, dar şi în acela al libertăţii şi al democraţiei nemăsluite.

„...an sever al planetei, examen decisiv la care trebuie să te prezinţi bine pregătit" — spune deci D. R. Popescu, vorbind despre cunoaşterea umană.

Dar nu de cunoaştere e vorba, sau nu doar de cunoaştere, pe acest prag între a fi şi a nu mai fi: ci de conştiinţă. Un concept faţă de care tot Congresul al XIV-lea s-a arătat impermeabil. Iar fără conştiinţă e imposibil de realizat „edificarea în România a lumii noi, o lume a dreptăţii şi demnităţii umane", despre care pomeneşte, în concluzie, D. R. Popescu.

Un discurs în care alt termen, „răspundere", revine de mai multe ori. Atît de insistent, încît putem deduce că cel puţin autorul discursului îşi asumă, pentru azi şi pentru mîine (mai ales pentru mîine), răspunderea contraadevărurilor flagrante pe care le-a acumulat în această cuvîntare la sfîrşitul lui 1989, an de graţie pentru Estul Europei, an de dizgraţie pentru izolata Românie, asediată de propria-i conducere.

11 decembrie 1989 (Jurnal)

N-aveam dreptate. Epidemia se anunţă. Seara, la Mihnea — unde mai sunt Ariadna şi Marie-France — Virgil soseşte cu două scrisori adresate lui D. R. Popescu de Alexandru Paleologu (din 11 noiembrie) şi Mihai Şora (din 17 noiembrie). Recidivează, deci. Radu Enescu a trimis şi el la Uniune o scrisoare, încă din 28 septembrie, iar în Frankfurter Allgemeine *a apărut un articol al lui Mircea Dinescu, cerînd scriitorilor români să declare greva foamei. Scrisorile cad cum nu se poate mai bine. Mîine, Mihnea şi Ariadna dau o conferinţă de presă după călătoria lor în Polonia (contactul cel mai bun l-au avut cu Geremek) şi la Berlin. Le lăsăm şi textul lui Petru Creţia.*

12 decembrie 1989 (Jurnal)

Contagiunea continuă: Angela Marinescu vine cu un alt protest, adresat tot lui D. R. Popescu şi semnat de Anca Vasiliu, Anca Oroveanu, Andrei Cornea, Radu Bercea, Magdalena

Ghica, Stelian Tănase, Ioan Buduca, Carmen Francesca Banciu, Gheorghe Iova, Dan Ciachir, Doru Mareş, Bogdan Ghiu, Alin Tedorescu, Dan Oprescu, Liviu Ioan Stoiciu, Mariana Marin, Dan Arsene şi ea însăşi.

Telefoane o bună parte din după-amiază: la München (cu Stroescu şi Hurezeanu), la Libération *(lui Jean Stern), Ariadnei (pentru conferinţa lor de presă), lui Andrei Brezianu la „Vocea Americii" şi lui Papilian pentru France-Internationale.*

Totul ţine mult, deoarece la „Europa Liberă" Hurezeanu înregistrează scrisoarea lui Şora (pe care n-o aveau, şi le-o citesc prin telefon), pentru a alcătui mîine un program de 45 de minute la „Actualitatea românească", grupînd articolul lui Dinescu, scrisorile lui Paleologu, Şora, Radu Enescu şi protestul celor 18. În tot, dacă includem şi cîteva nume de scriitori mai obscuri, ajungem la vreo 34–35 de scriitori care au ridicat glasul. Pentru atmosfera din România, e mult. Dacă n-au coborît încă în stradă, scriitorii români au ieşit, cel puţin, din rezervă.

Spre seară, după plecarea Angelei Marinescu, sună Annette Laborey; a vorbit cu Catrinel (Pleşu): Andrei P. se va întoarce la Bucureşti. Îi spune, straniu (sau e un cod pe care Annette l-a uitat?): „c'est fou ce qu'il y a de grenouilles autour de nous". Annette găseşte că avea în voce un fel de speranţă.

Logic, „les grenouilles" ar fi, mai curînd, „băieţii" păzindu-le din nou casa în previziunea sosirii lui P. Dar ce mai este logic în ceea ce se petrece acum? Ne e foarte greu să ne mai apărăm de ravagiile speranţei.

31 decembrie 1989 (Jurnal)

Scriu în ultima zi a anului, şi-mi este strict imposibil să rezum etapele revoluţiei din România, începută cu manifestaţiile din Timişoara (15 decembrie, dată de la care emisiunile normale ale „Europei Libere" au fost suprimate, pentru a lăsa locul ştirilor şi comentariilor non-stop). Aproape zi de zi, Virgil şi cu mine le trimiteam ecourile din Paris, unde nu de ecou se putea, de fapt, vorbi, ci de un fenomen aparte de receptare şi participare, cum de la revoluţia maghiară încoace

nu mai văzusem. Plînşi pînă în ajun şi, cu eleganţă sau fără, cam dispreţuiţi, românii deveneau „eroii" Europei, şi nici măcar căderea zidului Berlinului n-a provocat atîtea manifestaţii, declaraţii ministeriale, intervenţii politice, articole şi emisiuni la televiziune şi radio ca evenimentele din România. Am trăit între telefon şi taxiuri care mă transportau de la un studio de televiziune la altul de radio. Pînă şi şoferii de taxi nu vorbeau decît de ce se petrece la Timişoara şi Bucureşti — dovadă că ştirile pătrunseseră în toate straturile sociale, angajate afectiv în eveniment.

Manifestaţiile de la Timişoara ar fi putut tot atît de bine să rămînă un al doilea Braşov. De data asta însă s-a împlinit sloganul strigat de manifestanţi: „Azi la Timişoara, mîine în toată ţara". Parcă s-au răzbunat astfel de falsele lozinci ce-au răsunat în ţara asta de 45 de ani încoace.

Deci, şi România. Deci, şi noi. Mai ales noi, deoarece „revoluţiei de catifea" de la Praga i-a urmat, şi nu i-a corespuns, revoluţia de sînge de la Timişoara şi Bucureşti. Înainte să fugă, să fie prins şi condamnat într-un simulacru de proces (o ruşine!), împreună cu Elena, Ceauşescu a dat ordin să se tragă la Timişoara. Numărul victimelor valsa de la o zi la alta, într-o competiţie macabră.

Ca într-un nou 1907 (victorios, acum), românii, prin revoltă, şi-au schimbat statutul. S-au înmulţit majusculele sau, cum spune Virgil, au fost reabilitate cuvintele mari.

În 1956 (eram în rue Cassini), mi-aduc aminte că aproape nu mai dormeam. Acum, cu atît mai puţin cu cît din spectatori devenisem mai curînd actori. În afară de „Europa Liberă", trebuia să răspundem telefoanelor agenţiilor de presă, să dăm interviuri la France-Inter şi France-Info, sau să ne deplasăm pe platourile televiziunii. În acest ritm galopant, Virgil a reuşit să noteze aproape totul, zi de zi: eu, nu. Nici acum nu ajung să pun ordine, date, ore pe îmbulzeala de ştiri şi imagini.

Imagini, mai ales. Deoarece revoluţia aceasta a fost, probabil, prima din istorie filmată la televiziune. Europa a trăit-o, cum s-a tot spus, în direct.

Deci, totul a început la Timişoara. N-am aflat nimic înainte de luni 17 decembrie, cînd posturile de radio şi-au început emisiunile de dimineaţă cu vestea demonstraţiilor şi, imediat, a reprimării lor. Ceauşescu pleacă în vizită în Iran, lăsînd-o

pe Ea la cîrmă, să supravegheze represiunea. La întoarcere, ţine un discurs la televiziune, iar a doua zi, în Piaţa Palatului, un miting unde urlă ca de obicei. Şi, deodată, se produce incredibilul. E huiduit. E atît de înmărmurit, încît rămîne cu gura căscată, în stop-cadru. Imaginea e repede acoperită de panoul-anunţ al Televiziunii Române, unde răsună marşuri militare. Şi aşa începe marea manifestaţie a Bucureştiului. Tineri, mai ales tineri, faţă cu armata. Se trage. De unde? cine? Securitatea? Pe Televiziune pune mîna un Comitet de Salvare Publică. Şi Dinescu este acela care anunţă „fuga" cuplului malefic. Sfîrşesc prin a fi prinşi şi „judecaţi", într-un simulacru de proces care e prima pată şi primul semn de întrebare. Se lasă să se înţeleagă că procesul a fost expeditiv din pricina „teroriştilor" devotaţi lui Ceauşescu, care trag în populaţie şi ar fi fost pe cale să ajungă la cazarma de lîngă Tîrgovişte, unde era judecat, spre a-l elibera. Scenariul nu e total convingător. Chiar dacă aşa ar fi stat lucrurile, mai bine îi executau pe cei doi fără a oferi o parodie de justiţie în stil specific comunist. Aceiaşi „terorişti" (ca să nu li se spună securişti, de ce să nu li se spună?) sunt declaraţi vinovaţi de toate crimele comise, iar pe ecrane apar cadavre ale celor torturaţi la Timişoara. Văd scena pentru prima oară pe platoul de la Antenne 2, unde discutăm despre „evenimente" cu Goma, Ariadna şi un ataşat de presă sovietic, gorbaciovist convins (!). [1] *Domină însă imaginile mulţimilor demonstrînd cu drapelul găurit în mijlocul lui (acolo unde era stema republicii „socialiste"), ale căror sloganuri nu mai sunt: „Jos Ceauşescu!", ci: „Jos comunismul!".*

Comunişti se află însă, slavă Partidului, şi în „Frontul" ce preia puterea. Iliescu, bineînţeles, dar şi Brucan (printre cei de frunte). Victime, poate, ale lui Ceauşescu (deşi posturile ocupate în „dizgraţie" de Iliescu aduc a persecuţie de lux). Alături de adevărate figuri ale rezistenţei (Doina Cornea, Mircea Dinescu, Ana Blandiana), dar şi de impostori. Este momentul lor, al celor care-şi schimbă cămaşa fără a mai recunoaşte pe cea purtată pînă în ajun. Cineastul lui Ceauşescu, Sergiu Nicolaescu, e primul la Televiziune care-l

---

[1] Mai tîrziu, se va dezvălui că erau cadavre scoase din cimitire sau de la morga unui spital, fără legătură cu revoluţia. Montaj? Iarăşi, de ce?

prezintă pe Dinescu şi ia în primire platoul revoluţionar. Ion Dodu Bălan dă, în Le Monde, *un interviu despre „şacalul Ceauşescu", cînd nu se uscase bine cerneala articolului ditirambic pe care i-l dedicase.*

Ceva impostură şi pe la Paris. Pe lîngă marile voci, cu Regele în frunte, dar şi Eugen Ionescu (chiar şi Cioran e prezent cu un mesaj în emisiunea de omagiu pe care o înregistrez la Paris, unde pe culoarele „Europei Libere" aşteaptă 20 de scriitori exilaţi, să le vină rîndul la microfon), pe lîngă cei cu adevărat dăruiţi, devotaţi sau competenţi, am putut vedea apărînd pe ecranele unei televiziuni sau alteia (în cazul de faţă, Canalul 5) pe unul ce-şi spune scriitor — a semnat cu Corbul nişte romane populare — Burada îl cheamă — dînd, de foarte sus, lecţii de disidenţă lui Dinescu. Şi Corbul, la fel. Pe acelaşi ecran însă, o zi sau două mai tîrziu, i-au dat replica — vijelioasă — Marie-France, Goma, Lucian Pintilie, Ţepeneag, Al. Papilian.

Impostură şi cu C.V. Gheorghiu, ecranizat ad-hoc ca Patriarh. Pe de o parte, rămîne puţin Caragiale chiar şi în tragediile româneşti; pe de alta, redacţiile pariziene sunt debordate şi-şi află uneori la întîmplare pe... specialiştii români. Or, „specialiştii" erau debordaţi. Mihnea galopa între platourile de televiziune şi posturile de radio pe motocicletă, Goma, ca şi Ariadna, erau solicitaţi peste tot, Sanda Stolojan vorbea şi ea pe France-Info. La o masă rotundă pe France-Culture, alături de Hassner, păream a pecetlui cu François Fejto prietenia româno-maghiară, Timişoara lichidînd orice urmă din iredentismul pe care i-l bănuiam.

Peste noi toţi se întinsese harul drapelului găurit.

Apoi au început plecările spre Bucureşti. Mai întîi Mihnea cu Ariadna, însoţind ajutoarele trimise de „Médecins du Monde" şi de guvernul francez. Pe urmă Edith Lhomel şi Dinu Zamfirescu. Separat, Ţepeneag. Tot singur, Virgil Tănase, filmat grandilocvent în faţa unui tanc. La Uniunea Scriitorilor (preşedinte e acum Dinescu), Romul Munteanu i-a pupat chiar mîna lui V.T. (mereu Moftul român). Chiar azi, Marie-France l-a însoţit pe Glucksmann ducînd primele cărţi franceze şi exilat-româneşti, din cele deci interzise. Ca şi o instalaţie (trimisă de Radio Nova) Uniunii Scriitorilor.

Nu erau încă identificaţi şi înmormîntaţi toţi cei răpuşi pe străzile Timişoarei şi ale Bucureştiului, iar „teroriştii"

(unii prinşi şi filmaţi) păreau dispăruţi fără urmă, cînd s-a constituit primul guvern. Cu o colecţie de „foşti" e de rău augur (primul dintre ei fiind însuşi Iliescu), dar, în schimb, Andrei Pleşu la Cultură sau Mihai Şora la Învăţămînt. Inevitabilă confuzie, sau recuperare?

Dan Petrescu, care a dominat situaţia la Iaşi, ne comunică şi una din cele mai bune veşti: s-a alcătuit ieri un Grup Independent pentru Dialog Social, reunindu-i pe Gabriel Liiceanu, Andrei Pleşu, Petru Creţia, Doina Cornea, Gabriel Andreescu, Radu Filipescu, Alecu Paleologu, Stelian Tănase, Al. Călinescu, Luca Piţu etc. O anunţ în cursul unui interviu pe France-Info, ca pe o ştire importantă, Virgil şi cu mine sperînd că Grupul acesta va putea deveni corespondentul forumurilor din celelalte ţări răsăritene, suscitînd o gîndire politică total absentă la cei mai mulţi dintre scriitori.

Alecu a fost numit ambasador la Paris. Nu se putea alegere mai bună.

Ce-am uitat? Ce n-am uitat! Ritmul a fost atît de halucinant, încît n-am mai existat decît exterior, şi pentru exterior. Ceva ne schimbă viaţa — sau ce-a mai rămas din ea — şi n-avem o clipă pentru a sta, fiecare, singur, faţă-n faţă cu ceea ce se petrece — sau ar trebui să se petreacă — în noi. Nu ne măsurăm nici cu durerea (sîngele vărsat), nici cu intensa bucurie ce nu credeam că ne va mai fi dată.

E al treilea val de revoltă tinerească din România. Din primul — eram cu toţi studenţii în Piaţa Palatului, în 1945, manifestînd pentru Rege ca pavăză împotriva comunismului — n-au mai rămas decît supravieţuitori: o generaţie secerată în închisori sau exilată. Al doilea val, studenţii răspunzînd apelului de aer al revoluţiei maghiare — sacrificat tot prin beciuri şi canale. Al treilea e cel de acum, cucerind în 1989 ceea ce reclamau studenţii în 1945. Să nu devii patetic?

Să nu devin. Şi, mai ales, să nu mă întreb dacă impresia obsedantă că momentul auroral va şterge pînă şi urmele unui coşmar de aproape o jumătate de veac e o iluzie sau nu.

Cum de-abia am revenit de la revelionul Mariei (Brătianu), să închei altfel. Eugen (Ionescu), sosit acolo cu Rodica — în absenţa Mariei-France (e la Uniunea Scriitorilor de revelion) — ne întreabă, nu cu naivitate, ci cu uluirea încrezătoare în care ne-a învăluit pe toţi incredibila dispariţie a comunismului:

— Voi ce faceţi? Vă întoarceţi definitiv?

— Nu cred — îi răspund. Dar vom merge, desigur, în România.

— Nici eu — replică scriitorul şi, de data asta, trebuie adăugat şi academicianul francez *— nici eu nu cred că mă întorc definitiv. Doar aşa, în vizită, ca voi. Cu voi.*

Cînd termin aceste rînduri e cinci dimineaţa. Şi am intrat în noul deceniu.

Îmi revin în minte cîteva vrsuri din poemul pe care Ion Barbu mi-l dedicase pe cînd eram copil:

Sori zilnici grei ardeau sub dungă
Uşor sunau în răsărit.
Şi nori ce nu ştiau s-ajungă
Şi munţii cîţi i-a întîlnit.

Suiau cu iezerii să cate
La anii falnici douăzeci.
Vedeau din ceasul ce nu bate
Din timp tăiat cu săbii reci.

„Falnic" mi se pare acum 1990, după ce am trecut prin timpul „tăiat cu săbii reci" pe care mi-l profetiza Ion Barbu.

Anexă

Am consacrat două „Teze şi Antiteze" succesive (21-28 ianuarie) ecourilor ce se înmulţeau la Paris, din decembrie pînă în ianuarie, şi datorită cărora — în parte, cel puţin — au fost repuşi în libertate cîţiva oameni arestaţi după Braşov (dintre care, în primul rînd, Doina Cornea şi fiul ei Leontin Iuhas, ce împărţiseră la Cluj manifeste de solidaritate cu muncitorii din Braşov).

Relatarea cea mai completă a răscoalei de la Braşov a fost publicată în săptămînalul *L'Évènement du Jeudi* (nr. 167 din 14-20 ianuarie 1988). Cei doi trimişi speciali ai publicaţiei pariziene, Michel Labro şi Alexandra Lavastine, au pătruns în România, şi apoi la Braşov, cu vize de simpli turişti. Din cele patru pagini mari de ziar, se poate desprinde lesne atmosfera de clandestinitate a întregii aventuri. Investigaţia gazetarilor n-a început sub auspicii prea favorabile. Primul braşovean (scriitor) ce-i primeşte în casă suferă de boala curentă a vremii: frica. E dispus deci să vorbească despre orice altceva în afară de ceea ce s-a petrecut la 15 Noiembrie. Din fericire, la uşă sună un confrate. Neatins de aceeaşi molimă a prudenţei, nu numai că e gata să le povestească, dar să şi ia la el acasă pe cei doi „clandestini". În reportajul publicat, scriitorul fără complexe se numeşte „Virgil". Azi însă, i se poate spune numele adevărat: Vasile Gogea. Martor direct al evenimentelor, Vasile Gogea stă de vorbă cu cei doi gazetari o noapte întreagă; datorită lui, manifestaţia braşoveană din 15 Noiembrie 1987 va putea fi cunoscută în Franţa, în cele mai mărunte detalii. El atrage, de altminteri, atenţia asupra primei apariţii a trupelor de şoc ale Ministerului de Interne, „cu căştile lor cu vizieră, cu măciucile lor electrificate, cu scuturile lor". Nimic nu este omis, nici manifestaţia studenţească ce-a urmat, nici fazele şi formele represiunii. Recitind aceste pa-

gini, putem constata azi că Noiembrie '87 la Braşov a fost ca o repetiţie generală pentru Decembrie '89 la Timişoara şi Bucureşti.

Tot ca simplu turist plecase, pentru postul de radio France-Inter, şi Serge Martin. Reportajul său a fost încadrat într-una din emisiunile de lungă duartă şi largă audienţă: „Le téléphone sonne", unde spre a răspunde întrebărilor telefonice ale ascultătorilor se aflau, pe lîngă Serge Martin, pe platoul de la France-Inter, Mihnea Berindei, Maria Mailat şi eu însămi.

Un alt post de radio parizian, RTL; un alt trimis — „turist", Philippe Chaffanjon; o altă emisiune, trei zile la rînd. Şi gazetarul de la RTL a întîlnit un opozant curajos, acceptînd să-i vorbească chiar sub numele lui: Nicolae Stăncescu, de mai multe ori arestat şi bătut de-a lungul lui 1987.

Pentru apărarea victimelor represiunii, de la muncitori la opozanţi (ca Radu Filipescu, Gabriel Andreescu, Dumitru Mircescu, Nicolae Stăncescu), ca şi pentru protecţia celor de la care nu mai soseau ştiri: Ion Fiştioc, Ion Puiu, Florian Russu, Mariana Botez (domiciliu supravegheat, telefon tăiat), au semnat proteste, pe de o parte, Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, pe de alta scriitorii români în exil.

Semnalăm cîteva dintre personalităţile ce au răspuns la Apelul Ligii pariziene, deoarece la vom regăsi numele pe toate listele de protest, pînă în decembrie '89: Eugen Ionescu, André Glucksmann, Claude Roy, Jacques Julliard, Fernando Arrabal, Pierre Daix, Alfred Grosser, Françoise Thom, Cornelius Castoriadis, Louis Leprince-Ringuet, René Thom. Iar dintre ruşi: Vladimir Maximov, Michel Heller, Alexandr Guinzbourg, Natalia Gorbanevskaia.

În acest timp, la Praga, *Charta '77* a şi lansat un apel pentru ca ziua de 1 Februarie să fie dedicată, în toate capitalele Europei, situaţiei dramatice din România (Liga de la Paris s-a asociat acestei iniţiative). În faţa ambasadei române din Berlinul de Răsărit au şi manifestat tineri, aprinzînd lumânări. Din Polonia, mai multe semne: un interviu al lui Jacek Kuron şi un mesaj trimis de *Solidarnosc'*. În decembrie 1987, au avut loc două manifestaţii în faţa ambasadei din Paris; tot atunci au semnat protestul următorii scriitori români în exil: Wolf Aichelburg, Sorin Alexandrescu, Ioana Andreescu, Leonid M. Arcade, Gheorghe Astaloş, Nicolae Balotă, George Bălan, Daniel Boc, Andrei Bre-

zianu, Teodor Cazaban, Matei Călinescu, Pavel Chihaia, Alexandru Ciorănescu, George Ciorănescu, Antonia Constantinescu, Mioara Cremene, Dan Cristea, Dan Culcer, Paul Goma, Vintilă Horia, Emil Hurezeanu, Virgil Ierunca, Gelu Ionescu, Rodica Iulian, Ionel Jianu, Miron Kiropol, Sonia Larian, Monica Lovinescu, Vasile Mănuceanu, Maria Mailat, Damian Necula, Bujor Nedelcovici, Ion Negoiţescu, Virgil Nemoianu, Oana Orlea, Marcel Corniş Pop, Alexandru Papilian, Mihai Pupăzan, Lucian Raicu, Horia Stamatu, Victor Stoichiţă, Sanda Stolojan, Mariana Şora, Virgil Tănase, Alexandra Târziu, Dorin Tudoran, Andrei Ujică, Mihai Ursachi, Ion Vianu, Matei Vişniec. Iar la 1 Februarie a avut loc demonstraţia a cărei dare de seamă am transmis-o prin radio a doua zi.

La toate ferestrele, iluminate, ale imobilelor de la întretăierea străzilor Saint-Dominique şi Bosquet, puteau fi văzuţi oameni privind. Sutele de români, francezi, polonezi, unguri, bulgari care manifestau. Numai ferestrele ambasadei erau întunecate. Nici umbra vreunei lumini, de parcă ambasada ar fi fost goală. Atîta întuneric pentru a nu zări în stradă manifestaţia în cursul căreia, la convocarea Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, alăturîndu-se Apelului lansat la Praga — şi urmat apoi la Varşovia, Praga, Budapesta, cu ecouri pînă la Saharov în U.R.S.S. —, se cerea ca 1 Februarie să fie o zi a solidarităţii cu poporul român.

Manifestaţia de la Paris nu prea semăna cu precedentele. Mai întîi, pentru că se situa sub semnul tăcerii şi reculegerii. Nici un slogan. Doar sutele de lumînări aprinse (ca în Berlinul de Răsărit, mai de mult, tot în faţa ambasadei române) deveneau mesagerele protestului. Apoi, tocmai un stil inedit de solidaritate dădea manifestaţiei caracterul ei aparte. Să ştii că în aceeaşi zi, în mai multe capitale, nu numai din Occident, dar şi din Răsărit, se exprimă acelaşi protest — iată ceva ce nu se mai întîmplase pînă acum. Că printre manifestanţii de la Paris se aflau şi ruşi (Natalia Gorbanevskaia, Victor Feinberg), nu era un lucru nou. Cu totul nou, în schimb, să afli că, de la Moscova, Andrei Saharov şi patru membri ai Press-Club-ului Glasnost susţin Apelul *Chartei '77*. Nu e prima oară cînd cehi manifestă alături de români în Occident. E prima oară, în schimb, cînd încearcă s-o facă la Praga, unde 57 de persoane, printre care scriitorul Vaclav Havel, n-au mîncat 24 de ore, spre a participa la suferinţele po-

porului român. Tot astfel cu polonezii, prezenţi aici, la Paris, dar şi la Varşovia. Impresia aceasta de internaţionalizare a cazului românesc, în contextul creat de revolta din 15 Noiembrie 1987 de la Braşov, dădea manifestanţilor reuniţi sub un mare steag românesc, fîlfîind în vînt, un sentiment de încredere, şi lumînările aprinse deveneau ceea ce trebuiau să fie: semn de rugă, dar şi de determinare.

*

Printre cei întru apărarea cărora au avut loc astfel de demonstraţii şi au fost semnate protestele, nu se aflau doar muncitorii şi studenţii de la Braşov, sau disidenţii de renume, ca Doina Cornea, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu, Dan Petrescu etc., ci şi unii mai atipici. De pildă, Dumitru Mircescu. El a devenit un caz, pentru simplul motiv — ori pretext — de a-şi fi pus pe hîrtie cîteva amintiri din lagărele sovietice, două din povestirile sale fiind, de altminteri, difuzate la „Europa Liberă".

Dumitru Mircescu s-a numărat printre cei arestaţi în decembrie 1987 şi eliberaţi după ce ecoul acestor arestări a devenit prea intens în mass-media din Occident. Dar, spre deosebire de Doina Cornea, care a declarat, prin telefon, fiicei sale din Franţa c-a fost corect tratată în cursul detenţiunii, Dumitru Mircescu a fost crunt bătut. O dată mai mult. Deoarece, de cînd s-a întors dintr-o călătorie în Occident, Dumitru Mircescu nu numai că s-a văzut implicat în diverse procese cu false motivaţii ne-politice, dar a fost de atîtea ori bătut de huligani tocmiţi, atît de persecutat de Securitate, încît soţia sa, bucurîndu-se şi ea de un tratament cvasianalog, în urma unei percheziţii a „căzut" de la etajul 8 şi a murit.

Dumitru Mircescu are 75 de ani. De ce se îndîrjeşte Securitatea împotriva unui om bătrîn rămîne, chiar pentru cei obişnuiţi cu arcanele acestei mult prea celebre instituţii, un mister. Dumitru Mircescu a devenit, parcă, un erou fără de voie.

Născut în 1912, după ce termină şcoala primară şi face trei clase la Normală, tînărul Dumitru Mircescu ia pentru prima dată contact cu mişcarea muncitorească în 1928, la Bucureşti, la Sindicatele Unitare de pe strada Sfinţii Apostoli. În 1933, face parte dintr-un comitet de susţinere a greviştilor de la Atelierele Griviţa; un an mai tîrziu, devine membru al Ligii Muncii sectorul

II şi al Ajutorului Roşu (M.O.P.R.), ca şi al Sindicatului muncitoresc de pe strada Decebal şi al celui de pe strada Smîrdan. Activează în comitetul antifascist condus de profesorul Constantinescu-Iaşi şi de doctorul Braşoveanu. În luna septembrie 1936, cu gîndul de a-şi continua studiile în şcolile înalte din Uniunea Sovietică, pentru a deveni inginer, trece clandestin Nistrul. Şi ajunge într-una dintre cele mai specifice şcoli sovietice, dacă nu şi mai înalte: în lagărul de concentrare, din care nu va mai scăpa decît peste 10 ani. Iată cum îşi privea singur iluziile de tinereţe într-o scrisoare deschisă, adresată „Europei Libere", pentru a fi citită la microfon:

„Sunt unul dintre cei mai vechi militanţi ai mişcării muncitoreşti din România. Ucenicia am început-o în anul 1927 la Sindicatele Unitare cu sediul în strada Sfinţii Apostoli 37. [...] Cum se intra în sala sindicatului direct de pe trotuar, imediat pe dreapta se afla agăţat un tablou cît peretele care purta titlul scris cu litere mari „arborele genealogic al marxismului", şi reprezenta un pom măreţ cu capete omeneşti drept roade atîrnînd de ramuri şi cu numele fiecăruia imprimat dedesubt [...] Morus, Owen, Fourrier, Saint-Simon, Herzen, Bakunin, Lasalle, Hegel şi ale altor creatori ai visului socialist, iar sus, în vîrful pomului, trona cu barba-i distinctivă marele învăţător al muncitorilor, Marx. Ca adolescent ageamiu, copleşit de atîtea nume ilustre din ale căror opere apucasem să citesc cîte ceva, m-am hotărît să lupt pentru dezrobirea de exploatare a clasei muncitoare şi făurirea unei orînduiri sociale noi şi echitabile. [...] Tînăr fără experienţă [...] în luna septembrie a anului 1936 am făcut gafa de a trece Nistrul înot în împărăţia din Răsărit unde [...] credeam că se aciuase noua echitate atît de socialistă. [...] Dar N.K.V.D.-istul care m-a anchetat după trecerea cu succes a Nistrului n-a fost de acord cu visul meu..."

N.K.V.D.-istul ţipă la el:

„He, he, băiete, dacă n-ai ştiut unde iernează racii, acum ai să vezi!" „Şi am văzut" — constată Dumitru Mircescu, care scrie mai departe:

„Am devenit din oficiu duşman al poporului — contric — cu o condamnare fără judecată de 10 ani muncă silnică, petrecuţi 3 prin lagărele din taigaua siberiană şi 7 la minele de cărbuni de la Vorkuta, din tundră în îngheţul veşnic de dincolo de cercul polar. Apoi, după executarea pedepsei nedrepte, am fost deportat

în apropierea graniţei cu China, unde se putea muri de foame mai repede decît în lagăr. Socotind şi detenţia din România, am la activul de năpăstuit un palmares de 25 000 de kilometri străbătuţi în dubele Gulagului prin 38 de lagăre şi închisori, mai mult de jumătate din înconjurul globului terestru."

Dintre care — adăugăm noi — distanţa de la graniţa Chinei pînă înapoi în România, cu bilet de „lup", cum se spune în Uniunea Sovietică, adică de fost deţinut cu reşedinţă supravegheată, şi deci parcursă mai mult pe jos şi, bineînţeles, clandestin. În nenumăratele lagăre prin care a trecut, Dumitru Mircescu e convins că l-a întîlnit şi pe Soljeniţîn.

În 1949, reuşeşte deci să fugă din deportare şi să treacă din nou, clandestin, în România, peste care, din nefericire, se abătuse aceeaşi „echitate socialistă". Nu e totuşi ţinut în închisoare decît 6 luni de zile, şi achitat apoi de către Tribunalul Militar de la Galaţi.

Dar adevăratul calvar reîncepe după ce, la pensie, face două călătorii în Occident, de unde se întoarce în ţară. De două ori arestat, cu procese înscenate de diverşi indivizi, amenzi date de sectorist, convocare la procuratură, atac la locuinţă şi pe stradă, calomnii, percheziţii, dar mai ales bătăi administrate violent de aşa-zişi huligani... Şi, în plus, internat la Spitalul de psihiatrie nr. 9 Berceni, la secţia de irecuperabili Cula.

I se dă drumul, la 28 mai 1987, să revină acasă, dar în zilele în care a fost reţinut i s-a întocmit un dosar de bolnav mintal.

„De aceea — se teme el — nu pot prevedea ce rău mă mai poate aştepta din partea neomenoasei şi samavolnicei stăpîniri de care avem parte."

Răul s-a produs în decembrie 1987, cînd Dumitru Mircescu a fost arestat şi lovit cu cruzime înainte de a fi eliberat.

Omul acesta, care nici nu s-a gîndit să rămînă în Occident, fiind de părere mereu că lucrurile trebuiau îndreptate în ţara lui, către care se mai întorsese o dată tocmai de la graniţa Chinei, a sfîrşit prin a cere un paşaport. Nu de emigrant. Ci doar ca să mai respire puţin fără ameninţarea de a vedea bătăuşii atacîndu-l la colţ de stradă sau Securitatea forţîndu-i uşa. I s-a făgăduit. Nu i s-a dat.

În locul paşaportului cerut de şapte ani şi promis, o soţie moartă (Maria Mircescu), căzută pe fereastră de la etajul 8; caietele cu însemnările din cele 38 de lagăre şi de închisori prin

care a trecut şi suferit, confiscate în momentul percheziţiei cu prilejul căreia se produsese „accidentul" soţiei sale; constituirea de dosar de bolnav mintal la Spitalul Berceni şi, în decembrie, din nou arestarea şi din nou bătaia. Mereu bătaia. Singurul răspuns „marxist" pe care i-l rezervă regimul.

După Decembrie '89, Dumitru Mircescu şi-a depus manuscrisul cu odiseea lui la o editură bucureşteană. Un fragment a şi apărut în 1990, în *România literară.*

Indice de nume proprii

Acceto, Torquato 69

Adameşteanu, Gabriela 33, 85, 88, 110, 206

Aichelburg, Wolf von 100, 180, 183, 246

Alain 222

Alassio, Ana 170

Alecsandri, Vasile 84

Alexandrescu, Sorin 100, 180, 246

Alexe, Dan 100, 127, 152, 159, 180, 220

Amarandei, Eugen 231

Andreescu, Gabriel 126, 135, 138, 140, 150, 171, 178, 182, 183, 185, 195, 196, 218, 219, 230, 243, 246, 248

Andreescu, Ioana 180, 246

Anghel, Dimitrie 76

Anghel, Paul 114

Anghelescu, Silviu 60-65

Antohi, Sorin 183

Antonesei, Irina 220

Antonesei, Liviu 100, 222, 231, 236

Apostol, Gheorghe 153, 155, 160

Aragon, Louis 69

Arakovici, Attila 100

Arcade, Leonid M. 180, 246

Arghezi, Tudor 17, 76, 197

Aristotel 25

Aron, Raymond 193

Arrabal, Fernando 180, 246

Arrau, Claudio 47

Arsene, Dan 239

Astaloş, Gheorghe 246

Babeuf, Gracchus 192

Bach, Johann Sebastian 15, 16, 95

Bacovia, George 92, 93

Badinter, Élisabeth 149

Bakunin, M. A. 249

Balaci, Alexandru 147, 149

Balotă, Nicolae 100, 180, 222, 246

Banciu, Carmen Francesca 239

Banu, George 100

Barbu, Eugen 56, 60, 62, 84

Barbu, Ion 91, 244

Barrès, Maurice 107

Barthes, Roland 21, 108
Baudelaire, Charles 95
Băcanu, Petre 145, 150, 170
Bălan, George 246
Bălan, Ion Dodu 114, 217, 242
Bălăiţă, George 92
Bebs 15, 16
Beckett, Samuel 8, 108
Beethoven, Ludwig van 47, 95
Beigbeder, Marc 97
Benda, Julien 42
Beniuc, Mihai 59
Bercea, Radu 238
Berg, Alban 49
Bergeron, André 149
Berindei, Mihnea 126, 127, 133, 134, 136, 137, 151, 152, 159, 166, 172, 182, 200, 220, 221, 227, 233, 238, 242, 246
Bernanos, Georges 108
Bernea, Horia 155
Besançon, Alain 148, 180
Bianciotti, Henri 185
Bittel, Adriana 34-38
Bîrlădeanu, Alexandru 153, 155, 160
Blaga, Lucian 197
Blandiana, Ana 92, 98, 127, 128, 132, 133, 155, 157, 162, 164-166, 171, 178, 182, 184, 187, 195, 197, 219, 236, 241
Boc, Daniel 100, 180, 246
Boethius 22, 25, 26
Bogza, Geo 93, 155, 165, 167, 179, 182, 195
Bohr, Niels 24
Bondrea 218
Bonner, Elena 195
Borges, Jorge Luis 55
Botez, Mariana 221, 246
Botez, Mihai 158, 186, 221, 231
Botta, Emil 92, 93
Bouguereau, Jean-Marcel 135, 141
Bourada 242
Bourdet, Claude 149
Bourdieu, Pierre 198
Brad, Ion 217
Braşoveanu 249
Brătescu-Voineşti, I. Al. 207
Brătianu, Maria 126, 243
Brâncoveanu, Mihai 180
Breton, André 97
Brezianu, Andrei 100, 180, 227, 239, 246-247
Brezianu, Barbu 210
Brucan, Silviu 153, 155, 160, 186, 241
Buduca, Ioan 116, 239
Burke, Edmund 190
Bush, George 233, 234
Butor, Michel 109, 116
Buzura, Augustin 155, 157, 172, 178, 213, 214, 220

Camus, Albert 5, 21, 42
Cangeopol, Liviu 99, 138, 150, 157, 159, 162, 164, 178, 186, 195, 197, 215, 219, 221

Caragiale, I.L. 14, 15, 36, 48, 76, 92, 93, 110, 120-125, 129, 197, 207, 210, 216, 242
Caragiale, Mateiu 14
Caraion, Ion 84, 89, 100
Carp, Mircea 183, 228
Cassian, Nina 100, 180
Castoriadis, Cornelius 246
Caţaveică, Ion 160
Cayrol, Jean 109
Cazaban, Teodor 180, 247
Cazacu, Matei 166
Călinescu, Al. 183, 187, 197, 218, 219, 236, 243
Călinescu, George 111
Călinescu, Matei 100, 180, 247
Cărtărescu, Mircea 99
Ceauşescu, Elena 11, 237, 240
Ceauşescu, Nicolae 10-12, 58, 98, 106, 112, 127, 128, 134-136, 141, 145-147, 150-154, 160, 162, 168, 170, 186, 201, 216, 222, 223, 228, 232, 233, 234, 237, 240-242
Cehov, A. P. 207
Celac-Botez, Mariana 138, 150, 160, 171
Cervantes 203
Céline 108
Chaffanjon, Philippe 246
Champion, Jeanne 180
Chateaubriand 108
Chaunu, Pierre 190, 191
Chelu, Ivan 138
Chelu, Melinda 138
Chihaia, Pavel 100, 180, 247
Chirca, Haralambie 138
Chirico, Giorgio de 49
Chişinevschi, Iosif 59
Chivoiu 170
Chopin, Fryderyk 16
Ciachir, Dan 239
Ciocîrlie, Livius 82, 211, 212, 214
Cioculescu, Şerban 75-80
Cioran, Emil 55, 143, 176, 179, 180, 197, 242
Ciorănescu, Alexandru 247
Ciorănescu, George 247
Ciurlău 149
Clancier, Georges-Emmanuel 180
Clemenceau, Georges 189
Cochin, Augustin 194
Codrescu, Andrei 180
Cohen, Jean 180
Combes, Ariadna 128, 136, 195, 233, 238, 239, 241, 242
Conquest, Robert 195
Constantin, Ilie 100, 180
Constantinescu, Antonia 159, 180, 247
Constantinescu-Iaşi, Petre 249
Constantinescu, Radu 33, 56
Corbul 242
Cordescu, Andrei 100
Cornea, Andrei 238
Cornea, Doina 99, 126-128, 132-140, 149, 150, 160, 168, 169, 171, 184, 186, 187, 195, 197, 198, 217, 218, 222, 224, 228, 229, 230, 231, 233, 241, 243, 245, 248
Corniş Pop, Marcel 100, 247

Creangă, Mihai 145, 150, 170, 178
Cremene, Mioara 247
Creţia, Petru 233, 238, 243
Cristea, Dan 100, 180, 247
Cristea, Valeriu 141-145
Cristelecan, Al. 114
Cristovici, Şerban 128, 132, 180
Croitoru, Nicolae 217
Culcer, Dan 100, 180, 247
Culianu, Ioan Petru 20, 180

Daix, Pierre 246
Dali, Salvador 97
Dandart, Daniel 185
Danton 192
Debré, Régis 191
Deguy, Michel 180
Delavrancea, Cella 14-17
Delavrancea, Barbu 14
Delay, Florence 180
Descartes, René 96, 107
Deşliu, Arta 171
Deşliu, Dan 99, 154, 155, 157, 159, 160, 162, 164-166, 170-172, 176, 178, 179, 182, 184, 185, 195, 197, 198, 201, 218, 219, 236
Dimov, Leonid 146
Dinescu, Mircea 100, 126, 133, 135, 138, 140, 151-155, 157-159, 160, 162, 164, 165-167, 169, 170, 171, 176-179, 182, 184, 185, 187, 188, 195, 196, 198, 201, 210, 216-218, 222, 225, 229, 230, 236, 238, 239, 241, 242
Doinaş, Ştefan Augustin 155, 165, 167, 176, 178, 179, 182, 185, 195, 197, 198, 199, 219, 236
Domenach, Jean-Marie 180
Dona, Nuni 16
Dona, Pica 15, 16
Dostoevski, F.M. 93, 143
Dragoş, Nicolae 114
Dromihete 25
Druţă, Ion 160
Dubcek 232, 235
Dubié, Josy 127, 132, 135-136, 138, 139, 140
Duda, Virgil 180, 213
Dulea, Mihai 56-60
Dumitriu, Anton 2
Dumitriu, Dana 211
Durand, Gilbert 97
Durandin, Catherine 223
Duras, Marguerite 109

Eco, Umberto 60, 102, 104
Eftimiu, Victor 79
Eliade, Mircea 19, 20, 23, 24, 45, 50-55, 58, 72, 82, 91, 94, 116, 197, 201, 215
Eloy 182
Emanuel, Paul 100
Eminescu, Mihai 11-13, 92, 93, 95, 226, 234, 237
Eminescu, Roxana 180
Enache, Petru 33
Enescu, George 218
Enescu, Gheorghe 97

Enescu, Radu 114, 183, 238, 239
Eretescu, Constantin 180
Eschil 41
Esenin, Serghei 90

Faulkner, William 86, 88, 93, 108
Fauré, Gabriel 16
Faye, Jean-Pierre 180
Feinberg, Victor 247
Fejto, François 242
Ferdinand I de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României 48
Ferro, Marc 227
Ferry, Jules 189
Filip, Iulius 138
Filipescu, Radu 138, 150, 186, 218-219, 231, 243, 246, 248
Finkelkraut, Alain 180
Fiştioc, Ion 138, 150, 246
Flămând, Dinu 155, 158, 159, 176, 180
Florea, Ghiţă 56
Florea, Pavel 20
Florescu, Nicolae 31
Fontaine, André 141, 227
Fourrier, Charles 249
Frauendorfer, Helmut 180
Frossard, André 180
Frunză, Victor 180
Furet, François 188-194

Galeriu (părintele) 199
Gallimard, Antoine 185
Gallimard, Robert 185
Gallo, Max 191, 192
Garcia Márquez, Gabriel 91
Gaulle, Charles de 180
George, François 180
Georgescu, Paul 43, 213
Georgescu, Vlad 206
Geremek 238
Gheorghiu, C.V. 242
Gheorghiu, Mihai Dinu 198, 215, 220, 232
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 79
Ghica, Ion 84
Ghica, Magdalena 238-239
Ghiu, Bogdan 239
Gibory, Riri 15, 16
Gide, André 54, 107, 108
Giscard d'Estaing, Valéry 127, 128, 137
Gîdea, Suzana 56
Glucksmann, André 81, 148, 242, 246
Gogea, Vasile 245
Gogh (Van Gogh) 118
Gogol, N. V. 207
Golescu, Dinicu 83
Golopenţia, Sanda 180
Goma, Ana 128, 167
Goma, Paul 18, 20-21, 39, 99, 100, 127, 128, 134, 144, 146, 154, 157, 159, 167, 172, 176, 178, 180, 183, 186, 187, 221, 223-227, 229, 231, 241, 242, 247
Gorbaciov, Mihail Sergheievici 103, 182, 188, 233, 234

Gorbanevskaia, Natalia 246, 247
Gorki, Maxim 69
Grigorescu, Nicolae 14
Grigurcu, Gheorghe 114
Grosser, Alfred 246
Guénon, René 24
Guinzbourg, Alexandr 246

Hadhazi-Wrabel, Iudith 138
Halimi, Gisèle 148
Handoca, Mircea 50, 53
Harrison, Jim 207
Hassner 242
Havel, Vaclav 158, 163, 164, 222, 232, 235, 247
Hăulică, Dan 146, 155-158, 165, 167, 177-179, 182, 185, 195, 197, 219, 236
Hecea, Viorica 138
Hegel, Georg W. Fr. 28, 249
Helfer, Claude 149
Heliade Rădulescu, Ion 83
Heller, Michel 148, 246
Herzen, A. I. 249
Hobana, Ion 217
Holban, Anton 45, 47, 49, 82
Horasangian, Bedros 19, 45-49, 53, 107
Horea, Ion 217
Horia, Vintilă 21-26, 180, 247
Hruşciov, N. S. 194
Hurezeanu, Emil 100, 126, 132, 152, 154, 157, 180, 183, 187-189, 227, 233, 239, 247
Hurezeanu, Mihai 138
Huyghe, René 97

Iacoban, Mircea Radu 20, 197
Iaru, Florin 99
Iavolski, Gabriela 231
Ichim, Florica 178
Ieronim, Ioana 177
Ierunca, Virgil 79, 80, 128, 132, 133, 134, 139, 152, 153, 156, 159, 160, 166, 167, 176, 180, 182, 199, 200, 205, 210, 222, 234, 238, 239, 240, 247
Iliescu, Ion 241, 243
Ilieş, Petru 233, 236
Ionaşcu 199
Ionesco, Marie-France 128, 133, 151, 152, 158, 159, 166, 172, 176, 177, 180, 199, 238, 242, 243
Ionescu, Eugen 55, 91, 140, 148, 151, 152, 179, 180, 197, 232, 242, 243, 246
Ionescu, Gelu 153, 154, 159, 160, 166, 180-181, 200, 220, 247
Ionescu, Gelu 100
Ionescu, Rodica 243
Iorga, Nicolae 57, 76
Iorgulescu, Mircea 37, 82-84, 115, 120-125, 201, 205, 210, 222, 229
Iova, Gheorghe 239
Israel, Lucien 148
Iuhaş, Leontin 138, 245
Iulian, Rodica 100, 176, 181, 247
Iustinian 25
Ivasiuc, Al. 213
Ivaşcu, George 79

Jacobi 134
Jarry, Alfred 148
Jaruzelski, Wojciech 200
Jebeleanu, Eugen 10
Jianu, Ionel 101, 247
Jivkov, Todor 228, 235
Joyce, James 53, 86, 108
Julliard, Jacques 246
July, Serge 233

Kafka, Franz 91, 93, 108, 120, 121, 148
Kagel, Mauricio 182
Kehajan, Jean 149
Kehajan, Nina 149
Keijman, Georges 148
Kenereş, Adina 100, 181
Kieslowski 227
Kim, Ir Sen 137
Kiropol, Miron 181, 247
Kogălniceanu, Mihail 115
Kolakowski 166
Konrád, György 230
Korné, Mihai 220, 221
Kott, Jan 120
Kóos-Tabacu, Enikö 138
Krenz 234
Kundera, Milan 46
Kuron, Jacek 246

Labiş, Nicolae 197
Laborey, Annette 158, 178, 239
Labro, Michel 126, 245
Lacouture, Jean 149, 180
Lacouture, Simone 180
Lahovary, Filip 15
Lang, Jack 167, 182, 183, 184, 195, 227
Larian, Sonia 100, 176, 181, 206, 247
Lartigue, Pierre 180
Lasalle, Ferdinand 249
Lavastine, Sandrine 152, 153, 245
Lăcustă, Ioan 106-110
Lăncrănjan, Ion 114, 200
Le, Pen 152
Lebas, Jacques 136, 139
Lefebvre 189
Lefter, Ion Bogdan 57, 100
Leiris, Michel 149
Lejeune, Philippe 81
Lenin, V. I. 11
Leprince-Ringuet, Louis 246
Lhomel, Edith 127, 242
Liehm, Antonin 227, 230
Liiceanu, Gabriel 167, 198, 199-201, 243
Lovinescu, Eugen 76-80, 82, 83
Lovinescu, Monica 2, 181, 200, 247
Ludovic, XIV (Regele Soare) 58
Ludovic XVI 197
Lukács, György 103
Lungu, Alexandru 100
Lupan, Victor 220, 221
Lupaşcu, Ştefan 94-98
Lvoff, John 204

Macciocchi, Maria Antonietta 230

Mailat, Maria 100, 136, 176, 181, 183, 247
Mailly-Nesle, Solange de 97
Maistre, Joseph de 190
Malarciuc, Gheorghe 220, 221
Malraux, André 108, 180
Mamère, Noël 127, 134, 136
Mann, Thomas 86
Manolescu, Nicolae 36, 60, 65, 66, 70, 178, 201
Marchais, Georges 137, 149
Mareş, Doru 239
Marian, Cruciţa 138
Marian, Iancu 138
Marin, Mariana 99, 159-160, 178, 186, 187, 218, 219, 222, 231, 233, 236, 239
Marinescu, Angela 100, 238, 239
Martin, Serge 246
Marx, Karl 104, 148, 249
Mateescu, Cornel 56
Mathieu, Georges 96
Mathiez 189
Mauriac, Claude 96
Mavrodin, Irina 50
Mavrogheni, Nicolae 60-65
Maximov, Vladimir 246
Mazilescu, Virgil 211
Mazilu, Dumitru 201
Mazowiecki 200
Mălăncioiu, Ileana 90-93, 178
Mănescu, Corneliu 153, 155
Mănunceanu, Vasile 181, 247
Michaux, Henri 97
Michnik 194, 227
Mihadaş, Teodor 138
Mihai I de Hohenzollern, rege al României 232
Mihăiescu, Gib 82
Mihăiescu, Valentin F. 53
Mihăieş, Mircea 215
Mihăilescu, Călin Andrei 100
Mihăilescu, Dan C. 114
Minart, Cella 181
Mincu, Marin 82
Mircescu, Dumitru 138, 246, 248-251
Mircescu, Maria 250
Mitea, Constantin 56
Mititelu 233
Mitterrand, Danièle 134, 184, 195
Mitterrand, François 127, 137, 155
Molière 116
Monteverdi, Claudio 156
Moraru, Cornel 114
Morel, Bernard 97
Morin, Edgar 97, 194
Morus, Thomas 249
Mory, Gérard 97
Munteanu, Aurel Dragoş 100, 111, 157, 162, 164, 195, 197, 218
Munteanu, N.C. 127, 183, 199, 222
Munteanu, Romul 242
Musil, Robert 202
Müller, Herta 100, 181
Münch, Charles 49

Nabokov 19
Nadeau, Maurice 215

Năstăsescu, Gheorghe 138
Neagu, Fănuş 56
Necula, Damian 100, 181, 247
Nedelciu, Mircea 57, 101-106
Nedelcovici, Bujor 100, 176, 181, 206, 247
Negoiţescu, Ion 80, 100, 181, 224-226, 247
Negrescu, Grigore (M. Iorgulescu) 206
Nemoianu, Virgil 100, 181, 247
Nero, împărat roman 58
Nicolaescu, Sergiu 105, 241
Nicolescu, Basarab 24, 95, 96, 97
Nicolescu, Vasile 33
Niculescu, Nicolae (pseud. lui N. Steinhardt) 121
Noica, Constantin 52, 70-75, 97, 197, 199
Normand, Joe 148
Nourrissier, François 204

Obrecht, Thérèse d' 160, 167
Olteanu, Carol 138
Omescu, Ion 100
Oprescu, Dan 200, 239
Orlea, Oana 100, 176, 181, 247
Ormesson, Jean d' 148, 149
Oroveanu, Anca 238
Orsenna, Erik 227
Orwell, George 84, 85, 121, 138
Ovidiu 22
Owen, Robert 249
Ozouf, Mona 189, 191

Pacepa, Ion Mihai 140
Palade, Rodica 85-90, 209
Paleologu, Alexandru 70, 100, 157, 165, 179, 183, 185, 195, 197, 219, 236, 238, 239, 243
Paler, Octavian 38-44, 155, 165, 179, 183, 185, 195, 197, 199, 219, 236
Papahagi, Marian 31, 114, 173
Papilian, Alexandru 100, 159, 181, 206, 216, 239, 242, 247
Papini, Giovanni 51, 54
Parain, Brice 28
Paraschiv, Vasile 136
Paraschivescu, Miron Radu 79
Pardău, Platon 147, 149, 217
Parinaud, André 96
Paruit, Alain 157, 181
Pascal, Claude (Monica Lovinescu) 2
Pasternak, Boris 155, 198
Pavel, Toma 100
Pătrăşcanu, Lucreţiu 31
Păunescu, Adrian 166, 199, 200
Pânzaru, Ioan 57
Perpessicius 82
Petrescu, Camil 2, 45, 48, 49, 82, 215
Petrescu, Radu 214
Petrescu, Răzvan 206, 207
Petrescu, Tereza 20
Petrescu, Dan 18-21, 99, 127, 134, 138, 139, 140, 149, 150, 157, 159, 160, 162, 164, 165, 167, 170, 171, 178, 183, 186, 195, 197, 218, 220, 221, 222, 227-233, 236, 243, 248

Pintilie, Lucian 120, 121, 155, 242
Piţu, Luca 187, 197, 218, 222, 231, 236, 243
Pivot, Bernard 146, 149
Pîrvulescu, Constantin 153, 155, 186
Planck, Max 24
Platon 25, 28, 234
Pleşu, Andrei 146, 155, 158, 160, 164, 165, 169-171, 176, 177, 179, 183-185, 195, 197-199, 217, 218, 236, 239, 243
Pleşu, Catrinel 239
Plougastel, Yann 126, 133, 135, 140, 150, 151
Plutarh 55
Poivre d'Arvor, Patrik 180
Pol, Pot 192
Polanski, Roman 204, 227
Pomian 227
Pop, Dumitru 138
Popa, Samoilă 138
Popescu, D.R. 9-13, 34, 92, 98, 147, 149, 154, 155, 157, 162-165, 169, 187, 196, 199, 217, 219, 235, 236-238
Popescu, Petru 100
Popovici, Titus 56, 214
Popovici, Vasile 211
Popper, Karl 28
Pordea 152
Portocală, Radu 181
Poulet, Bernard 126, 135, 136, 139, 140
Prager, Lilian 233, 236
Preda, Marin 92, 93, 114, 119, 205, 211, 213, 214
Proust, Marcel 108
Puiu, Ion 218, 246
Pupăzan, Mihai 181, 247
Purcaru, Costică 138

Raicu, Lucian 100, 157, 176, 181, 206, 222, 247
Ralea, Mihai 121, 122
Rateş, Nestor 157, 159, 161
Raymond, Michel 108
Răceanu 153, 154
Răduţ, Filip 231
Răutu, Leonte 59
Rebreanu, Vasile 111-115
Renzi 127, 128, 132, 133
Resnais, Alain 109, 204
Revel, Jean-François 96
Réchou, Romain 20
Ricardou, Jean 109
Richet, Denis 189
Rîbakov 99
Robbe-Grillet, Alain 38, 108, 109, 204
Robescu, Marius 211
Robespierre 191, 192
Rocard, Michel 145, 150
Roche, Denis 180
Roman, Dana 136
Roman, Victor 136
Romoşan, Petru 135, 140, 181
Rosetti, Al. 112
Rostaş, Ion 138
Roy, Claude 185, 246

Rushdie, Salman 163
Rusu, Florian 246

Saharov, Andrei 247
Saint-Côme, Monique (Monica Lovinescu) 2
Saint-Just 192
Saint-Simon, Louis 58, 193
Saint-Simon, Claude 249
Sanda, Dominique 149
Sarraute, Nathalie 108
Sartre, Jean-Paul 185
Sasu, A. 31
Săndulescu, Mircea 100
Săraru, Dinu 114
Săvulescu, Monica 100
Schiller, Gilles (pseud. lui Jean Stern) 133, 135, 185, 222
Schwartzenberg, Léon 148
Scutelnic, Ion 221
Semprun, Jorge 230
Shafir 199, 200
Sieyès 193
Simion, Eugen 35, 45, 81, 82, 201, 214
Simon, Yves 149
Simuţ, Ion 113
Sîmpălean, Dan 219, 231
Sîmpălean, Gina 231
Soboul 189
Socor, Vladimir 220, 221
Solacolu, Ion 159, 224-226
Soljeniţîn, Aleksandr 42, 71, 104, 188, 193, 250
Sollers, Philippe 104, 185
Sontag, Susan 8
Sorescu, Marin 166, 167, 177
Soulé, Véronique 154, 156-159, 166, 167, 172, 177, 200, 206
Stalin, I. V. 48, 99, 192
Stamatu, Horia 181, 188, 247
Stancu, Zaharia 10, 79
Stăncescu, Nicu 138, 150, 160, 171, 218, 246
Stănciulescu, Hanibal 128-132
Stănescu, Mihai 146, 152
Stelaru, Dimitrie 92
Stenhardt, N. 26-30, 121, 133, 156
Stern, Jean 133, 135, 152, 153, 180, 187, 206, 222, 227, 239
Stoichiţă, Victor 100, 181, 247
Stoiciu, Liviu Ioan 100, 233, 236, 239
Stolojan, Sanda 134, 181, 242, 247
Stratan, Ion 99-100
Streinu, Vladimir 76, 77, 78, 79
Stroescu 133, 154, 161, 166, 183, 206, 220, 239
Suarès, André 26
Szöcs, Géza 100
Szöcs, Ráchel 138

Şerbănescu, Tia 178
Şişmamian, Ara Alexandru 227, 229
Şora, Mariana 100, 181, 247
Şora, Mihai 157, 165, 176, 179, 183, 185, 195, 197, 219, 236, 238, 239, 243

Tabacu, Marius 138
Tacit 48
Tacu, Alexandru 231
Taine, Hippolyte 190
Tamás, Gáspár Miklós 100
Tarangul, Marin 100, 181
Tavernier, René 154
Tănase, Stelian 221, 239, 243
Tănase, Virgil 242, 247
Tăuşan, Victoria Ana 100
Târziu, Alexandra 100, 181, 247
Teodoreanu, Ionel 51, 54
Teodorescu, Alin 239
Teodorescu, Cristian 115-120, 209
Teodoric 25
Tereza (Sora) (Maica) 133, 195
Thibaud, Paul 227
Thom, Françoise 148, 246
Thom, René 148, 246
Thomas, G. Yvette 97
Titel, Iosif 211
Titel, Sorin 92, 211-215
Tocqueville, Alexis de 194
Tolstoi, Lev N. 143
Tomescu, Despina 223
Totok, William 100, 181
Totu, Victor 138
Toussaint, Jean-Philippe 204
Tucci 51
Tudor, Corneliu Vadim 114
Tudoran, Dorin 99, 100, 154, 157, 159, 160, 166, 171, 172, 181, 186, 187, 222-224, 229, 231, 247
Turcea, Daniel 92, 93, 211
Turgot 189
Ţepeneag, Dumitru 100, 146, 180, 242
Ţeposu, Radu G. 116
Ţoiu, Constantin 65-70, 217, 219

Ujică, Andrei 100, 181, 247
Uncu, Anton 145, 150, 178
Ursachi, Mihai 100, 181, 247
Ursu, Gheorghe 7-8, 84

Valéry, Paul 107
Vasilescu, George 150
Vasiliev 99
Vasiliu, Anca 238
Vatca, Isaia 138
Văcărescu, Ienăchiţă 64
Velea, Nicolae 92, 211
Velescu, Şerban 157, 178
Verzea, Ileana 100
Vianu, Ioana 133
Vianu, Ion 100, 133, 152, 166, 181, 224, 225, 247
Vianu, Tudor 76
Vighi, Daniel 201-205, 209
Villiers, Philippe de 191, 192
Viniţki, Stela 100
Vişniec, Matei 100, 247
Vlad, Ţepeş 13
Voiculescu, Vasile 32, 197
Vrancea, Ileana 100, 181, 224, 226

Wagner, Richard 100
Wajda, Andrej 164

Walesa, Lech 133, 158, 188, 227
Webern, Anton von 49
Wilde, Oscar 40
Wolton, Thierry 180
Woolf, Virginia 86, 108
Wrabel, Zoltan 138

Xenakis, Françoise 148
Xenakis, Ianis 148

Zéraffa, Michel 108
Zaciu, Mircea 30-34, 111, 112
Zamfir, Gheorghe 136
Zamfirescu, Dan 58
Zamfirescu, Dinu 159, 242
Zanussi 227
Zarifopol, Paul 76
Zub, Al. 19, 30-34

Cuprins

Cuvînt înainte 7

„Cuvîntul" lui D. R. Popescu 9
Centenarul Cellei Delavrancea 14
Ecouri ale revoltei de la Braşov 17
Dan Petrescu în disidenţă 18
Apocalipsa optimistă a lui Vintilă Horia 21
„Taina libertăţii" lui N. Steinhardt 26
Mircea Zaciu: viaţa literară şi *Dicţionarul* 30
Iulia în iulie de Adriana Bittel 34
Viaţa ca o coridă de Octavian Paler 38
Sala de aşteptare de Bedros Horansangian 45
Adolescenţa lui Mircea Eliade 50
Obsesiile tovarăşului Dulea 55
Calpuzanii lui Silviu Angelescu 60
Căderea în lume a lui C. Ţoiu 65
„Noi" şi „Voi" la C. Noica 70
La moartea lui Şerban Cioculescu 75
Memorie şi Memorii 80
Singuri cu Berenice 85
Drumul spre sine al Ilenei Mălăncioiu 90
Biografie şi sistem la Ştefan Lupaşcu 94
Sindromul Motanului Arpagic 98
Textualismul-socialist 101
Textualismul-protocronist 106
Editorul activist 111

Tainele inimii de Cristian Teodorescu 115
Lumea lui Caragiale în viziunea lui
Mircea Iorgulescu 120
Jurnal 126
Casa de Hanibal Stănciulescu 128
Jurnal 132
Aniversarea lui Ceauşescu la... Paris 135
După-amiaza de sîmbătă de Valeriu Cristea 141
Jurnal 145
Demnitate şi degradare intelectuală 146
Jurnal 151
În jurul lui Mircea Dinescu, scriitorii protestează . . . 161
Jurnal 166
Ţarcul 168
Jurnal 171
Drumul cenuşii de Augustin Buzura 172
Jurnal 176
Sprijin occidental pentru scriitorii persecutaţi 179
Jurnal 182
Interzişi de semnătură, sechestraţi, maziliţi 183
Jurnal 186
Printre scriitori: persistenţa în protest 186
Jurnal 187
Bicentenarul Revoluţiei Franceze 188
Opoziţie şi represiune 195
Jurnal 199
Însemnări despre anii din urmă de Daniel Vighi . . . 201
Jurnal 205
Grădina de vară de Răzvan Petrescu 206
Jurnal 210
Melancolie de Sorin Titel 211
Jurnal 215
La vatră şi la tăcere 216
Jurnal 220
Între apologia resemnării şi angajamentul politic . . . 223
Jurnal 227
Disidenţă şi risc 228

Jurnal 232
„Cuvîntul“ lui D.R. Popescu la
Congresul al XIV-lea 234
Jurnal (Revoluţia) 238

Anexă 245

Indice de nume proprii 253

Culegere şi paginare
ADISAN COMPUTER srl

Printed and bound in Germany
by Graphischer Großbetrieb Pößneck GmbH
A member of the Mohndruck printing group